

Viata Românească

ANUL CI(101)
IANUARIE-
FEBRUARIE
NR. 1-2

Revistă editată de Uniunea Scriitorilor
și Redacția Publicațiilor pentru Străinătate,
cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

MATEI VIȘNIEC

ȘI ACUM CINE SPALĂ VASELE ?

I

Mîncaserăm ca porcii, cu poftă, cu gurile averse
de sosuri și arome,
aveam burțile pline și ochii spălăciți de sațietate
un abur ușor se ridica de pe fața de masă, firimiturile
fumegau
paharele golite gîlgîiau, cuțitele înfipite în chifle și chiftele
vibrau ușor prelungind memoria mîinii

mirosea a sînge și a carne tocată, a oțet și a piele pîrlită
a farfurii linse și a sudoare
eram mîndri de noi în urma celor întîmplate

istoria stătuse cu noi la masă și acum dansa cu picioarele goale
peste cioburile paharelor sparte
eram mândri de noi deși puțin obosiți
și chiar atunci se auzi întrebarea:
ȘI ACUM CINE SPALĂ VASELE?

eu nu, spuse Marx
nici eu, se auzi vocea lui Engels
în orice caz nu eu, spuse Lenin
mai rămînea Stalin dar Stalin dormea deja cu capul între
două farfurii murdare
și mai rămîneam eu, ultimul venit, eu care mîncasem
de fapt cel mai puțin, mai mult din politețe

m-am uitat în ochiul lor – Marx, Engels și Lenin aveau de fapt
un singur ochi așezat pe turela unui tanc, un ochi uriaș ca un far
care se rotea cu 360 de grade la orice mișcare a burgheziei

m-am uitat în ochiul lor care vomita acum sînge
era ciudat să vezi cum sîngele clasei muncitoare dădea în foc
(ai fi zis o cană cu lapte roșu uitată pe aragaz)
m-am uitat în ochiul lor și acolo nu m-am văzut decît pe mine
singur în fața unei chiuvete cu apă neagră
cu mîinile înfundate pînă la cot în apa neagră
spălînd cești, farfurii și platouri
și foarte multe cuțite

II

Am uitat să vă spun că masa la care mîncaserăm
se întindea pînă la orizont
iar pe fața de masă albă nu se vedeau decît urmele pașilor mei
nu e ușor să fii cel mai tînăr cînd începe o revoluție
te trimite Lenin după sare
n-ai încotro, alergi pînă la orizont și aduci sare
te trimite Stalin după muștar

n-ai ce să faci, te tîrăști pe burtă pe sub ciorchinii de struguri
sapi un tunel prin pîinea care îți baricadează drumul
și ajungi la borcanul cu muștar

nu că aș fi fost murdar pe bocanci
eu pe fața de masă a istoriei nu pășesc decît desculț
dar stropii de salivă și privirile rîncede ale dușmanilor de clasă
reușesc pînă la urmă să-ți mînjească tălpile picioarelor
iată motivul pentru care fața de masă
era acum plină de pași însîngerăți iar toate frontierele terestre
tocite aproape pînă la urlet

III

Știu că povestesc repede și că ar fi trebuit să încep cu sfîrșitul
dar am de îngropat o sută de milioane de morți
și nu e ușor să îngropi o sută de milioane de morți cînd suferi
de miopie progresivă
nu, nu e ușor să îngropi o sută de milioane de morți cînd
ai mîncat cu Marx pînă la vîrsta de 30 de ani
cînd ți-a rămas un gust atît de amar în gură
cînd ai acreti în stomac și vomîți la fiecare cinci minute

ia te uită, iarăși cade totul pe mine, Marx și Engels picotesc în
fotolii,
Lenin își bea ceaiul, Stalin își fumează pipa
iar eu trebuie să îngrop o sută de milioane de morți
pînă la ora cinei

nu e ușor să îngropi o sută de milioane de morți
într-o singură groapă comună
cînd ai luat masa cu ei în groapa comună
cînd te-ai născut cu ei în groapa comună, cînd ai fost cu ei la școală
și ai crescut cu ei în groapa comună
cînd ai cîntat cu ei cîntece de libertate
în groapa comună

gurile care au cîntat cîndva în cor
riscă să mai cînte încă mestecînd pămînt

dar mai ales nu e ușor să acoperi o groapă comună
cînd nu ai la dispoziție decît o seceră și un ciocan
cum să sapi o groapă comună cînd nu ai la dispoziție
decît o seceră și un ciocan și doar cîteva ore
pîna la ieșirea pe piață a noilor manuale de istorie ?

IV

Nu, nu trebuia să stau la masă cu Marx,
acum îmi este foarte clar
rău am făcut că am stat la masă cu Marx
rău am făcut că am stat la masă cu Marx, cu Engels și cu Lenin
nu trebuia să mănînc pe aceeași față de masă cu ei
nu trebuia să împart cu ei aceeași pîine și aceeași sare
aceeași carafă cu apă și aceeași sticlă de vin
nu trebuia să le urez primul poftă bună, dar mi-a fost foame

nu, n-ar fi trebuit să-l las pe Marx să mă servească cu supă
n-ar fi trebuit să-l las pe Engels să mă servească cu varză călită
n-ar fi trebui să-l las pe Lenin să taie carnea
și mai ales n-ar fi trebuit să mă așez chiar în fața lui Stalin
Stalin, cînd mănîncă, stropește îngrozitor
acum miros tot a supă, părul meu e plin de bucăți de carne
țîșnite din gura lui Stalin
pe gît mi se scurg șiroaie de sudoare amestecate
cu stropi de salivă ieșiți din gura lui Stalin
iar deasupra fărfuriei în care n-a mai rămas nimic
plutește acum o melodie
un cîntec de dragoste frumos și tulburător
pentru că Stalin, cînd se simte bine,
cîntă și după moarte

NICOLAE PRELIPCEANU

VISUL SAU PROIECTUL ?

Într-una dintre cărțile sale pentru copiii altora, dar scrise despre copiii proprii, Tudor Arghezi descrie savuros scena în care, după ce Barutu făcuse nu mai țin minte ce năzbâtie, părinții îl amenință că o să-l dea la țigani. Scuzați, era vorba de nomazii care locuiau în corturi, deci în deplină instabilitate, asumată de altfel. „Tătuțu” îi mai spune cum or să treacă ei, cei doi părinți, plus Mițura (pe vremea aceea nu știam că se scrie cu tz), în automobil, pe lângă șatra unde își va avea domiciliul instabil Barutu, murdar pe față de fum, și îi vor face cu mâna, fără a se opri însă. Bietul copil este înspăimântat și, în final, când i se oferă iertarea, spune, obosit de emoție, „mă duc să mă cunc”, adică să se culce. Departe de el ideea „deșteaptă-te, Baruțule, că acum e de tine!”

Mi-am adus aminte de această poveste de demult, acum, când un întreg popor a scăpat din lagărul (egal: șatra) estic, intrând, reintrând spun unii, în camerele „frumoase și bine iluminate” ale Europei, nu tocmai „casa comună” cu care încerca să ne momească Gorbaciov, ca să-i așeze ulterior pălăria bolșevică revopsită drept acoperiș.

Visul stabilității europene, nici ea grozav de sigură până la această nouă construcție, a fost deosebit de viu pe la această Poartă a Orientului unde totul este luat „à la légère”, sau, mai bine, în răs. Titu Maiorescu, atunci când respingea formele fără fond, tot la Europa, care avea fondul ei pentru aceleași forme, se raporta. Trebuia, adică, să ne creem întâi fondul pentru a putea construi, singuri, formele. Dar acest lucru nu mai părea posibil într-o perioadă când istoria se

accelera și sincronizările începeau să ignore fondul ancestral, creând deja unul nou, generat chiar de formele noi. Nu se spune că dacă te rogi neîncetat, până la urmă vei ajunge să crezi, chiar dacă, la început, nu erai prea convins? În fond, singurii care și-au creat ei înșiși, în epoca modernă, fondul și formele potrivite sunt americanii, a căror democrație a izvorât treptat, fiind reglementată conform necesităților de fiecare zi. Se pare că e o lege a civilizației: cei care, dintr-un motiv sau altul, rămân în urmă nu mai au timp să-și creeze fondul, ci trebuie să adopte formele gata fabricate de alții, prêt-à-porter, ca să fie în pas cu vremea. (Cine-și mai face, azi, costume sau rochii la croitor sau croitoreasă? Toată lumea ia de-a gata...)

Dacă, dintr-un motiv sau altul, ai fost nevoit să trăiești ca nomad mulți ani, în cine știe ce lagăr de corturi roșii, când barierele se dau la o parte sau când le dai tu însuși la o parte, și vrei să te alături celor din vile și blocuri confortabile cât de repede se poate, trebuie să sari peste etapele la care se mai putea visa pe vremea lui Titu Maiorescu și Mihai Eminescu.

Am râs mult pe seama replicilor lui Cațavencu și ale semenilor săi din „Scrisoarea pierdută”, cu privire la Europa. Ba „Europa e cu ochii pe noi” (ce vizionar! că peste vreo sută douăzeci de ani Europa chiar ne-a pus sub monitorizare!), ba „ce-mi pasă mie de Europa!”

Mai târziu, E. Lovinescu a lansat teoria sincronismului. Cu cultura și civilizația europeană, firește. Contra sa au tunat și fulgerat mulți „apostoli” și „arhangheli” ai epocii sale și nu numai. Sincronismul cu Europa de Vest s-a suspendat, puțin după Lovinescu, pentru câteva rele zeci de ani, căci era nevoie să ne sincronizăm cu Estul de unde, cică, venea lumina. Una dintre invențiile acelor vremuri a fost protocronismul, un curent creat artificial de serviciile de manipulare ale opiniei, chiar dacă primul său teoretician, Edgar Papu, a părut și mai pare inocent. Cert este că și protocronismul se referea tot la Europa de Vest, căci era un fel de reacție, de multe ori în forme hilare, la ceea ce fusese, de fapt, cultura română, o creație pe model francez sau, în orice caz, european.

Zecile de ani cât am fost trimiși la tabăra de corturi, lagărul comunist, obsesia europeană a crescut în noi, așa cum ar fi crescut în Baruțul dat ȝiganilor dorința de a se afla în automobilul părinților

și al Mitzurei (între timp am aflat că se scrie cu tz). Nimeni nu și-a închipuit că va mai scăpa vreodată din aparenta stabilitate de cimitir a instabilului, de fapt, lagăr. Așa că obsesia europeană a intelectualilor români se putea dezvolta în voie, cum se dezvoltă orice vis, cât de nebunesc, în mediul propice pentru că interzice cu desăvârșire împlinirea lui.

Acum, că visul s-a dovedit a fi doar proiect, mai putem noi să ne ducem, obosiți de atâta obsesie europeană, la culcare (sau la „cuncare”, cum va fi spus copilul de demult al lui Tudor Arghezi)?

Fără să mai cântăm zadarnic, așa cum am făcut-o la 22 decembrie 1989, „Deșteaptă-te, române”, poate că ar trebui să fim mai treji decât oricând altădată. Cam așa cum era – ziceau ei, bolșevicii – dușmanul de clasă, în urmă cu vreo patruzeci-cincizeci de ani. Treaz, nu dormea, veghea.

NOI ȘI EUROPA sau OBSESIA EUROPEANĂ LA ROMÂNI

GHEORGHE GRIGURCU

NOI, (NE)EUROPENI

De la o vreme subiectul „intrării“ noastre în Europa a căpătat accente melodramatice. Mai specific, am zice caragialești, de parcă un Cașavencu multiplicat ar fi coborât în mass-media băștinașă, deschizînd uși deschise și închizînd uși închise, zi de zi, perorînd ceas de ceas cu indexul îndreptat de astă dată spre un amețitor, cutremurător, metafizic orizont european. Aceasta e direcția către care trebuie să mergem acesta e singurul viitor îngăduit bieteii noastre țărișoare ! Chestiunea e că un asemenea vocal, oarecum simpatic pînă nu devine agasant, personaj uită cîteva lucruri simple. Mai întii că noi

facem parte din bătrînul continent. Aidoma domnului Jourdain care nu știa că face proză, noul Cațavencu nu-și dă seama că, împreună cu toți conaționalii d-sale, este un european sadea. Din punct de vedere geografic și istoric, în ciuda mobilităților perversei geopolitici, am rămas ceea ce am fost din timpuri imemorabile: europeni fără doar și poate !

E drept că am străbătut nu de mult o epocă nefastă, de ticăloasă oprimare sub o flamură ideologică și de sever izolaționism în raport cu Occidentul cel dătător de lumină, dar de asemenea, să recunoaștem că în virtutea unei mișcări de idei și evenimente născute și desfășurate măcar inițial pe tărîmul lumii vechi. Oare comunismul ca și totalitarismul geamăn lui, de dreapta, nu au fost roade putrede ale frământărilor acesteia? Împrejurările de după '89 au readus pe meleagul nostru, cu toate șovăielile și cu toată împotrivirea inerțială a trecutului abuziv, regulile obștii democratice, libertatea cuvîntului, dreptul la proprietate, pluralismul politic etc. Ne aflăm azi alături de celelalte popoare ale Estului care au cunoscut robia comunistă, în plin curs al unui proces de revenire pe făgașele normalității. Adică ne întoarcem fața chinuită către acele valori ale civilizației și culturii europene care s-au văzut ocultate preț de cîteva decenii, dar care, măcar în străfundul conștiinței noastre, au supraviețuit. Valori ce includ, firește, contribuția fiecărei entități etnice din alcătuirea evantaiului continental, deci și contribuția românească.

Și atunci ce așteptăm? Niște sclipitoare daruri din afară, aidoma unor sălbatici ? Os din osul Europei, sîntem părtași legali la înfăptuirile și eșecurile, la izbînzile și înfrîngerile, la așteptările și decepțiile acesteia. Desigur e vorba în prezent de integrarea instituțională care a și început. Am devenit membri NATO și ne mîndrim teribil cu proaspăta diplomă de membri ai Uniunii Europene. Dar aceasta să însemne cu o nelipsită inflexiune demagogică, „intrarea“ în Europa? N-avem defel impresia că organicitatea noastră de europeni ar putea fi pusă în cumpănă de apartenența (sau neapartenența) la o rețea instituțională, incontestabil binevenită, pe linia unei evoluții de iluministă natură, însă de dată relativ recentă. Și, pe deasupra, cum am putea uita caracterul încă experimental al instituțiilor în cauză? Cum am putea, mai cu seamă, trece cu vederea costul proxim al

integrării (întins pe durata câtorva bune decenii, conform prognozei specialiștilor), care produc în unele țări ale zonei, să zicem cu o conștiință civică mai consolidată decât cea autohtonă, ca Polonia, Ungaria, Cehia, o diversitate de reacții, inclusiv adverse? Snobi cum suntem, cum ne-am putea închipui că, peste noapte, ne vom scărda în iazuri de lapte și vom aluneca pe șosele de miere? Așteptările noastre nu sînt neverosimile, jubilația noastră nu sare peste cal? Să precizăm: departe de noi gîndul de-a ne opune integrării României în structurile supranaționale ale continentului. Pe lîngă avantajele de circulație a persoanelor și mărfurilor, a unei omogenizări social-economic-culturale, fenomenul în cauză ar include și – cum altfel ? – stingerea oneroaselor conflicte interetnice, după modelul deja funcțional al reconcilierii franco-germane sau al celei polono-germane. Șovinismele și-ar băga sabia în teacă, rămînînd fără obiectul muncii. Toate bune și frumoase însă ne stînjenesc cîteva lucruri. Mai întîi, simțămîntul că ni se oferă ceea ce posedăm din moși strămoși și că ni se cere o bizară recunoștință de vasali față de un gest futil, ca și cum unei persoane i s-ar acorda, printr-un act emfatic, un nume pe care-l poartă de la naștere. Apoi o imensă logoree politicianistă iscată de „intrare“, înghesuiala fiecărei formațiuni, a fiecărui lider la recunoașterea aportului său la grandioasa realizare a re-europenizării noastre paradoxale. Și nu în cele din urmă un climat public tulbure, o satisfacție inconsistentă, de iz festivist, precum o pestriță perdea ce încearcă să acopere cu stîngăcie o mulțime de neîmpliniri, dureri, dezamăgiri, care astfel dosite ni-e teamă că se vor prelungi mult și bine.

P.S. Mă declar a fi unul dintre cei ce ar fi dorit – scandalos pentru patriotarii de serviciu ! – ca intrarea României în Uniunea Europeană să întîrzie. În anticamera primirii aflîndu-ne, monitorizarea ar fi fost mai susținută, *ergo* am fi avut șanse mai mari pentru o semnificativă reducere a atîtor rele ce literalmente ne sufocă, în frunte cu corupția, deocamdată stea neagră a firmamentului nostru.

GRETE TARTLER

UN GEN LITERAR: ESEUL DESPRE EUROPA

Victor Hugo a fost primul dintre scriitorii cu vocație de politician care a prevestit crearea Uniunii Europene. Dar nu a rămas singurul. Europa și-a conturat identitatea politică și culturală, așa cum o percepem astăzi, în primul rând datorită imaginației scriitorilor care au îndrăznit, în perioade de inflexibil naționalism, să prezinte Europa ca pe un teritoriu al înțelegerii și toleranței.

Înainte de a avea sens politic, construcția europeană s-a conturat ca un concept spiritual. De la Novalis, care încerca să oprească dezintegrarea Sacrului Imperiu Roman prin utopia unei reunificări politic-cultural-religioase, vorbind pentru prima oară despre un Consiliu European; de la trăsăturile statului creștin idealizate de Schlegel, de la republica perfectă, îmbinând idealul de libertate egalitar și concordia frățească la Schleiermacher, de la Coleridge, Wordsworth sau alți căutători de alternative pentru imperiul napoleonian, la Saint-Simon, Heinrich Heine, Nietzsche, Unamuno – spre a nu cita decât câteva nume ale secolului al XIX-lea – și până în zilele noastre, comentariile asupra identității europene au devenit parte a oricărei bibliografii. Secolul trecut a transformat eseul despre Europa într-o armă împotriva distrugerii continentului.

S-a pus întrebarea dacă europenii se recunosc cu toții în valorile culturale tradiționale, așa cum se recunosc în identitatea politică rațională, care mizează pe valorile democrației, libertății și egalității. „Probabil nu”. O Europă recurgând prea des la cultură, istorie și creștinism riscă să nu includă anumite categorii ale populației. Totuși, aceasta e „Europa oamenilor”, iar integrarea politică nu poate evita ... „stomacul cultural”. Care digeră credințe, arte, moravuri, obiceiuri dintre cele mai complexe, tensionând fiecare epocă prin confruntarea între trecut și tulburările de tradiție ale prezentului, până

la conștientizarea propriilor diferențieri și complementarități.

Pentru Stefan Zweig (1881-1942), *Spiritul european în dezvoltarea sa istorică* pornește de la ritmul de flux-reflux al istoriei. Popoarele n-ar fi decât colective de indivizi cu aceeași nevoie duală de introvertire și extrovertire, de izolare sau socializare. La fel, națiunile „se supun aceleiași duble tendințe, de a-și sublinia, pe de o parte, în mod naționalist personalitatea spirituală și culturală, de a căuta însă pe de altă parte comunități supranaționale, pentru a rodi, dăruind și altor popoare ceva din bogăția și personalitatea lor. De-a lungul întregii istorii, aceste impulsuri de atragere și respingere, pace și război, concentrare și expansiune s-au confruntat fără întrerupere. Marile construcții statale și religioase au apărut pentru ca apoi să se dizolve din nou, decenii de dușmănie au fost urmate de alte decenii ale împăcării și prieteniei, dar, în principiu, omenirea tinde, pe măsura amplitudinii pe care o dobândește vederea sa, către comuniuni tot mai largi și mai rodnice. Fiecare dintre aceste tendințe, atât cea națională cât și cea supranațională, are...sensul său cultural și spiritual, una fără alta nu e posibilă în marele organism al acelei ființări pe care o numim stat sau națiune. Contradictoriul lor joc e necesar menținerii tensiunii creatoare a omenirii”.

Punctul de pornire pentru ideea europeană, aflat în „ceea ce cu mândrie numim cultură europeană”, s-a afla, după Stefan Zweig, în Biblie, în construcția turnului Babel: mitul tendinței de a urca spre cer, supraomenesc și intangibil, al încercării unei zidiri concrete, prin ambițioasă strădanie, al limitării acestei mari forțe a spiritului, „de neoprit când e unită” prin amestecul limbilor și instaurarea, astfel, a discordiei. Zidarii care „nu-și mai iubeau decât propria țară și propria limbă” și turnul ruinat sunt simbolul ideii că „omenirea poate atinge totul, tot ce e mai înalt, dacă e unită, dar nu obține decât foarte puțin dacă se divizează în limbi și națiuni care nu se înțeleg și nu vor să se înțeleagă”. Stefan Zweig nu credea că visul de unificare al generațiilor s-ar fi realizat prin cultura greacă, aceea care a dat o nouă măsură sufletului omenesc, ci că „adevărata unitate politică și spirituală a Europei a început cu imperiul roman. De aici a pornit hotărârea unui oraș, a unei limbi, a unei legi de a stăpâni și administra

lumea, după un singur plan genial gândit – domnie nu prin forță militară, ca până atunci, ci pe baza unui principiu spiritual, domnie nu ca scop în sine, ci întru armonizarea plină de sens a lumii”. Starea omenirii după căderea imperiului roman a fost comparată de Zweig cu paralizia provocată de un șoc cerebral, cu secarea unei fântâni după cutremur. „Cultura europeană s-a scufundat dintr-o dată sub nivelul apei, sub nivelul culturii orientale”. Marile opere ale lumii putrezeau sau ardeau în biblioteci. „De la arabi aveau să-și împrumute Italia și Spania doctorii, învățații, de la bizantini au fost nevoiți să reînvețe trudnic începuturile artei și meșteșugurilor; marea noastră Europă, maestră a civilizației, a trebuit să meargă la școala propriilor ei elevi!” Acel punct de cumpănă a dat naștere „unei opere la fel de minunate, biserica romană, un fel de oglindire a puterii lumești în norii celești. Materia a fost distrusă, dar spiritul s-a salvat, și după grindina cumplită a rămas o rodnică sămânță: limba latină. Recunoaștem fericiți: spiritul e mai puternic decât materia, fiindcă zidurile, apeductele și colosseumurile romane s-au prăbușit, dar limba romanilor renaște ca pasărea Phoenix din cenușă... Latina, limba unității, limba maternă a tuturor culturilor europene s-a păstrat și după această apocalipsă”. Asemenea perlelor pălind când sunt ținute departe de corpul omenesc (în catacombele monastice, sau în uscăciunea scolasticii), asemenea somnului străbătut de vise, latina a parcurs secole, până ce poezii, începând cu Petrarca, „au dat sânge nou, cu forța lor senzuală, limbii mumificate, făcând din ea o nouă legătură vie între spiritele elevate ale lumii, un fel de esperanto clasic. Dintr-o dată minunea s-a împlinit.... Granițele au dispărut datorită limbii comune, în epoca umanismului era totuna dacă un tânăr studia la Bologna, Praga, Oxford sau Paris, cărțile erau latinești, profesorii vorbeau latina – era un fel de a vorbi și gândi comun tuturor spiritelor Europei. Erasmus din Rotterdam, Giordano Bruno, Spinoza, Bacon, Leibniz, Descartes, toți se simțeau cetățenii aceleiași republici, ai marii republici a învățaților. Europa simte din nou că lucrează la ceva comun, la o nouă formă a viitorului civilizației apusene”. Senzația că există o moștenire pentru toți, că sunt descoperiri comune de făcut, a reunit Europa, după o lungă epocă de războaie, într-un alt punct culminant al umanismului european. Urmează însă din nou refluxul: „Reforma distruge Renașterea”,

latina unificatoare își încetează dominația. „Fiecare națiune vrea acum doar pentru sine imperiul puterii și al artei, fiecare vrea să creeze propria literatură din propria limbă, egală modelelor antice... Tasso și Ariosto în Italia, Ronsard, Corneille și Racine în Franța, Calderon, Cervantes și Lope de Vega în Spania, Milton și Shakespeare în Anglia: ia naștere o concurență glorioasă, de parcă fiecare popor european ar simți datoria să se autodescopere din areopagul istoriei, să preia conducerea lumii, după Roma. Apare naționalismul literar, o primă, încă neagresivă, formă, a puternicei conștiințe naționale”. Însă istoria lumii face pauze, dar nu se sfârșește: „Flamura unității europene e preluată în secolele XVII-XVIII de muzicieni, cei mai reprezentativi cosmopoliți, care formează împreună o mare familie frățească. Abia ce au dat în Italia Monteverdi și Palestrina strălucire și măreție în *stil nuovo* acestei noi forme de expresie, că Europa a simțit: acesta e limbajul în care ne vom înțelege din nou cu toții... *ubi ars, ibi patria*”. Muzicienii circulă pretutindeni: Haendel trăise la Napoli și Londra, Cherubini la Paris, Salieri la Viena, Cimarosa la Sankt Petersburg, Mozart, Haydn, Gluck ș.a. scriindu-și operele când în italiană, când în engleză, franceză sau germană.... Goethe prevestea un „comerț liber al conceptelor și sentimentelor în Europa”. Într-adevăr, secolul al XIX-lea i-a adus Europei stări sufletești și tendințe comune. Nu întâmplător, explozia politică de la 1848 are loc peste tot în același timp. Se vorbea despre sentimentul supranațional; Nietzsche anunță „vehemență și profunzime” în instaurarea acestuia; Verhaeren, influențat de Walt Whitman și elogiile aduse „omului viitorului, Americano” cere poetilor să găsească „formula pentru vremurile noi”; Romain Rolland scrie romanul unui european, Jean Christophe. Primul război mondial distruge din nou Roma spirituală. ”Însă alt spirit... lucrează acum la înțelegerea, la unificarea lumii: spiritul tehnic al secolului”. Europa ajunsese în acel punct culminant în care, „minunată vorba lui Goethe, soarta tuturor națiunilor să fie resimțită ca propria soartă”.

În mod straniu, deși părea să fie convins de această teorie a fluxului unificator care urmează momentelor de dezintegrare, teorie care presupune un anume umanism, Stefan Zweig s-a sinucis în Brazilia anului 1942, pierzând orice speranță că Europa va fi aceea pe care o visase.

Ceva mai devreme, într-un articol scris în 1922, *Privire asupra stării spirituale a Europei*, vienezul Hugo von Hofmannstahl

surprinsese premonitoriu starea de criză care a urmat după cel dintâi război mondial, întrebându-se dacă mai poate exista „spiritul european“. Singurul autor potrivit epocii ar fi fost, în opinia sa, Dostoievski, apologetul suferinței, asiat și patetic, contrazicând înțelepciunea unificatoare a lui Goethe, cel care știa să străvadă suferința cu înțelepciune – și să renunțe. Speranța sa că ultimul cuvânt va fi al lui Goethe se unea cu aceea că, peste generații, europenii vor pune în faptă spiritul apusean constructiv și unificator.

Cu articolele scrise în Elveția la începutul primului război mondial, Romain Rolland (1866-1944) proclama ideea cetății ideale, a Europei-cetate mai presus de teritoriu. Titlul culegerii *Au-dessus de la mêlée* (inițial, *Au-dessus de la haine*) se dorea o chemare împotriva urii, dincolo de lupta dintre francezi și germani, căreia rațiunii i-a fost dat să o învingă. ”Datoria este să construim, mai largă și mai înaltă, dominând nedreptatea și ura națiunilor, cetatea unde trebuie să se adune sufletele fraterne și libere ale lumii întregi”. Cunoscător al marilor opere literare și muzicale, al picturilor care au făcut gloria Europei, prieten al celor care s-au dovedit mari conștiințe europene (Stefan Zweig, Herman Hesse, Panait Istrati, Sigmund Freud, Benedetto Croce, Albert Einstein, Bertrand Russel...), Romain Rolland a scris despre o Europă deschisă. Într-un premonitoriu avertisment, el, iubitorul filosofilor orientale, amintea că “ar fi un dezastru pentru toată umanitatea dacă o rasă, un popor, un stat, oricât de elevat, ar impune splendidei varietăți a universului uniformitatea rigidă și monotonă a propriei personalități ”.

La fel, Federico Garcia Lorca (1898-1936), una din vocile cele mai cunoscute ale Spaniei, recunoștea: „Cânt Spania și o simt până în măduva spinării: dar sunt cetățean al lumii și fratele tuturor. Desigur, nu cred în frontiera politică”.

Pentru Paul Valéry (1871-1945), Europa s-a dovedit o entitate spirituală „independent de orice politică, de orice problemă religioasă sau economică, o alcătuire pe care oamenii o văd mai mult sau mai puțin clar, care poate să dispară din rațiuni politice, economice; dar pentru intelectuali e un fapt la fel de palpabil ca această masă”.

Denis de Rougemont (1906-1985) considera rațiunea existenței Uniunii Europene o “restabilire a măsurii omenești comune”.

Adevărata vocație a Europei s-a vădit în reunirea popoarelor conform „adevăratului lor geniu, cel al diversității” și în deschiderea căii spre libertățile organizate, drepturile persoanei, spre federalism. Uniunea Europeană e văzută ca înălțându-se pe această temelie culturală care a precedat apariția statelor, ideea Europei construite pornind de la statele-națiune fiind de „un fals realism”, fără anvergura necesară rezolvării problemelor moderne. Geniul european, de la Dante, Petrarca, până la Leibniz, Montesquieu și alți filosofi ai epocii luminilor, apoi până la Kant și la gânditorii secolului al XIX-lea (Saint-Simon, Nietzsche etc.) și al XX-lea (Valéry, Spengler, Croce, Eliot, Jaspers ș.a.) e permanent reafirmat, ca temelie a realizării practice europene.

Nevoia de unitate europeană a fost dezbătută de aproape toți autorii ultimelor decenii. După 1990, schimbările survenite în situația editărilor de cărți, de traduceri, de receptare, schimbări datorate noilor caracteristici naționale și globale și nu în ultimul rând unor crize regionale (de exemplu, situația din Balcani), au sporit interesul pentru ce ar putea să însemne identitatea europeană, postnațională și națională. Au apărut tot felul de scenarii. Portughezul José Saramago evoca, în romanul său *Pluta de piatră*, ruperea Peninsulei Iberice de Europa și călătoria acesteia peste Atlantic (dezrădăcinare, mișcare, alegorie politică: Europa occidentală, mulțumită că vecinii o iau din loc către apus; America și Canada întrebându-se cum o scot la capăt cu noul vecin în apele teritoriale; pe insula în derivă, femeile sfârșind prin a fi toate însărcinate, semn de „continuitate a călătoriei”). Austriacul Christoph Ransmayr și-a închipuit, în multipremiatul roman *Morbus Kitahara* cum ar fi evoluat Europa dacă viitorul i-ar fi fost determinat nu de planul Marshall, ci de planul Morgenthau; dacă ar fi rămas nu sub umbrela democratizării occidentale, ci la cheremul unui regim represiv și dictatorial. Hans Magnus Enzensberger reproșă în eseurile sale eurocentrismul egoist, dorința apusenilor de supremație politică, economică și militară, lipsa de interes pentru elaborarea unei politici culturale europene. Un lucru e clar: pentru toți, Europa e văzută ca proces și nu „fortăreață”, măsură a ordinii care renaște peste haosul lăsat de războaie, pasăre Phoenix a valorilor civice.

Eseurile lui Paul Michael Lützeler fac parte dintre cele mai citate scrieri privind construcția identității europene ca identitate

multiculturală, dar păstrătoare a respectului față de specificul fiecărei națiuni europene. Pornind de la realitatea că emigranții au schimbat peisajul contemporan al Europei (scena ei literară având astăzi și autori turci, evrei, arabi, iranieni), că relația cu minoritățile nu mai poate fi văzută antagonic, ci dialogal, Paul Michael Lützeler consideră, în linia lui Hans Kohn, că, dintre cele două modele de națiuni (apuseană, teritorial-politică și răsăriteană, etnică), modelul etnic, bazat pe limba comună, cel care a făcut posibil național-socialismul în Germania, n-a fost încă depășit. Identitatea europeană dezvoltă acest model dialogal: două sau mai multe feluri de logică se confruntă în mod complex (complementar și antagonic), așa încât unitatea culturii europene se poate naște nu numai din sinteza creștin-iudaic-greco-romană, ci și din antagonismul acestor elemente. Dacă moștenirea “creștin-iudaic-greco-romană-umanist-iluminist-romantică” ar exista astăzi *doar ea*, faptul ar duce la o delimitare prea rigidă față de culturile Americii, Asiei, Africii, crede Lützeler.

Așa cum se spune, grosso modo, că o generație e formată din oameni care au citit aceleași cărți, se poate afirma că europenii au trăit și trăiesc într-un aer cultural specific. „Cu toate că nu suntem cu toții conștienți de acest lucru, europenii coexistă într-o atmosferă influențată și inspirată deopotrivă de Homer, Virgiliu, Dante, Shakespeare, Goethe, Baudelaire și mulți alții. O atmosferă creată deopotrivă de ideile unor Socrate, Platon, Aristotel, Erasmus, Descartes, Spinoza, Hobbes, Kant, Kierkegaard. Alta din minunile europene e felul în care metaforele s-au răspândit de-a-lungul continentului, peste secole, culturi și graiuri”, spunea Chateaubriand, în discursul său de primire la Academia Franceză. Eseistul, jurnalistul, ambasadorul la Berlin, Londra și Roma, ministrul afacerilor externe, parlamentarul (autodefinindu-se: „bourbonian prin onoare, monarhist prin rațiune, republican prin gust și caracter”), care a oglindit în *Memoriile* sale toată epopeea trecerii spre modernitate, citează tema indestructibilului monument construit din cuvinte. Tema trece de la vechii greci (Simonides din Keos) la Horațiu (*Exegi monumentum...*), Ovidiu, Boccaccio, Ronsard, Du Bellay, Shakespeare (cu bine cunoscutul sonet 55: *Not marble nor the gilded monuments / of Princes shall outlive*

this powerful rhyme) și, prin transferul în timpuri și limbi diferite demonstrează „nenumăratele legături care alcătuiesc țesătura culturii europene”. Indestructibilul monument de cuvinte, întins în timp și spațiu de la Simonides la Du Bellay și Shakespeare, e considerat de autorul *Geniului creștinătății*, părintele romantismului francez, un pod pentru unitatea culturală a Europei: unitate care s-ar întemeia, în opinia sa, pe recunoașterea diversității lingvistice și culturale.

Momentul concretizării identității europene se leagă însă de ideea supra-naționalismului, de viziunea transformată într-o opțiune politică realistă. De atunci, identitatea europeană e văzută ca întruchipând raționalitatea, individualismul, libertatea, activismul și umanismul. Europa s-a „urzit” în timp pe categoriile mentalităților, datele cheie, locurile importante în istoria europeană, începând cu victoria grecilor asupra perșilor la Salamina (480 î.Cr.), extinderea imperiului roman în Galia, convertirea lui Pavel pe drumul Damascului, (36 d.Cr.) cu impunerea europeană a creștinismului și „suprapunerea Ierusalimului, Atenei și Romei” într-o nouă cetate spirituală. Au urmat cuceririle hispano-arabe din secolul al VIII-lea, care au marcat evoluțiile spirituale medievale; tratatul de la Verdun (843), primul care a schițat o Europă a națiunilor, odată cu prăbușirea imperiului carolingian; momentele de cooperare „la greu”, cum ar fi lupta împotriva ciumei, sau începutul recunoașterii alterității (odată cu descoperirea Americii, Montaigne scria: “Lumea noastră a descoperit o altă lume”); anul afirmării tezelor lutheriene la Wittenberg (1517), punct de referință pentru drumurile ulterioare ale credinței, învățământului, pentru afirmarea statelor naționale, a spiritului laic și umanismului, pentru importanța acordată *Bibliei* și catehismului, a cărții în general; etica lutherană a binelui comun – disciplină și devotament față de ceilalți, în primul rând față de familie – care a deschis calea spre lumea modernă, a pluralismului religios și toleranței, a libertății individului și drepturilor omului.

Istoricii sunt de acord că momentul în care termenul Europa a dobândit semnificație politică se situează în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea: prin înlocuirea treptată a genericului

„creștinătate” („pacea creștinătății” după războiul de 30 de ani) cu termenul Europa. Pamfletele politice și documentele de stat din statele protestante, mai ales din Anglia, documentează stabilirea termenului Europa ca expresie de supremă loialitate în lupta împotriva lui Ludovic al XIV-lea, căruia i se puneau în seamă ambiții precum monarhia universală și creștinătatea catolică unită. Europa era asociată echilibrului statelor suverane, toleranței religioase și înfloririi comerciale. De altfel, în acea perioadă America fusese și ea creștinată, astfel încât o diferențiere trebuia făcută: utilizarea cuvântului „creștinătate” nu mai definea doar populația de pe teritoriul european.

Secolul al XVII-lea, cu înfrângerea turcilor la porțile Vienei, marchează începutul dialogului cultural cu islamul. După pacea de la Karlowitz (1699), primele teatre de umbre, grupuri de dansatori și muzicanți ai ienicerilor, primele „citate” muzicale (Gluck în operele sale „turcești”, *Ifigenia în Taurida*, 1764 și *Pelerinii din Mekka*, 1779, Mozart cu tema din *Simfonia KV 74*, concertul de vioară KV 219 și *Răpirea din serai*, 1782, Haydn cu *Simfonia Militară*, mai târziu Beethoven și Spohr) lansau dialogul dintre creștinătate și islam tocmai în cândva asediata Viena. Ceea ce numim azi clasicism vienez s-ar fi conturat diferit fără cafenelele la modă și fără interesul purtat orchestrelor militare turcești, care aduceau ca noutate, odată cu tobe, timpane, țimbalele și alte instrumente de percuție, ritmurile precise ale „muzicii de regiment”, până atunci inexistente în Europa. Opera comică, luând à la légère figurile cândva temute ale „invadatorilor” a reușit să șteargă poate cel mai bine asperitățile dintre cele două culturi. Personajele deveniseră populare; figura turcului își făcea loc în filosofie și, concomitent cu amploarea răspândirii masoneriei și a principiilor umaniste, tolerante, democratice, făcea posibilă aplecarea spre culturile orientale. Sultanul Saladin, înfățișat în drama *Nathan Înteleptul* a lui Ephraim Gotthold Lessing, rămâne exemplul cel mai strălucit al acestei deschideri. Au urmat marile salturi tehnologice (după inventarea motorului cu aburi, de către Watt, la 1769) și, pe fondul nașterii noii civilizații, momentul 1789, revoluția din Paris. Anvergura napoleoniană și, nu în ultimul rând, înfrângerea din 1812, care conturează statutul de mare putere al Rusiei; ideologia pașoptistă, „primăvara popoarelor”,

marile adunări exaltând voința națiunilor, apoi perioada revoluției din Rusia și a tratatelor de pace care instaurează o nouă ordine. Plebeizarea puterii, instaurarea celui de-al treilea Reich și încercarea de impunere a unei Europe fasciste, încheierea celui de-al doilea război mondial în 1945 la Yalta și împărțirea sferelor de influență între cei trei aliați, iată și ultimele trepte ale secolului încheiat, înainte ca, la 1957, Tratatul de la Roma să pună bazele Europei, iar sfârșitul comunismului, în 1989, să readucă în prim plan problema granițelor.

Democrația, libertatea individului, drepturile omului, ideile de progres, toleranță, spiritul novator fac parte din moștenirea europeană. Diferențele dintre culturi, văzute complementar, astfel încât să nu poată fi exacerbate politic, stârnind discriminări, s-au ordonat în măsuri, poli și rețele comune: de la calendarul unic apărut în creștinism, la unificarea măsurilor și greutăților în sistemul metric, la crearea unui imaginar peisagistic comun sau la nașterea unei conștiințe demografice. Fluviile și mările Europei, canale de navigație și totodată granițe istorice și culturale, au transmis împrumuturile între Occident și Balcani: prin “coloana vertebrală” a monarhiei dunărene. Alte puternice legături au fost create de ordinele călugărești, pelerini, cavaleri, umaniști, muzicieni, de casele regale etc.

Limbile vorbite – conectate în “ideea indo-europeană”, dreptul, credințele religioase și libertatea de a nu le accepta, politica (monarhie sau republicanism), istoria (nașterea conștiinței moderne), filosofia, muzica, știința și tehnica, experiențele războaielor, amorul „curtenesc”, cultura gastronomică, îndoiala carteziană - toate acestea, alături de imperiul retoricii, al cărții, imaginii, conversației, fantasticului, al modernității cu avangarda sa, cu tentația mașinistă, cu anvergura cinematografiei sau a comunicării moderne înfățișează Europa ca pe o rețea închegată în timp – chiar dacă dominată de întâmplare. De altfel, scriind despre unitatea europeană, Braudel distinge „unitățile scilicet” (domeniile artistice și intelectuale, de la literatură și filosofie la muzică, pictură, sculptură și arhitectură) de cele „aleatorii”.

Identitățile multiple și concentrice ale europenilor nu sunt discordante (de altfel, identificarea exclusivă a unui cetățean cu statul național diferă și ea: un grec „naționalist” e desigur mai favorabil

lărgirii UE decât un britanic). Aceste identități multiple, concentrice (un bearnez e în primul rând francez și apoi european), transcenrice (membrii unui grup identitar sunt și membrii altor grupuri, dar nu toți) sau separate, depind și de atitudini politice diferite. De pildă, persoanele care își declară concomitent identitatea națională, cât și pe cea europeană sunt mai puțin xenofobe și, de multe ori, cu vederi mai de stânga decât persoanele care se declară naționaliste.

Nimeni nu contestă că apartenența la UE are un anumit impact asupra identităților naționale, deși acestea rămân diferite. Discursul politic al partidelor de orientare similară din Franța, Germania, Marea Britanie rămâne la rândul său nuanțat. Pentru germani, de pildă, lărgirea europeană a însemnat depășirea trecutului și în primul rând a urmelor lăsate de războaiele secolului al XX-lea; pentru francezi, ea a însemnat mai ales răspândirea ideilor republicane și iluministe; pentru englezi, UE ar fi construită în contrast cu conceptul de națiune engleză; pentru est-europeni, aderarea la UE înseamnă „revenirea la Europa”, ca și cum ar fi fost până acum în exil, în afara continentului.

Identitățile multiple ale europenilor vor constitui încă multă vreme un subiect de cercetare. Ceea ce presupune o bună cunoaștere a istoriei construcțiilor naționale.

Diferite sondaje au arătat că, deocamdată, Europa e identificată mai degrabă cu un spațiu istoric, politic și cultural decât cu o entitate teritorială.

În prezent, atât UE cât și Consiliul Europei încearcă, în mod deliberat, să construiască o identitate civică postnațională în sensul habermasian, cu accent pe democrație, drepturile omului, economia de piață, statul bunăstării, diversitatea culturală – acestea fiind considerate, pornind de la criteriile Copenhaga, valorile europene determinate, pe care orice stat care aderă la UE trebuie să le respecte.

GRETE TARTLER

GHEORGHE SCHWARTZ

EUROPENISMUL? FORMIDABIL, DOM'LE!

Fragmente bibliografice și delimitarea termenilor

În primul rând, ar trebui clarificat dacă sintagma „Obsesia europeană la români” are acoperire, cât de profundă este preocuparea, în ce măsură este ea atât de copleșitoare încât să avem de-a face cu adevărat cu o obsesie.

Termenul „Obsesie” este definit nuanțat de diferiți autori. Dacă Norbert Sillamy conchide că obsesia ar fi „o preocupare intelectuală sau afectivă care asediază conștiința”. (Norbert Sillamy, *Larousse, Dicționar de psihologie*, Univers Enciclopedic, București, 1996, p.214), atât în *Larousse, Dicționar de psihiatrie* (sub redacția lui Jacques Postel, Univers Enciclopedic, București, 1998, p.385) cât și în *Larousse, Dicționar de psihanaliză* (sub redacția lui Roland Chemama, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 254) obsesia este definită mai explicit, drept o „tulburare psihică durabilă, caracterizată de irupția în conștiință a unui sentiment sau a unei idei care îi apare subiectului ca fenomen morbid care, totuși, provine din propria sa activitate psihică și persistă un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, în pofida voinței sale conștiente și a tuturor eforturilor de a se debarasa de acel sentiment sau de acea idee”. Este românul toată ziua și toată noaptea preocupat de cât de european este? Îi apare românului europenismul drept o idee morbidă? Nici una, nici cealaltă.

Henri Piéron (*Vocabularul psihologiei*, Univers Enciclopedic, București, 2001, p.241) descrie obsesia drept o „idee, un cuvânt sau imagine care se impun spiritului, independent de voință, prin jocul spontan al automatismului psihologic”. Nu, europenismul este mai mult decât o idee, un cuvânt sau o imagine. Sau cel puțin ar trebui să fie mai mult decât atât. Și, în afară de asta, după cum vom vedea, el nu

s-a impus – atât cât s-a impus – spiritului prin jocul automatismului psihologic, ci printr-o educație bine dirijată în acel sens.

În schimb, Roland Doron și Françoise Parot (*Dictionar de psihologie*, Humanitas, fără an, p. 548) compară obsesia cu isteria, ambele putând fi definite în același timp ca simptom sau ca ansamblu simptomatic și ca organizare psihopatologică a personalității. Autorii amintesc de faptul că Freud „a descris mai general structura personalității obsesionale, marcată în principal de conflictul ambivalenței între dragoste și ură, între supunere și revoltă și prin prevalența unor mecanisme de apărare, anularea retroactivă, izolarea și formațiunea reacțională”. În acceptarea sau în refuzul europenismului, cel puțin la noi, nu se întrevăd nici simptome și nici ansambluri organizatorice psihopatologice. Pentru aceasta, sentimentul ar trebui să fie mult mai profund. Iar sondarea abisală privind europenismul la români ne-ar duce la aspecte ale psihologiei maselor, o disciplină care a făcut destul rău într-un trecut nu prea îndepărtat. Deși... Deși s-ar putea izbuti puțină vâlvă văzând chiar în ideea de europenism privită de români „conflictul ambivalenței între dragoste și ură, între supunere și revoltă și prin prevalența unor mecanisme de apărare, anularea retroactivă, izolarea și formațiunea reacțională”. Dezvoltând pe linia respectivă subiectul, am putea părea teribil de subtili și de științifici totodată. O astfel de pălăvrăgeală pe sticlă ar putea fi interpretată chiar intelectuală.

În cele două masive „*Introduceri în psihologie*”, Edward E. Smith, Barbara L. Fredrikson, Susan Nolen-Hoeksema și Geoffrey R. Loftus spun mai simplu că „obsesiile sunt intruziuni repetate ale unor gânduri, imagini sau impulsuri nedorite, care provoacă anxietate”. (Autorii citați, *Introducere în psihologie*, Editura Tehnică București, 2005, p. 782). Aceeași definiție o s-o găsim și la Rita L. Atkinson, Edward E. Smith, Richard C. Atkinson și Daryl J. Bem (*Introducere în psihologie*, Editura Tehnică, București, 2002, p. 730). A provocat ideea europeană gânduri, imagini sau impulsuri nedorite, provocându-ne anxietate? Nici vorbă! Perspectiva aderării la comunitatea europeană ne-a fost prezentată mereu drept uvertura accederii la porțile raiului. Îi poate fi cuiva teamă de belșugul material și spiritual? Un fior de emoție poate stârni așa ceva, dar în nici un caz angoasă!

Paul Popescu-Neveanu îi citează pe Alfred Adler („obsesia exprimă

fuga de realitate și transpunerea conflictelor vitale într-un plan ireal”), pe Pierre Janet („obsesia este un gând prevalent ce se impune atenției și care determină un travaliu mental prelungit și penibil până a ajunge angoasant, cu toate că subiectul îi recunoaște în parte inutilitatea și absurdul”) etc. Dar Popescu-Neveanu mai precizează că „termenul este utilizat și în cadrul conduitelor normale pentru a desemna preocupări și scopuri neobișnuit de intense și durabile”. (Paul-Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978, pp. 494-5). Cât îl privește pe Adler, parcă ne-am mai apropia puțin de tema anchetei, în ceea ce privește „fuga de realitate” și „transpunerea conflictelor vitale într-un plan ireal”. Parcă ne-am apropia chiar mult de subiect, doar că nu prea avem în legătură cu europenismul conflicte vitale, oricât ar dori mass-media să ne convingă de contrariu. Nici cu Janet nu ajungem mai departe, noi nu prea suntem dispuși la un travaliu mental prelungit chiar și în problemele care se supun în mod real atenției noastre, fiind mai degrabă înclinați să recurgem la soluțiile cele mai simple și, în orice caz, cele mai comode. Cât privește accepțiunea dată „în cadrul conduitelor normale”, aceea de a „desemna preocupări și scopuri neobișnuit de intense și de durabile”, cred că este vorba despre un cu totul alt subiect decât europenismul în conștiința românilor.

După toate acestea, putem vorbi despre obsesie în cadrul temei propuse? Și, dacă da, ne referim la un simptom de natură excesivă, patologică sau de „termenul utilizat și în cadrul conduitelor normale pentru a desemna preocupări și scopuri neobișnuit de intense și durabile”? N-ar fi mai nimerit să vorbim, în acest din urmă caz, despre „sentimentul european la români” și să vedem dacă măcar el există într-adevăr?

În ceea ce mă privește, am dubii serioase că, în cazul nostru, se poate discuta despre „preocupări și scopuri neobișnuit de intense și durabile” la nivelul națiunii, în legătură cu europenismul ei. Or, fără atributele „intens” și „durabil” conținute și în legătură cu obsesiile maladive și cu cele din interiorul comportamentului socotit normal, nu ne mai putem referi la obsesii. Și nici chiar la sentimente, în definiția cărora intră de asemenea cuvintele „de durată”.

Tradiție

Europenismul românesc s-a născut târziu. Dinicu Golescu este teribil de mirat când povestește ce se poate vedea la apus, mai departe de hotarele țării. Dinicu Golescu își manifestă uimirea în deceniul trei din veacul al XIX-lea, atunci când boierii băștinași n-au ajuns încă să se îmbrace după „moda nemțească”. Trăim pe un teritoriu necercetat sau prost cercetat: în jurul strămoșilor acestui loc au existat mari imperii, puternice regate și numeroase lupte. Popoarele migratoare au trecut pe aici, dar au mers mai departe. Într-o vreme îndelungată, când la sud dispăruse de mult imperiul bulgar, la est rușii își consolidau dominația instituționalizată, când regatele sârbești ori albaneze, imperiul morav sau împărăția de la Praga deveniseră istorie, când regii maghiari s-au înrudit cu marile familii domnitoare, este uimitor cum avem prea puține mărturii asupra unor atacuri din afară. Eu am numit acest fenomen atât de misterios „Enigma Europei”, un spațiu misterios și greu penetrabil.

Europenismul românilor n-a fost în nici un caz o obsesie în istoria premodernă a neamului. Și nici interesul Europei față de acest teritoriu atât de mare n-a fost excesiv, vreme de secole. În literatura medievală, spațiul acesta n-a fost descris decât (comparativ) foarte rar și atunci când acest lucru s-a întâmplat, descrierea era la fel de exotică de parcă s-ar fi vorbit de presupusul Regat al Părintelui Ioan din Indii.

Perioada abia terminată a preaderării n-a fost nici ea mai reprezentativă. Nu sunt deloc sigur că îmbunătățirile cerute pentru a fi admiși s-au realizat. Centralizarea a rămas aceeași, justiția și corupția nu s-au modificat. Cu drepturile minorităților mai sunt suficiente discuții. Problemele grave din agricultură sunt la fel. Retrocedările bat pasul pe loc, în ciuda cifrelor mincinoase afișate. Situația copiilor cu nevoi speciale a rămas precară. Pentru protejarea mediului sunt prea puține fonduri. Autostrăzi n-avem. Despre diminuarea diferențelor la nivelul de trai este inutil să mai amintim.

Campania PRO EUROPA

Campania românească pentru integrarea în structurile NATO și UE – campanie perfect justificată pentru speranțele de viitor ale țării – a fost purtată conform cu rețetele atât de des repetate după 1989. Campania aceasta a avut două laturi distincte: pe de o parte, aceea de a convinge populația că integrarea europeană ar fi singura cale de urmat, pe de altă parte, aceea de a justifica nenumăratele poveri artificiale aruncate asupra aceleiași populații dezorientate. Să ne amintim că mai toate măsurile nepopulare – justificate, însă mai ales abuzive – au fost explicate prin cerințele FMI, ale integrării în NATO sau ale apropierii de acquis-ul comunitar. Cele mai năstrușnice ordonanțe și hotărâri, majorări de tarife și amendamente legislative au primit această scuză. Iar populația, căreia i s-a insuflat că nu există nimic mai important decât campania în sine, a acceptat, o vreme, fără să crâcnească asemenea argumente. Să ne mai amintim că, înainte de primirea noastră în NATO, Mircea Dinescu a întrebat, în cadrul unei manifestații memorabile în sprijinul Alianței, dacă acel NATO în care dorim din tot sufletul să fim primiți este bărbat ori femeie. (Răspunsurile au fost împărțite...) Chiar dacă eu sunt un convins partizan pro UE, nu pot să nu remarc faptul că majoritatea poporului român, aflat pe primul loc la entuziasmul aderării printre toate popoarele aspirante, și-a bazat consensul pe tradiția cvasiunanimității impuse din perioada de dinainte de 1989. A fost aceea o unanimitate care nu angaja cu nimic afectiv. Cu nimic rațional. Cel mult moral. (Dar acela este un alt subiect.) Așa cum s-a aplaudat la manifestările comuniste, așa cum s-a vorbit la obligatoriile cursuri de socialism științific, așa s-a reacționat și la campania pentru UE. Era o direcție care a fost pusă pe tapet, un dat a cărui legitimitate nu se discuta. Plus că mai funcționa și decepția suferită „în onoarea de familist” că ăia au fost primiți și noi nu! Da’ ce? Noi suntem mai puțin breji ca ei?

În faza a doua, aceea când s-a renunțat la acordul cu FMI și nu s-a întâmplat nici o catastrofă, în schimb numeroasele măsuri nepopulare nu mai puteau fi justificate cu acel acord, populația a început să arate cu degetul spre cei despre care li s-a spus că ar fi fost

la originea numeroaselor suferințe venite în cascadă. Acum, când am fost acceptați în UE, același vâl pare să cadă și lumea începe să-și pună, din când în când, întrebări. Din când în când. În nici un caz atât de durabil și de intens ca să putem vorbi despre o obsesie. Ceea ce vedem la televizor, acele clipuri prin care românul dezorientat începe să-și taie pomii din ogradă sau își casează mașina încă aptă de serviciu nu sunt decât niște stratageme care vin să pregătească faza a doua a integrării. Să mă explic printr-un exemplu concret: atunci când urmează o scumpire cu totul aberantă, lipsită de orice justificare morală și materială, apare un salvator al patriei, de obicei actualul președinte, și face ordine – amenințarea de majorare a prețului cu 65% este indecentă, ni se explică, așa că ea nu se va aplica decât cu 59%. Noul tarif, cu totul îngrozitor în accepțiunea de ieri, devine azi rezonabil prin ne semnificativa reducere convenită. Integrarea în UE va aduce în mod sigur noi sacrificii, măcar pentru prima perioadă (alături de speranțele reale de mai bine pe termen mediu și lung). Dacă vom speria bine românii cât de groaznic va fi acum, când, oricum, suntem deja acceptați, însă realitatea va fi ceva mai blândă, oamenii se vor liniști.

Ar fi cu totul iluzoriu să vorbim despre o obsesie europeană la români, un popor a cărui filozofie de dăinuire s-a numit întotdeauna „a te descurca”. Chiar dacă Europa va impune niște reguli mai stricte de conviețuire, ea va deschide și numeroase noi căi pentru „a te putea descurca”. Credința aceasta este mult mai optimistă decât angoasele venite din amenințări. Și mult mai generală. Psihanaliza noastră într-aiici trebuie să se îndrepte. La ce speranță de „descurcăreală” va prilejui integrarea. Nu trebuie să uităm nici o clipă că ei sunt mai fraieri decât noi, că noi suntem căliți de veacurile de frustrări, că oile noastre sunt mai cornute. UE ne va scoate din izolare, UE ne va lărgi orizonturile.

Europa și identitatea națională; patriotismul

Pe lângă problema legată de nivelul de trai, tema anchetei mai are o conotație extrem de directă, cea a identității naționale: în ce

măsură va permite marea familie europeană păstrarea conștiinței de sine a popoarelor componente?

Scriu aceste rânduri în anul 2006, în sărbătorile prilejuite de Ziua Națională a României și am publicat și câteva gânduri despre modul cum este perceput evenimentul de către populație. Am amintit despre anchetele de stradă în care oameni grăbiți erau puși în mare încurcătură atunci când li se puneau întrebări elementare privitoare la semnificația zilei de 1 Decembrie, la corifeii Unirii, chiar și la anul înfăptuirii evenimentului. Am amintit despre cei 10% dintre români aflați la lucru peste hotare, oameni de toate categoriile, realizați ori ratați, mai legați de patrie decât majoritatea celor aflați fizic între hotarele ei. Am pomenit de felul în care mass-media obediente au ilustrat Ziua Națională, despre așa-zișii noștri directori de opinie care au văzut chiar și în acel prilej o foarte bună oportunitate de a-și arăta nemulțumirile. Am scris despre sumele cu totul exorbitante alocate evenimentului, sume aprobate fără a clipi, în vreme ce sectoare vitale se prăbușesc în numele mereu pomenitei austerități. M-am întrebat cât poate fi dovedit a fi intrat cu adevărat în programele anunțate și cât în buzunarele unor organizatori. (Nu este singurul prilej în care datul cu cărămida în piept prilejuiește mari beneficii materiale. Ilicite.) Am remarcat că, spre deosebire de alte țări, unde ziua națională se petrece ca o adevărată sărbătoare în familie sau într-un cerc restrâns de prieteni, fiind marcată de o bucurie care unește milioane de oameni, la noi nici vorbă de așa ceva. Drept urmare, am serioase rezerve în legătură cu angoasa pierderii identității naționale la un popor care pare să găsească o imensă satisfacție atunci când reușește să se autodenigreze în particular sau în public, în fața prietenilor și a neprietenilor. Ajunge să călătorești câteva ore în trenurile noastre arhaice pentru a auzi nu numai amănunte despre pietrele la fiere ale soacrei, despre crizele de furie ale mizerabilului șef, ci și despre „cât suntem noi de proști, că toată lumea ne încalecă”. Exultă o adevărată fervoare din autocompătimirea noastră. (Autocompătimirea constituie un parametru al dispoziției și reprezintă satisfacția din insatisfacție. Vezi Gh. Schwartz, *Psihologia transversală, Partea generală*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2006, pp. 40-42.)

În loc de concluzii

Cred că „obsesia europeană la români” trebuie privită cu mai multă detașare. În primul rând că nici vorbă de obsesie. De angoasă cu atât mai puțin. În al doilea rând că tema constituie un veșnic excelent subiect de dispută între Tache și Mache. În berăria Gambrinus, în foarte aplicatele talk-show-uri sau în restaurantul gării. (Din păcate, trenurile noastre mai obișnuiesc să întârzie.)

GHEORGHE SCHWARTZ

LIVIU REBREANU

EUROPENISM SAU ROMÂNISM ?

Dacă întreaga evoluție a omenirii nu s-ar produce în spirală, aș zice că mereu ne întoarcem de unde am plecat. Multe din întrebările și răspunsurile bunicilor noștri se transmit peste generații, păstrându-și actualitatea. Noroc cu apariția avionului supersonic, a televizorului și computerului, care ne conving că ne aflăm într-o altă epocă. În schimb, dramele multor personaje shakespeariene – trăitoare continuu între Eros și Thanatos – rămân aceleași în lungul drum al zilei către noapte, ca și problemele iscate de relativismul dlui Einstein etc., etc. Este și cazul întrebărilor reactualizate de integrarea culturală în noul edificiu european, precum odinioară în alte momente de răscruce istorică, ca de pildă anii ce-au urmat primei conflagrații mondiale. Teoretic (și nu numai), ele l-au preocupat și pe autorul Pădurii Spânzuraților, într-o perioadă de criză economică, conjugată nu doar cu setea de emancipare social-politică, ci și de dobândirea unei autentice identități spirituale. Articolul său (de mai jos, cu titlul de sus) a apărut în revista „Drum nou” (II, nr.6), la 10 februarie 1924, lăsându-ne impresia unei polemici, nedecarate ca atare, cu unele teze lovinesciene privind necesitatea sincronizării culturii naționale cu literatura și arta europeană, idei exprimate în volumul Critice. De reținut că magistrul “Sburătorului” – menționând, într-adevăr, că valoarea artei “nu stă în

puritatea caracterului ei etnic, ci în alte condițiuni estetice” – va sublinia și că interdependența literaturilor nu se confundă cu internaționalizarea: “Prin faptul elaborației ei de o sensibilitate determinată în parte de ereditate și de atmosfera morală a mediului și într-un material verbal de o rezonanță sufletească specifică, orice literatură nu poate fi decât națională” (cf. Istoria Literaturii contemporane, vol.I, cap.II).

Amintim că aserțiunile lui Rebreanu vor declanșa aprige acuze „de stânga“, găzduite în „Omul drept” (I, nr.8 și 10), din 15 februarie și 15 martie 1924, sub semnătura lui Lotar Rădăceanu, unul dintre cei mai neinspirati comentatori ai autorului amintit, cum se va dovedi după apariția romanului Gorila. Aflat între extremele unei gândiri estetice controversate, prozatorul va folosi balanța unui adevărat creator, legat deopotrivă de valorile marii culturi universale, dar și de năzuința de a ne afirma „prin noi înșine” ca să folosesc o lozincă liberală din epocă. Întreaga evoluție ulterioară a literaturii interbelice avea să-l confirme. Într-un timp, interpretii s-au schimbat. În fond, partitura rămâne aceeași. Noua orchestrație n-are decât să-i adapteze ritmurile la cerințele unui auditoriu mai larg.

NICULAE GHERAN

Sufletul românesc e cea mai mare minune a istoriei. Zeci de neamuri străine l-au hărțuit și l-au schingiuit; veacuri multe au gemut sub multe stăpâniri vrăjmașe; popoare falnice s-au stins, împărății trufașe s-au prăbușit în jurul lui și peste dânsul; nimic nu i-a putut zdruncina credința în soarta lui și, când a venit ceasul, s-a înfățișat lumii mai unitar, mai sănătos, mai încrezător ca orice alt neam. Granițele silnice care ne-au ciopârțit sute de ani n-au fost în stare să ne atingă inima. Suferințele ne-au oțelit, asupririle ne-au îndârjit. Azi sufletul românesc descătușat, tânăr, puternic, simte imperios nevoia de a se realiza în întregime, de a-și împlini menirea ce i-a fost hărăzită.

Două mii de ani sufletul nostru și-a apărut numai existența, a fost silit să trăiască în copilărie. Am vegetat la marginea culturii care se înălța în Apus și la marginea celei ce se stinge în Orient. Lumina civilizației n-a putut pătrunde până la noi, razele care totuși se strecurau nu găseau condiții prielnice și nici pământ roditor. Când încercam să îmbrăcăm hainele altora, ne dădeam seama curând că nu se potrivesc și le lepădam

cu aceeași grabă cu care le promisem. Poate că în adâncul său, sufletul nostru simțea instinctiv că nu i-a sosit încă vremea.

Acum vremea a sosit. Acum sufletul românesc trebuie să înceapă a-și realiza viața. Și viața unui neam înseamnă o cultură proprie, suficientă, în toate domeniile. Prin ceea ce realizează specific un popor, ia parte adevărată și la progresul omenirii. Numai prin aceasta imitația mecanizează și mecanizarea e moarte. Orice cultură e organic legată de un popor, precum poporul e legat de pământul care l-a născut.

Cultura românească de-abia azi își distribuie formele și cărările. Pretutindeni sufletul nostru e în fierbere. Pipăim, încercăm, ne zbuțuim! Puterea noastră de viață o simțim imensă și căutăm dar mijloacele spre a o turna în opere noi, românești. Nerăbdarea ne roade. Am vrea să facem dintr-odată ceea ce alții au făcut în eforturi de secole. Egoismul colectiv al generației se zbârlește numai la gândul că s-ar putea să nu fim noi cei sortiți să realizăm fizionomia adevărată a culturii românești. Ni-e rușine de goliciunea noastră. „Rămâie alții extatici în fața poeziei mirosului rustic de obiele fermentate, tânguiască alții pe lângă cobza lui Laie...” Suntem grăbiți. Spoiala ridicolă de „civilizație” a orașelor noastre ni se pare „europeană”. Nu vrem să vedem prăpastia care se lărgeste între caricaturismul occidental al orașelor și sufletul satelor noastre, adevăratul suflet românesc. Ne repezim să importăm mereu forme noi, străine, și ne închipuim că prin aceasta grăbim „civilizarea” României! Ca și când civilizația s-ar putea impune de azi pe mâine.

De o sută de ani se propovăduiește „europenizarea” noastră pe toate cărările. Oameni de stat, scriitori, filozofi, artiști, încântați de binefacerile civilizației, ne-au importat ce s-a făcut aiurea în mod organic. Avem o Constituție belgiană, legi franceze, parlamentarism britanic, literatură futuristă, pictori expresioniști, democrație, capitalism... Avem de toate și totuși simțim toți că n-avem nimic. Constituția noastră belgiană, legile noastre franceze, parlamentarismul nostru britanic au rămas vorbe goale care se repetă papagalicește la întruniri și prin ziare; literatura și artele, cu cât mai extravagante, cu cât mai izolate și fără nici o înrâurire asupra celor cărora se adresează; democrația noastră nu trăiește decât în ideologia câtorva naivi, precum capitalismul nostru e un nume nou pentru vechea robie a celor mulți de către o mână de îndrăzneți...

O sută de ani de asemenea europenizare n-a tăiat pofta unora de

a continua experiențele. Ni se cere să stăm cu ochii mereu spre Apus sau spre Răsărit și să facem întocmai ce se face acolo. Noi înșine parcă am fi incapabili de orice creații. Și chiar de orice efortare rodnică. Geniul nostru să se corcească în corsete străine, fără de care parcă n-am fi în stare să creștem.

Europenizatorii noștri cu orice preț au oroare de tradiție. De dragul lumii străine ar vrea să înăbușe glasul trecutului. Nu vor să lase tânărul suflet românesc să se dezvolte normal, ci se căznesc să-i lipească barbă și mustăți false, cărunte, să-l împopoțoneze cu straie gata făcute de alții pentru alții, și își închipuie că astfel sclivisiți vor înșela lumea. Românismul, pentru ei, înseamnă șovinism, iar religiozitatea înseamnă prostie.

În realitate însă numai românismul poate fi aducător de cultură pentru noi. În românism sunt cuprinse toate posibilitățile de progres. Românismul, precum nu se sfiește a-și proclama goliciunea, nu șovăie a admira cultura altora și a asimila ce i se potrivește. De iubit, românismul se iubește numai pe sine, nu cu iubire egoistă, ci cu pasiune încrezătoare. Nu aleargă după toate noutățile din Apus, căci nu ce e mai nou e și mai bun. Nu forme culturale căutăm, ci cuprinsuri vii. Formele sunt schimbătoare, cuprinsul pătrunde în suflete și le înprospătează. Românismul va găsi el formele realizării sale.

Europenismul vrea să clădească de sus în jos, românismul se mulțumește a începe cu temelia. Pe temelii solide se poate ridica un edificiu demn de sufletul românesc. E vremea temeliilor...

(„Drum nou”, 10 februarie 1924)

DUMITRU RADU POPA**ÎNTRE DOUĂ POVEȚE :
SPIRITUL EXALTAT ȘI SPIRITUL TREAZ**

*O, Europă,
Intri toată-n mine!*

Cei de vîrsta mea, și cei mai „maturi”, ca să o punem așa, își mai aduc poate aminte de versurile exaltate de mai sus, publicate de poeta Veronica Porumbacu în *Gazeta Literară* – poemul se numea *Odă Europei* ... Se știe ce a urmat: *spiritului exaltat*, am zice aproape orgasmic, dacă ar fi să ne referim la mădularul de acces pe care poeta îl sugerează, îi răspunde *spiritul treaz*, în speță Păstorel Teodoreanu, printr-o impecabilă oral păstrată epigramă: “O, superbă Veronică / Eu credeam c-o ai mai mică, / Dar mărturisirea-ți clară / Din Gazeta literară / Dovedește elocvent / Că în chestia matală / De-adîncimi fenomenale/ Intră-ntregul continent...”

Obsesia Europei are state vechi de serviciu în cultura română, și dacă poeta comunistă dorea, *faute de mieux*, să aducă Europa în ea (căci România avea să fie practic exclusă din continent pentru o jumătate de veac), nu este mai puțin adevărat că, încă din timpul primilor noștri croniciari, tendința fusese de găsire și justificare a identității noastre tocmai prin aceea că sîntem, pe de o parte, unii și aceiași în cele trei provincii, pe de alta că ne tragem de la Roma. De atunci și pînă în zilele noastre, am pendulat mereu între *spiritul exaltat* și *spiritul treaz*, dar și între limitările impuse de existența noastră geo-politică în Europa Răsăriteană, la cheremul turcilor și rușilor, și aspirația la unificare și sincronizare cu Europa Occidentală ale cărei valori lingvistice și culturale le preamăream. Abia Unirea din 1859 este însă prima importantă mărturie că problema românească devenise, cu adevărat, o chestiune de interes european. După 1918, odată cu Marea Unire, se părea că idealul unei sincronizări *cu sin-*

gura Europă care contează avea toate șansele să devină nu numai un fapt, dar și un proces ireversibil. Iluzie românească, ghinion balcanic sau de orice fel. Cei care văd astăzi epoca dintre cele două războaie drept o vîrstă de aur a României ar trebui să privească mai bine la ce se întîmpla de fapt sub coaja aparentei sincronizări cu Europa. *Dreapta* românească, ce avea să ducă țara pe marginea războiului civil, detesta visceral valorile Occidentului modern și preconiza o periculoasă închidere a perspectivei europene. Spuza de democrație, cîta era, totuși, avea să cadă învinsă sub loviturile Dictaturii Regale și apoi a aceleia a Mareșalului Antonescu. Închiși paradoxal în emblema a două balade – una care ne sortește la o nesfîrșită, sisifică construcție, plătită cu sacrificiu omenesc, cealaltă exaltînd moartea de bună voie a unui cioban cinstit, bun, naiv și iertător al celor care uneltesc să-l omoare – arătăm mai degrabă ca un popor nevrotic, cum îmi spunea cu compasiune un coleg american, după ce i-am sumarizat *Meșterul Manole* și *Miorița*...

Nevroza avea să continue în comunism, cu Europa tot mai departe; treabă pe care, eventual, urma să o luăm de la cap, cu alte sacrificii, altădată... *Protocronismul* (idee pur teoretică și dezvoltată speculativ, cu uimitoare excursii în artă și filosofie, de învățatul și cumintele profesor Edgar Papu, pentru prima dată chiar într-un interviu pe care mi l-a acordat în anii 70) avea să devină, prin cinismul, lipsa de scrupule și exaltarea ceașistă a unora precum Paul Anghel și Dan Zamfirescu, o adevărată doctrină întru justificarea *tracomaniei* – ce ne izola complet de Roma și Europa romanică –, și a *fiertului în suc propriu*, zid chinezesc fără aparență materială, în interiorul căruia se construia un *om nou* după chipul și asemănarea cizmarului din Scornicești... Adio, Europa! Ei, da, adio și n-am cuvinte!

Ole, ole, ole! Ceaușescu nu mai e! se cînta cu entuziasm și exaltare în zilele și nopțile lui Decembrie 1989. Da, nu mai era, dar dinții balaurului, ca în cunoscuta legendă a lui Cadmos, ne spune *spiritul treaz*, fuseseră deja sădiți și din ei creșteau monștri. Nu mai era Ceaușescu, dar cei care îl numiseră *baci, cîrmaci, cel mai iubit fiu al poporului*, aveau să se afle curînd, și pînă în ziua de azi, în formele fără fond ale unei democrații de operetă: *Senat, ministere, judiciar, executiv*... ce mai: constituțional, care va să zică! Mizerie materială, privatizări măsluite, mineriade montate, arhive dispărute (ceva de tipul arderii arhondologiei!), tot tacî-

mul unei revoluții fardate care parcă voia să înceapă *Restaurația* în chiar ultima zi de carnaval. În fața tuturor acestor năpaste, *mentalul colectiv* românesc, ca de atâtea alte ori, s-a proiectat din nou, ca să evite orizontul incert al zilei de mâine, în mit. Astfel au apărut cele două mituri sociale românești ale zilei de azi: *NATO și Uniunea Europeană*. Sînt, în mod cert, două *mituri integratoare*, și analiza lor nu e lipsită de interes, cu atît mai mult cu cît gîndirea *mitopeică* nu face analize de tipul cost-beneficiu, ceea ce explică entuziasmul delirant al atitudinii *exaltate*. Intrarea în NATO a știrbit însă unul dintre mituri, sub loviturile *spiritului treaz* ce ne-a dovedit că, înainte de a cîștiga ceva efectiv dintr-o asemenea alianță, la început trebuie să cam... plătești!

Aderarea la Uniunea Europeană e însă o altă gîscă, într-o altă traistă. După 1989, aderarea a devenit o prioritate pentru toate guvernele ce s-au succedat, indiferent de culoare politică. Din nou, însă, gîndirea mitopeică o lua înaintea realității: ideea unei României intrînd în Uniunea Europeană pe ușa din față, primită cu ovații și beneficiind *imediat* de prosperitatea Europei Occidentale s-a risipit relativ repede. Era cam ca un fel de *lege de murături* a Conului Leonida, o lume în care nimeni nu mai plătește datoriile, are o leafă bună de la stat, că o avea *după legea a veche*, plus o pensie bunicică...

Fapt este că, în mai bine de 10 ani de pertractări cu Uniunea Europeană, România a făcut destul de puțin, comparat cu alte țări care au fost *premiate* (ca să zic așa) mult mai devreme... După cum se știe, *am intrat*, la 1 ianuarie 2007, braț la braț cu Bulgaria... Dar în ce am intrat, încă nu știm! Iar *Meșterul Manole* sau *Miorița*, că ne vor părăsi sau nu, ca stare de spirit, ne pot fi prea puțin de folos de data aceasta. O statistică italiană din ajunul Anului Nou arăta că, deși 80% dintre români sînt încîntați de intrarea în Uniunea Europeană, motivele încîntării lor acoperă un spectru extrem de variat și prea puțin realist. Prioritatea e, mai în toate cazurile, *creșterea nivelului de trai și libera circulație a forței de muncă*. Spiritul treaz ar trebui să pună în frunte *combaterea corupției, mai ales a corupției de stat, și a crimei organizate, instaurarea domniei legii*. Nu întîmplător, subliniază cotidianul italian La Repubblica, România integrată va trebui să treacă printr-un veritabil șoc legislativ: nu mai puțin de 440 de legi vor trebui schimbate sau rescrise de la capăt.

Am intrat în Europa, dar, cum prevedea cu luciditate Tony Judt

acum câțiva ani, nu cu *plutonul unu*, și vom fi pentru mulți ani subiectul unei monitorizări și observații atente. Ni s-a cam dus buhul, mai cu seamă prin guvernării noastre, că furăm oul de sub cloșcă... Vom primi 700 milioane de Euro pe an pentru dezvoltarea și modernizarea agriculturii, forța noastră dintotdeauna, abandonată de *spiritul exaltat* al industrializării cu orice preț, și cu mari șanse de recuperare prin *spiritul treaz* al aderării. Sînt convins că, deja, mulți dintre guvernanți fac zîmbre la felul cum vor deturna fondurile în propriul folos. Singura speranță e că li se va înfunda, de astă dată. Sper cu disperare, aproape cu *exaltare* că va fi așa.

De ce am reuși *acum*, de vreme ce n-am reușit niciodată?

Trebuie să ieșim de sub teribilul blestem al lui Bismark, în corespondența cu Regele Carol I: *românii nu sînt o națiune, ci o profesie!* Tot așa, de sub bancul din anii 80 care răspundea la întrebarea *care este culmea răbdării* cu fatidicul *a fi român*. Pînă și eu, un euro-sceptic prin definiție, aș vrea să cred că pot deveni un euro-optimist. Dar pentru asta va trebui să demonstrăm că *basna* lui Simeon Dascălul, care zicea că ne tragem din tîlharii și criminalii Romei trimiși în exil, și deci le purtăm ADN-ul pe vecie în tot ce facem, nu e decît o fabulație. E timpul ca *spiritul treaz* dimpreună cu *spiritul exaltat* să trimită în temniță pe cei care fură, trădează, fac trafic de interes, uneltesc împotriva țării abia intrate în Europa.

Din această dilemă nu vom putea ieși decît cu cogitația atît de simplă și înțeleaptă a lui Popa Smântână (alias Ion Creangă): *în țara aiasta n-ar fi rău să fie bine!*

Amin!

DUMITRU RADU POPA

LUCA PIȚU

COGITAȚIUNI RAPSODICE LA ADMITEREA ÎN UE

DOAMNA PARADIGMA: Cum definiți noțiunea de patrimoniu cultural? Ce dimensiuni implică abordarea acestui argument, astăzi,

la noi... în contextul iminentei admiteri la UE?

ILLOCUȚIONARUL ȘERBAN FOARȚĂ: Cum stibiului îi zicem și-antimoniu, un patrimoniu (să fiu pus la colț dacă greșesc!) e și un matrimoniu, iar matrimoniu-nseamnă și divorț; divorț *à l'amiable*, nu cu tunul și martori numeroși ca niște oști, ci pașnic, – cum de una sau de unul în care, vai, nu te mai recunoști. În rest, un patrimoniu nu-i muzeul unor figuri de ceară sau statui de piatră, în care-ncremenește zeul, ajuns, cu vremea, zeul nimănui.

DOMNUL SINTAGMEANU: Până la urmă, tot învîrtindu-ne în jurul cozii naționale fără prea mare folos, vom circumscrie sumar, și grăbit, patrimoniul cultural: mai mult auscultînd etimoane decît răsfoind cerceturile docte ale unor antropologi de serviciu, prea puțin lévi-straussieni, ori visînd în marginea unor definiții de dicționar enciclopedic. Este dumnealui, dară, o zestre primită, firește, de la antecesorii, acești *patres*, o comoară remisă nouă de moși, un legat al strămoșilor, o moștenire de la străbuni – indiferent unde se originează aceștia (la Rîm sau la Krîm) ori cum își vor fi procurat bunurile... materiale + simbolice. Iar tot ce ne-au transmis dînșii, – de la idiomul în care ne exprimăm victoriile, puține, și eșecurile, numeroase, pînă la bucătăria cu puternice împrumuturi balcanice, slave, maghiare + nemțești – noi valorizăm culturalmente, reciclăm, dăruim, ducem înainte, îmbogățim prin tot soiul de mijloace, nu totdeauna licite sau transparente, apropiind iremediabil sau denegînd (precum ciorba de burtă, bacșișul sau cumetriabilitatea) din vîrfurile buzelor. Acroșarea unui astfel de argument la noi, în context de reeuropenizare sporită și globalizare incipientă, implică varii dimensiuni, cea mai pregnantă adevărindu-ni-se aceea psihologică, trimițătoare la temeri, spaime, angoase și alte neliniști, relative, ele, la scăderea nivelului de trai, zgîlțîirea moravurilor, cobîlțîirea capitalismului de cumetrie, scăderea ratei corupției administrative, camuflarea economică a securicilor galonarzi, devoalarea listașilor de sprijin ai Organului Totalitont, internaționalizarea rețelelor mafioticești, macdonaldizarea nețărîmărită, terorismul endemic, politrucizarea ianchea a instituțiilor locale cu influxuri masive de cloni ai impostorilor sorin-antohieni, manelizarea claselor mijlocii, creșterea exponențială a conduitelor amurale, devaluarea titlurilor și diplomelor, libertatea deplasării, efectul de seră,

poluarea environului regional, efectele imprevizibile ale noilor tehnologii electronice și așa mai... aproape.

DOAMNA PARADIGMA: Care sînt raporturile noi ce se instituie acum între patrimoniul cultural național și patrimoniul cultural european? Oare se poate eluda contribuția unor Pârvan, Blaga, Călinescu la definirea specificului cultural românesc?

DOMNUL SINTAGMEANU: Ce relații se vor institui între patrimoniul cultural național și acela euruniversal? Ni se pare mai ușor de spus cum vor comunica – pe principiul vaselor comunicante? – diversele culturi în spațiul comunității europene. E la mîntea cocoșului că fiecare din ele va da și va primi, după puteri, iar de «tragedia culturilor mici» doar în vis se va mai vorbi, prevalînd constituirea unui patrimoniu cultural comun al națiunilor, mari, mijlocii sau mîtitele... de pe Bătratul Continent. Vor pulula, mulțumită căsătoriilor interetnice sau opțiunilor intelectuale personale și de grup, apartenențele multiple, ca să nu le zicem plurale. Asta... în caz că nu se va preschimba Federația Europeanilor, conform aprehensiunilor unui Vladimir Bukovski și din cauza unui greoi aparat birocratic de tip social-democrat, într-o nouă URSS, împotmolită, inefică, dezesperantă, iar *homo europaeus*, mîrîtor prilejial de *basic English*, într-un simplu *homo sovieticus redivivus*... Pînă atunci, se va ține seama de contribuțiile unor Pârvan, Drăghicescu, Zeletin, Blaga, Lovinescu sau Călinescu la definirea specificului cultural valah, reluate sub chip de pilule imagologice și stereotipii, utile primelor contacte intercomunitare, cînd musai declari al cui ești, cum te cheamă, cum te autodescrii, ce imagineă avantajoasă speri să oferi despre neamul tău, de unde vii, ce consumi la micul dejun, care este poetul tău preferat, în ce relație te afli cu divinitatea celor trei monoteisme ale planetei, cum ești instalat în *Weltanschauung* ...i proci. Numai anexarea, autoritară și călinesciană, a sculpturilor brîncușiene la manifestările patologiei spiritului nu se va bucura, probabil, de prea multă trecere între Carpați și Pirinei.

DOAMNA PARADIGMA: Există un fond axiologic, un fond simbolic și altul moral: care dintre acestea participă mai accentuat la întemeierea patrimoniului cultural?

DOMNUL SINTAGMEANU: La întrebarea Ipseității Voastre

dacă există un fond axiologic, un fond simbolic + altul moral și care dintre acestea participă mai accentuat la întemeierea patrimoniului cultural – nu avem vreme să răspundem pe îndelete, căci termenii esențiali puși de ea în joc: «fond», «axiologic», «simbolic», «moral», merită cu toții deconstruiți, luați la refec, purecați, criticați la sînge, după relectura profesionistă a *Trilogiei valorilor*, *Românismului*, *Bucureștiului*, *Analizei spectrale a Europei*, *Descrierii Moldovei* și... chiar a conerțiilor unor Constantin Ciopraga, Athanasius Joja sau Liviu Leonte despre etosul autohton, etica românească și echitatea socialistă, punînd, acestea din urmă, în umbră, sub ceașism, antropologicele reflecții cantemiriene din *Descriptio Moldaviae*, paul-morandiana înțelegere a mentalităților compatrioților nevastei sale de origină munteană, recomandările keyserlingiene din *Spektrum Europas* și restul speculațiunilor despre specificul carpato-dadanubi-ano-peceneg ori despre faptul că, sub unghi heideggerian, a gîndi în termeni de valoare e curată blasfemie la adresa ființei și a ființării sale. Așa că... trecem la întrebarea următoare, privitoare, dumneaei, la revizuirile postdecembriste ale canonului eugen- simionic.

DOAMNA PARADIGMA: Sub pretextul justificat al revizuirilor postdecembriste s-au manifestat unele tentative din partea criticilor de a-i dezavua pe Eminescu, Sadoveanu, Călinescu, Marin Preda, Nichita Stănescu. În ce fel noile criterii de evaluare pot să anuleze opțiunile canonice anterioare?

DOMNUL SINTAGMEANU: În ce fel pot noile criterii de evaluare să anuleze opțiunile canonice anterioare? Foarte simplu: băgîndu-i la reconsiderare pe Eminescu, Sadoveanu, Călinescu, Marin Preda, Nichita Stănescu. Reevaluîndu-i, din nou prețăluindu-i, scoriile ideologice și exploatările lor în politică totalitoantă rîcîndu-le, denudîndu-le, rușinîndu-le ori, pur și simplu, explicîndu-le depasionat. Apoi, recuperînd auctorii, interbelici și nu numai, loviți de cenzură marxiană + interdicții paukero-dejo-ceaușine, ba și operele postlo-viluționare de forță, ba și creațiile Exilului Românesc, nenumărate, cu auctori românizânți de talia unor Paul Goma, Mircea Eliade, Vintilă Horia, Dumitru Țepeneag, Ion Omescu, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Alexandru Ciorănescu, Jean Parvulesco, Horia Stamat, Oana Orlea, Rodica Iulian și mulți alții, de care uneori dă seama

corect *Enciclopedia* lui Florin Manolescu. Vom reaminti, a suta oară, absența lui Constantin Amariu[ței] din Dicționarele Trioului Clujan, evanescența strigătoare la Ouranos a unui romancier deținător, după Cioran, al Premiului Rivarol, pentru *Le Paresseux*, și al Premiului Del Duca, pentru *La Fiancée du Silence* (dar îl vom firitisi pe Eugen Simion că-l va fi acceptat, în sfârșit, la *Dicționarul Scriitorilor* tutelat de Academie).

DOAMNA PARADIGMA: Tăvălugul europenizării & globalizării va nivela, după estimările unor sociologi, diferența specifică de regăsit mai ales în identitatea culturală a fiecărei națiuni. Vi se pare normal să se abandoneze valorile patrimoniului cultural românesc?

ILOCUȚIONARUL ȘERBAN FOARȚĂ: Cît despre tăvălug, el e un termen atît de ecrasant, încît mă rog Ălui de Sus să nu înghețe, -n germen, utilizîndu-l, orice dialog.

DOMNUL SINTAGMEANU: Tăvălugul respectiv îl vedem noi mai degrabă ca un fantasm, un deziderat pios, o metaforă plasticizantă, decît ca o dimensiune a viitorului, știind bine, din experiență personală, dacă nu cumva adjuvați de un evanghelic adagiul, că ziua de mîine vine cu necazurile și bucuriile și turpitudinile și surprizele ei, așa cum nu au vrut să priceapă doctrinarii stalinieni ai trecerii ineluctabile de la capitalism la comunismul closetelor de aur și al răsplății după necesități. Forțele heterogeneizante, pe care miza și filosoful Stefan Lupașcu, vor continua să bareze drumul tancurilor homogenezatoare, aplatizatoare, la unitatea cadavrului reductoare, atît în sînul Comunității Europendice sau al spațiului militar tutelat de Iancheii, cît și la nivel global, planetar, mapamondial....Pe termen scurt măcar, diferențele specifice or să fie, astfel, prezervate, grație tocmai conflictului dintre vectorii Tradiției, conservatori prin definiție, și vectorii Transienței spre un *aliud* imprecis, vag, neclar, sincretic din punctul de vedere cultural, cam cît periodul elenistic al deschiderii grecești, însă capitalicomunist din perspectivă economică și... de va prevala, cîndva, modul chinezesc de a face să coabiteze unitatea în pluralitate ori yinul cu yangul....Pe termen lung, cine știe? *Vielleicht wird die Wueste nicht wachsen*. Dacă se vor evita ciocnirea cu vreun bolid meteoritic, bomba demografică ori efectele desertificării, îi de presupus că identitățile națiunilor se vor dovedi tot

mai poroase, tot mai părelnice, tot mai antamabile și mai penetrabile, deschise contactelor sau manipulărilor politiciene, fortificându-se, ca reacție defensivă, identitățile regionale, comunitare ori... sectare. Ba și cele socio-profesionale, în context de mutații electronice imprevizibile. Așa stînd trebile, «valorile» patrimoniului cultural românesc nu se vor pierde, nu se vor abandona, ci vor fi obiectul unei alchimii existențiale de care nici Conul Paleologic n-ar fi reușit, în momentul de față, da seama cu acribie. Doar Noica, doar el, avînd fir direct cu Arheul Românesc, ar fi izbutit să ne ofere sugestii în legătură cu modul de a putea să negociem avantajos «partea noastră de cer», străjuită de arhangheli mihăileni convertiți deja în străjeri ecologici, în gardiști ai curățeniei mediului ambiant, în actanți ai biosferei, lăsîndu-le intelectualilor publici și cercetătorilor omologați grija pentru noosferă.

DOAMNA PARADIGMA: Cum ați reacționa ca scriitor și ca intelectual?

DOMNUL SINTAGMEANU: Scriitor, intelectual, profesor, cum să reacționezi altfel decît prudent, calculînd riscurile variilor luări de atitudine, toate punctuale? Cînd rata etnocentrismului local crește vertiginos, dai o mîină de ajutor deconstructorilor, cosmopoliților, snobilor, scepticilor și celorlalți relativizanți ai superstițiilor + fuduliilor autohtone, ba ilustrezi prin scriitură și o altă altă limbă decît valaha curentă. Invers, de urcă periculosamente în sondaje româneasca ură de sine, desnădejdea regională, dorința roirii cu orice preț către alte meleaguri ori scîrba de idiomul strămoșesc și produsele culturale prin el ventilate, îndemni pixual – ori gural, chiar guralivamente – tinerimea să remarce și scăderi la celelalte identități etnice din Europa și virtuți în identitatea națională, carpato-danubiano-cumană, dînd exemplul personal, îmbogățind graiul părinților cu mîndre capodopuri... Căci va remarca iuventutea, fiți fără grije, dragă doamnă, și de unele și de altele. Nu-i va fi greu să accepte engleza minimală ca *lingua franca*, idiolect de dîrvală prin urmare, mai cu seamă în afara Comunității Europendice (în locul italienei, spaniolei sau rostirii te-dești) și să învețe a cînta, pe la petreceri literar-universitare, dînd cu sîc eventualilor agenți voiajori ai întreprinderilor transnaționale ahtiate după noi piețe extracontinentale & noi delocalizări,

ceva de genul:

Hai la scriitura cea moale,

Alumn cu-alumn să ne unim

Și, cu frișcă europenizatoare

Tot plenul meclei să le graffitim!

Să învețe, așadar, nu numai reciclarea *Internaționalei*, rescriind-o drept *Euronațională*, ci și, odată reciclat imnul în cestiune, să treacă la acțiune punctuală și să proiecteze realmente conținutul farfurioarei în figura falsului universalizator al Pieței Liberal-Capitaliste, în chipul monoteistului dolarial, mulgător grăbit, în ciur totuși, al Vițelului de Aur Planetar.

LUCA PIȚU

VASILE IGNA

OBSESIA EUROPEI ȘI BLÂNDA SCHIZOFRENIE A ELITELOR

Nu știu dacă se poate vorbi tocmai despre o obsesie a Europei la români, dar e sigur că discuția despre identitatea națională a pendulat, în ultimul secol și jumătate, între geografie, istorie și confesiune religioasă. Geopolitica, de altfel, nici nu e altceva decât o încrucișare perversă între geografie și politică, născătoare (ca orice căsătorie făcută fără consimțământul părților) mai mult de handicapuri decât de avantaje. Faptul că, de șaisprezece ani încoace, această discuție s-a reluat cu îndoită sau întreită fervoare (dar, poate, cu insuficientă detașare) nu se datorează neapărat noului nostru statut (de candidat și, apoi, de membru al UE), cât aceleiași perpetue crize identitare românești. Pe acest teren nou, vechile complexe au primit noi înfățișări, optimiștii au devenit circumspecți, nehotărâți, eurosceptici, partizanii, aventurieri, ș.a.m.d. Străvechiul stereotip – „noi am fost întotdeauna în Europa” – a fost îmbrățișat, în egală măsură, și de tabăra adversarilor și de cea a adepților. Criteriile politice și economice au devenit prevalente, cele culturale fiind, în general, reduse fie la

periodice puseuri de superioritate, fie la simple exigențe de aptitudini manageriale. Accentele s-au schimbat și asta nu doar pentru că ideea de Europa a evoluat, ci și pentru că viziunea românească despre Europa s-a modificat. Ea s-a transformat dintr-o aspirație cvasi sentimentală într-un scop cu dimensiuni sociale și politice precis circumscrise. Citadinizarea României (ceea ce nu e totuna cu urbanizarea, noțiune cu restrictive conotații demografice), chiar așa șchioapă și imperfectă cum este, a contribuit în mod hotărâtor atât la modificările de esență cât și la cele superficiale ale țesutului național. Căci o mentalitate nu se schimbă dacă subiecții rămân prizonierii unui univers îngust (precum cel rural), ci doar în momentul în care orizontul se lărgeste și devine permeabil la influențe și idei noi.

Acesta și este, de altfel, momentul în care Europa devine pentru români altceva decât un slogan la îndemâna tuturor: acceptabil sau chiar bun, când vrem să ne dovedim calitățile (indiscutabile), rău și respingător, când, prin inevitabilă comparație, ne pune în lumină defectele (și ele, indiscutabile). De altminteri, degradarea modelului „ideal” devine cu atât mai evidentă, cu cât crește depărtarea de „centru” (un centru, oricum, difuz, neomogen). Și cu cât depărtarea crește, cu atât mai mari sunt ifosele și pretențiile de legitimare a propriilor calități (naționale, etnice etc.) drept singurele acceptabile. În acest punct se și găsește izvorul tuturor complexelor, inclusiv al celor de inferioritate, care, în contextul ce ne interesează aici, nici nu sunt altceva decât exhibarea, în condiții de criză, a complexelor de superioritate. Complexe care n-au fost nicăieri mai bine puse în lumină decât în dezbaterile (mai vechi, dar și mai noi) despre identitate, în confruntarea dintre adepții tradiționalismului și cei ai modernismului, între europenism și orientalism, între ortodoxism și catolicism etc.

Nu intrăm în amănunte, dar nu putem să nu amintim că pentru unii dintre preopinenți nu doar principalele confesiuni neortodoxe(catolicismul și protestantismul) erau considerate ca străine firii românilor, ci însuși Occidentul (id est: Europa) era apreciat ca nepotrivit psihologiei naționale și experienței noastre istorice.

Dar, dincolo de mărturisirea, mai mult sau mai puțin apăsată, a unei opțiuni ideologice, „contestarea” Occidentului a avut, la o parte a elitelor politice și intelectuale românești, o indeniabilă doză de ambiguitate,

deoarece ea nu a mers aproape niciodată până la negarea europenismului României. Dar o disjunctie, fie și implicită, între Occident și Europa a funcționat mereu, ca un fel de alibi pentru o posteritate imprevizibilă.

O atitudine doar în parte contradictorie, un fel de schizofrenie blândă, cu foarte rare momente de agresivitate. Boală domnească, dar indecizie costisitoare, care n-a trecut fără să lase urme din cele mai nefaste pentru construcția României moderne, cea mai importantă fiind cea a alegerii modelelor și a stabilirii priorităților. Mereu alte priorități și mereu cele ce lăsașu pe un plan secundar implantarea pe pământ românesc a componentei civilizatorii a spiritualității occidentale. Ca și cum o apartenență declarată (și, la urma urmei, niciodată, serios și cu argumente de luat în seamă, negată) la Europa geografică (cu subînțelese prelungiri în plan cultural) ar fi suplinat toate carențele de educație, ar fi șters înapoierea satelor, analfabetismul, mizeria mahalalelor. Iluzionându-se cu faptul că suntem posesori, la nivelul elitelor culturale, al unui model european indiscutabil (chiar dacă ușor defazat), efortul constructiv al statului român și al elitelor sale politice a lăsat mereu pe planul al doilea idealul civilizator (inevitabil, preponderent economic) al paradigmei europene, cel care arată că bunăstarea materială poate sta în același rând cu numărul de universități, studenți, institute de cercetare, cărți publicate.

Acum, când integrarea în comunitatea organizată a statelor europene este înfăptuită (actul ei formal fiind deja îndeplinit) se vede mai bine decât oricând care sunt marile handicapuri ale României și cât de mult a atârnat în balanță neputința elitelor politice de a stabili prioritățile reale ale țării. Căci, astăzi ca și ieri, România are nevoie de civilizație. Înainte de orice, de civilizație. Iar civilizație, spre a utiliza doar sensul cel mai comun al noțiunii, înseamnă case sănătoase, școli temeinice, șosele bune, canalizare, grijă față de mediu, protecție sanitară.

Ca om de cultură, te-ai putea simți frustrat, dacă nu chiar discriminat, de un asemenea mod de a vedea lucrurile. Experiența a 15 ani de viață în Occident mă face, însă, să cred că nu mă înșel în mod fundamental: doar pe temeiurile civilizației, asumată deplin, devenită o a doua natură, se poate construi o spiritualitate care să fie în stare să înglobeze atât specificitatea națională, cât și provocările globalizării. Doar crescută pe un asemenea sol și hrănită cu sevele, uneori amare, ale libertății, viitoarea cultură românească va fi nu doar luată în seamă, ci și apreciată

fără prejudecăți. Doar ea va fi cea care ne va putea, probabil, vindeca de paralizantele complexe de inferioritate.

Orice e posibil, dacă cei ce hotărăsc cântăresc cu balanțe adecvate și nu cu fantasme. Iar a cântări, înseamnă, în ultimă analiză, a compara și a ierarhiza. Ierarhizarea, la rândul ei, permite fixarea priorităților, stabilirea ritmului și înfăptuirea echilibrului. Iar echilibrul (nu imobilismul) este generator de ordine, ordinea favorizează abordarea lucidă, iar luciditatea (atunci când nu este hegemonică) creează premisele, teoretice și practice, ale progresului. Europeanitatea (nod inextricabil de civilizație și cultură) nu e, așadar, un concept abstract, ci o practică zilnică. Provocările viitoare ne vor arăta, o dată mai mult, că ea nu se demonstrează nici la recepțiile (oricât de fastuoase) organizate la ambasadele din marile capitale, nici prin concerte și expoziții făcute în pripă, ci, înainte de toate, la noi acasă. Restul e... literatură!

VASILE IGNA

IULIAN BOLDEA

ÎN EUROPA

Cine s-ar fi gândit, acum șaisprezece ani, că vom putea călători, așa cum o să putem să o facem, de la 1 ianuarie 2007, la Paris, la Roma sau la Madrid, doar cu cartea de identitate? Greu de conceput înainte, o astfel de posibilitate devine, încet-încet, realitate; granițele își pierd, dintr-o dată, caracterul lor opresiv și restrictiv și pentru români, cei care, după eforturi îndelungate, după ocoluri ce țin și de codul genetic al unui neam marcat atât de des de sindromul „zidului părăsit și nesprăvit”, vor reuși să intre în cele din urmă în marea familie a Europei. Pe de altă parte, cred că, de fapt, greul de-abia acum începe, după cum cred că dificilă e nu atât aderarea la Uniunea Europeană, ci menținerea pe această scenă a unor economii extrem de puternice și a unei culturi prestigioase, acomodarea la regulile stricte ale concurenței, adaptarea la un set riguros de principii economice,

de norme și reguli morale sau de conduită de care mulți dintre noi mai sunt, încă, străini.

Europa, din care facem, evident, parte, geografic vorbind, de mii de ani, ne e străină în multe alte privințe: în privința nivelului de trai și a dezvoltării, a eficienței economice, a instituțiilor sociale, politice și culturale impecabil organizate, a codului de comportare și de civilizație, asumat în mod riguros, însoțit cu naturalețe. Modul nostru, balcanic, de a fi nu e în consens, întotdeauna, cu europenismul, cu conduita civilizată ori cu celelalte norme ale conviețuirii sociale. Cu toate acestea, avem, fără îndoială, calități și performanțe ce ne individualizează în spațiul european, astfel încât, sunt convins, aportul nostru nu va fi neglijabil. Mergem în Europa, cu cartea de identitate, dar și cu zestrea noastră culturală, cu identitatea noastră profundă, redefinindu-ne pe noi, dar, în același timp, redefinind și spațiul european.

Pe de altă parte, Europa a fost, dintotdeauna, obsesia cărturarilor români, de la corifeii Școlii Ardelene, la Dinicu Golescu ori la scriitorii pașoptiști, fascinați de ritmurile unei culturi de care cultura noastră începătoare se apropia asimptotic. Europa întruchipa, în ochii predecesorilor noștri, ca și în ochii noștri, ideea de civilizație și de cultură în grad superlativ. Dar Europa poate fi imaginată și ca imaginea sau metafora unei frustrări, în măsura în care aspirația noastră a rămas, cu unele excepții, în stadiul de proiect. În perioada interbelică, de pildă, am fost perfect integrați în ritmurile culturii și civilizației europene. A urmat, însă, ruptura, izolarea, somnul „dogmatic” în care ne-am scufundat, pentru o bună perioadă de timp.

Dar foarte plauzibilă ar fi și inversarea termenilor acestei ecuații; adică, Europa și noi. Cum ne vede, adică, Europa, ce percepție au culturile europene despre cultura noastră, care e reprezentarea justă din care se alcătuieste chipul nostru văzut din exterior. Mirajul oglinzii pe care o presupune retorica aceasta identitară alcătuită din confruntarea cu celălalt e, așadar, ambivalent, iar imaginea noastră e dublu focalizată: atât de dorința noastră legitimă de afirmare pe scena unei culturi pluriforme, cât și de aptitudinea sau disponibilitatea acestei culturi europene de a intra în consonanță cu ritmurile literaturii și culturii românești, ce are, în opinia mea, suficiente valențe și valori pentru a-și găsi un loc propriu, un statut individualizator, și, din fericire, nu chiar atât de marginal cum îl mai văd alții. Important e să fim cunoscuți, să ne facem auziți, să fim prezenți pe

scena politică și culturală europeană. Și, eventual, nu ca simpli figuranți, ci ca protagoniști. Important e că vom fi, și oficial, sau instituțional, în Europa. S-ar putea ca impactul afectiv al integrării să fie unul benefic. S-ar putea ca sentimentul apartenenței de *facto* la marea familie a Europei să fie unul mobilizator, constructiv, unul care să ne inducă forța unei energii pozitive. Eu unul sper să fie așa.

JULIAN BOLDEA

GRAȚIELA BENGHA

UNDE CĂUTĂM EUROPA?

Privim năuc pe hartă și uităm să scormonim prin memorie. Ne adulmecăm, precauți și stingheri, de parcă nu ne-am fi cunoscut niciodată. Printr-o comandă atent controlată, istoria a fost descărcată fragmentar și transformată într-un instrument eficace de prelungire a amneziei. Altfel, *noi* și *Europa* nu ne-am fi uitat niciodată iar juxtapunerea termenilor ar fi fost înlocuită de o firească identitate.

Despre uitare și amintire sunt multe pagini scrise de Cornel Ungureanu, unul dintre mentorii grupului timișorean „A treia Europă”. Amintirea unei geografii – chiar dacă e geografia unei iluzii – poate provoca o nouă înțelegere a identității culturale și o reșezare a ei în perimetrul confortabil al spiritului european. Poate coagula o serie de secțiuni dizolvate dintr-o istorie arhivată și rescrisă discreționar, cu încăpățânarea obtuză a celor care vor cu tot dinadinsul să vadă numai o singură latură a lucrurilor. Cu alte cuvinte, rememorarea unei geografii poate da istoriei o cu totul altă dimensiune. Geografia literară se dovedește a fi, în acest caz, un mijloc de a schimba radical modul de focalizare și de a aduce la lumină valori multă vreme ignorate.

Cu *Mitteleuropa periferiilor* (Editura Polirom, 2002) ideea europeană a intrat într-o nouă fază a resurecției; euroscepticismul și interminabilele revanșe politice au fost lăsate în urmă de o configurație utopică, din a cărei prospețime s-ar putea extrage forța de a închea, coerent, realitatea. Centrată pe echilibrul instabil al relației dintre două concepte, *Mitteleuropa* și *Europa Centrală*, cartea lui Cornel Ungureanu acoperă mai multe paliere: demers critic și intelectual de mare finețe, ascunde și o puternică amprență confesivă. Discursul autoreferențial se strecoară cu abilitate printre reflecțiile analitice și dezvăluie entuziasmul unui explorator de cursă lungă. Plonjând în cercuri concentrice, aventura critică suprapune acribia cercetării comparatiste peste mirajul inavuabil al descoperirii de sine. Explorarea geografiei literare se transfigurează, așadar, în aventură ontică: nu se lasă descoperite doar subteranele unui spațiu biunivoc, în care energia creatoare conviețuiește cu implozia autonegării, ci se revelează și sensul inițiativ al scrisului.

Prin pârgھیile comparatismului literar, *Mitteleuropa* și *Europa Centrală* intră în dinamica revizuirilor. Ambele concepte au apărut în perioada disoluției imperiale: Viena își trăia spectacular crepusculul, în timp ce mărăția devoratoare a Imperiului otoman eşua în manualele de istorie. Indiferent în fața cartografierii variabile (strict dependentă de împrejurări), termenul de *Mitteleuropa* și-a păstrat, din 1914 încoace, conotațiile politice. La fel și cel de-al doilea concept, readus în prim-plan de eseul lui Milan Kundera, *Tragedia Europei Centrale* (1983) – o lecție despre modelul unui spațiu geografic pus multă vreme la index. Un spațiu care asigura, de fapt, echilibrul întregului și buna manifestare a spiritului european. Radicalismul cu care Milan Kundera solicita regândirea hărții europene a alimentat nenumărate dezbateri și polemici. *Mitteleuropa periferiilor* poate fi văzută, de altfel, ca un răspuns la eseul lui Kundera. Harta Europei divizate, trasată printr-un imperativ exclusivist, este înlocuită de Cornel Ungureanu cu un fascinant policentrism al marginilor. Mișcarea centrifugală care a urmat dispariției Imperiului a provocat o reacție dublă: nostalgia Centrului pierdut și impulsul de a găsi, obligatoriu, alt(e) reper(e). Intrat în convulsii, Centrul se dovedise mult prea vulnerabil; esența lui s-a disipat spre margini și s-a lăsat împrăștiată

de substanța vulcanică a periferiei. Acolo, la margine, regăsim vitalitatea centralității. Alternativa. Topografie - în esență - paradoxală, periferia conjugă funcția unificatoare a Centrului cu validitatea unui destin autonom. Europa Centrală, așa cum este văzută de Cornel Ungureanu, exclude periferia. Harta ei mentală relevă multiplicitatea centralității, într-un șir de individualizări puternic asumate, dar care deghizează aceeași vocație: conservă adevărurile unei lumi interzise, nu o dată, de disputele politice.

Spiritul acestui spațiu, revendicat din tradiția mitteleuropeană, este numitorul comun al literaturilor române, maghiare, sârbe, croate, cehe, slovace, poloneze și austriece. Studiu critic minuțios, *Mitteleuropa periferiilor* este mai mult decât atât. Pleacă de la considerațiile rigurose aplicate și ajunge la reflecții care propun redefinirea unor concepte friabile, utilizează mijloacele cercetării comparatiste și le adaugă, printr-o întoarcere ușoară de condei, pigmentii filosofiei culturii, ai politicii, istoriei și antropologiei. Dispunerea în cercuri concentrice nuanțează polifonia unui demers care încearcă să reabiliteze o identitate abuziv reprimată. Primul cerc îi cuprinde pe Sacher-Masoch, Jaroslav Hašek, Miroslav Krleža, Hermann Broch, Witold Gombrowicz, Danilo Kiš, Milan Kundera, Konrád György și Claudio Magris, relevând punctele de intersecție între spații care, nu de puține ori, își promovează contrastele și fracturile. Iată un arc din primul cerc, smuls din întreg mai degrabă la întâmplare: „... în centrul *Europei forma nu s-a încheiat* (s.a.). Există o realitate pre-formală care condiționează această lume. Antipersonajul lui Konrád aparține acestei realități pre-formale. Comunismul determină această realitate. Excluși din societate de dictatura proletară, părinții micului Ferike (din **Vizitatorul**, n.n.) vor supraviețui la marginea societății; vor vegeta. Vor trăi în virtutea inerției. / Cum se trăiește în virtutea inerției? Hašek propunea, asemenea altora, o antiepopoe. Dacă e să privim cu atenție, multe dintre operele mari ale Imperiului agonic se apropie de antiepopoe. Ultimul Trotta, Ulrich, „omul fără însușiri”, Kien, Joseph K. sunt antipersonajele unei bătălii pierdute. Căderea lor se numește apocalipsa veselă a unei lumi. Prin fiecare dintre ele **rațiunea este învinsă** (s.a.) – pierde ultima ei bătălie.” (pp.124-125) Cercul al doilea deplasează atenția spre spațiul literaturii române, de

la Ioan Slavici, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga și Emil Cioran până la Petre Stoica, pentru ca al treilea cerc să fie dedicat exclusiv poetului româno-sârb Vasko Popa. În fine, cercul al patrulea circumscrie câțiva autori bănățeni mai mult sau mai puțin cunoscuți (Franyó Zoltán, Robert Reiter, René Fülöp-Miller, Virgil Birou etc.), ale căror origini etnice diferite nu îi opresc de la expunerea unei *forma mentis* cu un specific greu de tăgăduit: fascinația întemeierii.

Prin urmare, ce granițe include Europa? Nu se mai poate vorbi cu ușurință nici despre Europa Centrală, nici despre Mitteleuropa, ajunse concepte inoperante din punct de vedere politic. Europa unită presupune altceva iar în acest nou cadru global circumferința se identifică, simplu și natural, cu centralitatea. Nu de frontiere are nevoie spiritul european, ci de redescoperirea unității lui. Vorbind despre literaturile Europei Centrale, Cornel Ungureanu a încercat să ofere niște repere culturale fără de care identitatea europeană ar fi grav mutilată. Și pentru definirea eficientă a acestei identități, Mitteleuropa și Europa Centrală rămân totuși concepte fundamentale. În loc să fie excluse habotnic, ar trebui acceptate – cu seninătate – pe harta culturală a Europei Unite.

GRAȚIELA BENGĂ

CONSTANTIN ZAHARIA

PARISUL VĂZUT DE CIORAN (II)

Iată așadar un adevărat poem despre „cerul olandez al Parisului”, când învăluit de straturi întregi, când străbătut de cohorte de nori cu o celeritate ininteligibilă pentru acela care a trăit într-un climat continental. Cerul este mai întâi îndepărtat, apoi de-un farmec pe care i-l dă tocmai „neputința de a fi albastru”. Este ca și cum Parisul ar fi lipsit de cer tocmai prin neîncetata deplasare a maselor de nori ce împiedică unitatea albastră a seninului după care tânjește nedomolit acela care, la numai 17 ani, a părăsit Sibiul pentru Bărgănul valah, instalându-se la București pentru a studia filozofia. Solidaritatea cu acest oraș fără cer care este Parisul se realizează însă prin aceeași tonalitate melancolică; s-ar spune că veșnica sa metamorfoză corespunde zbaterilor neîncetate ale celui care, chinuit de dureri fără nume, nu poate atinge acea stare de senin al vieții, spre care tinde totuși fără să o mărturisească. Cioran află în Paris un monstruos partener de tristețe: întunecimea străzilor, vechimea caselor, inconstanța cerului, totul devine pentru el cadrul ideal al rătăcirii de sine, al topirii propriei identități într-o mai vastă structură suprapersonală, ale cărei configurații sunt similare temperamentului său. Ne putem astfel explica de ce în numai câțiva ani autorul *Schimbării la față* devenise la Paris, din filozoful politic nemilos în primul rând cu sine și cu propriii săi conaționali, un melancolic iremediabil, care nu mai este fascinat de acțiune și nici de alte idealuri politice.

Îndreptarul pătimas conține de altfel și un fel de legământ, exprimat tot poetic, față de cerul Parisului, pe care Cioran își promite să nu-l părăsească niciodată: „Cer al Parisului, sub tine-aș vrea să mor! Pierzania ta o știu: vreo vrere nu mai am. Avut-am prea multe,

sub lănceda ta oblăduire, și anii ce i-am hoinărit sub tine mă dezlipesc de ce va fi să fiu. Viitorul mi se stinge-n ochi ce te-au sorbit departe de vremi. Nu te-am umilit visând la alte patrii și-n extaz nu m-am înjosit în rădăcini și-n dorurile sângelui. În gâlgăirile lui au amuțit neamuri strâmbate de plug, și nici un vaiet de opincă nu turbură melodiile norilor tăi, plutind ca-n menuet de îndoieli. În lipsa ta de patrie mi-am răsfrânt mândria rătăcirilor (...)”¹. Este totuși extraordinară această mărturisire a unei proiecții care reprezintă în același timp renunțarea la întregul trecut, la patrie, la prieteni ca și cum ceea ce contează cel mai mult pentru Cioran este absența oricărei legături identitare și inserarea într-un spațiu care înseamnă cu precădere „lipsă de patrie”. În acest punct cosmopolit al lumii, pentru a nu-l numi centru, Cioran se simte în elementul lui tocmai pentru că ne se mai este legat de nimic, și în primul rând de identitatea românească, cea care îl împinsese, cu un deceniu în urmă, în cea mai nefericită dintre aventuri.

Cu totul alta va fi percepția asupra Parisului odată ce Cioran va deveni un autor francez. În primul rând, tonul cărților sale este cu totul altul decât cel pe care autorul îl experimentase în *Îndreptarul pătimăș*. Lirismul căruia i se abandonase va fi complet evacuat începând cu *Manualul de descompunere* (1949), prima carte scrisă direct în franceză. Între timp, probabil în cursul anului 1946-47, prima versiune a *Manualului* fusese aspru criticată de unul din lectorii săi, fără îndoială acel pitoresc basc în vârstă pomenit în interviul acordat lui Gerd Bergfleth². Atent la subtilitățile gramaticale în care este inițiat de această cunoștință, Cioran își află un adevărat model de stil în literatura „minoră” a secolului al XVIII-lea, la scriitori cum ar fi Saint-Simon, Madame du Deffand sau Julie de Lespinasse, fără a renunța la lectura pasionată a *Caietelor* lui Valéry, care îl absoarbe complet în această perioadă. Performanța stilistică a lui Cioran este în bună măsură datorată frecventării acestor autori. Ei îi inspiră gustul pentru franceza clasică, desigur vetustă în plin secol XX, dar cu atât mai apreciată sub pana unui scriitor care nefiind nativ, reușește să o reînvie introducând

¹ *Ibid.*, p. 92-93.

² *Convorbiri cu Cioran*, Ed. Humanitas, 1993, p. 99-100.

nuanțe și formule neașteptate în epoca lui Sartre și Camus. Experiența acestor lecturi îi dezvăluie irelevanța lirismului în proza aforistică pe care el o practicasese deja începând cu *Pe culmile disperării*. Începând din acest moment, Cioran va renunța la tonul poetic câteodată debordant, înlocuit de expresia uneori vehementă, alteori ironică, deprinsă la școala moraliștilor. Imaginea Parisului și a orașului se va deplasa prin urmare, generând o altă prezentare, când personală și atașantă, când distantă și analitică. Un exemplu îl constituie scrisoarea către Dinu Noica, intitulată *Despre două tipuri de societate*, publicată în volumul *Istorie și utopie*. În finalul acestui text, Cioran încearcă să prevină eventualele regrete ale „prietenului îndepărtat” de a nu putea reveni în Parisul pe care îl cunoscuse înainte de război : „Nu vreau să închei fără a te pune încă o dată în gardă contra entuziasmului ori a invidiei pe care ți-o inspiră « șansele » mele, și mai precis aceea de-a huzuri într-un oraș a cărui amintire trebuie să te obsedeze, în ciuda înrădăcinării în patria noastră evaporată. Nu aș schimba acest oraș pe nici unul din lume ; din chiar acest motiv el este izvorul nefericirilor mele. Toate celelalte [orașe] fiind pentru mine o apă și-un pământ, adesea mi se-ntâmplă să regret că războiul l-a cruțat, că n-a fost nimicit precum atâtea altele. Distrus, m-ar fi scăpat de fericirea de a trăi în el, mi-aș fi putut petrece zilele aiurea, la capătul cine știe cărui continent. Nu-i voi ierta niciodată că m-a legat de spațiu, că datorită lui aparțin unui loc”³. Cioran afirmă aici categoric atașamentul său față de Paris, oraș pe care nu este dispus să-l părăsească vreodată. Parisul a devenit pentru el locul de origine prin excelență, spațiul căruia îi aparține în întregime, de care nu se mai poate desprinde așa cum o făcuse în adolescență când a părăsit Sibiul ori mai târziu când a plecat, fără regrete, din București. Textul este însă complex prin nota negativă pe care o introduce : în mod paradoxal, această atașare este sursa nefericirilor lui Cioran ; el care devenise metafizic dezrădăcinat, trebuie să constate că este totuși de undeva, nu din Rășinari, nici din Sibiu și cu atât mai puțin din București, ci din orașul care a fost socotit în ultimele secole *centrul lumii*. Astfel ajunge să regrete că Parisul nu a fost distrus în timpul ultimului război mondial, că el, Cioran, nu a fost scutit „de fericirea de a trăi în el”, altfel

³ *Istorie și utopie*, trad. de Emanoil Marcu, Ed. Humanitas, 1992, p. 26-27.

spus că a fost lipsit de libertatea de a alege orice colț sub soare unde să-și ducă existența fără a fi neapărat sensibil la frumuseți citadine, la calitatea cerului ori a norilor care se târăsc deasupra unor ipotetice mari bulevarde.

Desigur, nu trebuie luat *ad litteram* tot ce spune aici Cioran. Nu trebuie să uităm că este vorba de o scrisoare către un prieten din tinerețe, care trăia sub unul din cele mai aspre regimuri și că, la întrebarea lui Noica, autorul considerațiilor despre cele două tipuri de societate vrea să preîntâmpine atât regretele celui care, aflându-se dincolo de cortina de fier, nu mai poate vedea Parisul, cât și invitația de a se reîntoarce în România. Aparentul regret de a fi condamnat la fericirea de a trăi în Paris ascunde de fapt afirmația răspicată a puternicei legături cu el și hotărârea de a nu-l părăsi vreodată. Răspunsul lui Cioran este ambivalent, dar în același timp în concordanță cu atitudinile pe care demonul contradicției i le inspiră.

Altminteri, în același volum, o întreagă meditație asupra utopiei, considerată ca mecanism al gândirii cu unul din efectele cele mai dezastruoase asupra comportamentului politic (și nu numai) al speciei umane, va permite autorului să reflecteze în trecere asupra sensului pe care îl dobândește cetatea în parcursul civilizației și mai ales să se întrebe cum este posibilă coabitarea unui număr incalculabil de indivizi în spațiul atât de redus al orașului :

„Oriunde ar fi metropola unde mă poartă întâmplarea, mă minunez că nu se pornesc în fiecă zi răzmerițe, măceluri, atrocități de abator, o babilonie de sfârșit de lume. Cum oare, într-un spațiu atât de redus, pot trăi laolaltă atâția oameni fără să se sfâșie unii pe alții, fără să se urască de moarte ? De fapt, chiar se urăsc, dar nu-s la înălțimea urii lor. Această mediocritate, această nevolnicie salvează societatea, îi garantează dăinuirea și stabilitatea. Din timp în timp, se produce câte-o zguduire de care instinctele noastre profită ; apoi continuăm să ne privim în ochi ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, să conviețuim fără să ne sfâșiem prea la vedere. Totul reintră în normal, în calmul ferocității, la fel de redutabil, în ultimă instanță, ca și haosul care-l întrerupsese”⁴.

⁴ *Ibidem*, p. 96.

Spațiul restrâns al cetății ar fi trebuit să deschidă calea masacrului, spune Cioran, care nu înțelege cum de indivizii se pot suporta unii pe alții în ritmul cotidian. Marile evenimente sociale care cuprind orașele sunt de fapt expresia impulsului irațional al indivizilor de a se suprima reciproc. Ura care îi animă împotriva aproapelui nu are însă efectul așteptat, ei continuă să se suporte la limita răbdării fără a trece la fapte, iar atunci când o fac, sunt cuprinși de-un soi de inconștiență care le permite să revină la „normal” fără prea mari remușcări. Acalmia de după „zguduire” reinstaurează vechile raporturi de „conviețuire”, într-un soi de liniște vecină cu ferocitatea.

Aceasta este opinia, teribilă desigur, pe care Cioran o exprimă la începutul eseului său despre utopie. Opinie care nu trebuie înțeleasă totuși în litera ei. Autorul recurge încă o dată la ironie pentru a denunța dificultatea conviețuirii citadine, într-o vreme în care viața la Paris devenise insuportabilă din pricina transformării fostei capitale „provinciale” într-o metropolă modernă, asaltată de nenumărați studenți, străbătută de un număr impresionant de automobile. Definirea Parisului ca „garaj apocaliptic” datează aproximativ din aceeași perioadă, oricum Cioran a făcut această notație în anii '60. Analiza pe care el o întreprinde asupra utopiei are drept punct de plecare această imagine infernală a orașului specifică anilor postbelici, perioadă de avânt economic și cultural care schimbă întrucâtva fața interbelică a Parisului, cea pe care Cioran o cunoscuse în momentul sosirii sale în Franța. Dar în primul rând prezența orașului este justificată în acest context de faptul că utopia propune „cetatea ideală”, proiecție irealizabilă a unor soluții miraculoase menite să rezolve o dată pentru totdeauna toate insuficiențele vieții sociale. „Și *unde* ar putea exista, se întreabă Cioran, acele cetăți pe care răul nu le atinge, în care munca e binecuvântată și unde nimeni nu se teme de moarte ? Ești condamnat, acolo, la o fericire făcută din idile geometrice, din extaze regulamentare, din mii de minunății grețose, așa cum e obligatoriu în scenariul unei lumi *perfecte*, al unei lumi născocite”⁵. Nu există

⁵ *Ibid.*, p. 99.

un spațiu *real* care să cuprindă transpunerea la scară istorică a unor elucubrații de genul celor pe care eseistul le denunță aici. Cetatea trebuie luată ca atare, cu binele și răul pe care le cuprinde, iar scrisul lui Cioran, prin reacțiile contradictorii la poezia și insuportabilul vieții pariziene dă seama de ambivalența fundamentală a civilizației moderne. Cât despre fericire, ea ține de dorința nemărturisită a fiecărui individ de a fi altundeva decât acolo unde își duce existența, în măsura în care utopia îl rupe de prezent și îl obligă să-și proiecteze aspirațiile într-un viitor incert. Fericirea *imaginată* face din om un animal istoric, spune Cioran⁶. Nu vom insista asupra acestei analize, fără legătură cu subiectul nostru. Este suficient să amintim că Cioran recomandă „descrierea Falansterului ca pe cel mai eficient vomitiv”⁷.

Este totuși interesant de subliniat un singur aspect, care ne permite să identificăm din nou prezența ironiei în discursul cioranian. Pornind de la constatarea că organizarea speciei umane în societate a adus un pic de bine și mult rău, el propune o utopie inversă, asemănătoare dizolvantului universal pe care îl căutau alchimiștii secolelor trecute, dar care să acționeze nu asupra metalelor, ci a instituțiilor. Iar Cioran continuă : „...în aspectele lor practice, alchimia și utopia se întâlnesc : urmărind, în domenii diferite, un vis de transmutație înrudit, dacă nu identic, una abordează imposibilul din natură, cealaltă din istorie. Dintr-un același viciu al spiritului, sau din aceeași speranță, se trage și ideea pietrei filozofale, și a cetății ideale”⁸. Utopia este discreditată de ambiția ei de a produce o transformare spectaculoasă a lumii, printr-o prestidigitație imposibilă, care urmărește de fapt să pună capăt istoriei. Piatra filozofală și cetatea ideală pornesc astfel, ironic vorbind, din aceeași dispoziție spirituală, plasând efortul intelectual pe temelia șubredă a credinței că este suficient să imaginezi binele pentru ca el să se și producă.

Nu este greu de întrezărit, în imaginea ridiculizată a cetății ideale proiectată de utopie, năduful lui Cioran de a trăi într-un Paris pe care îl adoră, fără îndoială, dar care nu-l exasperează mai puțin prin ritmul

⁶ *Ibid.*, p. 97.

⁷ *Ibid.*, p. 102.

⁸ *Ibid.*, p. 110-111.

accelerat și prin numărul crescând de oameni care locuiesc în el ; altfel spus, în mod încă o dată paradoxal, ceea ce Cioran ar reproșa Parisului este tocmai faptul că ar fi un oraș... populat ! De aceea se imaginează uneori în ipostaza călugărului care a renunțat la viața socială pentru a se retrage în deșert, dar care este tentat de demonul meridian dorind să părăsească spațiul monahal, atras fiind de mirajul altor locuri, așa zis mai generoase și mai apropiate de duhul divin. Acedia, căci despre ea este vorba, unul din cele *opt* păcate capitale în Evul Mediu, este o stare de abandon de sine în fața propriului bine, după cum o definește sfântul Toma din Aquino iar Cioran se identifică monahului acedic în plin centru al Parisului, încercând ispita răsturnată de a-l părăsi pentru a se instala în deșert : „Lipit de fereastra mea, cu ce să-mi compar sterilitatea dacă nu cu aceea a Orașului ? Mă obsedează însă și *celălalt* deșert, adevăratul. O, de-aș putea să merg în pustie, să uit mirosul de om ! Vecin cu Dumnezeu, aș trage-n piept mireasma tristeții și veșniciei lui, la care visez în clipele când se trezește-n mine amintirea unei chilii îndepărtate. Ce mănăstire voi fi părăsit, voi fi trădat într-o viață anterioară ? Rugăciunile neterminate, lăsate atunci nerostite, mă urmăresc acum, în vreme ce un cer incert se face și se desface în creierul meu”⁹. A părăsi Orașul (cu majusculă, adică Parisul) identificat aici cu deșertul, în favoarea pustiei adevărate, iată o tentație care dezvăluie o imagine de sine întrucâtva previzibilă, ce se poate racorda la cea de tinerețe, de pe vremea când Cioran scria volumul *Lacrimi și sfinți*. Mizantropie și vocație religioasă ratată, dacă nu trădată, acestea par să fie cele două dimensiuni în jurul cărora se coagulează starea de spirit de care dă seama acest fragment. Cioran îl așează alături de alte texte scurte sub titlul *Deșeuri de tristețe*, care spune multe despre forța destructurantă a mâhnirii, sentiment familiar, dacă nu tipic gândirii sale. Melancolia dusă la ultimele ei consecințe este nota caracteristică a scrisului cioranian chiar și în epoca pariziană. Dacă orice tristețe este o solidaritate cu Parisul, atunci este foarte posibil ca Parisul însuși, cu aparențele sale de confort, lumină și distracție să cuprindă în structura sa adâncă toate

⁹. *Ispita de a exista*, trad. de Emanoil Marcu, Ed. Humanitas, 1992, p. 182.

elementele care, la „suprafața” textului cioranian, îl transformă într-o emblema a melancoliei.

Oricum, mizantropia lui Cioran nu se află neapărat în contradicție cu pasiunea pentru orașul pe care, după propriile lui mărturisiri, nu-l mai putea părăsi. Prima l-a însoțit oriunde, chiar dacă nu s-a manifestat decât prin scris, Cioran fiind de fapt o persoană agreabilă și prevenitoare în relația cu ceilalți, pentru care prietenia însemna enorm. Căci de fapt ceea ce regretă el în Parisul de după război este tocmai acel farmec poetic pe care îl remarcase la sfârșitul anilor treizeci și care a dispărut, cel puțin în percepția lui, odată cu redresarea postbelică. Într-o scrisoare către Arșavir Acterian, din 11 septembrie 1980, nu se poate reține să comenteze : „Ce-mi spui tu de Constanța se potrivește la fel de bine Parisului : nu mai este același oraș ; a decăzut și tot ce era farmec a dispărut demult. Asistăm la o degradare universală a tot ce ne-a fost drag. – Cu atât mai rău pentru noi”¹⁰. Ceea ce nu-l împiedică să străbată orașul „ce i-a fost drag” în căutarea acelui „farmec dispărut” pe care nu-l mai poate descoperi decât în străzile pustii ale Cartierului latin, ori în colțurile medievale care au supraviețuit istoriei și mai ales „sistematizării” întreprinse de administrația haussmaniană sub al doilea Imperiu. De aceea plimbările nocturne trebuie să fie singurele care îl fac să retrăiască acel șarm, chiar dacă aceasta îi permite să reînvie, într-o ipostază mai curând ironică și amuzantă, vechea sa mizantropie : „În această dimineață, către orele 3, între Școala militară și Odéon, m-am plimbat pe străzi înguste, complet singuratic. Nici urmă de om. Frig. Îmi veni ideea că mergeam printr-un oraș ai cărui locuitori fuseseră nimiciți instantaneu (război bacteriologic ?). N-am simțit nici angoasă, nici satisfacție. Și mi-am zis că ne obișnuim repede cu condiția de supraviețuitor”¹¹.

S-ar spune că în corespondența sa de după război cu prietenii din România, Cioran încearcă de cele mai multe ori să menajeze eventualele nostalgii ale acestora minimalizând imaginea Parisului, cu întregul său renume, în primul rând cultural. În comparație,

¹⁰ *Scrisori către cei de-acasă*, p. 229.

¹¹ *Cahiers*, Ed. Gallimard, 1997, p. 638.

Bucureștii epocii comuniste nu puteau stârni decât compasiune sau oroare în ochii celui care de zeci de ani practic nu părăsise malurile Senei. Unele din scrisorile lui Cioran sunt adevărate capodopere de auto-deriziune prin modul în care autorul se prezintă pe sine în context parizian. Când îi trimite lui Arșavir Acterian un exemplar din *Le mauvais démiurge*, el își apreciază volumul ca fiind „ceva între o broșură și o carte”, după care adaugă: „Dacă o primești și ai chef să o citești, ai să vezi că nu ajută la nimic să trăiești treizeci de ani în Occident ca mine, dacă te mulțumești cu aceleași idei de la sud de Dunăre. Mă socotesc un fel de bogomil, ceea ce pe plan intelectual nu înseamnă tocmai un pas înainte. Iată-mă deci mai mult bulgar decât parizian. Fără comentarii”¹². Ori atunci când se află în Elveția, în vacanță desigur, și îi scrie aceluiasi prieten următoarele: „Elveția este o țară în care totul funcționează perfect; de-asta nici nu vrea s-o imite nimeni. Sunt luate ca model China, Cuba sau chiar Valahia. (...) Parisul e un oraș în care nu se mai poate trăi. La fel de bine te-ai putea instala într-un garaj. Pe deasupra, francezii mă exasperează. Ce păcat că nu mă pot converti în cetățean elvețian!”¹³ Astfel de „ieșiri”, cu săgeți trimise în mai multe direcții, inclusiv împotriva lui însuși, printr-o singură frază, îl pot amuza pe cititor și în primul rând pe destinatarul scrisorii. Cioran are darul de a găsi formule care aruncă în aer logica simțului comun și care se manifestă printr-o explozie de vesele persiflări. Nu este însă mai puțin adevărat că în notațiile zilnice din *Caiete* este adesea mai puțin complezent atât față de Paris, cât și de parizieni. Consideră chiar că are toate cusururile acestora și afirmă fără ezitare că au darul de a-l scoate din fire, în preajma lor fiind mereu pus pe hartă. Cioran reproșează parizienilor iritabilitatea, impertinența, aerele de superioritate, vanitatea, adică o întreagă serie de defecte pe care altminteri și le recunoaște în egală măsură. Se reține însă, nevoind să se coboare la „comedia enervării”¹⁴. Altfel, Parisul este un „cimitir în care mormintele au mai

¹²..Scrisoare din 21 aprilie 1969, în *Scrisori către cei de-acasă*, p. 200.

¹³. Scrisoare din 1 septembrie 1973, *Ibidem*, p. 209.

¹⁴ *Cahiers*, p. 874.

multe etaje”¹⁵ ori, considerând lucrurile cu sarcasm și la o scară care îi permite să aibă viziunea adevăratei dimensiuni a orgoliului : „Paris – insecte comprimate într-o cutie. A fi o insectă celebră”, pentru ca apoi, schimbând tonul, să continue : „Orice glorie este rizibilă ; cel care aspiră la ea trebuie să aibă cu adevărat gust pentru decădere”¹⁶. Omul și agitația cotidiană l-au iritat întotdeauna pe Cioran, care nu agreează reușita socială și cu atât mai puțin ipocrizia celebrității de orice fel. Putem înțelege că el însuși ca autor nu putea să nu fie sensibil la succesul de editură onorabil, dar în același timp numeroase sunt pasajele în care se poate observa un efort notabil pentru a depăși vanitatea autorlâcului, cu atât mai mult cu cât multă vreme cărțile sale nu au avut un număr mare de cititori. Parisul devine astfel spațiul de predilecție al calvarului social, cu întregul său cortegiu de ritualuri și amicitii veninoase. Uneori în corespondență revine asupra acestui subiect, cum se întâmplă după publicarea volumului *Ecartèlement*, când îi mărturisește prietenului Arșavir : „Nu mă crezi sincer când îți spun că zgomotul făcut de cartea mea nu-mi faci nici o plăcere ; « succesul » este de prost gust, ca tot ce se adresează marelui public și ca tot ce e tipic « parizian ». De departe, poate impresiona, însă nu și de aproape. Mai sunt apoi invidioșii și intrigile lor. Toate astea sunt de-ajuns pentru a trezi nostalgia anonimatului, scârba de-a scrie și chiar mai mult, de-a publica...”¹⁷ Iar în *Caiete* tema vieții pariziene pline de neajunsuri reapare, modulată în nenumărate nuanțe. La întrebarea „ce faceți la Paris ?” pe care o pune în general, Cioran răspunde : „Ne disprețuim unii pe alții”¹⁸. Este adevărat că la Paris trăiesc oameni interesanți, dar în locul acestora nu întâlnește decât pisălogi. Tărâmul unde ar fi trebuit să-și ducă traiul ar fi fost nu Parisul ci, urmând exemplul Sfinților Părinți, deșertul. De altfel se consideră „un ermit în plin Paris”¹⁹. Și așa mai departe.

¹⁵ *Ibidem*, p. 255.

¹⁶ *Ibid.*, p. 23.

¹⁷ *Scrisori către cei de-acasă*, p. 227.

¹⁸ *Ibid.*, p. 442.

¹⁹ *Ibid.*, p. 23.

Totuși, din când în când răzbate meditația aforistică a moralistului care se pune pe sine în cauză (ceea ce nu-i stă în obicei, dar de la un moralist al secolului XX ne putem aștepta la orice), pentru a sublinia o dată în plus nivelul de detașare la care a ajuns : „Nu pot trăi decât acolo unde mă aflu – și unde mi se spune *străin*. O patrie – patria mea – mi se pare la fel de îndepărtată și de inaccesibilă ca vechiul Paradis”²⁰. Or, când Cioran scrie aceste rânduri el se află la Paris, în eterna sa mansardă și are deja la activ câteva cărți în franceză. Sentimentul dezrădăcinării l-a însoțit pretutindeni ; mai mult decât atât, a devenit pentru el un principiu de viață. Recunoaște însă că există un lucru de care s-a atașat. Când un prieten îi spune că cineva, într-o bună zi, ar trebui să scrie despre raporturile lui cu Parisul, deoarece există în mod cert o legătură între atmosfera Parisului și felul său de a vedea lucrurile, Cioran comentează : „E foarte adevărat : eu care nu mai sunt legat de nimic, am prins totuși rădăcini în Paris. Parisul este orașul meu”, chiar dacă, pe moment, ceea ce simte că-l leagă de el este o „melancolie metafizică grefată pe melancolia pariziană”²¹. Iată-l deci de undeva, în final, după ce și-a renegat originile valahe, fără a înceta în schimb de a se întâlni cu românii din diasporă ori cu cei aflați în trecere prin capitala Franței, lucru de care se plânge de altfel fără încetare, reclamându-și dreptul la singurătate. Filmul realizat în 1990 de Gabriel Liiceanu îl prezintă pe Cioran în câteva secvențe în plin Cartier Latin, străbătând străzile ori grădina Luxembourg ca și cum nici nu ar fi ieșit din apartamentul său de la ultimul etaj, cu un aer de familiaritate care amintește de acea anecdotă despre Baudelaire care, întâlnit în papuci și în bluză de interior de un cunoscut în plină insulă Saint-Louis, are aerul că nu și-a părăsit domeniul²². Cioran se simte legat de Paris mai mult decât orice, după cum mărturisește într-o scrisoare către Constantin Noica : „Ar fi mai cinstit poate să spun că adevărata mea pasiune n-au fost cărțile, ci Parisul, devenit un loc

²⁰ *Ibid.*, p. 55.

²¹ *Ibid.*, p. 914. Termenul folosit de Cioran în franceză este cel de *cafard*, care mai înseamnă, pe lângă „melancolie”, și „tristețe”, deprimare”, „descurajare”.

²² Cf. Walter Benjamin, *Paris, capitale du XIXe siècle*, Ed. du Cerf, colecția „Passages”, 1997, p. 259.

de tortură precum *gura de rai* de care tu ai fost atât amar de vreme supărător de îndrăgostit”²³. Parisul – pasiune devenit „loc de tortură” ; Cioran proiectează fără încetare aura negației asupra a tot ceea ce pentru el are însemnătate, deși contextul scrisorii ne dezvăluie sensul mai curând banal, cotidian al expresiei *lieu d'épreuve* : este vorba pur și simplu de nenumăratele „întâlniri inutile și inevitabile” care aduc atingere nevoii sale de singurătate.

Putem însă înțelege că prin negările, distanțele și mormăielile lui, Cioran nu face altceva decât să se alinte, reproșând Parisului nu lipsa de perfecțiune, ci nemulțumirile lăuntrice, cele pe care le-ar fi simțit oriunde, inclusiv în deșert. De altfel, parizienii își manifestă afecțiunea față de orașul lor în mod critic, iar Cioran nu face excepție. Căci, orice s-ar zice, el devenise parizian.

CONSTANTIN ZAHARIA

²³15 ianuarie 1975, *Scrisori către cei de-acasă*, p. 305.

PETRU CREȚIA

*un deceniu de la plecarea
marelui cărturar*

Inedit

NARCIS DANSÂND

Alexandrei

Narcis, sunt moarte acum acele ape lucii
Care ți-au spus adevărul, și care te-au mințit
Fără să știe ce fac. Secate sunt și pulbere
Le este mîlul secăt și pulberea lor risipită prin veacuri
Ar fi doar tristețe,
Dacă și numai dacă
Prin vremi nu ar fi străbătut și o altă poveste, o știm,
Este povestea unei anumite ore din timpul neștiut
Iar numele ei de sub stele este bucurie.

Sub stele le priveai în negura nopții, în unda deșirată.
Deșartele zile neajungând setei tale de tine.
Adesea însă, istovit de iubirea ta stearpă,

Dormesai, întins sub sub grele frunzișuri, adânc dormesai
Înstrăinat de tine și de soartă.

Însă noi,

Cititori ai viselor lumii întregi, însă noi

Noi, vistiernicii străvechi ai nevăzutului care se întâmplă sub cer
Cunoaștem un vis de tine visat.

Cum e firesc pentru un băiețandru nesortit

Să știe bine ce anume este iubirea

Ce înseamnă să dorești să ai, în sfera pătimirii

Ceea ce nici nu ești și nici nu poți fi vreodată

Adevăratul altul decât tine

Cum e firesc nelămuririi dintre astre și vârste

Ai visat în noaptea aceea că ești

O copilă.

Și te-ai visat stând drept și atât de frumos și de trist

Înaintea unei înalte oglinzi

Perete de cristal al unui templu înălțat în bezna mută a pădurii

De atotștiutoarele vise, care știi ce fac.

Te-ai privit îndelung, în întunericul străveziu

Acum văzându-ți nu doar chipul aplecat peste un ochi de apă,

Nu numai chipul care este numai chip

Și numai parte a ce suntem. Tu îți iubeai doar chipul

Și nu mult mai mult, în ape

Nu întotdeauna neînflorate de vânt și de moarte

Însă asupra viselor domnesc alți zei, de noi știuți

Acei zei

Te-au arătat ție însuși întreg în penumbră și apoi au visat

În tăcerea pustie a nopții o muzică anume, pătimașă,

Făcută pentru tine ca întreg. Atunci, copilă fiind,

Întreg fiind și întregit în adâncul sinelui tău,

Ai început să dansezi. Un trup care dansează

Nu e doar trup, e bucuria de a fi, și o înflorire

În care e cuprinsă lumea care te cuprinde.

Dansai privindu-te dansând, eliberându-te mereu mai mult
De orișice blestem. Erai puternică și zveltă ușori pașii îți erau
Ți-ai pus pe frunte cunună,
Tunicii tale i-ai dat forme care îmbrăcau și dezbrăcau
Forma pură a libertății de a fi tu însuși.
Iubitor și iubit, însă nu
În silnicia deznădejdiei, însă nu
În cercul închis al destinului sterp.
Dansai printre arbori, sub stele, descătușându-te,
Fiind o copilă fericită că dansează, frumoasă și vie,
Slujind acelui cânt și liberă de el atuncea când voia,
Din zvăpăiere și din joacă, din toane și din pură jubilație.
Dintr-un elan prevestitor al unei forme de viață
Care poate fi trăită până la capătul ei.
Iubindu-și frumusețea, însă ca pe un dar
Pe care i-l dai lumii, ți-l păstrezi, îl dai și iar îl iei.
Trăind departe și mai sus de orice neputință și de orice moarte.
Triumfând:
Mișcări și gesturi, negre, scânteietoare, fericite priviri,
Știutoare și chiar viclene avânturi și opriri.
Simulacre de împărătești atitudini, de ispite, de amăgiri,
Închinări, apoteoze, stârnite, ocrotite de zâmbetul lumii

Copila cât tine de frumoasă pe care ai visat-o
Erai, Narcis, chiar tu. Ai uitat-o în zori și apoi ai murit.
Dar tu erai și dăinuiești în ea
Narcis dăruindu-se pe sine lumii
Și scăpând de sine fără să se piardă.
NARCIS DANSÂND.

PETRU CREȚIA

GÎNDURI RĂZLEȚE

Ca specie literară aforismele au în cultura noastră o înaltă tradiție reprezentată mai ales de Eminescu, de Iorga, de Ibrăileanu, de Blaga și de Cioran. Nu este poate de prisos ca, din vreme în vreme, o limbă să fie supusă, pentru a-și măsura puterile, la acest exercițiu de lapidaritate. Și nu doar de limbă, ci și întreaga zonă a unei culturi unde, între gând și expresie domnește prea adesea nebulosul și prolixul. concluzia este de bună seamă și o terapeutică. Cît de operantă ține însă nu de natura stilului aforistic cît de tensiunea intelectuală care îl generează.

Afectarea amenință orice, inclusiv stilul lapidar.

Există o anume emfază a făptuirii (mulți îi spun, cu un termen repulsiv, creație) al cărui leac se află în a te dedica unui țel la foc scăzut, din zori pînă-n amurg, fără evenimente feerice, fără evenimente patetice și fără muzică de film, într-un sistem de referință intrinsec și închis. Pentru aceasta este nevoie de un anumit tip de virtute străină de zarva notorietății, capabilă să se hrănească indefinit din propria ei insipidă substanță.

Puterea lucrurilor pe care le-am învins trece în noi și nu moare cu noi.

Fericit și întreg este numai acela în ale cărui vine curge, cu sîngele, o a cincea esență, făcută din a zorilor, amiezii, amurgului și-a nopții laolaltă.

Nimeni nu pare să fi analizat pînă acum cu necesara rigoare conceptul de speranță, atît de important și atît de amăgitor în arcanele lui.

Cînd toată lumea te acceptă trebuie să fii singur împotriva ta.

Să mergi pînă acolo unde în umbra ta au să răsară soarele și luna.

Sînt clipe în care, privind un lucru ori altul, simți cu violență că lumea este simultan în întregime potentă și în întregime act, că tot ce este ar putea doar fi și totuși este, izbăvit prin asta de orice devenire și de orice rest.

A trăi înseamnă a trăi viața ta și totodată atîta din viața lumii cît încapă în viața ta. Iar lumea însăși trăiește o vreme împreună cu tine.

Umed și viu răsuflă pămîntul în lumină și timpurile trec și, dintre lucruri, unele rămîn, mai mult ori mai puțin, altele trec.

Nici o urmă a ochilor noștri nu rămîne pe nimic din ce vedem, iar umbra noastră trece peste lucruri fără să le schimbe și lumea este plină de veștedul ecou al mult prea multor încercări deșarte, peste țărîna unor istovite veșnicii.

De observat că aceste exerciții de concizie, ca un fel de fulgere pe cerul cugetului, se cumulează într-o suită de o dezlînare scandaloașă.

Nici o co știință nu epuizează propriul ei conținut.

Sîntem făcuți din amintiri, din efortul de a ne reprezenta nevăzutul, din dorințe moarte și din dorințe vii, dintr-o ierarhie complicată de

abstracții, dintr-o amară căutare de sine și din atâtea vise visate.

Sînt tot felul de iubiri. Să le dorim pe acelea care nu orbesc, ci iluminează, nu răvășesc, ci inspiră principiul unei ordini interioare. Acestea nu slujesc luptei dintre viață și moarte, ci aceleia care se duce în viața înseși între inerție și avînt.

Mai sînt în lume și în timp atâtea vise, atît de multe vise de nimenea visate.

Politețea nu este doar un ritual de convivență, ori încetează de a mai fi doar atît cînd sufletul însuși, desălbăticit, și-o interiorizează ca recunoaștere asiduă a demnității celorlalți.

Cine se întoarce acasă cu lauri pe frunte să-i înalțe o clipă către cer, apoi să-i desfrunzească și să-i risipească peste uriașa groapă comună a morților uitați.

Tot ce e muritor se hrănește cu ceva (ca să existe și să prospere în limita ciclului său), iar universul cu noi. Și cum el nu poate declina și muri, hrana aceasta îl exaltă în eternitate.

Uneori simțurile ațipesc și-n trupuri amintirile se reaprind ca stelele după ce piere ziua.

Este de observat că aforismele se scriu numai la prezentul etern, afectînd, cu rezultate schimbătoare, o validitate universală.

Sînt, pe toată scara lumii, mai mult sau mai puțin ascunse, entități în care poți să simți cumva fiorul ușor otrăvit al zorilor: rouă și cenușă.

Există o complezență către sine care pîngărește înseși decăderea.

Răul ascus, răul biruitor se lăfăiește pe sub arbori, pe sub stele, nesimțit și obscur.

În ce prăpastie se duc să se cufunde anii, încărcăți de-atâtea întâmplări, de-atâtea chipuri și de-atâtea sorți?

Cîteodată simți că nu mai ești decît un receptacol inert al poftelor, al rîvnelor și al jindurilor celor care, lacomi de un tine care nu ești tu, te înconjoară și te asupresc.

Întreaga lume a privirii noastre, pietre, lumini, jivine, mesteceni, cascade, zăpezi, e un limbaj a cărui adevărată și tîrzie metafrază este privilegiul împărătesc al preaslăvitei morți.

Poate că orice frumusețe nu este decît o pregătire pentru ceva peste măsura de crîncen.

Nu e totuna dacă viața e un șir de așteptări sau doar o lungi și cumplită ori sărmană așteptare.

Izvoare și focuri, secrete și umbre, căutări, elevații și lacrimi, un dor fără sațiu, un dor fără moarte, un dor fără gînd.

Orice tinerețe este o poruncă și, în anii sterpi, oricît am ajuns de bicisnici, tot îmi mai auzim glasul de pur oțel și-i mai simțim, pedepsitoare, nemiloasa sabie.

Undeva în nevăzutul firii noastre, la răscrucea dintre simțurile trupului și raza minții, se află un sistem de referință în care universul se arată nu numai incoruptibil ci și sacru.

Singura răzbunare față de silnicia vremilor și a obșteștii nerozii ar fi, dacă ar fi să fie, brutalitatea unui adevăr irefutabil.

Nimica sfînt nu se află printre noi, iar ce sfințim cît de adesea pîngărim.

ECLEZIASTUL

Traducere și comentariu de
PETRU CREȚIA

Cuvintele Eccleziastului, fiul lui David, regele Ierusalimului. «Deșertăciunea deșertăciunilor», zice Eccleziastul, «deșertăciunea deșertăciunilor», totul e deșertăciune. Oricare i-ar fi truda, truda lui sub soare, ce folos are omul de ea?»

Întîia parte

Un rând de oameni vine, altul trece, pămîntul însă rămîne veșnic neclintit. Răsare soarele și asfințește și se zorește-apoi către sălașul lui și de acolo iar răsare. Către miazăzi bate vîntul, apoi se întoarce și bate către miazănoapte, se duce și se întoarce mereu, în același veșnic ocol. Rîurile se varsă toate în mare și marea nu se umple niciodată, dar rîurile curg mereu spre același țel. Toate câte sunt, sunt aceleași mereu. Nu este om în stare să spună că ochii lui nu s-au săturat de priveliști, că urechile lui n-au auzit tot ce e de auzit. Ce-a fost o să mai fie, ce s-a făcut se va mai face. Nimic din ce se află sub soare nu este nou. Ia orice lucru, poți spune oare despre el: «Iată, lucrul acesta e nou»? El se află în lume mult înaintea vremii noastre, atîta doar că din vechime nu rămîne nici o amintire, întocmai cum și anul care vine o să piară în uitare.

Eu, Eccleziastul, am domnit în Ierusalim asupra lui Israel. Cu ajutorul cugetului, m-am străduit din greu să învăț tot ce se petrece sub cer. O, cât de trudnic lucru i-a dat Domnul omenirii să îndeplinească pe pămînt! Am văzut tot ce se săvârșește sub soare și cât de deșarte

sunt toate, ce goană după vânt.

*Ce este strâmb nu poate fi îndreptat.
Ce lipsește nu poate fi trecut la socoteală.*

Mi-am spus în gândul meu: «Iată, am adunat înțelepciune mai multă decât toți înaintașii mei din Ierusalim. Am învățat multe și știu multe. M-am străduit să înțeleg bine ce este înțelepciunea, ce este prostia, ce este nebunia. Dar mi-am dat seama că și strădania aceasta e tot goană după vânt.

*Înțelepciune multă – tot atâta suferință,
Cu cât mai multă știință – cu atât mai multă tristețe.*

Mi-am pus atunci în gând: «Dacă așa e, să încerc să văd ce bucurie pot să-mi dea plăcerile.» Dar a fost la fel: iarăși deșertăciune. Râsul acesta, m-am gândit, este nebunie goală, plăcerea aceasta este doar zădărnicie. M-am hotărât atunci să-i dau trupului meu drept bucurie vinul, păstrând totuși inimii râvna înțelepciunii. Am hotărât să-mbrățișez ușurătatea și să văd ce oare îi aduce omenirii bucurie și ce fac oamenii sub cer în scurtul șir de zile al vieții lor. Din parte-mi, am făcut lucruri mărețe: mi-am clădit palate, mi-am făcut grădini, podgorii și livezi cu pomi de tot felul, câți se află pe lume. Am pus să mi se sape iazuri adânci, ca să ud cu ele pământurile mele. Am cumpărat robi și roabe, pe lângă câți aveam pe lângă casă. Am avut cirezi și turme câte nu a avut nimeni în Ierusalim până atunci. Am adunat de la regi, de prin țări, comori de argint și aur, precum și toate desfătările pământului, îngrămădindu-le în casele mele. Am adus la mine cântăreți și cântărețe fără seamăn. Am ajuns astfel mare, mai mare ca oricine din câți au fost vreodată în Ierusalim, dar fără să mă lepăd de înțelepciunea mea. Am pus dinaintea ochilor mei tot ce-am pofțit, inimii mele nu i-am tăgăduit nici o plăcere. O inimă care s-a bucurat de toată truda mea. Din toată osteneala, aceasta mi-a fost partea. Apoi m-am gândit la toate câte izbutisem să le fac și la cât m-am căznit să le fac. Câtă deșertăciune și câtă alergare după vânt! Sub soare nu este nimica vrednic de a fi avut. Și m-am întors din nou

cu gândul la înțelepciune, prostie și ușurătate. De pildă: ce poate face urmașul unui rege? Ceea ce s-a tot făcut până acum. Desigur, văd bine că mai bună este roada cumpătărilor decât cea a ușurătății, așa cum mai bună e lumina decât întunericul.

*Cel înțelept vede calea dinaintea lui,
Nerodul pășește în beznă.*

Nu încape îndoială. Însă tot atât de bine știu că îi așteaptă pe amândoi aceeași soartă. M-am gândit: «Soarta nerodului va fi și soarta mea. Și atunci la ce bun să fiu înțelept?» Mi-am zis: «Deșertăciune este și aceasta.» Nu este amintire trainică pe lume nici pentru înțelept și nici pentru nerod, și amândoi vor fi uitați în zilele ce vin. Iar, vai, și omul înțelept, ca și nerodul, va trebui cândva să moară., Și-am început atuncea să urăsc viața, căci tot ce ne este dat sub soare mă scârbește. De vreme ce totul e zădărnice și goană după vânt. Și am urât tot lucrul pentru care ostenisem în viață și-acum va să-l las moștenire celui care vine după mine. Cine ar ști să spună dacă o să fie om înțelept sau vreun nerod? Și totuși el va stăpâni tot ce am dobândit sub soare eu cu trudă și cu dreapta cumpănă a minții. Zădărnice este și aceasta. Și-am deznădăjduit. De ce ar trebui un om care s-a străduit cu chibzuință, dibăcie și izbândă bună să adune ceva, să lase tot ce-a dobândit unuia care nu a ridicat un deget. Zădărnice este și aceasta și o mare nedreptate. Ce-i rămâne unui om din tot ce a făcut sub soare, din zilele de hărnice, din grija cârmuirii, din neodihna către nopti? Da, iată că zădărnice este și aceasta.

Nu este altă fericire pentru om decât să bea și să mănânce și să fie mulțumit cu ce-a făcut și cu ce-a strâns. Dar și acestea vin din mâna Domnului, el ne dă belșug, el sărăcie. El dă înțelepciune, cunoaștere și bucurie, și le dă cui vrea. Și astfel unui păcătos îi este dat să strângă și s-adune pentru altul, Domnului plăcut. Zădărnice și goană după vânt.

Toate își au prilejul lor și fiecare lucru de sub cer își are ceasul său:

*Vreme este să te naști
Și vreme e să mori;
Vreme e să sădești
Și vreme să smulgi ce ai crescut;
Vreme este să ucizi
Și vreme e să vindeci;
Vreme este să dărâmi
Și vreme să zidești;
Vreme e pentru lacrimi
Și vreme pentru râs;
Vreme e pentru bocet
Și vreme pentru joc;
Vreme e să împrăștii
Și vreme e s-aduni;
E vreme-îmbrățișării,
Dar și singurătății.
Vreme este să cauți
Și vreme e să pierzi;
Vreme este să strângi
Și vreme e să spulberi;
Vreme este să sfâșii
Și vreme să îmbini.
Vreme este să taci
Și vreme să vorbești.
Vreme-i pentru iubire
Și vreme pentru ură;
E vreme pentru luptă
Și vreme pentru pace.*

Ce dobândește omul din întreagă strădania lui? Mă gândesc la tot ce ne-a dat Domnul să facem pe pământ. Tot ceea ce facem e potrivit la vremea sa. Însă, cu toate că Domnul i-a îngăduit omului să cuprindă cu mintea timpul întreg, mintea lui nu este în stare să cuprindă în ea, de la un capăt la altul, lucrarea Domnului.

Știu bine că altă fericire nu are omul decât să se bucure și să-și

trăiască bine viața. Când mănâncă și bea și află bucurie în ce face, dar de la Domnul este.

Știu bine că Domnul le face pe toate cu rost. La fapta lui nimica nu poți să adaugi și nici să scazi ceva din ea. Totuși, Domnul are grijă să ne temem de el. Ce este acum a mai fost, va fi, va mai fi fost. Totuși, Domnul are grijă de cel prigonit. Văd însă că sub soare, unde s-ar cădea să fie lege, se află nelegiuirea și în locul celui bun șade cel fără de lege. Mi-am spus atunci în gândul meu: «Domnul îi va judeca și pe cel drept și pe păcătos, pentru că aici pe pământ este o vreme pentru toată năzuința și pentru toată fapta. Și m-am mai gândit că oamenii se poartă așa cum se poartă pentru ca Dumnezeu să-i poată arăta și dovedi drept ceea ce sunt unii față de alții, niște fiare sălbatice. Și de fapt soarta omului și aceea a dobitoacelor este aceeași: și unii și altele au aceeași suflare, și unii și altele mor. Omul nu este cu nimica mai presus decât jivina, pentru că totul e deșertăciune. Toți și toate au același capăt de cale: din țărână se nasc și se întorc în țărână. Știe oare cineva dacă duhul omului urcă spre cer și cel al dobitocului coboară în pământ?

Și iarăși mă uit și văd întreaga asuprire care se petrece sub soare. Iată, spre pildă, lacrimile obidiților pământului. Sunt pradă silniciei celor care-i împilează și nu se află să-i apere nimeni. Iată de ce mai curând îi fericesc nu pe cei vii, pe cei ce încă au în ei viață de trăit, ci pe cei morți. Însă mai fericit decât aceștia este cel încă nenăscut și care n-a văzut ce rele se făptuiesc sub soare. Și văd că fiecare năzuință și fiecare faptă se naște din pizma ce se află între oameni. Aceasta iarăși e zădărnicie și goană după vânt.

*Nerodul stă cu mâinile încrucișate
Și își mănâncă însăși carnea lui*

Și zice:
*Mai bine un pumn de hodină
Decât doi pumni de trudă.*

trudindu-te să alergi după vânt. Și mai văd o deșertăciune sub soare: un om e singur pe lume, n-are nici fiu, nici frate, totuși el trudește fără istov, ochii lui nu se mai satură de bogății. Și își spune: «Pentru

cine mă căznesc atât și mă lipsesc de orișice plăcere?» Zădărnicie este și aceasta și lucru fără rost. Mai bine doi să fie decât unul singur, căci își sunt sprijin la nevoia grea. De cade unul, îl ridică celălalt. Dar vai de cel ce este singur și cade și nimeni nu-i întinde mâna. Tot așa, dormind ei împreună, își țin de cald, dar omul singur cum să-și ție singur de cald? Unul singur fiind, poate fi copleșit în luptă, doi pot să biruie mai lesne. Și funia, când e împletită în trei, se rupe mai greu.

*Mai bine un tânăr sărac, dar înțelept
Decât un rege bătrân și fără minte,*

care nu mai ascultă de sfatul nimănui. Tânărul poate, din sărac ce a fost, chiar și din temniță de ar ieși, s-ajungă rege, să domnească peste țara unde a trăit cerșetor. Și atunci, toți câți viețuiesc și se mișcă sub soare ar fi de partea lui, a noului venit care a urmat la tron, ajungând stăpân peste mulțimi de oameni care, mai târziu, nu vor avea de ce să fie bucuroși de el. De bună seamă și aceasta tot deșertăciune este și goană după vânt.

Când intri în Lăcașul Domnului, să fii cu grijă. Apropie-te, să auzi: jertfa este mai de preț decât prinosul nerozilor, chiar dacă ei nu știu că fac vreun rău.

Nu te pripri la vorbă, nu te grăbi să-i faci făgăduințe Domnului Dumnezeu, căci el se află în ceruri, iar tu pe pământ, și de aceea să nu spui vorbe multe.

*Nălucile din vis din mulțimea de griji prind fință
Necugetarea vorbei – din vorbe de prisos.*

Dacă îi faci Domnului o juruință, îndeplinește-o fără zăbavă, căci Domnului nu-i plac cei fără minte. Mai bine să nu-i făgăduiești nimic decât să nu-ți îndeplinești făgăduința. Nu-ți lăsa gura să te bage în păcat și-apoi să-i spui îngerului tău că nu a fost cu voia ta. De ce s-ajungă un cuvânt al tău să îi dea Domnului prilej pentru mânie și să pulbere lucrul mâinilor tale?

Oricărui vis – câte-o zădărnicie pe potrivea lui,

Vorbe prea multe – goană după vânt.

De aceea teme-te de Dumnezeu.

De vezi prin țară năpăstuit pe cel sărac, de vezi dreptatea siluită, să nu te miri. O să ți se spună că dregătorii au deasupra lor, să-i privegheze, alți dregători, mai mari, privegheați la rândul lor și ei. Vei auzi vorbindu-ți-se despre «binele obștesc», despre «slujirea regelui».

*Cui îi plac arginții nu se scutură nicicând de ei,
Cui îi place multa avere n-are niciodată cât ar vrea.*

Și aceasta e zădărnice.

*Unde-i huzur și belșug
E plin de flămânzi hămesiți.*

Și ce folos trage stăpânul din averile sale decât atâta că le vede cu ochii? Dulce este somnul lucrătorului, mult-puțin cât a avut ce mânca. Și aceasta e o mare nedreptate văzută de mine sub soare: multe avuții adunate spre paguba stăpânului lor. Un nenoroc – și de toate se alege praful, nu mai are nimic de lăsat urmașului său. Gol s-a născut din pânțele mamei și gol cum a venit așa se duce, cu mâinile goale de tot ce cu trudă a strâns. Mare necaz e acesta, cum ai venit, așa să te și duci. După o viață de caznă să-ți rămână doar vânt, să îți trăiești ce mai ai de trăit în beznă, durere și chin, bolnav de părere de rău.

Aceasta este încheierea mea: atâta fericire are omul sub soare, să bea și să mănânce și să fie mulțumit de tot ce a făcut în zilele puține date lui să le trăiască pe pământ. Iar câte bogății și cât belșug chivernisește și toată bucuria muncii și agonisitei sale sunt numai daruri de la Dumnezeu. Și barem câtă vreme lasă Domnul inimii sale bucuria aceasta, omul nu are vreme să se întristeze de scurtimea zilelor sale.

Mai este un rău pe care l-am văzut copleșindu-i pe oameni sub soare: iată de pildă un om care a primit de la Domnul bogății, pământuri și slavă – tot ce putea să-și dorească. Numai că Domnul

nu-i dă și norocul să se bucure de ele, se bucură de ele un altul, un străin. Și asta e deșertăciune și amară suferință. Altă pildă: un om a avut o sută de fii și o sută de fiice și a trăit ani mulți, dar până la urmă nici un folos nu trage din agoniseala lui, nici măcar un mormânt care să fie al lui. Eu zic atunci: mai fericit decât el e un prunc născut la nevreame:

*În beznă venind,
În beznă plecând,*

învăluit în beznă e însuși numele lui.

*Soarele niciodată văzându-l,
De odihnă în veci neștiind.*

Chiar dacă ar fi trăit de două ori câte-o mie de ani, dar fără să se bucure de tot ce are, nu într-același loc s-ar duce anii lui?

*Omul se trudește doar ca să mănânce
Și totuși pofta lui rămâne nesătulă.*

Oare ce are înțeleptul mai mult decât nerodul? Și ce zici de omul cel sărman care se arată înlesnit în ochii semenilor săi? Oare mai bine este să te-arăți în largul tău decât să-ți fie pântecul sătul? Și aceasta e deșertăciune și goană după vânt. Tot ce a fost pe lume pân-acum are un nume; iar ce anume e un om se știe bine; iar el nu e în stare să-l înfrunte pe unul mai puternic decât el. Cu cât mai multe vorbe, cu atât deșertăciunea a toate este mai mare. Și ce izbândă are omul din aceasta?

Cine oare să știe ce e bine pentru om în viață, în zilele puține pe care le trăiește în deșert, le irosește ca o umbră? Și cine o să-i spună ce se va întâmpla sub soare după vremea sa?

A doua parte

Mai bun e bunul nume decât undelemnul scump;

*Mai bună-i ziua morții decât este ziua când te naști;
Mai bine să te duci spre casa tânguirii
Decât spre casa unde se petrece;
Căci, să luăm cu toții bine-aminte,
La capătul acesta se opresc toți muritorii;
Mai bună e tristețea decât voioșia;
O față mâhnită aduce folos.
Inima înțeleptului este casa tristeții,
Cea a nerodului este sălașul voioșiei;
Mai bine să înduri mustrarea unui înțelept
Decât să stai s-ascuți un cântec cântat de un nebun;
Râsul nerozilor e ca un trosnet de vreascuri sub ceaun
Căci și acesta, râsul, e tot deșertăciune
Și chiar și înțeleptul îi face-un chip nerod.
Prea multă voioșie strică inima unui om.
Mai bine este sfârșitul unui lucru decât e începutul lui.
Decât trufia și încumetarea mult mai bună e răbdarea.*

Nu te pripi să porți ciudă cuiva, căci ciuda mocnește doar în inimi de nerozi. Nu te tot întreba de ce erau mai bune zilele de dinainte, e o întrebare prostească. Înțelepciunea este o moștenire de preț, un dar pentru cei de sub soare. Căci, ca și banii, înțelepciunea ocrotire dă iar binele aceluia ce știe este să se facă ocrotit.

Să ne uităm la fapta Domnului: ce-a făcut Domnul strâmb cine poate să-ndrepte?

Când vremile sunt de belșug, să te bucuri de ele, când se strică – gândește-te că și unele și altele sunt de la Dumnezeu și ni le-a data așa mereu schimbătoare, pentru ca noi nimic să nu pricepem din ce ne este sortit.

În zilele fugare date vieții mele multe am văzut: pierind pe omul fără de prihană, cât de vrednic să fi fost, trăind și tot trăind pe cel nelegiuit, oricât de fără lege îi este viața.

*Să nu te-ntreci cu firea fiind vrednic,
Și nu te-arăta din cale-afară de-nțelept,*

de ce să te întreci cu firea?

*Dar nici să nu fii rău peste măsură
Și caută să nu fii prea de tot nerod,*

de ce să mori înainte de vreme? Cel mai bine este să poți fi înțelept și bun, atât cât poți, dar chiar dacă se întâmplă câteodată să fii rău și fără minte, amândouă i se întâmplă omului temător de Dumnezeu. Înțelepciunea îi dă celui ce o are mai multă tărie decât îi pot da zece stăpânitori de cetăți. Nu este pe pământ om mai bun și făcător de bine care să fie scutit de păcat.

Încă ceva: să nu îți pleci urechea clevetirilor: se poate întâmpla s-auzi că te-a vorbit de rău chiar sluga ta. Și numai inima ta știe cât de des i-ai hulit și tu pe alții.

Socotindu-mă înțelept, am cântărit toate acestea cu înțelepciunea mea, dar de înțelepciunea cea adevărată am rămas mereu departe. Adevărul lumii e dincolo de puterea mea de înțelegere deplină. Este adânc, atât de adânc, cine oare poate ajunge la el?

Și totuși am încercat iarăși și iarăși să pătrund rostul lucrurilor și cât prețuiesc ele, să înțeleg câtă prostie se află în răutate și cât de nebunească este prostia. Și am găsit că mai amară decât moartea e femeia, ea este o capcană, inima ei un năvod, iar brațele lanțuri.

*Cel iubit de Dumnezeu scapă de ea,
Dar păcătosul îi cade în mreajă*

Iată ce am găsit, spune Ecclesiastul, cercetând lucrurile unul câte unul, ca să le pătrund legătura și rostul. Am încercat să cercetez mai multe, dar n-am putut.

*Printre o mie de oameni se află
Câte unul mai vrednic,
Printre femei nu e una decât alta mai bună.*

Dar să mai știți și alta: socotesc că Dumnezeu l-a făurit pe om făptură limpede alcătuită, toată încălcitura singur el și-a născocit-o.

Cine este pe măsura înțeleptului?

Cine altul decât el este în stare să deslușească ce-i de deslușit?

Înțelepciunea luminează chipul unui om:

Din încruntat se face cu vremea senin.

Și vă mai spun: Supune-te poruncilor date de un rege, ca să-ți păzești jurământul față de Domnul. Nu te pripi să-l încalci. Să nu te îndărătnicești când pricina e strâmbă, pentru că regele face ceea ce socotește potrivit. Cuvântul regelui e mai presus de îndoială și cine-ar cuteza să-i zică: «De ce?»

Cel ce se supune poruncii n-o să pățească nici un rău.

Iar omul înțelept prea bine știe că va veni cândva ziua judecății.

Căci vine ziua judecății pentru orișice. Iar omul se află mereu în primejdie, pentru că nu știe niciodată ce urmează să se-ntâmples, și nici când. Cine să îi spună? Nimeni nu poate să-i așeze vântului frâu, nimeni nu are vreo putere peste ziua morții. La vreme de război scutit de primejdii nu este nimeni. Iar răutatea unui om nu îl scapă de legea obștească. Eu bine văd toate acestea și mă uit la tot ce se săvârșește sub soare ori de câte ori un om îl asuprește pe un altul și îi face rău.

Și apoi îi văd pe răii lumii duși la groapă și pe oamenii cetății venind acolo la Templu să le aducă cinstire pentru ce au fost. Deșertăciune este și aceasta. De vreme ce pedeapsa faptei rele nu se dă pe loc, oamenii, în adâncul inimii lor, sunt porniți să săvârșească răul. Cel care săvârșește o sută de păcate trăiește mai departe, păcătos cum e. Știu bine că fericirea e sortită celor ce se tem de Domnul, tocmai pentru că sunt oameni cu frica lui Dumnezeu și că fericirea nu este hărăzită celui rău, care alta nu va face decât să-și ducă zilele asemeni unei umbre, tocmai pentru că nu are teamă de Domnul. Și totuși mai este o deșertăciune pe pământ: omul bun îndură ceea ce ar merita să-ndure doar cel rău și cel rău are parte de ce i se cuvine celui bun. Și spun că și aceasta tot deșertăciune este. Și-atuncea eu pun preț numai pe bucuria câtă ne-a fost dată: să bem, și să mâncăm și

să gustăm plăceri. Atâta doar ne ține, în timp ce tot trudim prin zilele vieții noastre câte ne-a hărăzit, sub soare, Dumnezeu.

Tot străduindu-mă să înțeleg ce este rău și ce e bine, am privit cu luare-aminte la ce se petrece aici, pe pământ. Ochii omului nu află odihnă, zi și noapte. Mă uit la toate câte le face Dumnezeu și îmi dau bine seama că nimeni nu e-n stare, oricât ar încerca, să înțeleagă ce se petrece sub soare.

Nici măcar înțeleptul nu poate să se lămurească, oricât ar zice el că poate. M-am tot gândit la toate-acestea și am ajuns să înțeleg că înțeleptul însuși și neprihănitul, orice-ar face, se află în mâinile lui Dumnezeu.

Omul nu înțelege nici ce e iubirea, nici ce-i ura, și-acestea amândouă i se par deșertăciuni.

Așa cum o singură soartă-i cuprinde pe toți, pe buni și pe răi deopotrivă, pe neprihăniți și prihăniți, pe cei ce aduc jertfe și pe cei ce nu le-aduc, tot așa cu cei vrednici și cu cei păcătoși, cu cei care jură și cu cei ce se tem să o facă. Acesta este răul de care sunt pătrunse toate câte se petrec sub cer: că au cu toții una și aceeași soartă; că inimile oamenilor prisosesc de răutate și că fac semenilor lor ori cât trăiesc aceștia, ori după ce-au murit, atâtea lucruri rele și nesăbuite. Căci fiecă făptură, cât mai este legată de tot ce este viu, păstrează o anume nădejde: un câine viu este mai bun decât un leu mort. Cei vii știu măcar atâta, că vor muri cândva, însă cei morți nu știu nimic. Ei nu mai au de așteptat nici o răsplată, amintirea lor s-a irosit. Iubirile și urile lor, pizma și zavistiile, toate acestea au pierit și niciodată n-or mai fi părtași la câte se petrec sub soare.

*Haideți, pâinea voastră s-o mâncați cu bucurie
Și vinul să vi-l beți cu inimă ușoară;*

pentru că ceea ce faceți voi acum Domnul a încuviințat cu mult înainte.

*Umblați mereu înveșmântați în alb,
Iar untdelemnul nu lipsească de pe capul vostru.*

Petreceți-vă zilele vieții cu femeia care vă e dragă, toate fugarele zile date vouă de trăit sub soare. Căci aceasta vă e partea hotărâtă dimpreună cu truda întreagă. Și orice lucru vă gândiți să lucrați, lucrați-l câtă vreme vă e cu putință, pentru că în Lăcașul morții, unde toți veți merge, nu este împlinire, nici rost, nu este nici cunoaștere și nici înțelepciune.

Și iată ce mai văd sub soare: întrecerea n-o câștigă cei iuți, nici băătălia cei viteji; pâinea nu e hărăzită celui înțelept, nici bogăția pentru cel cu minte, nici măririle pentru cel învățat, toate atârnă de vreme și sunt supuse trecerii vremii și sorții, norocoase ori nu. Omul nu își cunoaște ceasul. Ca peștele prins în vicleanul năvod, ca păsările prinse-n laț, așa e prins și omul de nenorocul care cade-asupra lui.

Mai văd și un alt rău sub soare, și îl socotesc un mare rău. A fost cândva o cetate nu prea mare, locuită de puțini; și a venit asupra ei un preaputernic rege și a împresurat-o, ridicând împotriva-i puternice întărituri. Însă se află acolo un înțelept sărac lipit pământului care, cu înțelepciunea lui, a mântuit cetatea. Și apoi a fost de toți uitat. Astfel că zic: înțelepciunea este mai puternică decât puterea, însă, nimeni nu prețuiește vreodată înțelepciunea unui om sărac, iar vorbele lui rămân neluate în seamă. Și totuși blândește-i cuvinte sunt mai presus de zbieretele unui rege de nerozi.

Mult mai de preț este înțelepciunea decât armele războinice, totuși o singură greșeală nimicește multe lucruri bune. Câteva muște moarte sporcă un vas întreg de untdelemn înmiresmat. O necugetare cât de mică este mai puternică decât cinstea și înțelepciunea.

*Inima celui înțelept pe drumul drept îl mână,
Inima nerodului îl duce-n rătăcire.*

Ajunge ca cel fără minte să se arate pe un drum, mergând, pentru ca limpede să fie pentru toți cât este de nerod în nerozia lui.

Când vezi cum crește împotriva ta mânia unui rege, nu da înapoi, păstrează-ți cumpătul și vei scăpa de multe rele. Este încă un rău pe care-l văd sub soare: felul de greșeli în care cad ușor stăpânitorii. Nerozia pusă în dregătorii înalte, vrednicia umilită. Văd robi mergând călare și fii de împărați umblând pe jos ca niște robi.

*Cine sapă groapa altuia poate să cadă singur în ea,
Un om năruiește un zid și moare mușcat de un șarpe.
Cel care taie stânci poate cădea zdrobit sub ele,
Cine despică lemne în primejdie se află să se taie.*

Dacă, neascuțit bine, tăișul securii e bont, trebuie să lovești din răspuțeri, dar răsplata înțelepciunii este izbânda. Dacă șarpele mușcă înainte să fie vrăjit, la ce mai e bun vrăjitorul?

*Cuvintele din gura unui înțelept plăcute sunt,
Dar gura celui fără minte pierzanie îi este.*

Vorbele pe care le rostește omul fără cuget, neroade la-nceput, sunt la sfârșitul lor nebie curată. Un nerod este un risipitor de cuvinte. Omul nu cunoaște viitorul, astfel că cine să îi spună ce se va petrece după vremea sa?

*Nerozilor le e urât de munca grea,
Cine nu cunoaște drumul nu mai ajunge în cetate.*

Vai de tine, țară cârmuită de-un flăcău nevârstnic și ai cărei prinți benchetuiesc în faptul zilei. Și fericită țara care are rege de neam bun și unde prinții știu să se îndestuleze la ceasul potrivit, ca să se întremeze, nu să se îmbete.

*Neîngrijită bine, grinda care ține-acoperișul cade frântă,
Când nu îi porți de grijă casei, plouă-n ea.*

Și:

*Să nu-l blestemi pe rege nici în gând,
Să nu-l blestemi pe cei avuți nici în iatac:
O pasăre va duce știrea prin văzduh,
Căci vorbelor necugetate le cresc aripi.*

Aruncă-ți pâinea pe ape, până la urmă ai să o găsești din nou. Împarte-ți-o cu șapte, ba cu opt, căci nu știi niciodată ce cruntă nimicire e să vină pe pământ. Când norii cerurilor sunt prea plini de ploaie, ei o deșartă pe pământ. Ori încotro ar fi să cadă un copac, spre miazănoapte ori spre miazăzi, acolo unde a căzut acolo și rămâne.

*Tot așteptând să vezi dincotro bate vântul,
N-ai să mai sameni niciodată
Și n-ai să-ți seceri lanul tot uitându-te la nori.*

Întocmai cum nu știi căile vântului și cum nu cunoști taina pruncului din maica sa, așa nu înțelegi nici care e lucrarea Domnului atotfăcător

*Seamănă-ți sămânța de cu dimineață
Și până în amurg mâinile tale să nu stea degeaba.*

Fiindcă, de două lucruri, nu poți ști care o să-ți izbândească, poate unul, poate altul, poate amândouă.

Dulce este lumina și, la vederea soarelui, ochii strălucesc de bucurie. Oricât de mulți ani i-ar fi dați unui om să-i trăiască, de toți să se bucure, an după an, dar totodată să nu uite cât de multe îi vor fi zilele negre. Viitorul e deșertăciune.

*Te bucură de tinerețe cât ești tânăr,
Prisos de bucurie să îți dea inima ta
În dimineața zilei tale.
Ce te îndeamnă inima să faci aceea să și faci,
Inima și pofta ochilor tăi.*

Dar să nu uiți: pentru toate Domnul te va judeca.

*Nu te lăsa muncit de griji,
Păzește-ți trupul de orice durere.*

Dar și ea, tinerețea, vremea cât ai părul negru, tot deșertăciune

este. Așadar ești tânăr, amintește-ți de Domnul care te-a făcut, nu aștepta zilele negre și anii târzii, când o să zici: „De acești ani nu am plăcere“. Te bucură de tine și de lume înainte să se adune iarăși norii după ploaie, și înainte ca soarele și stelele și luna să înceapă a se stinge, lăsându-te în întuneric.

*Înainte ca paznicii casei să înceapă să tremure
Și oamenii puternici să se gârbovească,
Când femeile nu se vor mai duce să macine la moară.
Pentru că lumina se întunecă în ferestre
Și porțile ogrăzii se închid;
Când uruitul morii abia de se deslușește.
Când nu se mai aude cântecul de păsări
Și cântecele toate se sting și amuțesc;
Când oricare urcuș este o încercare
Și când te temi să mai pornești la drum.*

*Și totuși plin de floare e migdalul
Și lăcusta este grea de rouă,
Și tufa de caperi este grea de rod*

În ceasul când se duce omul către veșnicu-i sălaș și bocitoarele încep să se jelească, ulițe cutreierând,

*Înainte să plesnească coarda de argint
Sau să se sfarme candela de aur
Și ulciorul să se spargă la izvor,
Înainte să se rupă funia căldării de la puț,*

sau înainte ca țărâna să se-ntoarcă în țărână de unde s-a iscat și răsuflarea să se-ntoarcă la Domnul care-a dăruit-o.

Deșertăciunea deșertăciunilor, zice *Ecleziastul*. Totul e deșertăciune.

*

Pe lângă că era un înțelept, Ecleziaștul a simțit îndemnul să-i învețe pe oameni tot ce știa, după ce a cercetat, a cântărit și-a îndreptat un mare număr de proverbe. Ecleziaștul a contat să-și spună gândul limpede și fără ocoliș și să scrie într-un fel atrăgător.

Vorbele înțelepților sunt ca niște bice și ca niști bolduri: Bunul păstor le știe folosi spre binele cirezii sale.

Și vorba de pe urmă, fiul meu: bine să ști că lungă este truda celui care scrie cărți, iară prea multă strădanie întru învățătură ostenește trupul.

Pe scurt, iată ce trebuie să știi: să te temi de Domnul și să-i păzești poruncile, aceasta este toată datoria omului. Pentru că la urmă toate faptele, și cele bune și cele rele și cele mai ascunse, vor fi chemate negreșit la Judecata lui.

ECLEZIAȘTUL

N-o să știm niciodată cine a scris cartea aceasta. Textul *Kohleth*, «învățătorul» sau «propovăduitorul» cuvânt pe care *Septuaginta* îl traduce în grecește cu *Ecclesiastes*, care, ca și *Kohleth* un personaj care convoacă o adunare și vorbește în fața ei. Dar, gândit așa, cuvântul implică un context sacral și comunitar străin de carte. Îl putem totuși accepta în funcție de ultimele cuvinte ale cărții, care mărturisesc un scop didactic: împărtășirea fără ocolișuri a unor adevăruri care să-i stârneasă pe oameni către înțelegerea vieții lor și spre folosul lor. Adunarea dinaintea căreia vorbește Propovăduitorul este omenirea întreagă, mesajul lui, departe de a se mărgini la o comunitate determinată (în carte nu se află nici un cuvânt despre poporul ales), este universal. Și, deci textul pare a fi fost supus unor remanieri succesive și intervenției altor autori, unitatea de inspirație, în ciuda unor contradicții poate fi dovedită. Considerată ca o compilație cartea își pierde în bună măsură tensiunea interioară, farmecul și interesul.

Este adevărat că autorul cărții se dă drept Solomon, o ficțiune menită să-i sporească autoritatea și prestigiul, să-i ateste ascuțimea minții și bogăția experienței, dar pe care, scriind, o părăsește destul de curând. Iar cartea este departe de contextul secolului al X-lea, când trăia regele Solomon. A fost

scrisă, nu încapе îndoiala, după Exil, probabil către sfârșitul secolului al III-lea î. Cr., în mediu palestinian și, în ciuda epocii redactării și a unor analogii, în afara vreunei influențe grecești. Sunt mai degrabă de avut în vedere unele înrâuriri asiro-babiloniene (*Gâlceava înțeleptului cu sluga sa*) sau egiptene (*Cântarea harpistului orb*). Iar relația *Cărții Ecclesiastului* cu tradiția iudaică este dintre cele mai curioase, ca și când, mai degrabă decât a polemiza explicit cu ea, ar ignora-o în temele ei esențiale. Cel mai elocvent mod de a înțelege singularitatea poziției Ecclesiastului în tradiția căreia îi aparține ar fi acela de a fi citit comparativ cu două texte, *Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah (Ecclesiast)*, din secolul al II-lea î. Cr. Și *Cartea înțelepciunii lui Solomon* atribuit tot lui Solomon dar redactată în secolul I î. Cr., în care prezența iudaismului este foarte vie și foarte explicită. Spre deosebire de Ecclesiast, nici una nici cealaltă dintre aceste două scrieri n-au fost incluse în canonul evreiesc, în ciuda strânsei lor legături cu tradiția de care Ecclesiastul s-a distanțat atât de mult. Cărțile au soarta lor, în cazul de față paradoxală.

Cartea Ecclesiastului nu se revendică de la revelația divină și se singularizează astfel printre cărțile *Vechiului Testament*, motiv pentru care a fost cu greu inclusă în canonul iudaic al *Bibliei* fixat definitiv la sinodul de la Iamnia, din 98 d. Cr. A salvat-o de bună seamă, pe lângă atribuirea lui Solomon a cărții și frecventa menționare a lui Dumnezeu și *la ce-i datorează oamenii*, fără însă ca vechii judecători ai textului să-și fi dat seama exact cât de atipică este raportarea la divinitatea propusă de această carte. Uneori nu te poți feri să crezi zâmbind, că Ecclesiastul s-a dedat la câteva afirmații conformiste menite să-i deruleze sau să-i îmbuneze pe criticii prezumtivi de mai târziu.

Cartea Ecclesiastului mai are o particularitate: este singura scriere din *Biblie* care de la un capăt al ei la celălalt, propune o «filozofie», un fel de a gândi realitatea în întregul ei, oferit ca rezultat al meditației și-al experienței unui singur om, cu voința lui de a înțelege lumea și limita puterilor lui de a propune o teoreză, *Ecclesiastul* este tot atât de însingurată în Scripturi cât este *Cântarea cântărilor* ca poem de iubire.

Cine vrea să se bucure pe deplin de această scriere extraordinară trebuie să aibă în minte câteva lucruri. Întâi, că ceea ce poate să-i pară o colecție de locuri comune era, la data alcătuirii cărții, plin de prospețime și originalitate, o meditație vie, plină de freamătul gândului și sufletului.

Citirea noastră se cade să restituie discursului vivacitatea lui originală. Apoi, că tot ce apare incoerent și contradictoriu este rezultatul unei gândiri în plină mișcare și perplexitate, care poartă în ea rămășițele unor credințe pierdute ori care trece subit de la un sistem de referință la altul. Sau, câteodată, rezultatul voinței deliberate de a arăta, prin afirmații contradictorii, caracterul aporetic al gândirii despre lume, imposibilitatea inherentă de a găsi soluții. Al treilea, că, din fericire, nu ne aflăm în fața unui tratat sistematic, ci a unui text fără plan de ansamblu, dezordonat și plin de reluări și de repetiții care are spontaneitatea unor descoperiri succesive și a unui joc capricios al amintirii, accentul inimitabil al unei redactări libere de orice îngrădire. Tocmai de aceea, după citire, se impune încercarea de a descoperi structurile de adâncime ale textului, coerența subiacentă. În cele ce urmează voi înfățișa rezultatul unei asemenea încercări.

Ceea ce frapază din capul locului la *Ecleziast* este că tot ce cuprinde este prezentat ca rezultatul unei operațiuni raționale a minții: s-a străduit să cerceteze, îndelung și atent, tot ce poate fi cercetat, atât lumea, în sine sau ca desfășurare a unui plan divin, cât și însăși lucrarea minții, inclusiv patologia ei: prostia, nebunia. Se simt în carte efortul constant, etapele succesive atinse și, la urmă, încheierea care rezultă, punând lucrurile cap la cap. *Ce spune Ecleziastul* după ce a cercetat lumea cu ochii mereu treji; după ce și-a verificat observațiile și le-a cântărit cu gândul. Așa declară la tot pasul, cu un fel de mândrie, naivă și regească totodată, aceea a unui om care s-a dăruit acestei laborioase cercetări, cu mintea ascuțită și *atotveghetoare*. La care se adaugă adâncimea și cuprinderea experienței lui, de om care a trăit din plin ce avea de trăit, care a muncit, a înălțat, a cuprins și a adăugat bogății, a cunoscut bucuria și plăcerea, durerea și tristețea. Omul acesta își garantează spusele cu viața lui.

Însă mărturisește, cu luciditate și cu hotărâre că, la capătul îndelungatei lui strădanii s-a izbit de limitele puterii lui de cunoaștere și ale omului în general. Nu doar că, dintre *cercetările* pe care le-a întreprins, unele nu i-au risipit nedumerirea, că n-a găsit răspuns la toate întrebările pe care și le-a pus. Și-a dat seama de ceva mult mai grav, că realitatea se află undeva dincolo de puterea de pătrundere a minții omenești, într-un adânc *de neajuns*. Că, deși știe că lumea, ca lucrare a Domnului, este o realitate coerentă, ea nu poate fi înțeleasă în planul și în rostul ei, de la un capăt la altul. Că, deși omul poate pricepe articulațiile timpului dat lui, prilejurile, soroacele, deși

poate să considere, cu mintea, întreaga durată, sensul întregului timp îi rămâne ascuns, eternitatea și înțelesul ei nu sunt date înțelegerii sale. Că, oricâtă cunoaștere ai acumula, ceva o să-ți scape pentru totdeauna.

Dar, din câte a observat, a cercetat și a meditat Ecleziasul, ce anume a înțeles din viața și din priveliștea lumii. Ceea ce spune limpede la începutul și la sfârșitul scrierii sale și repetă de-a lungul ei. Dar fără să-și înghețe formularea în stereotipia unui laitmotiv mecanic, variindu-i accentul, modulând-o după context și după variațiile sensibilității. *Havel havelim hacol havel* (în grecește *mataiotes mataioleton, ta pánta mataiotes*, în latină: *Vanitas vanitatum omnia vanitas*): Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune. A înțelege *Cartea Ecleziasului* revine la a înțelege sensul acestor cuvinte, sau, mai bine zis, la a vedea care sunt, rând pe rând, toate sensurile cu care se încarcă ele de-a lungul textului.

Este vorba de soarta omului, de ce se întâmplă cu el sub soare, și de ce simte.

Se naște din întuneric și țărână și se întoarce în întuneric și țărână.

Trăiește puțin, iar după moarte îi este dată uitarea, care înghite tot ce a fost, este, sau mai are să fie. Este o făptură efemeră, ca și amintirea sa pe pământ.

Cât trăiește, îi este prescris să trudească, pentru orice.

Pentru strădania și chinul lui, care îi sunt vieții conținut, vrea să știe un rost.

Văzute în mic, din perspectiva zbuciumului și a vicisitudinilor, el află diferite rosturi, schimbătoare sau nu, toate se petrec, sau ar trebui să se petreacă la timpul lor potrivit, dar nu le găsește nici un rost, trebuie să-și spună că totul e deșertăciune și zădărnice.

Viețile se nasc și se strâng fără un rost inteligibil într-un sistem de referință mai înalt și mai cuprinzător, fără să aducă un spor în istoria lumii.

Și, în fond, nici istoria lumii, atât cât putem noi s-o înțelegem, nu are vreun rost, este o repetare indefinită a acelorași lucruri, generațiile vin și se duc în timp ce pământul rămâne același, neclintit. Soarele veșnic apune și răsare vânturile se duc neîncetat spre miazănoapte și iarăși se întorc spre miazăzi, râurile curg înspre mare și marea nu se umple niciodată, raportul dintre ele este etern neschimbat. Toate sunt veșnic același, nimic nu se schimbă, sub soare nu apare niciodată ceva nou. Ce a fost va mai fi, ce s-a

făcut se va mai face, tot ce este de văzut și de auzit a fost deja văzut și auzit, monotoniei universale îi răspunde în noi curiozitatea și plictisul.

Totuși ni se cere să ostenim mereu, să săvârșim câte ceva, dar pentru ce? Ce câștig are omul din truda lui și din roada trudei lui? În anii puțini ce-i sunt dați îl amenință răsturnările soartei, jocul întâmplării, pierzaniile, irosirea a ce va fi câștigat, trecerea în mâini străine, uneori nevrednice, a dobândei sale, asupririle celor puternici și, mai la fiecare pas, nedreptatea, mărimea celor răi, *nerăsplătirea*, asuprirea. Iar la sfârșit, pentru buni și răi, înțelepți și nebuni deopotrivă, moartea, aceeași moarte ca a oricărei viețuitoare, om sau animal. Cine să ne spună că duhul nostru omenesc se ridică, după moarte, la cer? Ne așteaptă nimicul: nu vom mai ști nimic, și o să fim de nimeni știuți, înțelepciunea va fi moartă și ea, nu vom mai lua parte niciodată la nimic din ce se petrece sub cer. Stare de lucruri de fapt mai vrednică de dorit decât viața, de vreme ce Ecleeziastul, cu bărbăteasca lui amărăciune (cartea lui nu este în nici un fel o lamentație) îi ferește mai mult pe cei morți decât pe cei vii, dar, și mai mult decât pe morți, care au gustat din zădărnici și din durere, pe cei care încă nu s-au născut, să vadă ce se petrece sub soare. *Unde și plăcerile* sunt deșarte, iubirile, urile.

Iar fapăturile acestea de o clipă, supuse întâmplării și morții, au înnașcute în ele și mizeria unei alte zădărnicii, care este răutatea, dorința de a-și face rău unele altora aproape întotdeauna fără rost, adesea din curată prostie. Ecleeziastul a *studiat* îndeaproape prostia și a constatat că nu areori se întâmplă să semene cu nebunia.

Pentru oameni, astfel făcuți și destinați unei astfel de soarte zănatice și amare, mai rămâne plăcerea, plăcerile. Dar ele, când nu sunt simple desfătări ale celor cu mintea ușoară, sunt și ele, raportate la esența vieții, deșarte amăgiri. Ecleeziastul, ca să înțeleagă mai bine ce se petrece în lume, s-a datat plăcerilor, le-a cântat, ca să aibă și experiența lor. Văzând că înțelepciunea ca înțelegere a lucrurilor, cunoașterea, aduce durerea și că cu cât e mai mare cu atâta simțim mai multă tristețe și-a zis în sinea lui: «Foarte bine, o să încerc plăcerea și o să văd ce bucurie poate să-mi aducă. Și iat-o, iată din nou deșertăciunea! Râsul acesta, m-am gândit, este nebunie, plăcerea nu folosește la nimic.» Cum la nimica nu i-a folosit să-și clădească palate, să sădească vii, grădini și livezi, să-și adune turme și robi, grămezi de argint și de aur, să-și umple încăperile de podoabe și de cântări. Iar în acest timp nu tăgăduia ochilor săi nici o dorință, mintea lui stătea de

veghe, mintea căreia nici o amăgire și nici o deșertăciune nu-i scapă: nu este nimic de câștigat sub soare. Ce înseamnă pentru el «a câștiga» nu spune, dar trebuie să fie ceva să aibă durată, sens și valoare și care să aducă ceva nou în lume, ceva care apoi să se înnoiască mereu. Ceva care să nu semene cu o *agitație* fără noimă în tiparele unei lumi veșnic aceeași și ale unei vieți efemere plină de dureri și de nedreptăți, sau de plăceri inconsistente de nebulie și de tristețe, pierzându-se în moarte și uitare.

Nimic nu poate fi mai radical și mai deznădăjduit, Ecclesiastul este fără crutare și mintea lui a știut să meargă până la capătul gândului ei. Dar ceea ce uimește mai mult decât orice în acest text este că el conține, infuzată printre aceste constatări, *una dintre cele mai radicale afirmări ale bucuriei de a fi în lume*, sub același soare sub care se perindă zădărnicia, și durerea, zadarnică și ea, sub care veșnic gonim după vânt. Pare o contradicție ireductibilă, care trebuie totuși redusă la termeni conciliabili, pentru că în asta rezidă și învățătura și frumusețea *Ecclesiastului*.

Considerate în întregul lor lumea și viața sunt lipsite de sens, sau au un sens care ne scapă, pe care îl știe numai cel care a făcut lumea și a așezat-o în timp și pe care nu îl dezvăluie. În Ecclesiast adevărul rămâne nerelevant și singura revelație este aceea dată de mintea umană, care, funcționând în limitele date ei, are rigoarea și curajul să descopere doar lipsa de sens a realității. La acest nivel cartea *Kohleth*-ului este pe deplin radicală. Dar nu deznădăjduită. Iar ca să afirme aceasta Ecclesiastul, în ciuda unei prime aparențe, nu se coboară la un compromis. El constată doar că ființa umană, mărginită, precară și efemeră cum a fost făcută, și în ciuda acestor determinări, este capabilă să se bucure de clipa ei. I s-a făcut acest dar. Și nu este nevoie, ca să te bucuri de existența ta. Să fii prost sau nebun sau pur și simplu inconștient de adevărul deșertăciunii. Chiar și omul pe deplin conștient de condiția lui poate găsi puțină sau mai multă fericire pe pământ, acceptându-și *condiția* și *extrăgând* din ea atâta cât se poate *extrage*. Este nevoie însă pentru asta de ceva pe care Ecclesiastul nu îl formulează explicit dar care este postulatul indispensabil înțelegerii spuselor sale: de un anume *tonus vital*, de un anumit grad de energie interioară, destul de mare ca să anuleze efectul conștiinței deșertăciunii, făcând din viață un scurt prilej pentru bucuria de a fi.

Dintr-o formulare adesea repetată a Ecclesiastului și din faptul că suntem înclinați să reținem numai începuturile ei, mai ales pentru că este

partea lui cea mai frapantă am putea crede că singura contravaloare a deșertăciunii este hedonismul rudimentar, că «nu este altă fericire pentru om decât să mănânce și să bea» este pentru o mai deplină bucurie decât simpla îndestulare. Și de fapt de îndestulare ar fi vorba numai în cazul mâncării, băutura e altceva, nu ține de satisfacerea unei nevoi elementare. «Du-te, mănâncă-ți pâinea cu bucurie. Bea-ți vinul cu o inimă voioasă» nu sunt un îndemn animalic ci mai degrabă festiv. Dar mai important este faptul că la acestea Ecleziaștul adaugă mai de fiecare dată «și să se bucure de munca și de fapta sa» să fie mulțumit de ea, ceea ce schimbă înțelesul întregii formule. Oricât de zadarnică ar fi în planul lumii, truda noastră și împlinirile ei ne pot da fericire, sunt o bucurie în sine. Ospățul apare, în această lumină, ca o sărbătorire a faptei omenești, iar exultația aceasta ne poate face să uităm cât suntem de trecători pe pământ, ca niște umbre, și că ne așteaptă nimicul și uitarea. Și că ne poate face să trăim bucurându-ne mereu de ce ni s-a dat, cât de puțin și de zadarnic ar fi. Oricât am fi siliți, dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare să ne socotim o deșertăciune a deșertăciunii, viața este o valoare în sine și, cât ești viu, mai poți spera: mai bine un câine viu decât un leu mort, și trebuie să te bucuri de ea, de fiecare zi bună a ei, să nu ți-o otrăvești cu spaima relelor care pândesc, să nu stai degeaba, chibzuind prea mult, seamănă și seceră fără să socotești de unde o să bată vântul și când o să plouă. Prețuiește-ți anii tinereții, cât ți-e părul negru, și bucură-te din plin de ei, urmând îndemnurile inimii și dorințele ochilor tăi. Nu rămâne singur, nu doar pentru că doi sunt mai puternici, ci pentru că e greu ca un om să-și țină singur de cald. Petrece-ți viața și zilele sale fugare cu femeia pe care o iubești. Deșertăciune e tot ce se află sub soare, dar ochii se bucură să-l vadă, și dulce este lumina. Și ca bucuria luminii este bucuria minții în puterea ei, bucuria care se citește pe chipul înțeleptului. Deci umblă îmbrăcat în alb și părul tău, uns cu untdelemn, să strălucească.

Dovadă că Ecleziaștul crede în bucuria vieții este și faptul că, știind-o amenințată, înțelepciunea lui *cea mică*, *nu cea mare*, dă sfaturi de prudență. În gura oricui altul ar suna meschin, într-a lui nu: puținul bucuriei nouă date trebuie apărat cu orice preț, iar cine știe să se bucure de anii lui printre răutăți și primejdii trebuie să-i apere cu grijă. Să nu cadă în excese, nici măcar de virtute, să nu-și lase inima roasă de neliniști, și, de vreme ce a fost făcut să fie o ființă simplă, să nu se complice el singur, să nu-și irosească

puterile când e timp de odihnă, să nu-și irosească trecerea făcând făgăduieli necugetate, să nu se cheltuiască într-o vorbire fără rost sau într-o veselie neroadă. Și să nu se răzvrătească împotriva celor puternici, să știe să rabde fără trufie, să nu cârtească sau să blesteme în taină pentru că se poate afla. Putem oare numi această filozofie căldică sau conformism, obedient și laș? Putem, de bună seamă, dar ar fi și o lipsă de îndurare să arătăm dispreț față de majoritatea oamenilor care au trăit pe pământ, de când sunt oameni, și care au vrut să aibă parte de puțină bucurie și de puțină pace în zilele lor.

Trăind mult și trăind multe, Ecleziaștul a pus în cartea lui și alte tot felul de lucruri văzute de el, risipindu-le prin cartea lui. Unele aparțin observației comune, înțelepciunii date de experiența generațiilor, adesea în proverbe pe care, comentându-le, le înprospătează cu propria lui experiență și ascuțime a minții. Te izbește pe alocuri câte o observație neașteptat de aproape de gândul nostru, ca atunci când spune: «Nu întreba de ce zilele de odinioară erau mai bune decât cele de acum, pentru că la asemenea întrebare nu te împinge înțelepciunea», adică este o întrebare prostească. Se gândea fără îndoială la eternii și banalii laudători cei ai vremilor de demult. Sau poate la altceva, care ne scapă. Deosebit de interesantă la Ecleziașt, care se dă drept un mare rege în Ierusalim, sensibilitatea lui la opresiune. Uitându-se la ce se petrece sub soare a văzut multe rele ori de câte ori omul îl tiranizează pe om, spre răul său. A văzut lacrimile celor asupriți, pe care nu-i apăra nimeni. Și repetă, exclamând: «Fără ca nimeni să-i apere!» Vede justiția și abuzul, comise de o ierarhie de *opresori* care se justifică, rang de rang, prin supunerea la voința celor mai mari decât ei. Nu-i scapă nici pretextele onorabile pe care le invocă aceștia și le citează, ironic, «binele obștesc», «slujirea (credincioasă) a regelui».

Ecleziastul se considera nu doar un înțelept și un dascăl de înțelepciune, ci și un scriitor. Îl previne, la sfârșit, pe fiul sau pe ucenicul său că a scrie implică un greu și îndelungat efort care obosește, spune el, trupul. Și declară ce a căutat să spună adevărul fără ocolișuri, dar într-un stil atrăgător.

A izbutit mai mult decât atât, stilul lui nu e doar atrăgător, ci magistral. Întâi de toate pentru că e atât de viu și de spontan și de viu în deslănarea lui. Se mărturisește sub ochii noștri o cunoaștere, o meditație și o experiență în desfășurarea ei, în întoarcerile ei asupra ei însăși, în contradicțiile și în oscilațiile ei, în împletirea permanentă dintre amărăciune și vocația bucuriei.

Amărăciune și bucurie a căror expresie ia forma unor formule memorabile, repetate mereu: «Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune și goană după vânt» sau «Fericirea îngăduită omului este să mănânce și să bea și să fie mulțumit cu tot ce a făcut în zilele sale puține, aceasta fiind soarta dată lui.» Așa cum se repetă mereu, dând meditației și sentimentului un orizont universal, căci toate se petrec și sunt văzute «sub Soare», sub lumina lui frumoasă și amară care coboară peste întregul pământ. Iar toate acestea sunt rostite de un glas, de glasul unui om care a trăit pe pământ și care este, de neuitat, glasul personajului extraordinar căruia, neștiindu-i numele, îi spunem cum își spune el, Ecleziasul. Se aude și astăzi, prin milenii, de neconfundat.

Textul este bogat în imagini memorabile: pământul statornic în perindarea generațiilor și ciclu etern al soarelui și al vânturilor, al râurilor și al mării; întunericul din care ne naștem și în care ne întoarcem, și care este al neființei și al uitării; râsul nerozilor, care este ca un trosnet de vreascuri arzând sub o căldare; adâncul în care stă ascuns adevărul; năpasta cade fără veste peste om și îl prinde în mrejele ei, cum cad prinși peștii în năvod și păsările cerului în laț, muștele moarte care pângăresc, căzând în el, un vas cu undelemn parfumat; securea rău ascuțită a înțelepciunii cu care, ca să reușești, trebuie să izbești din răspuțeri; îmblânzitorul de șerpi mușcat de șarpe înainte de a-l fi fermecat; casa neîngrijită prin al cărei acoperiș pătrunde ploaia și ai cărei căpriori se frâng și se surpă; pasărea văzduhului care împrăștie prin lume vorbele rostite în taină; neștiutele căi ale vântului și misterul zămislirii în pântec de femeie.

Ecleziasul i-a închinat bătrâneții un poem care, dincolo de orice interpretare anatomică (ochii, urechile, mușchii, dinții), este *un cumul de imagini de vlăguire și de extincție vrednic* în sine, de amintirea noastră: stâlpii casei se clatină, și poarta curții rămâne închisă, femeile nu se mai duc să macine la moară, în ferestre crește întunericul, cântecul păsărilor amuțește, corzile de argint ale harpei plesnesc, lampa de aur cade și se sfărâmă, ca și ulciorul dus la izvor, iar lanțul fântânii se rupe. Se adună iar norii, soarele și luna și stelele sunt cuprinse încet de întuneric și, la sfârșit, țărâna se întoarce în țărână. Însă în lumea rămasă sub soarele viu migdalul înflorește mai departe, lăcustele se satură de rouă, tufa de caper se umple de roadă.

Și mai este augustul poem al vremii pentru toate, care, bine citit, nu

înseamnă doar că înăuntrul vieților este un timp potrivit pentru fiecare faptă, ci și că, trăind, vine o vreme pentru toate. Și astfel se perindă prin gândul și închipuirea noastră întregul schimbător și bogat al vieții, tot ce se petrece între naștere și moarte, sub semnul deplinătății de a fi în umbra zădărniceii. Într-o urmărire de imagini totodată generice și pline de seva și de murmurul vieții pieritoare: înălțări și surpări, risipiri și străngeri la un loc, păstrări și spulberări, sădiri și dezrădăcinări, sfâșieri și coaseri la un loc, războaie și omoruri, vindecări și pace, lacrimi și râsete, tânguiri și dansuri, cântări și pierzării, uri și iubiri, îmbrățișări sau voite singurătăți, vorbiri și tăceri.

Aceasta este *Cartea Ecclesiastului*, a acestui anonim care n-a fost străvechiul rege Solomon, dar a fost totuși o ființă regească. Prin mintea lui atotcercetătoare, pe care ce a văzut sub soare nu a distrus-o. O minte care, prinsă în niște contradicții care sunt ale realității înseși, izbindu-se de hotarele de netrecut ale cunoașterii noastre, n-a șovăit să rostească limpede și ferm încheierile sale, cu luciditate și cu echilibru. *Constatările* Ecclesiastului umplu scrierea lui nu cu umbră, ci cu lumină tare și amară care luminează tot, și tristețea marilor principii, și bucuria. A știut să spună adevărul fără lamentație, fără răzvrătire și fără deznădejde. Fără consolări facile, fără «sentimente» mici, cu un fel de seninătate care este aceea a unei experiențe complete și a unei viguroase reziliențe a spiritului. Ecclesiastul nu se ferește de a manifesta un nobil orgoliu al intelectului, o jubilație a bunei funcționări a minții, independentă de rezultatul cercetărilor ei. El crede într-o aristocrație intelectuală a omenirii, pe care o subînțelege și, uneori, chiar o proclamă. Prostia, ușurătatea minții nu au drept la clemența lui și din textul Ecclesiastului s-ar putea recompuce un portret al veselei nerozii de care este plină lumea. Numai cât să meargă pe drum și prostul se cunoaște că e prost. Iar proștii nu le sunt pe plac nici celor cărora le înalță cântece de laudă și, până la urmă, nici lui însuși Dumnezeu.

Cât despre relația Ecclesiastului cu divinul, n-am stăruit asupra ei, lăsând altora grija aceasta. N-am stăruit pentru că există în carte un număr de afirmații despre Dumnezeu și despre relația lui cu oamenii și a oamenilor cu el care mi s-au părut incompatibile cu doctrina fundamentală a Ecclesiastului și pe care l-am considerat tributuri aduse tradiției și formației autorului. Și aceasta cu atât mai mult cu cât, în pasajele în care Ecclesiastul este consecvent, Dumnezeul lui pare o putere cosmică asimilabilă mai

mult Sorții și chiar Întâmplării decât Providenței. Dumnezeu există, a făcut lumea, are planurile lui, dar nu le dezvăluie oamenilor. Eccleziastul este o carte din care lipsește orice urmă a vreunei doctrine a Revelației. Și cu atât mai mult a Alianței. Dumnezeu este o forță transcendentă și enigmatică, iar imanența lui în lume este indescifrabilă. Din ea nu se poate deduce coerent nici o doctrină a retribuției după merit. Din unele pasaje rezultă un Dumnezeu mai degrabă mizantrop. Eccleziastul merge atât de departe încât la un moment dat lasă să-i scape un gând destul de sinistru: că oamenii ca omenire, se poartă cum se poartă pentru ca Dumnezeu să-i poată dezvălui și să-i denunțe drept ceea ce sunt ei cu adevărat: fiare sălbatice unii față de alții. Dar, chiar când nu cade în asemenea exces, figura omenirii apare în aceste aspre pagini mai mult ca aceea, deplânsă de autor, a mulțimii asuprite pe care n-o apără nimeni. Iar oamenii simt față de Domnul mai mult spaimă și par să aibă cu el mai mult o relație prudențială și pragmatic contractuală. Eccleziastul își încheie cartea, însumând-o, cu îndemnul: „Teme-te de Domnul și păzește-i poruncile, căci aceasta este întreaga datorie a omului.“ Dar buzele lui nu rostesc nici un cuvânt despre credința în Dumnezeu, nici despre grija, dragostea sau îndurarea lui, iar dreptatea lui este îndoielnică. Cartea aceasta nu cuprinde rugi, nici ale oamenilor, nici ale autorului ei. Nimeni nu cere nici milă, nici lumina, nici ajutor. Toți își îndură soarta, de Dumnezeu dată, continuând să înțeleagă atât cât le-a fost dat și să se bucure o clipă de lumina dintre două bezne, orfani și de Părinte, și de Sens.

PETRU CREȚIA

GELLU DORIAN

INSTITUȚIA PREMIULUI NAȚIONAL DE POEZIE „MIHAI EMINESCU”

Într-o cultură care dorește să-și impună tradiția într-un spațiu care incumbă un conglomerat de brand-uri cum este cel al Uniunii Europene, este necesar să ieși în față cu ceea ce ai mai bun. Cine însă stabilește acest lucru? Până în prezent promovarea culturii naționale în spațiile marilor culturi ale lumii s-a făcut prin eșantioane stabilite de anumite interese, fie politice, fie personale, fie de grup, dar nici într-un caz reprezentative pentru impunerea definitivă a acesteia. Lumea a văzut, a aplaudat, eventual s-a consemnat undeva într-un ziar, s-a mai făcut ceva vîlvă pe acasă, dar nu s-a conservat sau însușit acolo brand-ul respectiv ca valoare de referință.

Privită în timp, o astfel de retrospectivă nu ar scoate în evidență decît cîteva nume care, prin evadarea din spațiul românesc, pentru a se impune în afară, au fost asimilate de acele culturi și, prin aglutinare la acele culturi, au devenit emblematice acelor spații și doar referențial biografic la cultura națională. Cazurile lui Brîncuși, Eliade și Cioran sunt mai mult decît elocvente.

Vina, privită din perspectiva timpului recent, a ultimei jumătăți de secol, nu poate fi decît a ideologiei perdante care a dominat cultura română și apoi a mentalităților, la fel de perdante, care au urmat-o. Nu a existat nici după 1989 un proiect coerent, susținut, nici calm, nici agresiv, de guvernele României, de trimișii acestora în spațiile marilor culturi. De cele mai multe ori acești reprezentanți și-au devorat sinecurile și s-au întors acasă cu un soi de gloriolă diplomatică asemănătoare cu coada între picioare a cîinilor fugiți de acasă și întorși la stăpîinii lor pentru a-și primi iertarea.

Nu sunt multe brand-urile românești care ar putea fi scoase

afară din spațiul carpato-danubiano-pontic. Și aici o să mă refer doar la domeniul culturii scrise, al literaturii române în fond, intrate și în plan național într-un profund con de umbră. Nu clasamentele de final de an sau periodice, la decenii sau semicentenare sau centenare fac evidența valorilor, ci mai curînd acestea scot în evidență vanități și orgolii și rar impun valori ale adevăratei elite. Acest lucru poate fi impus numai prin seriozitatea unor premii naționale sau internaționale, de tip Medici, în Franța, Cervantes în Spania sau Goethe în Germania, Dante în Italia, ca să dau doar cîteva exemple. Și în alte țări sunt premii ale breslelor, ale editurilor, ale revistelor, dar ele sunt doar pentru a răsplăti o activitate de o viață, o carte, un nume care merită impus. Însă de greutatea premiilor naționale sau internaționale nu se pot ocupa grupuscul de interese, ci instituții naționale, personalități ale culturii naționale devenite ele însele instituții. Și în România astfel de instituții sau personalități cu greutate și națională și internațională sunt puține.

De renumele unui Premiu Național de Poezie „Mihai Eminescu” se leagă o astfel de instituție care a luat ființă în 1991 sub patronajul unui nume ca al poetului național, brand-ul cu cea mai mare greutate în planul culturii românești, la care, un juriu național format în timp din nume grele ale literaturii române, cum ar fi Laurențiu Ulici, Nicolae Manolescu, Mircea Martin, Marian Papahagi, Cornel Ungureanu, Ion Pop, Al.Călinescu, Daniel Dimitriu, Florin Manolescu, a legitimat și dat sens definitoriu acestei instituții.

Ajuns la cea de a șaisprezecea ediție, Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu” a readus în atenția opiniei publice românești dar și internaționale nume de marcă ale poeziei, cum ar fi Mihai Ursachi, Gellu Naum, Cezar Baltag, Petre Stoica, Ileana Mălăncioiu, Ana Blandiana, Ștefan Augustin Doinaș, Mircea Ivănescu, Cezar Ivănescu, Constanța Buzea, Emil Brumaru, Ilie Constatin, Angela Marinescu, Șerban Foarță și Gabriela Melinescu. Dar și nominalizările pentru acest premiu, care se acordă pentru Opera Omnia, care de-a lungul anilor i-a avut în listă cum se spune pe regretații Marin Sorescu, Dan Laurențiu, Ioanid Romanescu sau Geo Dumitrescu, dar și competitivii poeți, nominalizați de mai multe ori, Mircea Dinescu, Cristian Simionescu, Ion Mircea, Adrian Popescu, Nicolae Prelipceanu sau Vasile Vlad,

au menirea de a atrage atenția asupra valorii incontestabile a poeziei românești contemporane. Astfel de nume și altele care vor urma pot trece în marea familie a culturii europene și impune, astfel, un brand românesc de care să se țină cont, așa cum începe să se țină cont, deși la doar câteva ediții, de Premiul „Ovidius”, acordat în fiecare an la Neptun în cadrul unui festival internațional de literatură care încă nu și-a găsit ecoul suficient pentru a se impune cu adevărat și a consacra un spațiu cultural demn de luat în calcul. Dar pentru aceasta trebuie să existe în spate o instituție credibilă care să provoace la impact cu lumea culturii europene un adevărat șoc benefic.

În acest sens, instituția Premiului Național are în vedere, în contextul integrării României în Uniunea Europeană, și inițierea, pe lângă premiul acordat unui poet român, unui premiu care să fie decernat unui poet din oricare altă țară a Uniunii Europene, ceea ce ar crea calea de afirmare a brand-ului Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu”. Prin acest pas și poezia română ar putea fi etalată la aceeași scară cu poezia europeană, prin editări în limbile țărilor uniunii.

Anul acesta, la cea de a XVI-a ediție, poeții nominalizați au fost: Cristian Simionescu, Ion Mircea, Mircea Dinescu, Nicolae Prelipceanu și Adrian Popescu. Juriul a decis ca laurii pentru anul 2006 sa fie acordați poetului Adrian Popescu. Decernarea a avut loc în ziua de 14 ianuarie, în cadrul „Zilelor Eminescu”, ediția a XXXVIII, pe scena Teatrului „Mihai Eminescu” din Botoșani, premiul fiind oferit, ca în fiecare an, de Primăria municipiului Botoșani, care a acordat și titlul de cetățean de onoare poetului laureat. Tot cu această ocazie a fost decernat și Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu” pentru Opera Prima poetelor Livia Roșca, pentru cartea „Ruj pe icoane”, Editura Cartea Românească, 2006, și Rita Chirian, pentru cartea „Sevraj”, Editura Vinea, 2006. Au mai fost nominalizați poeții: Eugen Suman, Violeta Ion și Marius Irimia. Juriul a fost prezidat de Mircea Martin și i-a avut ca membri pe Al. Cistelean, Mircea A. Diaconu, Daniel Cristea-Enache, Vasile Spiridon și Ioan Holban.

PREMIUL NAȚIONAL DE POEZIE
“MIHAI EMINESCU”,
EDIȚIA A XVI-A

ADRIAN POPESCU

Prin pulberea lumii

Prin pulberea lumii, copil, cu părul plin
De viespi mari de aur și fluturi de noapte
Cît ai mers stîrnind praf alb cu tăpile
Pînă la steaua în care te-ai aprins.

Din vale urca un fum albăstrui
Și se simțea dulceața unui nor de rășină
Ca și cum acolo un sat de dulgheri
Și-ar fi făcut sălaș tăinuit
Sau subțiri păstori de albine
Ce te-au rugat să șezi cu ei la cină.
Prin pulberea lumii, copil, cu părul plin
De viespi mari de aur și fluturi de seară,
Pînă cînd n-ai mai fost decît un lung
Fuior de raze în mîna nimănui.

Arsură

Carnea mea toată este o lumînare
Dar eu sînt flacăra într-un cer străveziu
Ca păsările mort
Voi cîntări mai mult decît viu.
Ochiul arzînd se hrănește din ceară
Și face un strop de rouă fierbinte
Odată am știut să zbor, odată,
Dovadă n-am, dar îmi aduc aminte.
Trupul meu întreg este o lumînare
După ce se va fi scurs toată în țărînă
Și flacăra se va topi în albastru
Veți mai simți o arsură pe mînă.

Băutorul de rouă

lui Florin Mugur

Tu culegi rouă în palme ca pe un argint viu,
o bei cu ochii de pe cămășile întinse pe terase
dar mai ales de pe firele de înaltă tensiune,
ce trec și pe deasupra pădurii întomnate sub
frunzele căreia locuiesc.

Îți strîngi rouă de pe lucruri, o guști pierdut,
e numai rouă, nimic altceva, o amintire strălucitoare,
poate de-aceea îți place atît de mult lacrima ei,
în care toate miresmele și izurile pămîntului
s-au contopit, într-o promisiune dureros de abstractă.

Fericitule, Băutorule de Rouă, tu ai prins de veste
întîiul că ochii mei sînt ochii Jucătorului, iar
roua pe care o adun de pe frunzele de mătrăgună

are gustul amar și se-ntunecă treptat, iar Norul
o bea în zori cu destulă scîrbă.

Alege drumul strîmb

Ce vast păruse drumul, cărare printre grîne,
iar ziua nesfîrșită în rosuri tari și crude,
și tînără minunea, iar vîrsta – privilegiu.

Treci de răs_pîntii, taie nodul, lasă totul,
lucrează-ți labirintul și calea ta prin rocă,
fii viermele și cariul și șarpele-1 invocă.
Ca printr-o ferestruică unde respiră podul
îndeasă umăr, tîmplă și spate, bărbătește,
maturității aspre culege-i astfel rodul;

Tiparu-i pentru îngerii, în el te sîrguiește,
prin crucea din fereastră desfășură exodul
spre stelele curate.

Alege drumul strîmt, poteca dură, spinul,
simți așchia în carne cum îți împunge șoldul ?
Îmbracă-te-n miresme cum se desfătă crinul
și pasărea ce simte în zori de zi imboldul
să fie și să cînte.

Proba cu polen

Proba cu polen se pare prietene că e cea mai sigură,
el se depune în noi din nu știu ce tainice Începuturi
ne îmbibăm cu polen de când ne naștem în lume
și asemeni albinelor unși cu mirul grădinii pe frunte
silabele noastre fragede zumzăie-n graiul primordial.

Sau poate mai dinainte părinții noștri presimt grâuncioarele
staminelor zburînd nevăzute prin aerul limpede
mînă în mînă viitorii părinți străbat o livadă
și crengile primăverii unduie peste creștetul lor
polenul așteaptă doar anotimpul rodirii.

Proba cu polen se pare prietene că e cea mai exactă
Aceluia găsindu-i după mii de ani giulgiul cu urme
de sînge, firicele din perii bărbii și dovada supliciului
i-au refăcut Chipul, Statura și Vîrsta aceasta din urmă
după anii polenului mărturisind fără greș.

Polenul se strecoară pretutindeni în țesuturile tale
în curtea uzinei se scutură din ulmii săraci
pe sprîncenele muncitorului care-și despachetează tainul
pe felia de pîine chiar dacă gustul nu-l schimbă
în apa pe care o bea de la robinetul crăpat.

Invizibil polenul dar tenace pătrunde în noi
albinele de dincolo îl presimt și-l așteaptă
crește polenul cu anii nevăzut dar statornic
acum în vreme ce-ți scriu îl simt pe limbă
fierbinte auriu și mai presus.

Elegie

Cînd n-am să fiu decît un nume spus
Între prieteni la un ceas de seară
vezi, oboseala zilei s-a mai dus
și ei vorbesc de vremi de-odinioară
din vîlvătaii ce stăruie-n apus
voi trece pragul care ne desparte
acel ce-am fost, acesta care nu-s
va năluci în viață peste moarte
cu trup de abur preschimbat în foc
mă voi întoarce adiind tîrzie
mireasma clipei noastre de noroc
și toate cîte-au fost au să învie eu,
cel de boarea blîndă răsfățat
și-ndurerat cu mari poveri pe umăr
eu care port un nume de-mpărat
scandînd pe țărm cuvintele din urmă
fiu al acestui timp și mai ales
al unui timp ce-n veci nu se termină
albină-n zorii zilei la cules
minunea clipei sfărîmînd lumină
nu voi mai fi atunci decît un nor
scurt risipit de vîntul rece-al serii
alunecînd deasupra tuturor,
un foșnet vag în geamul încăperii.

NICOLAE BREBAN

JIIQUIDI

Apoi, într-o zi, absolut pe neașteptate, Callimachi primi un telefon de la Jiquidi chemându-l de urgență la el. Prințul se conformă și-l găsi, spre surpriza sa, îmbrăcat aproape protocolar ; în alte dăți umbla mai ales în niște pantaloni uzați de velur și un halat soios de o culoare greu de definit, între un gri și un albastru insuportabil de spălăcit. Avea chiar și cravată și, intuindu-i mirarea, îi spuse :

– Ce-i ? Sunt ridicol, nu-i așa, parcă merg la... notariat ! și bătrânul chițcăi așezându-se pe un scăunel incomod în colțul micului birou. Mic mai ales din pricina multor obiecte, în mare parte „inutile”, ce umpleau spațiul, ceea ce-l făcuse pe Cicero să vorbească de un anticariat. Acolo Jiquidi se adânci în lectura unor carnețele și Callimachi îl cunoștea prea bine ca să facă imprudența de a-l întreba de rostul venirii sale acolo.– Te pomenești că a uitat că m-a chemat, își spuse, e posibil !

Și-și scoase din raftul înalt până la tavan din spatele său câteva albume de artă și se afundă mai ales într-unul – *Les villas vénitiennes* – Ed. Mengès, Paris. Astfel stătură cei doi câteva ore, fără să-și vorbească; la un moment dat Jiquidi îi propuse să treacă în uriașa sufragerie unde masa era pusă numai pentru el, Mary-neni îl va servi cu plăcere. – Vorbim pe urmă ! adăugă el, cu aerul că fiecare vorbă în plus era inutilă.

Callimachi îl ascultă deși nu-i era foame ; dar știa că gazda avea un bun asortiment de vinuri franțuzești și se hotărî să se răzbune în felul acesta, atacând pe cele mai scumpe. Un Haut-Médoc sau un Saint-Emillion, spera să găsească vreunul din anii buni. O bună brânză roquefort sau telemea românească și câteva pahare de vin îl vor ajuta să „înțeleagă” mai bine, își spuse, deși știa că „maestrul” râdea de acest verb.

Nu, nu era propriu-zis un „maestru”, și nu atât pentru că orgoliul prințului, ce avea două diplome, în drept și medicină, și era el însuși un om înstărit, l-ar fi împiedecat de a accepta un „ductor”, un *maître à penser* sau, cum se spunea altădată, un „director de conștiință” ; nu, Callimachi era convins că dacă o singură dată i s-ar fi adresat cu epitetul „maestre”, e drept, banalizat la extrem în zilele noastre, acesta, de furie i-ar fi aruncat cu ceva în cap. Și nu pentru că nu s-ar fi simțit vrednic de acest epitet, ci pentru că l-ar fi considerat un semn al unui legământ între două persoane, indiferent că una dintre aceste persoane accepta să joace rolul secundar. Jiquididi trăia de mulți ani „în afara societății” cum o spunea el însuși, cu un neobosit dispreț, după ce în tinerețe – aceasta o aflase Callimachi pe căi ocolite ! – fusese unul dintre șefii de generație ai Universității clujene, încărcat de nu puțini dintre profesorii săi și de notabilitățile orașului cu mari speranțe pentru o carieră strălucită, numele lui era așezat, atunci, la sfârșitul războiului, lângă cel al lui Basil Munteanu, D. Popovici și chiar și Blaga. Făcuse filologia și istoria, dar se simțea acasă în mai toate științele umaniste. Doctoratul îl luase cu o teză de filozofie, fapt excepțional, deși nu audiasе cursurile acestei facultăți și acest lucru îi fusese admis ca o legitimare a marilor speranțe care se pusese într-însul. De fapt, erau doi studenți și absolvenți ai aceleiași generații care iscau speranțe și proiecte extraordinare; lumea, în acei ani tulburi, reacționa de parcă după un măcel și două fronturi absolut antagonice, România și lumea științelor și artelor își va regăsi formele și ritmul de dinainte. Încă comuniștii nu-și arătaseră adevărata, violenta lor față, regele se afla încă la București și Blaga încă nu fusese aruncat de la catedră ; celălalt „ins excepțional” era Martinetti și pe cei doi îi lega o prietenie strânsă. Iar cum Martinetti îi făcea de pe atunci curte viitoarei sale soții, Nadia, cei trei puteau fi văzuți adesea împreună, la colegiul universitar, la teatru, pe corso sau chiar la unul din bufetele frecventate de universitari. Martinetti, de altfel, avusese norocul de a obține o bursă post-universitară în orașul Bologna, în Italia, și când se reîntoarсе fu foarte firesc să i se ofere un curs și apoi, în nici doi ani, o catedră de literatură comparată și universală.

Lui Jiquididi i se propusese la rându-i o bursă în orașul Dijon, Franța; se duse dar reveni după nici doi ani și refuză să urmeze o carieră didactică. Se pare că din acei ani se produsese acel „dezechilibru” de

care încă vorbeau unii : tânărul Jiquidi, apt și element de excepție în atâtea domenii ale umanisticii, părea cumva a fi „înnebunit” dacă refuzul unei cariere onorabile, la care îți dau dreptul diplomele și facultățile deosebite intelectuale ca și încrederea atâtor factori de răspundere sunt un semn de pierdere a judecății și a „simțului realist”. Ceea ce agrava lucrurile era și faptul că Jiquidi nu ostenea de a-și manifesta neîncrederea fățișă în „sistemul de învățământ” și nu numai la modul în care el era organizat la noi. Iar despre foștii săi profesori nu menaja în nici o ocazie epitetele cele mai neașteptate, cele mai nepotrivite, ba, ajungea până acolo încât îi imita în fața musafirilor săi scoțînd în evidență grosier unele particularități sau defecte minore ale acestora. Ba, imprudent, făcu aceste imitații și la restaurantul New-York și toată lumea, de la masa sa dar și de la cele vecine, putu să se amuze în voie de ticurile sau chiar de unele amănunte din viața intimă a unor celebrități ale culturii orașului.

Nu se știe niciodată din ce pricină, dar se constată, cam în aceeași vreme, și ruptura celor doi prieteni, Jiquidi nu mai apărău cu ei în nici o ocazie, ba, merse cu indelicatetea până acolo încât „îi imită” și pe ei, pe fostul său prieten, Martinetti, împovărându-l cu detalii insuportabil de pitorești și nu ezită nici de a se amuza, public, pe socoteala logodnicei sale, Nadia. În același timp se lăsa înconjurat de indivizi dintre cei mai dubioși, la el acasă, dar și în public. Se părea că declarase într-adevăr un război pe față „onorabilei societăți”, iar unii dintre foștii săi prieteni și admiratori vorbeau chiar de o formă de „ciudată, interesantă și grotescă sinucidere socială”. Jiquidi semăna, în acei ani, în mintea unora, cu un funambul caraghios, cineva care se balansează dizgrațios pe o sârmă întinsă undeva la periferie, vrînd să uimească sau să impresioneze o mână de copii, femeii care se opreau o clipă din drumurile lor, vagabonzi sau polițiști flegmatici ! O plăcere „drăcească”, spuneau unii, de a-și „ruina prestigiul sau credibilitatea”, o „atracție a vulgarului”, dar și a „unei alte lumi”, lumea „de jos” sau, pur și simplu, acea lume care trăia în dezordine, improvizatie perpetuă și echilibru instabil între lege și delict minore, lumea eternei periferii a marilor orașe, dar, mai ales, acea „lume”, acei indivizi care se „amestecă” sau gravitează printre sau pe lângă instituțiile onorabile și cei care le conduc. La un moment dat s-a și format un fel de comitet restrîns care luase inițiativa

de a-i propune, de a-l convinge să se interneze într-un stabiliment de nevrozați sau chiar de a face o călătorie mai lungă în străinătate, granițele încă nu erau închise. Se găsiră și fonduri, fu dusă o intensă corespondență cu unii amici universitari de la Sorbona și Jiquididi însuși, după ce se lăsă rugat o vreme, acceptă. Își făcu bagajele, își luă rămas bun de la cine vrei și cine nu vrei, ba dădu și o masă fastuoasă de adio. Fu condus la gară de o pleiadă de cunoscuți și prieteni cu toții satisfăcuți de a fi găsit „remediul” însănătoșirii morale a „viitorului mare umanist”. Promise, de la geamul vagonului, de a scrie și de a purta o regulată corespondență, dar... vreo șase luni nu se primi nici o veste de la el. Apoi începură să circule zvonuri ciudate : ba că nu se află la Paris, ci la Dijon, apoi că de fapt nici nu apucase să treacă granița, că se afla încă în România.

Bine, dar... unde ?!.. Și, oare... e adevărat ?!

Da, era adevărat și se află până în cele din urmă și locul unde se afla, cel puțin ultimul loc, deoarece se pare că vagabondase o vreme prin Banat, în orașele Caransebeș și Lugoj și apoi la București, unde se afla în prezent. Locuise la unii prieteni, foști colegi de facultate și printr-unul dintre aceștia se află de existența sa, apoi în mici hoteluri mizere. În vremea aceea când stîlpii mari ai comunității românești se clătinau și un vânt teribil și neașteptat străbătea instituțiile, când unii dispăreau peste noapte și alții, necunoscuți, erau cocoțați în fruntea unor instituții care, până de curând secundare, de rangul al treilea precum Oficiul de locuințe sau Siguranța, prinseră o nouă, brutală și „neverosimilă” pondere în stat, în viața orașelor și în mințile zăpăcite, paralizate de uimire și de panică, ale multora, tânărul Jiquididi se mișca ca un pește în apă, de parcă ar fi vrut, printr-o pantomimă grotescă și greu de descifrat, să „ilustreze” întreaga destabilizare, „înebnire”, „scoatere din țățâni” a unei întregi societăți, a unui mod de a fi !

– M-am purtat pur și simplu ca un om de bun simț, va spune el mai târziu, mult mai târziu, când lumea, vechea „sa” lume îl uitase aproape – ca un profet, adică ! Da-da, ca un profet, dar n-am folosit gura mea pentru a anunța ceea ce va veni, ci chiar prin trupul meu, prin așa-zisa mea carieră. Bah, ce prostii, cariera ! Mă piș pe ea...

– Cum așa, profet ?! Cineva care anunță și...

– Nu, nu, ce prostie ! Un profet nu anunță, ci strigă, urlă, se

dă cu capul de pereți ca oamenii să înțeleagă cele ce li se întâmplă ! Simplu, nu ? Sau, dacă vrei, eu am fost nu unul din acei profeți care anunță viitorul, nu, nu eram în halul ăsta de lipsit de logică ; nimeni nu are chef de a-și cunoaște viitorul, oamenii abia suportă prezentul, iar trecutul îl îndeasă cu furie într-un sac prost mirositor așa cum îndeși rufele murdare sau un teanc de ziare vechi. Nu, eu eram un profet al prezentului, înțelegi ce vreau să spun ! Viitorul, atunci, se afla în strictul și brutalul prezent, dar era atât de „illogic”, de „neverosimil”, de „absurd”, încât nimeni nu-l putea accepta, deci nu putea crede în realitatea sa. Cu excepția, bineînțeles, a acelei armate de indivizi extrași din subsolul societății și din mahalalele sordide din care noii stăpâni, sprijiniți de tancurile sovietice, care, țineți minte, înconjurau și moțâiau pe lângă marile orașe, își recrutau noii șefi în armată, la oficiul de locuințe, la serviciul de cadre, la siguranță etc.

– Bine, dar... n-a înțeles aproape nimeni ceea ce voastră încercați să...

– ... Ei bine, pe mine încă m-au văzut, m-au „înțeles” mai bine decât ceea ce se întâmpla cu ei, cele ce li se pregăteau. Dar nu, nu de aceea am făcut-o, ca să-i „luminez” pe contemporanii mei, care nu sunt cu nimic mai mediocri decât alții, din alte epoci. E adevărat însă că adulții acelei perioade, după sfârșitul războiului până pe la începutul anilor cincizeci, erau mai mult decât mediocri ; deveniseră pur și simplu imbecili și e un lucru firesc acesta când te gândești la grozăvia care s-a abătut asupra lor, asupra noastră. De aici și absența oricărei rezistențe, incapacitatea minimă de organizare contra valului și mълului care se abătea asupra lor și a familiilor lor, cu excepția acelor câteva sute de militari care s-au refugiat prin munți, așteptând parașutiști engleji sau americani. Ha, ha, săracii nu aveau cum să bănuiască că insituțiile cele mai secrete occidentale, precum Intelligence Service, erau „împănate” cu agenți sovietici, tineri engleji de familie bună care visau o „altă societate mai dreaptă”, cinic și eficient manipulați de K.G.B. !

– Și atunci... de ce ați făcut-o, dacă tot spuneți că...

– Simplu, așa am avut chef ! Înțelegi commendatore ? Așa mi s-a părut mie, atunci, că e „firesc” să mă port, pune acest atribut între ghilimele. Deoarece e vorba doar de „firescul” meu, al celui tinere!

care eram pe vremea aceea. Iar acest firesc nu avea și nu are nimic comun cu firescul altora sau al oricui, eu nu-„l” împart, ha, ha, cu nimeni. Mie-mi place singurătatea și... de atunci am și devenit singur, adică stăpân pe timpul și pe reflexele mele. Cât mai singur, atât cât e posibil în această lume suprapopulată, care viermuiește în sosul ei pe toate continentele vizibile și... invizibile.

Oare... continua Jiquidid să fie un „profet al prezentului” ? se întreba ironic Callimachi care numai în acest fel, mental, îndrăznește să se revolte contra celui pe care-l admira, spre uimirea și uneori spre neliniștea sa. Dar cei doi erau „legați” într-un fel greu de explicat lor înșile. Mai ales că nici unul nu avea nici un fel de chef de o „legătură”, de o „asociație” de acest fel și, de altfel, de nici un fel. Callimachi care-și construisese întregul respect de sine printr-un fel de orgoliu al persoanei și o fină și insistentă ironizare a tuturor celor care, în lumea universitară mai ales, foiau în jurul vreunui profesor cu „aură” sau celebru. Iar Jiquidid, cu atât mai puțin : el însuși declarase nu o dată că, pentru ca să nu se lege în nici un fel de nimeni „de teapa lui”, adică pentru a rezista cât mai bine „tentăției” de a face amiciții intelectuale sau prozeliți, nu primea pe nimeni, cu excepția „unor femei” sau, în rare cazuri, doar indivizi de care nu avea nici o „șansă” să se apropie, necum să se lege afectiv.

„Regret sincer că nu am pulsioni homo, aș fi putut cutreiera unele bufete, seara, de la marginile orașului sau chiar din centru, pescuind cu îndemânare pe unii tineri șoferi, cărauși de mobilă, studenți vag alcoolizați – a, aceștia din urmă m-ar fi atras în mod special deoarece față de ei aș fi putut să joc pe individul declasat, aș fi putut să-mi ascund ideile, cultura etc., adică aș fi putut pentru o oră sau o zi să mă calomniez în voie, un exercițiu moral și intelectual pe care vi-l recomand ! Ha, ha, și pe care, mai știi, poate că îl fac și cu lume mai de calitate când am chef și când nu ; e foarte atrăgător să-ți bați joc de tine în „singurătate”, adică să provoci o singurătate aparte, cea a imposturii, mă-nțelegeți ?! Dar o impostură pe dos, nu ca cea pe care o profesează atâția distinși domni profesori și doctori, „mari” scriitori sau actori celebri!

– Ce ziceți de asta, o foarte interesantă și mai ales „suculentă”

singurătate !

– Dar... îi replică cineva, cred că fusese o femeie, „una” din cele care apăreau lângă el și dispăreau apoi fără rațiuni suficiente – dar... nu e aceasta mai degrabă o formă de nebunie decât de singurătate ?... Nu credeți că...

– Prostii ! Sigur că ai dreptate, dar... ce vrei să faci cu dreptatea asta a ta ? Dacă ai să mergi la piață să-ți cumperi morcovi sau țelină nimeni, m-auzi, nimeni n-o să-ți facă reducere la preț numai pentru faptul că „ai dreptate” ! Ce prostie – nebunie, pfui ! Dar bineînțeles că e o formă de nebunie, altfel de ce crezi că... ia stai ! Crezi că e singura formă de nebunie care umblă prin lume, prin societate, deghizată, ca să zic așa, adică care nu e sancționată ? Ce-i asta – nebunie ? ! Ce prostii...

Nu, cu siguranță că Jiquididi nu avea nevoie de emuli ; era prea bătrân, prea dedat cu propria-i evidentă singurătate fizică și socială și, cum o spunea el însuși, privindu-te batjocoritor în ochi convins că nu vei înțelege nimic sau, mai rău, vei înțelege totul pe dos – prea obișnuit, „răsfățat”, „pervertit” de „libertate”, adică de acel „drept formidabil, spunea el, pe care-l are orice persoană adultă, dar de care nimeni nu face caz, de stăpânul propriei sale persoane ! Doar copiii știu asta, unii copii !...”

Nu, nu de a lupta cu autoritățile evidente și „plictisitoare”, „previzibile”, adăuga el, cu părinții, profesorii, primarii sau, cei mai inteligenți – și mai ratați, adăuga el ! – cu istoria, așa cum te lupți în vis cu fantome dispărute, celebre altădată ! Nu, ci să lupți mereu cu părerea celorlalți despre tine, mai bine zis, să nu-i lași să-și facă niciodată până la capăt – mă-nțelegeți, până la capăt ! – o părere, nu importă care, despre tine ! Să rămâi liber, perfect liber, acum înțelegeți, nu-i așa ? ! Iar ei... ei, cu toții, să rămână afară... în viscolul, frigul, în noroiul de afară. Însă un alt „afară” decât cel pe care și-l închipuie ei în orgoliul și tirania lor mic-burgheză !...

– Și totuși, replică aceeași femeie, o tânără fată de nici treizeci, nepoata lui Mary-neni pe care o chema el uneori și care îndrăzneă ceea ce nimeni din anturajul lui nu avea curajul să-i spună sau să-l contrazică – toate astea nu sunt decât forme ale nebuliei !

– Jucate ! replică prompt Jiquididi, pufnind pe nări.

– Da, jucate, replică gânditor Dora – o chema Minodora, dar ei nu-i plăcea acest nume „demodat” – da, jucate, dar... depinde cu câtă convingere. Oare, în nebunie, nu e oare o anume convingere totul ?

– Prostii, nu-mi pasă, spuse Jiquididi și se linse satisfăcut pe buze cu limba-i subțire, fantastic de roșietică. Nu înțelegi că e vorba de libertatea mea, numai a mea, o libertate pe care... pe care...

– Tu ți-ai inventat-o, îl ajută femeia și el n-o contrazise. Și care... adăugă tot ea privindu-l surâzând în ochi, nu face rău nimănui... ce spui ?

– Nu știu, replică bătrânul, sec, nu mă interesează dacă face sau nu rău cuiva.

Când eram mai tânăr speram să facă rău la cât mai multă lume această „libertate a mea”. Pe atunci... mă mai interesa lumea.

– Și-acum, nu..?! ... Ba da, ba da, insistă Dora văzându-i privirea neîncrezătoare. Doar ai nevoie de noi ca să te... cum zici – calomniezi, batjocorești. Cum poți fi liber... fără noi ?

– Păi... nu vreau și nici nu trebuie să fiu liber mereu. Libertatea e un fel de joc, un fel de...

– Nu cumva e o formă a răzbunării ?! îl întrerupse Dora, privindu-l victorios.

– Știi ce e cu tine, făcu furios bătrânul și saliva i se aglomeră la colțul buzelor,

ai spus câteva propoziții inteligente și acum faci eroarea multora de a te crede inteligentă tu însăși – înțelegi, inteligentă așa, în general, și nu numai în cadrul micii noastre discuții ! Ei bine, liniștește-te, inteligentă, vie a fost instinctivitatea ta de femeie, tu, drăguța de tine, ai rămas la fel de proastă cum ai fost când mi-ai intrat pe ușă. Dar, nu te alarma, prostia ta, tipul tău de prostie aliat cu câteva gesturi ale tale tipice ca și cu sânii tăi, care-mi plac, fac să... da, fac să-mi fii, cum se spune, suportabilă ! Mai mult nu poți pretinde, nu-i așa ?!...

Dora zâmbi și clătină din cap și în clipa aceea ea fu adultă, iar el, bătrânul, cel care se prefăcea cu atâta furie de a fi un copil încât reușea pe „mari porțiuni de timp”. Nu, „bătrânul” nu avea nici un chef de emuli, în nici un caz de calibrul și de previzibilitatea unuia precum Callimachi ; de emuli de o oră sau de o zi, poate, iar pe aceia, cum o spunea el însuși, prefera să-i „cumpere” cu „micul său teatru”,

cu daruri neașteptate, disproporționate, sau cu bani peșin. Unul din marile sale avantaje – cum o declara el însuși, cu acel zâmbet ironic, sarcastic care nu avea totdeauna o adresă foarte precisă – era că el însuși nu era „robul ideilor” sale. „Aș fi un imbecil, spunea el citându-l pe un autor francez primitiv, dacă aș fi fidel propriile mele idei. Eu mă schimb mereu, de ce nu s-ar schimba și ele, aceste așa-zise idei ? Ce-i cu cultul acesta stupid al ideilor ? Idei au puberii și bătrânii adolescenți, după o bună și delicioasă masturbare. Eu n-am idei și dacă... da-da, dacă le am, cum se zice, eu însumi am puterea să râd de ele înainte ca să apuce s-o facă alții, ceva mai imbecili decât mine ! De altfel, în cele mai multe cazuri eu nu fac decât un singular exercițiu, pe care vi-l propun și vouă : le rostesc cu voce tare, surprins eu însumi de „ele”, ca să ascult, ca să aud cum sună, deoarece eu am un auz foarte bun, un „auz al ideilor” se-nțelege, așa cum unii compozitori sau cântăreți au un auz absolut. Și, acest auz al falsității ideilor nu m-a părăsit niciodată și, nu rareori, când cei din jur rămân cu gura căscată la auzul uneia sau alteia dintre „ele”, eu „le” și trimit la plimbare, le dezavuez, adică. Deși mă prefac în continuare, ca nu puțini imbecili universitari, încântat de ceea ce tocmai emiseseam. Și această auto-admirație a mea e, în fapt, o subtilă și corosivă ironie adresată proștilor-inteligenți din jur, de care râd cu hohote în... în cavernele interiorității mele, scuzați de expresie !...

Nu, nu sunt inteligent decât prea arareori și, spre reala mea tristețe, când nu e nimeni prin preajmă s-o constate. Iar... nebun, cum spui...?! Nu știu, se poate, se poate ! Dar... nici asta când crezi tu sau te miri cine. De altfel, nebunia mea sare în ochi nu pentru că aș fi ca atare, ci din cauza vieții mele, se spune, un pic cam prea originale. Și toate astea mi se trag de la adolescența și tinerețea mea briliantă, când îi puneam în cur pe cei care aveau patalamale de a-i judeca pe cei tineri. Atunci, da, nu eram nebun, eram doar prost – prost în toate efluviile și jubilațiile și mostrele de cultură și perspicacitate intelectuală cu care produceam acel spectacol pe care îl așteaptă cei mai mulți pedagogi mediocri – și nu există decât pedagogi mediocri, mari pedagogi precum Socrate sau Iisus apar rar pe firmamentul omenirii ! – de la copii sau tineri precoci. Când unii părinți sau profesori vor să producă și să guste spectacolul chinuit și dizgrațios al unui „geniu *in*

statu nascendi”. Și eu, prostul de mine, le-am oferit acest spectacol, un fel de justificare la vârf a calităților lor de „puericultori”, dar, în profunzime, accesul lor în sfârșit – mă auzi, în sfârșit ! – la „centrul lumii”, la acea „metropolă a spiritului”, ei care, săracii, din vina lor sau a pământului pe care s-au născut, sunt veșnic împinși spre margine, o margine care le devine fatalitate și destin.

Da, recunosc, atunci și-au bătut *ei* joc de mine, adulții aceluși timp, și eu am fost maimuța lor inteligentă, cobaiul lor exersat și performant. Apoi... apoi, bineînțeles că m-au uitat și să nu crezi că din vina mea, nu-nu ! E fals, cum se spune, că le-am înșelat speranțele, tara-ta-ta-taram ! Prostii ! Nu, ei, acești ipochimeni – deoarece nu știu cum să le spun ! – ei nu sunt, pur și simplu, capabili să suporte și să admire o adevărată personalitate. Asta e.

–Tu... zâmbi Dora, întinzându-se pe sofa, știindu-se protejată de ciudata și marea pudoare a amfitrionului – pudoare contrazisă uneori de gesturi violente, absolut imprevizibile ! –, tu ești acea personalitate...

– Da, spuse Jiquidî, întors cu spatele, privind pe geam, jos, în curtea interioară a imobilului, oftând de două ori, fără să se ascundă. Jucând poate încă o dată teatru, dar... față de cine ?!

(*Fragment din romanul „Jiquidî”*)

NICOLAE BREBAN

NICOLAE BALOTĂ

DRAGOSTE DUPĂ GRATII

Călcam într-un smârc de sânge și vomă. Un miros nou, grețos, se adăuga, în dimineața aceea, la duhoarea obișuită a scârnei și a urinei care băteau pe cimentul fostei spălătorii din pivniță unde, scoși unul câte unul din celule și hăituiți din urmă, ne făceam în mare grabă „toaleta”. O gaură într-un colț închipuia haznaua. Un fel de troacă de porci, din tablă, într-alt colț, cu un robinet deasupra, era spălătorul. Nu puteai zăbovi să-ți faci nevoile sau să te speli în această cloacă pestilentă, de unde te goneau miasmele, pe lângă răcnetele nu mai puțin infecte ale gardianului din încăperea de alături, zorindu-te să ieși. Erau doi în dimineața aceea. Se stricau de răs pe socoteala nefericitei care înaintea mea – după vorba lor – “și-a pișat sângele” de-a lungul culoarului înainte de a-și “borî mațele” în fosta spălătorie, cerându-și tot timpul iertare. O înjurau, dar se vedea că îi amuzase strașnic spectacolul unei călugărițe ajunsă, ca orice femeie, la soroc.

Scârbit de glumele lor, mai fetide decât putoarea din latrină, m-am întors în singurătatea din celulă. Pe încetul zvonul hohotelor se pierdu și – obișnuință, blazare, inerție – se risipi greața din mine. Repulsia ca și atracția sunt greu de păstrat multă vreme fragede. Te saturi curând de ele. Mult mai durabilă e suferința pricinuită de o leziune profundă. Dezamăgirea continuă să doară ca o rană proaspătă, pe când dezgustul sau revolta s-au fanat demult.

O asemenea rană se redeschidea în mine și mă năpădea iar durerea, de îndată ce înceta să mă distreze oroarea “ieșitului afară”, în spațiul mefitic al budei. Întors în celulă, pe întuneric, în dimineața aceea,

mai clocoti în mine un timp furia neputincioasă, indignarea stârnită de neomenia paznicilor, de nerușinarea purtării lor față de o maică sau o soră. Dar și această mânie se stinse, rămânând să mocnească sub spuză, în timp ce revenea apăsarea, povara dureroasă din coșul pieptului care, iată, nu dispăruse, o regăseam tot acolo, continua să mă sufoc.

Trecuseră trei săptămâni și mai bine de când zăceam în chilia aceea întunecoasă. Nu mai fusesem scos la interogator, nimic nu întrerupea scurgerea monotonă a orelor, a zilelor, atât de lentă încât timpul – smolă deasă în care eram prins – părea că stă pe loc. Teama din primele zile ca și amestecul acela de dezolare, de neputință și furie zăcută care i-a luat locul mai apoi dispăruseră sub apele când limpezi când măloase ale unei obsesii. Era în mine ca o pedală apăsată ce susținea un sunet grav, chinuitor. Nu mă durea doar de ieri, de alaltăieri. Trecuseră multe zile, ba chiar mai multe săptămâni dinainte de arestare, de când răsună în mine, adânc, asemenea unui bas continuu.

Întunericul celulei era prielnic viziunilor. O vedeam, acolo unde nu puteam vedea nimic, întorcându-se spre mine, pe podul sub care curgea într-o doară Someșul, luminată de surâsul acela galeș, de peruzea, al ochilor, trandafiriu al obrajilor, luându-și deodată avântul și, în loc să-și vadă cuminte de drum spre casa lor de dincolo de râu, revenind în goană cu șuvițele blonde fluturând în vânt spre mine, proțăpît la capul podului, în umbra arinilor stufoși, aruncându-se în brațele mele, atârându-se de gâtul meu, făcându-se cât mai mică, pentru ca să mă plec peste ea, să o cuprind toată, să ne pierdem unul într-altul.

Nu mai știu azi, după trecerea anilor, a deceniilor, a unei vieți alcătuită parcă din mai multe vieți, unele abolindu-le pe altele, nu atât în amintire cât în simțire, ce mă durea atunci și acolo în celula aceea mai rău: imaginea încă atât de proaspătă, de vie, a bucuriilor împărtășite cu Claude, sau brusca interdicție care le curmase, amenințarea de a nu le mai regăsi niciodată împreună. Suferința aceasta îndoită (sau poate nu era decât una și aceeași cu două fețe, una a desfătărilor gustate sub un cer clement, alta a înnorării subite ce le suprimase, refulându-le într-un trecut din ce în ce mai greu dacă nu imposibil de regăsit),

suferința amintirii deopotrivă fericite și nefericite, mă chinuia mai cumplit decât însăși detenția în întunericul beciului.

Ne îmbrățișam, uitând de lume și rușinile ei, în culcușul scobit cu trupurile noastre într-o căpiță de fân, din iarba binemirositoare cosită de pe peluza stadionului universitar, înlănțuindu-ne asemenea vulpilor tinere în călduri, încinși, nesățioși, nepotoliți. Când, într-o clipă de repaus, o făceam atentă la țipetele fetelor din bazinul de înot, recunoscând vocile celor ce se zbenguiau prin apropiere, îmi astupa urechile cu palmele și gura cu buzele ei, ca să nu mai iau seama la nimic și la nimeni.

Nu mai puțin decât amintirea incendiată a îmbrățișărilor în plină vară mă urmăreau sărutările ei, cu cât mai sfioase, din primăvara dragostei noastre. Gingășia naivă a cuvintelor ei tandre, îndrăzneala rușinoasă a unei mângăieri îmi strângeau inima, acum când îmi apăreau pe întuneric în pustiul celular. Ne vedeam iarăși și iarăși pe banca aceea de sub un tei bătrân din parcul orașului, unde ne oprisem în prima noastră seară. Ieșisem de la un film, mai puțin tulburați de reprezentarea agitațiilor vieții demonic-pasionatului Paganini, cât de întâia apropiere dintre trupurile, dintre suflările, dintre simțirile noastre. Mă lăsase cu stânjeneală să o cuprind, să-mi petrec degetele printre buclele ei blonde, revărsate pe pieptul meu, să-i sărut ușor puful de pe ceafă, să-i caut apoi buzele. Timiditatea ei, răspunzând poate propriei mele stângăcii, mă înduioșa și mă aprindea deopotrivă.

Deșteptarea ei, ca și aceea a frumoasei din pădurea adormită, se petrecuse ca în basm, după acea primă sărutare: dintr-odată. Dar chiar și atunci când femeia trează luă într-însa locul copilei somnolente, ea a păstrat plăcerea jocurilor copilăroase. Brațul meu își amintea prea bine. Lihnit de foame, chircit pe scândura îngustă de călcat a culcușului, holbam ochii în beznă să-i surprind chipul care-mi scăpa. Brațul meu și-o amintea mai degrabă decât ochii. Mi-l înlănțuise și-l strângea la piept, între sâni. Doar brațul. Ședeam lângă ea când îl luase prizonier, ferecându-l într-o moale, caldă închisoare. Numai degetele mele se mișcau în voie, îi mângâiau buzele, pedepsite prompt prin mărunte, delicioase mușcături.

Delectându-ne în jocuri amoroase, savurând voluptatea îmbrățișărilor părea că plutim pe creasta înspumată a unor valuri sub

un soare mereu la zenit, până când, brusc, acesta a început să decline. Un amurg tulbure, rău prevestitor. Căzusem în hrubă purtând povara acestui crepuscul pe suflet, iar întunericul și golul zilelor din celulă îmi sporeau până la disperare greul. Despărțirea silită de Claude, apropierea plecării, a pierderii ei dincolo de cortina pe care niciodată n-o simțisem mai dură, mai cu neputință de străpuns, mai de fier, începuseră să mă chinuiască din acea zi de 1 august '48, pe care o socoteam fatală, dar în săptămânile ce se scurseseră de atunci până la arestare mai credeam, mai speram, mă iluzionam că pot să lupt, să întreprind ceva pentru a o reține. Redus la neputință, la anxietățile și coșmarurile carcerale, nu mi rămânea decât să fabulez, să proiectez cele trăite în adâncurile și înălțimile mitului. Trăisem prea scurta noastră întâlnire, aceea dintre un băiat și o fată ce deveneau prin dragostea lor bărbat și femeie, sub semnul imaginar, hiperbolic, al marilor pasiuni mitice. După cum în vremea aceea efervescentă a adolescenței și primei mele tinereți, trăiam și judecam toate evenimentele politice ale timpului, inclusiv peripețiile proprii mele existențe cotidiene sub imperiul acelor evenimente – brutale, sordide, când nu erau de o vulgară banalitate – proiectându-le în cadrele vizionare ale unei grosse Politik (în sensul pe care Nietzsche îl dădea expresiei), tot astfel, de când, adolescent, citisem istoria lui Tristan și a Isoldei în versiunea lui Bédier, de când mă îmbătasem în repetate rânduri cu tulburătorul „filtru” muzical al operei lui Wagner, nu puteam închipui o iubire decât ca o patetică, dacă nu chiar tragică fuziune a sufletelor și trupurilor sub imperiul unei fatalități de dincolo de legi și convenții, ba chiar de tot ce este uman preuman. Închipuirea mea crudă, încă adolescentină, bântuită de îmbrățișări în pofida a tot și a toate, de patosul „Imnului nopții” și al iubirii în situații-limită – căci unirea prin iubire o vedeam ca o transfigurare posibilă doar pe frontiera extremă a morții, ca într-un fatal „Isoldes Liebestod” – se aventura în sfere ideale cu totul altele decât cele reale ale derizoriilor mele experiențe erotice de până atunci, cu totul altele decât puzderia de mărunte flirturi cu colege și alte „intelectuale”, amoruri guralive pe care le curmam rapid fiind cuprins de un plictis galopant, ca să nu mai vorbesc de oricât de plăcutele, tăcut-gâfâitele, dar până la urmă întotdeauna grețoasele amoruri ancilare. Căci fioros exaltata mea fantazie juvenilă, ce proiecta

dragostea undeva în eter la imposibila încrucișare dintre destinul fatal și libertatea absolută, aparținea în realitate unui june burghez fiu de burghezi ce nu putea renunța în practica erotică la distincția dintre amorul ideal, respectuos, cu „domnișoarele”, și cel sexual, nerușinat, cu... celelalte. Întâlnind-o pe Claude, nu așteptam, precum Poetul, întâia mea cucoană de voaluri și mățăsuri, doar mai întâlneam dintre acestea, dar mai credeam pe atunci greșit, ca și acela, că două sunt nu una, femeie și muiere. Sosise timpul să aflu că, dimpotrivă, femeia e muiere și, bine înțeles, viceversa.

Dacă în această privință întâlnirea cu Claude a însemnat pentru mine o inițiere (ca și pentru ea, de altfel, întâlnirea mea fiind în înțelesul cel mai simplu prima ei întâlnire cu Bărbatul), în ce privește sensul pe care-l dădeam dragostei noastre, exaltarea acesteia, încununarea ei cu aureola patetică dacă nu chiar tragică a Marei Pasiuni, proiectarea ei sub chipurile lui Tristan și Isolda învăluite în brumele celtice era dovada unei întârzieri în educația mea sentimentală, a unor reminiscențe medievale într-o simțire ce se refuza platei modernității. Nu găseam, oare, mă întreb, în acea iluzorie căutare a unui absolut în fuziunea erotică, un fel de substitut (derizoriu dacă nu lamentabil) la căutarea unei alte, mult mai înalte iubiri către care de asemenea orbecăiam pe acele timpuri?

Căutând azi în urmă spre suferințele acelui tânăr din beciul Securității clujene ca și spre exaltările sale din lunile anterioare de primăvară și vară ale dragostei, referința cărturărească ce-mi apare nu este nicidecum cea pe care o cultiva imaginația sa bântuită de fantasme, a lui Tristan și a Isoldei uniți prin băutura din cupa fatală, cât mai curând aceea, mult mai blajină, chiar dacă mai arhaică, a perechii de inocenți loviți de săgețile lui Cupidon în idila pastorală a lui Daphnis și Chloe. Orășeni amândoi, Claude și cu mine nu aveam, desigur, parfumul reavăn al acelor mici păstori, nu supsesem laptele, precum ei, din țâța caprelor sau a oilor, nici nu le păzisem zburda pascăndu-le asemenea lor pe coclaurile verzi ale insulei Lesbos. Clujul din anul Domnului 1948 n-avea nimic din farmececele cvasiparadisice ale unei insule a Amourului. Dar e de ajuns ca doi tineri, ce nu lepădaseră încă întru totul nevinovățiile copilăriei împreună cu unele arhaice prejudecăți moștenite, să se întâlnească într-un moment prielnic, într-

un kairos – cum ar fi spus vechii și pururi junii Greci – pentru ca idila să se repete. Și apoi, chiar dacă natura nu era tocmai bucolică în Clujul nostru sau pe dealurile din preajma lui, de la Hoia la Făget, aflasem destule locuri însorite sau umbrite, ferite de privirile prea indiscrete, destule petece de verdeață pe care ne puteam întinde în voie ca să ne paștem dragostele sub cerul liber, de vreme ce în casele respectabile ale oamenilor, începând cu cele ale părinților noștri, nu ne puteam desfășura jocurile amoroase. Fără să avem, ce e drept, grija caprelor sau a oilor, ne petrecusem puținele luni ale dragostei noastre, cam ca și Daphnis și Chloe, sub cerul din păcate nu întotdeauna clement – precum era acela al ostroavelor răsărind albe din azurul mării Egee – al bătrânei, ploioasei noastre urbe. Dar nici o intemperie nu ne putea opri din deambulările noastre, nici ninsoarea intempestivă care s-a abătut peste noi pe la început de mai, surprinzându-ne îmbrățișați sub sălciile de pe malul Someșului, de credeam că ningea cu mătisoari albi peste noi, nici ploile perseverente care au încercat, în van, vreme de patruzeci de zile, de la pluviosul Sfânt Medard din 8 iunie încolo, să ne răcorească ardorile. Nu ne mulțumeam cu aleile și boschetele parcului public în care ne începusem idila, căci prea eram expuși privirilor sentențioase ale bravilor orășeni încă neobișnuiți cu spectacolul impudorii altora. Dar nu trebuia să faci prea mulți pași pentru ca să treci dincolo de zidurile urbei destul de modeste ale Clujului de altădată. Urcam iute, zoriți de Eros, drumeagul prăfos ce ducea spre Tăietura Turcului și ne abăteam curând din el sub fagii și stejarii din Hoia, sau treceam nu mai puțin grăbiți prin mahalaua Mănăsturului și ne pomeneam deodată într-o pădurice de brazi închipuind probabil pentru institutul de agronomie din apropiere un soi de laborator de cercetare care, din fericire niciodată și de nimeni cercetat, ne oferea favorurile unei pustietăți cvasialpine și ale unui culcuș binemiositor de cetini. Amenințați de ruperea burdufelor de nori atârând negri deasupra Clujului, biciuiți de primele picături, ne refugiam sub singurul acoperământ generos, acela al pavilionului japonez din Grădina Botanică. Aversa pornea, deasă, violentă, bătea oblic ca într-o stampă de Hiroshige, în oglinda lacului miniatural de sub noi. Părea că ne aflăm într-o insulă numai a noastră, legată de malul străjuit în patru colțuri de lanternele Kodaï Maru de granit

cenușiu prin podețul curbat cu parmalâc roșu peste care nimeni nu se încumeta, insulă vegheată de Poarta sacră de lemn pe sub care nimeni nu trecea. Cu ea în brațe, binecuvântam, întinși pe scândurile fruste ale băncii sau dușumelei, ploaia caldă de vară japoneză.

Dar nu întotdeauna ajungeam să ne adăpostim sub acoperișul de pagodă al grădinei gyo-no-ni-wa, ci surprinși sus, pe Felegvar, „cetățuia din nori” cum o botezau maghiarii, sau la Alverna, în livada mare a franciscanilor, murați la piele, nu-l binecuvântam câtuși de puțin pe bietul sfânt Medard, nebănuind măcar că numai câteva săptămâni mai târziu aveam să-mi amintesc în Jurnalul lamentațiilor mele, plin de dureroasă nostalgie: „Ieșirile noastre pe ploaie. Și cum mai blestemam cele patruzeci de zile de vreme proastă de la începutul verii!”, adăogând – în franceza în care mă tânguiam și zvârcoleam în acel caiet – : „Et ce fut notre saison de bonheur!”

Când privesc în urmă spre fericirile și nefericirile acelui tânăr, cele dintâi îmi par mult mai șterse în amintire, mai decolorate, asemenea vechilor fotografii color pălite cu trecerea timpului. Cele din urmă îmi apar mai pregnant, de parcă imaginea lor în negru-alb ar continua să emane amărăciuni demult consumate, asemenea parfumului amărui de vetiver ce te năpădește deschizând un vechi flacon golit, uscat de decenii, dacă nu de veacuri. De altfel, un straniu hazard m-a făcut să regăsesc o fotografie – reală aceasta – care a supraviețuit numeroaselor naufragii prin care a trecut tânărul de altădată până să ajungă bătrânul care sunt astăzi. Este o mică poză înfățișând-o pe Claude. Firește, în negru-alb, cum erau toate fotografiile mele din acea vreme. Pe fundal – un frunziș des, atât de tenebros încât abia distingi în masa întunecată crengile încărcate de frunze, dar și o peluză ca o apă neagră – silueta se desenează luminoasă, separându-se cu o claritate aproape brutală de întunericul ce o împresoară din toate părțile, ca o apariție în noapte. Între părul pe care-l ghicești blond, căzând greu în bucle largi pe umărul stâng, singurul vizibil, și bordura îngustă a fustei pepit ce abia lasă să se întrevadă talia, unde se oprește imaginea, bustul e mulat în bluza brodată alb pe alb, imaculată. Profilul pur, obrazul palid, privirea în gol sunt ale unei ființe ce n-a gustat din fructul pomului cunoașterii binelui și răului. Și nici din acela al vieții. Fruntea înaltă nu este muncită de gânduri, gura

deasupra bărbiei infantile e încă pecetluită. Bluza delicată de batist acoperă un piept de fată ce n-a ajuns la nubilitate. Doar brațul stâng îndoit din cot peste piept trădează, prin palma pudic întredeschisă și două degete ce se întind spre doi trandafiri albi înfiți în corsaj, un jind nici de ea știut, o nedumerită așteptare, o îngrijorare a luminii împrăjmuită, pătrunsă încă de întuneric.

Fotografia fusese luată, cred, puțin înainte de a fi făcut cunoștință. Este chipul fetei pe care am întâlnit-o la Institutul francez într-o zi de primăvară timpurie, surprins într-o atmosferă ce n-ar fi displăcut pictorilor „tenebroși” denumiți paradoxal și „luminiști”, căci tratau în egală măsură patetic tenebrele și lumina. Nici maestrul lor, Caravagio, n-ar fi înnegrit fundalul și n-ar fi albit chipul mai discrepant decât o făcea aparatul fotografic vetust al savantului speleolog, tatăl fetei. De ce am dorit să am neapărat această poză din albumul ei sau de ce a ținut ea să mi-o dea tocmai pe aceasta, nu mai știu. Dar nu este o întâmplare că am păstrat-o tocmai și numai pe aceasta. Am pierdut toate acele mărunte relicve rămase de la ea ce-și pierduseră demult prețul, printre care micul ciob de porțelan din vreo ceașcă spartă, cules din praful de pe drumul spre stadion, pe care Claude pictase în culori tempera un braț întins, cu palma făcută căuș, ținând între degetele strânse un măr, iar

Ciobul acela îl purtam cu mine chiar și acolo în beciul de pe Strada Regală devenită de curând a Republicii. Mă bucuram că n-l descoperiseră la percheziția corporală de la arestare. Paznicii nu deprinseseră încă îndemânările actului la care se dedau cam diletantic. Eram și eu dar și ei încă departe de perchezițiile acelea periodice din reductul Jilavei sau din celulele de la Pitești când meșteri în scotocire aveau să ne caute cu minuție prin gură și punându-ne să ne crăcănăm goi aveau să se uite cu luare aminte în gaura curului.

În zadar strângeam, însă, în pumn micul talisman de porțelan. Cele ce se abătuseră peste noi, despărțindu-ne brutal, făceau înșelătoare promisiunea de eternitate a dragostei de pe ciobul, de altfel invizibil în întunecimea carcerii. Dar chiar dacă aș fi putut vedea imaginea promițătoare de pe el, aceasta departe de a mă liniști m-ar fi durut cum mă dureau toate cromolitografiile pe care mi le reprezentam amintindu-mi momente trăite în grădina deliciilor amoroase din care

fusesem izgoniți. Dacă acestea, cum spuneam, îmi apar azi decolorate, spălăcite, trecute prin leșiile timpului, cele trăite după izgonire mai păstrează ceva din funinginea originală, îngăduindu-mi să le disting mai limpede. Aceasta mai ales întrucât mi-a rămas o mărturie scrisă a suferințelor tânărului de altădată. Am caietul zbuciumului, jurnalul zbaterilor, tribulațiilor, al lamentoului meu, caiet început în ziua în care am fost despărțiți și sfârșind în preziua arestării. Cât de bine înțeleg azi că în tot timpul luminos al legăturii noastre nu am simțit nevoia să notez ceva în Jurnalul meu. El se întrerupea odată cu acea zi de martie când ne-am întâlnit. Dar de îndată ce s-a ivit suferința, am simțit nevoia de a mă confesa și deschideam un caiet nou. Cei fericiți nu țin jurnale. În paradisele noastre terestre, oricât de derizorii, de vulnerabile, de iluzorii, nu ne încercăm nevoia de a ne întoarce asupra noastră înșine. Din clipa izgonirii, Adam a simțit nu numai nevoia de a săpa cu sudoarea frunții sale pământul, ci și de a scurma în sinea lui.

„1 août 948 – Après-midi dans le grand jardin .” Începeam însemnările chiar în noaptea care a urmat după nefasta peripeție din dimineata anterioară. Dar, ciudat, nici-o vorbă despre întâmplarea însăși. Deși totul, tulburarea adâncă, ascunsă în fața tuturor, rana dureroasă și care – nu mă îndoiesc azi – sângera încă din abundență în acele prime ore, însăși nevoia de a nota în acel caiet erau efecte imediate ale ei. Cu acea detașare pe care mi-o îngăduia scrisul (și pentru care căutam, probabil, această modalitate a confesiunii), detașare în care recunosc o anumită tărie unită cu o slăbiciune a mea, notam că, fiind obligat să ies după-masă împreună cu Mama în livada noastră de pe coasta Feleacului și neavând ce face în așteptarea unui meșter dulgher care nu se arăta, îi citisem nuvela lui Gottfried Keller despre cei trei ucenici. Luasem cu mine Die Leute von Seldwyla. Ea, amuzată, eu temându-mă tot timpul că nu-mi voi putea continua lectura, că mă voi întrerupe, că dintr-o clipă într-alta mă va trăda nodul din gât care mă sufoca. Mai ales că odată cu asfințitul, cu soarele care apunea dincolo de munții Gilăului, îmi aminteam „sa chevelure, quand je l’offrais au soleil”. Întorși acasă, în seara aceea au venit la mine Rudi Schuler și Negoîtescu. Ca de obicei, lung taifas amical, distracție acoperind de astă dată cu greu taina dureroasă: „Maupassant, Égypte, radio,

ciel, université, etc. Le rire pénible, lourd, volontaire. Mais aussi distraction qui recouvre et les heures passent”. Tocmai plecaseră, era noaptea la unu și jumătate, când m-am apucat să notez în noul caiet. Aș fi vrut („de ce mi-e rușine acum scriind aceasta” – notam eu într-o paranteză) să cobor și să merg în strada Fântânele, din spatele casei lor, de unde se vede fereastra ei. Și continuam: „Sur la fenêtre qui donne sur la véranda elle avait mis les fleurs roses de montagne avec un ruban bleu”. Și încheiam plin de speranță însemnarea: „La séparation ne peut être que provisoire”.

Trecuseră două luni și mai bine de atunci, dar separația pe care mă sileam în tot timpul acela să o nădăjduiesc „provizorie” continuase în ciuda zbaterilor mele. Iar de la arestare încoace, fiecare zi care trecea căsca mai mult prăpastia aceea dintre noi în care se pierdeau fără urmă cioburile de porțelan cu alegoriile cele mai promițătoare și florile trandafirii de munte legate cu fundă albastră. Cât despre întunericul din jur și mai ales cel ce se întindea ca o noapte în fața mea, ca un sumbru deșert din care nu întrezăream vreo ieșire, el zădărnicea orice speranță.

Ce se petrecuse în dimineața acelei zile de 1 august separând cuplul naivilor Daphnis și Chloe? Fusesse o intervenție brutală dar în firea lucrurilor – aș spune azi, de la o distanță de decenii ce mi se pare siderală – a unor părinți mai clarvăzători care, îngrijorați dacă nu înspăimântați de întorsătura dramatică pe care o luau lucrurile într-o țară căzută de partea proastă a cortinei de fier, amenințați cu expulzarea, se temeau să-și lase copila de izbeliște când războiul părea că bate din nou la porțile și așa șubrezite ale Europei. Deși obnubilat de amor vedeam în jur cam ca prin pătură, eram destul de împătimit al politicii pentru a-mi da seama că evenimentele acelei „grosse Politik”, pe care pretindeam să o pătrund prin agerimea speculațiilor mele mai curând decât prin densitatea foarte redusă a informațiilor de care dispuneam, se arăta teribil de contrară fragedei mele pasiuni amoroase. Știam sau mai bine zis presimțeam că acea „mare politică” mondială va avea un impact grav în viața noastră. Dar, în acea dimineață însorită de august, mi-a fost greu să văd o întrupare a acelei „grosse Politik” în elvețianca rotofeie răsărind dintr-odată de după o tufă, zburlită, în capot de diftină, surprinzându-ne pe mine și pe Claude, când ne era

lumea mai dragă, îmbrățișați pe banca aceea de sub tei a începuturilor dragostei noastre, răstindu-se la noi și ocărându-ne într-un imposibil amestec de franceză și de schwyizer Deutsch. Mă holbam fascinat la gura ei ca de scorpie neîmblânzită din care răsăreau colții îmbrăcați în aur și mai ales la firele roșcate ale mustăcioarei de deasupra gurii, și cred că prea puține din cele proferate de ea tumultuos treceau pragul înțelegerii mele. Își izgonise acasă fata înmărmurită și mai rămânea în fața mea câteva sau mai multe clipe, nici nu știu, să vitupereze, când mânios, când lăcrimos, până când demontată parcă de tăcerea mea și-a strâns pulpanele capotului și, brusc îmblânzită, m-a părăsit.

Scotocesc în zadar prin sertarele memoriei, încercând să mă ajut cu notațiile din „Jurnalul Claude” – cum numeam caietul deschis anume în acea zi nefastă – dar nu reușesc să reconstitui implorările amestecate cu imprecățiile, întreg discursul fără cap dar cu coadă în bici al elvețianței, din care reținusem doar interdicția ei și mai ales a soțului ei de a o mai întâlni, de a o mai vedea măcar, pe fiica lor. Orice reconstituire mi se pare o falsificare. De altfel, chiar în noaptea următoare, când neizbutind să adorm mă apucasem să scriu în acel *Jurnal*, nu cred că aș fi putut reda ceva din avalanșa de vorbe sub care fusesem îngropat, căci asemenea celor ce au suferit un șoc, trauma mă făcuse să uit totul în afara interdicției imperioase. Dar atâta îmi era deajuns și prea deajuns pentru a mă dezola.

Deși aș fi putut să mă aștept la o asemenea opreliște. Ea însăși, Claude, mă avertizase. În felul ei, timid, indirect, neîndrăznind să-mi transmită ceea ce îi porunceam mama ei să-mi spună, vorbindu-mi doar despre visele ei de groază, de separare, de moarte. Eram însă prea sigur de mine și de dragostea ei, pentru ca să iau seama la avertismente. Cu două sau trei zile mai înainte mă surprinsese apărând pe neașteptate, într-o dimineață, la Institutul de Psihologie unde lucram, ca de obicei în zilele de vară, pe o bancă în grădină. Nicolle, foxterierul pe care i-l dăruisem o trădase sărind din tufișul după care se ascunseseră pândindu-mă. Profitase de un comision pentru mama ei pentru a se repezi, fără știrea ei, până la mine. Nu peste mult o petreceam spre casă, unde se grăbea să ajungă, dar tot ea căuta pretexte pentru a mai întârzia câte puțin cu mine prin parcul pe care-l traversam. Propuse să luăm o barcă, „un sfert de oră măcar, un sfert de oră”. La drept

vorbind, nu avea de ce să insiste. Vâsleam alene cu ea întinsă în fundul bărcii. Ajunși lângă ostrovul mărunț din mijlocul lacului, cu câțiva copaci și cu tufe ce aruncau puțină umbră pe apă, lăsând lopețile din mână îi mângâiam ușor șuvițele blonde revărsate pe genunchii mei. Se răsucise, își ascunsese obrajii în poala mea ca să mă joc în voie cu pletele ei, de la puful delicat de pe ceafă la buclele căzând grele de-a lungul picioarelor mele. Scâncea ușor de plăcere. Deodată mi se păru că scâncetele aduceau mai mult a sughițuri de plâns. I-am ridicat capul, lacrimile îi șiroiau pe obraji. „Ce-i? Ce s-a întâmplat? – m-am alarmat eu. „Rien, ce n'est rien. Je suis bête...” – protesta ea încercând să zâmbească. „Mi-a trecut prin gând...ce-ar fi dacă aş muri acum, aici...ce bine ar fi. Știi povestea aceea cu cei doi care se lasă duși de apă, alunecă împreună în moarte...” Îi istorisise, într-adevăr, nuvela lui Keller, *Romeo und Julia im Dorfe*. Apoi, brusc: „Mai ai ciobul pe care ți l-am dat?”. Era ciobul de care nu mă despărțeam, pe care-l aveam la mine până și acolo în celulă. „Te rog să nu-l pierzi niciodată” – a adăugat foarte serioasă, fără să asculte asigurările mele. Cuprinsă brusc ca de o frenezie, se ridicase în picioare și privindu-mă de sus, fără să ia seama la clătinarea violentă a bărcii: „Știi câți mă întreabă, câți îmi vorbesc despre tine, despre noi? Tot orașul e la picioarele mele. La ville toute entière est à mes pieds!”. Radioasă, trepida de exaltare, fără să țină seama că abia își ținea echilibrul, ne puteam dintr-o clipă într-alta pomeni ca doi caraghioși în apa măloasă, puțin adâncă, a lacului. Mă țineam cu mâinile de marginea luntrii, căutând să-i păstrez echilibrul, și priveam în sus spre ea. Strălucea toată în bătaia soarelui, ca o sibilă în extază. După ce ne-am despărțit, cum obișnuiam, la pod, am auzind-o alergând după mine. M-am întors, m-a ajuns din urmă. Avea din nou ochii înecați în lacrimi. „N-ar trebui să-ți spun, dar tata i-a scris mamei să nu ne mai lase să ne întâlnim. După ce se va întoarce, crede că vom fi siliți să părăsim România”. Ochii aceia înspăimântați, obrajii din care sângele se scursese, bărbia mică, rotundă tremurând....

Da, fusesem avertizat; puteam să mă aștept la o intervenție a părinților ei. Dar nici eu și, cred, nici Claude, ba poate nici mama ei nu ne așteptam la o asemenea ieșire a acesteia. Înțeleg acum ceea ce, ieșit din minți de supărare, nu eram în stare să înțeleg atunci, că

biata femeie încărcată de soțul ei absent cu o răspundere neobișnuită pentru ea, înspăimântată de tot ce, neînțeles de ea, se petrecea în jur, de perspectivele unei părăsiri în catastrofă a locurilor, a casei unde își petrecuse toată viața de când se măritase, de pierderea micii lor agoniseli, era înnebunită de grijă. Se temea ca fata ei, despre sentimentele căreia era – ca orice femeie – mai conștientă chiar decât soțul ei, să nu-și facă de cap, să nu rămână cu mine, să nu fie nevoiți să se despartă de ea, să o piardă și pe ea pe lângă toate celelalte.

Profesorul Chappuis plecase de câteva săptămâni în străinătate. Anglia, Franța, poate Elveția, Claude nu îmi dădea prea multe amănunte despre călătoria tatălui ei. De altfel, cunoscând zgârcenia la vorbă, dificultatea de a comunica a acestuia, nu mă așteptam ca el să dea despre sine prea multe vești celor de acasă. Participa la un colocviu de specialitate, găsea că Marea Britanie, victorioasă după război, se află totuși încă „dans de mauvais draps”, că nici francezii nu stau pe roze și alte asemenea impresii erau cam tot ce aflam din scrisorile rare ale speleologului voiajor. Nimic despre ceea ce sunt sigur azi că alcătuia obiectivul principal al voiajului său: căutarea unui loc pe cât se poate favorabil de aterizare în caz că va fi silit să zboare – cum începea tot mai mult să se contureze pentru viitorul apropiat – din România. I se făcuseră promisiuni, cum aveam să aflu mai târziu, lucrările sale erau cunoscute de cei câțiva specialiști ce se puteau număra pe degetele unei singure mâini și încă nu toate, dar pentru a i se asigura o situație în vreun institut de cercetare, perspectivele erau încă departe de a fi limpezi. Într-o Europă răscolită nu numai de războiul care se terminase, ci și de acela la care mulți se așteptau, cine să aibă o nevoie presantă de descoperitorul unei Nitocrella vasconica Chappuis, din ordinul Harpocratica, familia Ameiridae? Peștera de la Vadu-Crișului și toate celelate mirifice spații de explorare îi vor fi în curând interzise – se temea pe bună dreptate savantul speleolog peregrinând prin Europa –, va fi scos de la conducerea Institutului unde îi succedase bătrânului său maestru, Emil Racoviță, decedat cu un an înainte, va fi silit să-și lase casa, bătrânul Dodge ostenit de dinainte de război, să-și ia calabalâcul, nevasta și fata și să plece dincolo de Cortina de fier. Nu, hotărât, nu mai putea fi vorba de ceva

serios între Claude și tânărul ei curtezan român. N-aveai nevoie de o mare perspicacitate pentru a intui îngrijorările savantului helvet, cât de oarecare atenție. Orbit de Eros, tocmai aceasta îmi lipsea. Îmi închipuiam că nimic nu poate să întunece însoțita noastră idilă, să-î împiedece desfășurarea – cam bezmetică dar cât de savuroasă! – spre un deznodământ fericit la care, năucit de bucuriile zilnice, nici nu mă prea gândeam. Nu vedeam că, incomparabil mai primejdioși decât pirații care întrerupeau doar pentru moment zburda delectabilă a anticului cuplu bucolic răpind-o pe Chloe, pirați de o cu totul altă anvergură se zoreau în umbră și tot mai mult pe față să-și exercite samavolnica putere și – printre altele, mult mai cumplite fărădelegi – să o alunge de lângă mine pe Claude în depărtări ce-mi erau atunci cu neputință de străbătut.

Nici acum nu-mi pare prea lesne de parcurs o distanță, de astă dată în timp, între ora aceasta târzie a vieții în care scriu aceste rânduri și ceasul tulbure în care am cunoscut dezordinea și suferința timpurie a primei pasiuni. Zăceam sfâșiat de durere în carcera neagră la gândul că până când îmi vor da drumul, și cine putea ști când va veni clipa aceea, Claude va fi poate demult plecată departe, pierdută pentru totdeauna. Cu trecerea timpului, durerea aceasta mi-a devenit atât de străină încât o văd azi de foarte departe, dinafară, ca a unui străin. Mi-e mult mai ușor să revăd scene mărunte: pe noi doi alături, într-o bancă a sălii Pârvan la ultimul curs al lui Auger, înaintea vacanței de vară și a plecării profesorului francez din țară, pe mine ascultându-l și din când în când surâzând către ea, perfect neatentă la curs dar desenându-mi cu aplicație profilul; noi doi aplecați peste țarcul mic îngrădit în care se preumblă cu gravitate printre foi mari verzi de lobodă cele șapte broaște țestoase ale ei, ale căror nume demne îmi revin (ajutat, mărturisesc, de o notă din Jurnal): Leon, cel mai mare, mai impozant, Robert, Galathea, Frederike, Sigismund, Cyril și micul Beppo; pe ea șterpelind o mică farfurioară de sticlă groasă de la Institutul de speologie, unde trebuia să ducă o scrisoare cu instrucțiuni cercetătorilor, sosită de la tatăl ei director, o farfurioară pe care avea să mi-o dea după ce pictase pe ea un buchet miniatural de flori, sau tot pe ea lângă piscina din stadion, într-o zi de vară încă lipsită de nori, străduindu-se să picteze în culori tempera un autoportret al ei pe

spinarea mea, un portret pe care din păcate n-aveam să-l văd niciodată, spălat la prima săritură în bazinul de înot. Astfel de mici scene și multe altele de-o seamă îmi sunt furnizate din belșug de o memorie funcționând aidoma unui panoptic: privesc și, ca în urma apăsării unui declic, tablouri vivante miniaturale se îmbulzesc, se perindă, mă împresoară. Nimic însă din ceea ce însuflețea, înflora patetic aceste scene, de parcă memoria le-ar proiecta doar după ce în prealabil le anesteziase. De aceea, recitesc caietul „Claude” al Jurnalului meu, de parcă ar fi al altuia. Sunt nevoit să-l cred pe cuvânt pe tânărul care se lamentează, devorat de o pasiune contrariată, rănit în amorul-propriu cel puțin în egală măsură ca și în amorul său pentru o femeie, dezolat, turmentat, zbătându-se sufocat de neputință ca peștele pe uscat. Mi-e milă de el uneori, de tinerețea lui încercată, dar alteori, de mai multe ori, mă irită și de cele mai multe ori privesc spre frământările, spre tentativele sale neizbutite de a-și redobândi o presupusă fericire pierdută, de regretele, de nostalgiile sale, de inima sa într-un doliu pe moment inconsolabil, cu ironia pe care ți-o oferă distanța. După ce ai trecut prin alte încercări, incomparabil mai dureroase (dar este oare posibilă comparația în sfera aceasta a patosului, a celor trăite, deci suferite?), amărăciunile, dezamăgirile, înveninatele mortificări ale tentativelor ratate altădată stârnesc în tine mai degrabă ironia decât melancolia. Afecțiunile pe care nu le mai împărtășești te îndeamnă la deriziune, la persiflarea umoristică sau ironică. Pe lângă acestea, paginile scrise în acel caiet al suferințelor tânărului Daphnis despărțit de Chloe pe care o credea a lui mai trezesc uneori în mine un sentiment oarecum estetic, care și el a devenit posibil doar prin îndepărtarea de trăirile consemnate în acele texte. Într-adevăr, cât de bine este scris, îmi spun citind câte o pagină, o frază, cât de proaspăt țâșnește durerea sau poate doar cuvintele ce o exprimă! Niciun ton lăcrimos, niciun fals patetism, nicio gesticulație retorică. Cuvintele mă conving ca mărturii ale unor trăiri pe care nu le mai împărtășesc.

„Separația nu poate fi decât provizorie” încheiam, deci, la 1 august prima însemnare din caietul asemenea unui album legat într-o pânză albă, aspră, de casă. Mă încurajam singur, mă amăgeam. Nimic nu întrerupsese până atunci idila noastră. Mefiența de la început a părinților, neîncrederea prudentilor helveți cedase după ce

mă cunoscuseră și mai ales își luaseră unele informații în privința mea. Se obișnuiseră cu gândul că tânărul acesta s-ar putea să fie cel menit fiicei lor. Nu înțelegeam sau mai bine zis nu voiam să înțeleg că ceea ce se schimbase brusc în toiul acelei veri nu era atitudinea lor față de mine, că și ei cădeau victime ale acelui neașteptat cataclism, ale acelei perversiuni a Istoriei ce nu se mulțumea să bânuie undeva prin înaltele sfere ale lumii politice, ci năvălea direct, agresiv, într-o viață pașnic dedicată până atunci crustaceelor aquatice subterane și altor cavernicole. Zadarnic îmi începeam, a doua zi după penibila scenă din parc, notația din caiet printr-o constatare, care îmi pare de-a dreptul hazlie: „Beaucoup vieilli. Les cinq mois une jeunesse présente et lointaine”. Aveam sentimentul – înduioșător dacă n-ar fi caraghios – de a fi îmbătrânit peste noapte. Îmbătrânisem, se poate, dar nu mă maturizasem. Luasem caietul cu mine la Institutul de Psihologie și notam pe viu că îmi simt inima în gât cum mă sufocă la fiecare pas al cuiva intrând pe poartă. Ședeam pe banca unde mă surprinsese Claude nu demult, închideam ochii și îi deschideam deodată ca să o surprind apropiindu-se pe alee. În zadar. Mă întreb azi, cum mă întrebam de altfel și atunci, de ce nu căutam să o întâlnesc, de ce nu mă furișam noaptea – ca altădată – sub geamul ei. În dimineața aceea chiar, dacă va fi lăsat-o să iasă mama ei, știam că ar trebui să fie la lecția de pastel pe care o lua în fiecare zi de luni. Visam cu ochii deschiși în umbra nukului bătrân la ziua aceea luminoasă de miercuri, cu nici o săptămână în urmă, când „te așteptam, cu ce dorință, la colțul pieții mari, apoi văzând că te apropii... – oh, să-ți ies în cale încă odată așa, fără nici-o grijă, în strălucirea soarelui, să te întâmpin, să-ți iau brațul, sunt încă atât de stângaci, să dansez în jurul tău, să mă învârt, să te descopăr din toate unghiurile – toată bucuria mea. Eram atât de proaspăt, urcasem atât de lejeri amândoi strada universității”. Dar nu, nu mergeam să o întâlnesc, cum nu aveam să merg nici a doua zi, când știam că trebuie să urmeze un tratament la un ortoped, la care o petreceam de obicei, nici în zilele următoare, cum nu mersesem noaptea trecută la fereastra ei, în ciuda dorinței. Căci, recunoșteam și atunci, orgoliul meu era mai puternic decât pofta. Orgoliul acesta fusese lezat de cuvintele mamei sale azvârlite în neștire dar cu intenția de a mă jigni, de a ne rupe unul de altul. Zadarnic îmi repetam, în deplină cunoștință a sursei imediate

din care pornea chinul meu: „Orgoliul meu își caută suferința sa, își repetă cuvintele care i-au făcut atât de rău. Dar ce este între mine, între dragostea mea și orgoliul meu”. Știam că rana amorului propriu sângera, însă n-aș fi îndrăznit să-mi mărturisesc că între acea primă dragoste împlinită și orgoliu era o legătură mai profundă, că mai mult chiar decât pofta pusă momentan în cui, voința de putere contrariată mă făcea să sufăr. O acuzam în sinea mea pe ea că nu face primul pas, că nu încearcă tot posibilul sau chiar imposibilul să mă caute, dar, orgolios ca un pașă hapsân, n-aș fi pășit eu primul pe cărarea ce ducea spre ea.

Trufașul pașă ascundea însă în el scâncetele înăbușite ale unui biet băiat rănit. Pe cât fusesem de surprins, la începuturile legăturii noastre, de acel corn al abundenței din care se revărsau bucuriile amorului, tot astfel mă năucea acum subita sa secare. În ziua toridă de august, îmi târșăiam pașii în neștire dintr-o cameră într-alta, coboram în grădină apoi urcam din nou treptele în casă, n-aveam stare, nu puteam citi mai mult de o oră aceeași carte – mă văietam eu, cititorul împătimit, în caietul închinat ei, care mă mai reținea câte puțin pentru a-mi descărca pentru câteva clipe inima. Nimic în jurul meu nu se schimbase, toți continuau să facă aluzii la ea, să ne invite împreună, ca și cum ar fi urmat, firesc și obișnuit, să ne întâlnim în după-amiaza zilei. Cuvintele acestea mă străpungeau dureros și, totodată, păreau să mă asigure – asigurare falsă, desigur – că nimic nu se alterase, că obișnuitele bucurii mai puteau să revină, să fie regăsite. Doar falsurile consolatoare, iluziile mai nutreau în mine speranța. Nu îmi repetam, oare, eu însumi, ca pe un gaj fragil al revederii, ultimul ei „au revoir” șoptit cu spaimă, cu ochii măriți de groază, în momentul irupției intempestive din tufiș a mamei zburlete?

Orgoliul nu era o pavăză. Se strecura în mine neîncrederea și odată cu ea anxietatea: vor rezista, oare, tandrele promisiuni de veșnicie, repetate de ea de atâtea ori, unei separații ce amenința să dureze? „Nu știu să spun nimic celor absenți” – mi-a spus ea într-o zi când mă făcusem într-adevăr vinovat de o absență nemotivată. Mândria care mă ține în loc, mă împiedecă să o caut ca un înfometat îmi va aduce poate pierzania. Nu vor reuși, oare, părinții ei să o detașeze de mine? Trecuseră de abia două zile de la scena din parc și începeam să-mi

pierd încrederea în ea, în mine.

În seara acelei zile am zărit-o. Mă afluam pe treptele din fața Teatrului Național unde îi dădusem întâlnire unui prieten, când deodată am văzut-o trecând în bătrânul lor automobil Dodge. Conducea, concentrată ca de obicei când era la volan, cu mama ei pe bancheta din spate și avocatul Konnerth, un prieten al familiei, alături. Era sub bună pază. Se întorceau, îmi spuneam, de la clinică. Nu putea să mă descopere acolo la câțiva pași de ea. Privea ținută înaintea, cu fixitatea serioasă, nițel angoasată, a începătoareii lipsită de practica șofatului. Mai bine că nu-i căzusem în raza privirii, căci surprinsă, emoționată, ar fi putut face un gest riscând deraparea. „Trouble affreux” – notam eu în Jurnal, dar observam totodată cu luciditatea orei nocturne a însemnării că o revăzusem fără nici o plăcere. „Trebuie acuzat poate momentul, situația, tulburarea mea” – încercam să-mi explic lipsa oricărei tresăriri de bucurie din clipa, foarte fugitivă de altfel, a revederii. Îmi reproșam acest început, cât ar fi fost de minuscul, al defazetării. Remușcărilor începeau să mă năpădească: de ce nu-i arătasem niciodată mai fățiș bucuria mea, nu-i mărturisisem fericirea pe care mi-o dăruise dragostea ei? Mângâierile, îmbrățișările, nu înlocuiau cuvintele de tandrețe de care cu atâta zgârcenie o lipsisem. De ce fusesem atât de hain cu ea care se dăruia fără nici-o rețineră? Ce înnodase în mine, cuvântătorul preaiuscuit, tocmai cuvintele? Mă durea amintirea unui moment (de ce acela dintre atâtea altele?) când trupurile noastre ațipind după desfătările îmbrățișării, ea îmi oferise – după câte ezitări, de reticențe, de temeri – acel ciob pictat de ea ca un gaj al dăruirii ei, dar și al legăturii dorită de ea pentru totdeauna. Eram amândoi destul de stingheriți, acolo în pavilionul din grădina japoneză, mai jenați de prezența copiilor care țăpăiau prin preajmă, în clipa în care îmi întindea acel mărunț îndemn la o logodnă nepoftită de mine, decât fusesem cu câteva minute în urmă în timpul delectabilelor noastre jocuri amoroase. Timiditățile noastre în fața unui gest de înțelesurile căruia eram amândoi conștienți ne tulburau mai mult decât martorii aceia nevinovați ai înfocatelor noastre îmbrățișări din dimineața calmă de vară. Mi se părea că primesc în mâinile mele odată cu mărturisirea aceasta naivă însăși inima ei. Dar eu nu știam ce să-i dau în schimbul acestei mărturii preafierbinți. „Nu puteam mânui acest

foc...” – îmi mărturiseam acum cu tardivă căință. Tot ce-i spuneam, în prea rarele mărturisiri ale dragostei mele (de care nu mă îndoiam) era cenușiu, suna gol. Cuvintele mele erau vane și vide. Mai mult, chiar, tăceam cu încrâncenată încăpățănare atunci când ea aștepta dacă nu mărturia unei dăruiri pentru totdeauna, sperată cu candoare și fervoare, măcar promisiunea unei asemenea dăruiri. Astfel, când intrasem odată, pe o zi posomorâtă de ploaie, în biserica reformată, asistând la o cununie posacă, cu două mașini așteptând plictisit în fața intrării și cu câteva triste personaje adunate în hala gotică a vechii biserici benedictine, zugrăvită în albul prăfos de o tristă austeritate calvină, o simțeam vibrând toată lipită de mine. Era pătrunsă de o emoție ce nu se degaja din rigiditatea scrobită, ceremonioasă a ritualului, ci din ascunzișurile speranțelor ei, o emoție pe care mă făceam că nu o sesizez în timp ce-i arătam blazoanele familiilor nobiliare maghiare dispuse de jur împrejurul pereților, imaginile din bisericile catolice ale Căii Crucii Domnului fiind înlocuite aici prin imaginile deșartelor mărimi lumești. Privea spre emblemele heraldice dar vedeam că gândul și mai ales simțirea ei sunt acolo unde eu nu puteam să le urmez. O ușoară lumină galbenă plutea în dreptul portalului larg deschis al bisericii. Continua să plouă.

Remușcărilor îmi înteteau anxietatea. Nu era firesc, oare, să mă uite, de vreme ce nu făcusem la timpul său nimic pentru a pune o pecete indelebilă pe legătura noastră? În miez de noapte, îmi aminteam dintr-odată visele ei pe care mi le istorisea și în care eram tot mereu prezent. „Dormi și pe încetul voi ieși din visele tale” – notam acum angoasat. Îmi aminteam acele vise care oscilau între desfătare și teamă. A fost un timp la început în care îi provocam coșmare, apoi un anotimp mai lung al unor vise mai liniștite: mă vedea pictând în camera ei, altă dată eram profesor de desen la Basel, ori o așteptam la clinica spre care se grăbea. M-a visat odată într-o sală de tribunal. O premoniție? Amintindu-mi aceste vise, adăugam nu fără îngrijorare, în *Jurnal*: „Amintește-ți de mine, preaiubita mea, în visele tale”.

Turmentat, știind prea bine că într-o despărțire, un interval oricât de îngust ce despică legătura dintre doi care se iubesc amenință să se caște, să se lărgească tot mai mult, să devină vale, prăpastie de neștrăbătut, minutele de separație lungindu-se la zile, luni, ani, o veșnicie, zăboveam totuși, nu mă urneam să o caut, să o reîntâlnesc, ci mă mulțumeam să

mă mortific, să-mi zgândăresc rana rememorându-mi zilele fericite sau nefericite lor curmare, căutând o liniștire efemeră în scris. Când, într-un moment de luciditate, observam că nodul care mă sufoca se dezleagă scriind, că literele înșirate pe hârtie reușesc să mă elibereze, adăugam însă îndată că „între ele și mine este aceeași diferență ca între cuvintele unei rugăciuni și cel ce se roagă”. Încep să cred acum, reamintindu-mi de la o distanță (ce mi se pare când uriașă, când o nimica toată) acele tulburări ale tinerețelor și citind mărturia scrisă a acelor convulsii, că suferințele tânărului care eram izvorau mai degrabă din aplecarea mea mult prea mare în acele vremuri spre cele ce mă priveau pe mine și mai puțin spre cele ce îi priveau pe alții și priveau chiar ființa îndrăgită. Cred – judecând acum când totul și toate sau aproape toate din acele timpuri s-au preschimbat în cenușă, când actorii și martorii sunt toți sau aproape toți morți – cred că ceea ce iubeam atunci cu precădere era mai puțin o ființă de sânge, carne, plină de farmec și grație, cât o plantă ideală nutrită în serele mele intime, o plantă exigentă ce aspira la un absolut, sau poate mai adevărat aspira Absolutul. Cred că, în acea primă dragoste împărtășită, iubeam mai mult iubirea însăși decât femeia îndrăgită.

Da, îmi plăcea să iubesc și înțarcarea subită la care eram supus mă chinuia. Dar tocmai în această prohibiție a amorului, care mă despuia de delectările mele, mijeia începutul unei dragoste ce privea tot mai mult dincolo de mine, spre ființa îndrăgită. Îndeosebi acolo în întunericul celulei, unde dispărea orice șansă de a-mi mai cultiva amorul ca pe o plantă emanând parfume rare, înceta să mă obsedeze pasiunea mea, suferința mea, încercările mele de a recupera ceea ce pierdusem, și începeam să mă gândesc cu drag, cu milă, cu remușcare și cu duioșie la Claude. Îmi aminteam acolo în beznă clipa aceea în care o umbră parcă ne-a învăluit, un nor trecător ne-a umbrit deodată, în plină lumină estivală. Instalați sub clopotul crengilor unei salcii, pe malul Someșului, îi citeam dintr-o mică antologie de poeme și alte texte literare, care îi slujea bătrânului ei dascăl de engleză drept manual și carte de exerciții, când am căzut peste fraza: „Only a look and a voice, then darkness again and a silence”. Mă străbătuse și pe mine ca un presentiment funest, dar pe ea cuvintele acestea o zguduiseră de-a binelea. Se străduia să-și ascundă lacrimile, izbutea

cu greu să îngaiame câteva vorbe printre sughiturile de plâns: „Atât va rămâne, atât...O privire și nici măcar o voce...În întuneric și în tăcere...”. Hohotele gâtuite o sufocau. Căutam să o liniștesc dar și eu eram tulburat mai ales de jalea ei.

Întunericul poate fi, însă, un destul de bun sfetnic, chiar dacă nemilos, și poate tocmai de aceea. El te ajută uneori să vezi ceea ce ochii tăi nu zăriseră sau nu voiau să vadă ziua în amiaza mare din lumea pestriț colorată de pasiunile tale. Mă judecam tot mai sever, acolo în celulă, mai puțin condescendent față de slăbiciunile mele. Mă vedeam rătăcind năuc, în zilele, săptămânile dinainte de arestare, într-un Cluj pustiit prin absența femeii iubite, pe străzile goale, un oraș vid, închipuindu-mă doar așteptând-o iar, ca mai înainte, în fața casei misterioase care ne vrăjise, cu obloanele ei trase, după zidul bătrân ce împrejmuia o grădină sălbătică dar redevenită o grădină a raiului în închipuirea noastră. Revenirea, acea veșnică întoarcere a timpului fericit de altădată, este însă o iluzie vană, cum tot mai mult și cu mai multă amărăciune îmi spuneam. Dezabuzarea nu așteptase căderea mea în beciul de pe Republicii pentru a începe să pună stăpânire pe mine. Vineri 6 august, când se împlineau șase luni de la prima noastră întâlnire, mă trezisem, într-o primă dimineață de toamnă, din coșmaruri confuze în care ea intra cochetă, capricioasă, pentru a dispărea apoi. Seara notam în caietul Claude: „nu este întoarcere, nici repetiție...”. Ca în visul meu, o zărisem în aceeași zi, singură în mașină, dând colțul din strada Iorga spre Prefectură și dispărând. Eu însumi deveneam un personaj coșmaresc – așa începeam să mă judec și să mă condamn în celulă – reamintindu-mi proiectele mele de a o regăsi, apoi gesturile, actele întreprinse. Ce nu-mi trecuse prin gând? Să o caut prin intermediari, prin Nego sau mica baroană Degenfeld, prietena ei, ori prin Neel, prin pictorul Capidan, vecinul lor, prin consulul britanic, să-l angajez pe avocatul Konnerth să intervină în favoarea mea, să-i trimit flori, fructe (de unde această aberație, mă întrebam de îndată ce-mi venea ideea). Căci nu-mi pierdusem întru totul simțul ridicolului. În seara acelei nefericite zile de 6 august, după ce refăcusem de unul singur preumblarea noastră din prima seară, trecând prin toate locurile noastre familiare – într-o acțiune, cum recunoșteam în *Jurnal*, de automutilare – îmi încheiam cu destulă

luciditate însemnarea: „Uneori toate acestea îmi par ridicole...”

Dar recunoașterea ridicolului nu te împiedecă să comiți acte ridicole. Astfel era recursul la medierea jurisconsultului Konnerth, ales de mine pentru a comunica cu Claude și familia ei printr-o eroare atât de evidentă de apreciere încât mă întreb azi dacă nu urmasem o vreme această cale și încă cu perseverență, în ciuda zădărniciiei sale evidente, împins mai degrabă de o profund ascunsă în mine voință de a face să eșueze orice tentativă a mea de recuperare a iubitei pierdute. A vorbi cu acest avocat privitor la intențiile mele serioase de căsătorie, despre care mă ferisem ca de o pacoste să-i vorbesc tocmai ei, deși știam că aștepta cu sufletul la gură o astfel de declarație dar mă ferisem întrucât nu aveam câtuși de puțin asemenea intenții, a-l consulta pe jurist cu privire la atitudinea părinților ei față de mine, pe el, amicul lor, solicitându-i concursul pentru a-i determina să mă accepte, a cere prin el o întâlnire cu ea autorizată de părinți, erau tot atâtea demersuri condamnate din capul locului la eșec. Politețea extremă, solitudinea afișată, bunul simț al unor opinii exprimate de el („Ea nu va face nimic pentru a-și urma înclinația împotriva voinței părinților ei”), sfatul înțelept de a renunța, în toate acestea ar fi trebuit să recunosc deșertăciunea recursului meu. Dar nu, insistam cu stupidă încăpățănare, iritat de răspunsurile evazive, de amânările avocatului, de formulele sale vagi, ezitante, de tot mai clare sa reavoință sau cel puțin impaciență ascunsă sub masca gentileței. Aveam însă încredere în fondul său de probitate saxonă, atunci când îl însărcinam cu transmiterea mesajelor mele. Aș fi putut înțelege cum le comunică după faptul că nu-mi aducea niciodată nici cel mai mărunț răspuns. Cred că întreaga afacere îl plictisea, asemenea serviciilor pe care era obligat – cum însuși mi-o mărturisise – să le aducă familiei Chappuis.

„A dispărut, dar poate eu am dispărut pentru ea” – notam în *Jurnalul Claude*. Prins ca într-un vârtej al curenților contrari între sentimente exaltate și resentimente nu mai puțin exacerbate, mă zbăteam fără să izbutesc să ies la liman. Mă biciuiam până la rană dar, orele de autoflagelare alternau (când nu coincideau) cu cele de hulire a părinților fetei, a prietenilor lor și în cele din urmă, în momente de exasperare, chiar și a iubitei odios-iubită. Ceva din această dublă pornire agresivă trebuie să fi marcat scrisoarea pe care i-am adresat-

o în ziua în care am înțeles, în sfârșit, că medierea lui Konnerth mă ducea într-o înfundătură. Primise scrisoarea (aveam confirmarea semnăturii ei, căci o trimisese recomandat) dar nu răspundea. E adevărat că în ziua primirii ei a apărut împreună cu o prietenă la stadion. Sperase să mă întâlnească acolo? Scrisoarea a fost, poate, o greșală – îmi spuneam îngrijorat peste câteva zile. Fusesem prea precipitat de a rupe totul. „Credeam că fug de ea” – notam sâmbătă 21 august în *Jurnal* – și aștept, o doresc, nu mă pot desprinde”.

Nu făceam încă pasul cel mai simplu, dorit de ea, așteptat de ea din ziua despărțirii silite, pasul pe care desperase să-l mai aștepte din ziua primirii scrisorii mele socotită de ea „atroce”, așa cum probabil era, pasul cel mai firesc, acela de a căuta să o întâlnesc. A trebuit o lovitură de teatru care să mă împingă la acel pas. În după-amiaza de duminică ce a urmat după sâmbăta în care îmi ruminam regretele, i-am făcut o vizită lui Henri Jacquier. Mă întrebase ce mai face familia Chappuis și văzând că nu știu nimic, îmi povestise ce aflase el de la profesorul Vasiliu. Agenți ai Siguranței percheziționaseră acasă la ei, Chappuis nu se mai putea întoarce din străinătate, fiind acuzat de spionaj. Cât despre Claude și mama ei, știa că se ascund undeva fiind găzduite la prieteni.

Eram răvășit de spusele lui Jacquier. Plecând de la el, m-am oprit la casa Chappuis, i-am dat ocolul căutând să deslușesc un semn de viață prin perdeaua copacilor și tufișurilor, dar nu zăream nicio rază de lumină, nicio mișcare. Casa părea pustie. Întunericul se lăsa în timp ce eu pândeam, îndemnându-mă și îngăduindu-mi să mă apropiu mai mult de ea. Gardul din spate, dinspre Someș, al grădinii era ușor de escaladat. Mai sărisem peste el în nopțile amoroase. M-am apropiat de balconul cu fereastra ei pe pervazul căreia deslușeam în vasele lor cactușii mici, florile albastre de munte pe care i le dădusem. După perdelele trase, nu se vedea, nu se auzea nimic. Nu era încă atât de târziu încât să se fi culcat, deci nu erau acasă. Am așteptat un timp, apoi, ne mai având stare, am plecat. A doua zi, destul de devreme dimineata, sunam la ușa micuței Degenfeld. Nimeni. Stăteam pe ghimpi la cursul de îndoctrinare la care erau supuse toate cadrele Universității. Într-o bancă din aula mare, festivă, ședeam alături de Blaga, în spatele lui D.D.Roșca și al altor foști dascăli ai mei, acum

colegii mei, ascultând ineptiile pe care o instructoroară comunistă ni le debita pe un ton în același timp doct și brutal. Îmi amintesc din acel curs (primul și ultimul de acest gen la care am fost silit să iau parte) o frază ținută de acea energumenă: „Noi nu suntem împotriva urii!” Vorbea, firește, despre lupta de clasă. (Aveam să evoc aceste cuvinte și scena mută, apăsătoare, umilitoare, a corpului profesoral încă neepurată al Universității din Cluj, obligat să le asculte în tăcere, să urmeze acel curs și să se prezinte apoi la o examinare, atunci când, cincizeci și cinci de ani mai târziu, în aceeași sală, aveam să-mi țin alocuțiunea de primire a titlului de Doctor honoris causa al bătrânei mele alma mater). Izbutind în sfârșit să scap pe la amiazi de la cursul acela de îndobitocire, mă repezeam dincolo de drum, urcam în goană treptele casei vechi și sunam la ușa apartamentului modest al familiei Degenfeld. Traversând strada, o zărisem pe Claude alături de prietena ei la o fereastră. Tulburare și fericire în același timp. Ieșise amica la ușă. Ea nu se arăta. Dintr-o suflare, i-am relatat fetei cele istorisite de Jacquier. Apoi a apărut ea. În amintirea mea, scena aceasta s-a șters cu desăvârșire. Nu fără motiv, cred. Seara notam în caiet: „Răceală în privirea ei, nici măcar politete, mai degrabă ură. Dar poate mă înșel. Și-a regăsit înfățișarea dinainte, de acum șase sau șapte luni, când am zărit-o la un concert. Inutil de continuat”.

Ca pentru a pecetlui printr-o infidelitate hotărârea de a rupe, căutam o compensație sexuală și, bineînțeles, o găseam pe dată, în după-amiaza acelei zile nefaste, fiind poate singurul lucru pe care-l găsești când îl cauți. Dar în zadar îmi propuneam, în exasperarea mea din primele ore după acea revedere care nu fusese o adevărată întâlnire, să fac totul, și făceam ceea ce credeam că e totul pentru a ajunge la o completă detașare, în van mă opuneam oricărei tentații de revenire, nu izbuteam să alung obsesia ei. Ce rost avea să clamez în sinea mea și în pagina *Jurnalului* din seara acelei zile împotriva „legăturilor primejdioase” care sunt – socoteam eu îndârjit – primejdioase tocmai pentru că sunt legături, deci păcătuiesc împotriva libertății, de vreme ce nu puteam uita cele gândite și mai cu seamă simțite în tot timpul din urmă, sub semnul pasiunii, despre libertatea deplină doar în iubire, prin iubire. Întâlnirea aceea ratată, în care nu promisem nici măcar lămuriri cu privire la alarma celor două femei (alarmă ce avea să se

dovedească în mare măsură exagerată, căci avusese loc o descindere neliniștitoare a unui agent al poliției secrete care pusese întrebări cu privire la profesorul Chappuis, consul onorific al Elveției, dar acesta nu fusese nici acuzat de spionaj, nici împiedecat să se întoarcă acasă, cât despre percheziție aceasta cred că apăruse în imaginația fertilă a bunului nostru prieten Henri) revederea oricât de glacială deștepta în mine ca și în ea, cum aveam să aflu mai târziu, emoții ce nu făcuseră decât să ațipească, dar care mocneau sub spuză. De aceea, dacă în zilele următoare mă retrăgeam din nou, ca un melc rănit, în cochilia mea orgolioasă, închizând cu ciudă caietul Claude, o altă știre, mai degrabă surâzătoare aceasta, mă îndemna să-l redeschid și, bine nțeles să o caut iar pe Chloe, ca un Daphnis impenitent revenit la oile sau mai curând la oița lui. Cineva îmi arăta într-un jurnal maghiar din Cluj un articol închinat pictoriței Fuhrmann, maestra în ale artei a iubitei mele. Aceasta apărea și ea în reportajul respectiv, schițată astfel: „În fața șevaletului, o tânără blondă pictează un buchet de flori. E singura elevă a artistei”. După cum revăzând-o, cu vreo două săptămâni în urmă, în anticamera micii baroneze, Claude mi se păruse dacă nu cu totul ireală, oricum mult mai puțin reală decât îmi apărea bântuind mereu închipuirea mea, tot astfel citind cele câteva cuvinte banale ale reportajului am avut-o deodată în față, mai prezentă ca oricând, invadându-mi simțurile, năpădindu-mi cu o dulceață indicibilă simțirea toată. Mă îmbăta aroma feminină a acelui păr blond de parcă nasul mi-ar fi fost înfundat în buclele sale. Simțeam răcoarea caldă a mâinii care ținea pensula și mă înduioșa până la lacrimi buchetul acela naiv de cârciumărese pe care nu le văzusem niciodată pictate de ea pe vreun șevalet dar care îmi colorau acum duioșia, dorul, dragul.

N-am așteptat până a doua zi pentru a o căuta și a o găsi în chiar seara aceea. Pentru câteva minute doar, stânjenite, ireale și acelea, abia întrezărindu-ne prin leațurile putrede ale gardului, în amurgul de toamnă ce se lăsa cu miros de fum din grămezile de frunze uscate arzând mocnit prin grădinile de pe Grigorescu și Fântânele. Și din seara aceea începu un nou timp, despre care nu știam că ne era măsurat, cântărit și socotit undeva, nu știam noi unde, foarte scurt, un răstimp încheiat curând prin întemnițarea mea, timpul straniu, agonice, al întâlnirilor pe fugă și furiș, al așteptărilor zadarnice, al neînțelegerilor, al ațipirii

și foarte rarelor treziri cum a fost ultima, aceea dintr-o dimineață de miercuri când a chiulit, riscând scandalul cu ai săi, de la lecția de șevalet ca elevă a pictoriței Fuhrmann. „Minunea acestei dimineți, din clipa în care am ajuns în piața mare însorită, fără speranță și decis să o părăsesc dacă nu vine, și a venit, până în clipa în care ne-am despărțit, pe la două, aproape de pod. Surâsul ei și strălucirea vocii și a obrazilor și aureola. Infiniment heureux”.

Nu știam în seara când scriam aceste cuvinte că e pentru ultima oară când dragostea aceasta mă fericea. Căci în cele câteva zile câte mi se mai acordau de libertate, totul ne-a stat împotriva. Până și ultima noastră întâlnire (despre care nu știam că va fi ultima în viață, căci dacă am fi știut poate ne-am fi purtat altfel, ca în fața unei morți anunțate). O așteptam la colțul hotelului New-York. Băteau clopotele de ora douăsprezece în turnul bisericii Sfântului Mihai din piața Unirii de alături când am văzut-o venind spre mine, surâzătoare, pe strada Universității. În aceeași clipă îl zăream apropiindu-se din strada Iorga pe Blaga. Nu-l puteam evita pe filosof căci mă recunoscuse și îmi zâmbea și el de departe. Mă simțeam caraghios, ca măgarul lui Buridan între cele două căpițe. Au ajuns cam în același timp la colțul unde stăteam eu privind când în spre unul, când în spre altul. Am făcut prezentările. Profesorul o privea cu curiozitate și vădit interes, aflase despre ea. Ea îl cunoștea de asemenea din povestirile mele. Era intimidată și tăcea sau răspundea scurt, monosilabic. După ce maestrul și-a luat rămas bun de la noi cu un galant „au revoir, mademoiselle” către ea, am rămas cu ea doar câteva clipe. Iritat de ceea ce mi se părea o ușoară „impertinență” în tonul ei, am renunțat brusc să o mai petrec spre casă. Surprinsă, ascunzându-și supărarea sub masca indiferenței mi-a spus: „Retournez dans votre chateau. – Sans chatelaine” – ripostam eu morocănos, la care ea, cu prefăcută voioșie: „Mais avec un bon vin...”. În fața caietului deschis, noaptea următoare, o noapte rece de început de toamnă, revedeam scena, pe Blaga depărtându-se, pe Claude încercând să mă însenineze, înainte de a o vedea și pe ea părăsindu-mă. „Mă las torturat de monștrii pe care îi făuresc eu însumi”, observam în caiet. „De fapt, cred acum (e o noapte pură, afară aerul ți se lipește de obraz ca o lamă de oțel, în fața mea fotografia ei continuă să-mi arate același profil serios

deasupra tandreței unei mâini întinse spre trandafirul din corsaj, totul pe un fond întunecat) dorințele noastre se caută și se vor regăsi”. Îmi rememoram gesturile, cuvintele noastre, din piață, le cântăream, le judecam și mă judecam. Nu știam că erau ultimele cuvinte pe care le schimbam în viață.

Nu puteam ști aceasta, acolo, în beciul acela întunecos, din ce în ce mai rece pe măsură ce înaintam în toamnă. Dârdâiam în haina mea subțire, lihnit, cu mâțele chiorăind, mă dureau încheieturile de frig, toate măduarele, trupul tot era o durere, de parcă aș fi fost bătut. Numi dădeam seama ce mă chinuia mai rău, foamea sau frigul. Talgerul de metal plin de zeamă caldă ce mi se întindea stropindu-mă, odată, rareori de două ori pe zi, mă desmorțea și-mi potolea pentru moment, dar ațâțând-o de îndată mai rău, foamea tot mai turbată. Ajunsesem să-mi morfolesc în gură ca sugacii un colț al gulerului cămășii, ba chiar să caut – fără să izbutesc – să desprind cu unghiile o așchie din scândura de sub mine pentru a o suge și a-mi amăgi foamea. Sleit, nu mă mai puteam concentra multă vreme, ci cădeam din când în când într-un fel de puț întunecos al somnului, o letargie mai neagră chiar decât celula, o beznă bântuită de vedenii. Rareori acestea erau luminoase; de cele mai multe ori erau sinistre. Noaptea continuă în care trăiam isca monștri. Chiar și zgomotele, vocile pe care le auzeam, în acel fund al culoarului în care fusesem mutat de câțva timp, după ce un gardian mă surprinsese încercând să comunic cu un vecin de celulă, îmi parveneau straniu distorsionate. Mă întrebam, uneori, dacă n-am halucinații de foame, dacă mai sunt tot timpul în stare să despart cele reale de cele ireale. Astfel într-o dimineață, când am fost scos la „program” – cum numeau gardienii toaleta grăbită în buda imundă – mi s-a părut că recunosc într-unul dintre cei doi paznici pe un vecin al nostru din Hajongard. E imposibil să fie unul din frații Szabó, îmi spuneam întorcându-mă în celulă. Frații aceștia cu nevestele și copiii lor aveau o gospodărie comună lângă livada noastră. Oameni vrednici, muncind din greu, ne înțelegeam bine cu ei. Credeam că mi se năzărise, recunoscându-l pe unul dintre ei sub uniforma gardienilor. Dar două sau trei zile mai târziu, iată-l din nou în schimbul de dimineață care ne scotea din celulă pe Szabó al nostru. De astădată l-am fixat cu luare aminte și am zărit și în privirea lui

îndreptată asupra mea ca un semn de recunoaștere. Cum avea să-mi spună mai târziu, nu i-a fost ușor să mă recunoască, într-atât eram de schimbat. Omul, milos și interesat totodată, ceea ce e la fel de omenesc, i-a căutat într-o seară pe ai mei și le-a dat vești despre mine, spunând că prin noua sa meserie – căci intrase de curând în poliție – a apucat să mă vadă. Veștile aduse de el nu erau deloc îmbucurătoare („e piele și os, dacă îl țin mult acolo, nu-i a bună...Faceți poate ceva, dom'doctor, pentru el”), dar erau totuși semne de viață de neprețuit pentru ai mei. L-au încărcat cu daruri pe omul care nu intrase încă în pielea securistului, ci rămăsese onestul cultivator și vânzător la piață de cartofi și verze, care mă căina că „un băiat atât de bun, pâinea lui Dumnezeu” ajunsese în beciul acela în care l-au pus pe el „ăia” să păzească. „Zău lui Dumnezeu că tare nu-mi place ce m-au silit să fac”, repeta el și întârea pe ungurește, spre Mama: „Isten látya a lelkemet”. Dumnezeu îi vedea, desigur, sufletul mult mai bine decât îl vedeam noi, dar oricum ar fi fost, părinții mei îi erau recunoscători că le aducea din când în când vești despre mine. Într-o dimineață, a intrat peste mine, în timp ce mă spălam la țuțuroiul din spălătorie și mi-a șoptit: „Am vorbit cu părinții, sunt bine, te așteaptă. Dom'doctor se plimbă zilnic în sus și în jos aici pe Republicii...Ce să le spun?” Dar n-a mai așteptat să răspund căci se auziră bocănind pașii colegului de tură în încăperea de alături. Szabó profitase probabil de lipsa acestuia pentru a se strecura și a-mi spune cele câteva cuvinte. Acum îl auzeam strigând de dincolo către mine: „Da Ț-am spus să ieși odată, ce mama!...”. Au trecut alte câteva zile până când să prind un moment favorabil și să-i șoptesc: „Spune-le la ai mei că sunt bine, sănătos, să nu-și facă nici-o grijă. Tata să meargă pe strada Kogălniceanu într-o dimineață de luni la pictorița pe care o știe și să-i ducă din partea mea un buchet de trandafiri elevei sale.” Pregătisem fraza aceasta și o torăisem dintr-o suflare. Gardianul ascultase fără să zică nimic. Claude împlinea în zilele acelea nouăsprezece ani, florile erau destinate sărbătoririi acestei aniversări dar, mai mult decât atât, folosind limbajul străvechi al florilor doream să-i fac un mic semn de dragoste. Eram convins că bunul meu părinte avea să o caute și să-i dea de știre despre mine. Căci scufundat în bezna aceea în care nu puteam afla nimic, mă mâhnea gândul la neștirea în care trebuie să se

zbată ea.

După ce am azvârlit butelia aceea fragilă în mare, parcă s-a lăsat o liniște amortitoare în mine. Rebegit, tremurând de frig, mă ghemuiam în colțul dinspre ușă al scândurii, unde mi se părea că simt intrând o adiere mai puțin glacială și alunecam tot mai des, mai adânc în visare ca într-o rășină vâscoasă. Zgomotele de-afară la care ciuleam până atunci zadarnic urechile, pentru a surprinde ceva, nu știam nici eu ce anume, ajungeau la mine din ce în ce mai asurzite, ca trecute prin straturi groase de vată. Zilele, săptămânile treceau tot mai încetinit, le țineam greu socoteala, pierdut în reveria păstoasă. În somnolența mea nu mai simțeam nici foamea, mai mult zgândărită decât astâmpărată prin zeama caldă din talgerul de tablă. Abia o sorbeam și ațipeam pentru câteva clipe, apoi mă trezeam iar clănțănind din dinți, îmi frecam țurloaiele înghețate, le adunam sub mine și alunecam din nou tot mai iute la vale, pe o pantă abruptă, prăpăstioasă, eram la volan și o luam razna din calea Feleacului, printre tufișuri și știam că în fața mea, undeva, este marea, în care mă temeam dar și nădăjduiam să mă prăbușesc, căci Claude mă aștepta undeva, în larg, într-o insulă... De pe o terasă, bătrânul pictor Capidan îmi făcea semn să vin la ei, căci ea se afla în atelierul său unde picta, dar când ajungeam în fața lui, în locul pictorului, un anchetator îmi făcea semn rânjind să mă apropiu...

Coșmarele mă urmăreau uneori chiar și pășind până la spălătorie. Sau îmi închipuiam că văd ceea ce nu putea fi cu adevărat, ca în dimineața în care, trecând prin încăperea gardienilor, înainte de a intra în cloaca rău mirositoare, am trecut pe lângă o măsuță al cărei sertar tras afară era doldora de bucăți albe, apetisante, de zahăr cubic. Szabó, de serviciu în ziua aceea, era singur, îmi întorcea spatele. Când am ieșit nu mai era singur, sertarul era închis. Fusesse oare deschis într-adins și mă îmbiase să iau sau doar totul nu fusese decât o închipuire, mă întrebam revenind în celulă. Au trebuit să treacă mai multe zile pentru ca scena să se repete. De astă dată n-am mai ezitat, am înșfăcat un pumn de zahăr din sertar și mi-am văzut de drum. A fost într-adevăr un deliciu pe care l-am savurat cu măsură, împărțind cuburile pe mai multe zile. Din păcate, nu s-a mai ivit un alt prilej pentru o asemenea pomană. De altfel, în curând Szabó al meu înceta să-și facă

apariția în turele gardienilor din celular. Fusesse degradat, avansat, i se schimbaseră misiunea? Episodul plăcut al cuburilor de zahăr se pierdea în urmă iar eu, tot mai sleit, mă prăpădeam tremurând de frig și de foame în întuneric, când într-o zi...era spre seară, deși nu mai știam prea bine rânduiala orelor, ușa celulei se deschidea ușor, fără zgomot, zăvoarele alunecaseră fără să zornăie, nici un pas, nici o voce nu se auzeau de afară, și în liniștea adâncă, în lumina alb-albăstruie din deschizătura largă deslușeam o siluetă, Doamne... era ea. Aplecându-se încet spre mine, strâns în colțul meu, şuvițele blonde o aureolau, ochii de peruzea îmi surâdeau cu nespusă dulceață. Nu scotea nici-o vorbă, avea un deget în dreptul buzelor, îmi făcea semn să tac. Încercam să mă ridic, dar nu izbuteam, eram prea istovit. Îi zâmbeam, totuși, fericit, când brusc lumina albăstruie se stinse și pe întuneric auzeam un țipăt ca de animal înjunghiat, apoi zgomotul înfundat al unui corp căzând urmat de o învălmășeală de bocănituri, de zornăituri de chei, de zăvoare și urlete, iar prin ușa deschisă o namilă izbită din toate părțile se prăvălea peste mine într-o salvă de înjurături.

(Fragment din *Abisul luminat*)

NICOLAE BALOTĂ

ION MIRCEA

Final târziu al Luptei de la Borodino

Ultimul descendent de parte bărbătească al familiei imperiale (și când spun ultimul știu foarte bine ce spun) a fost primit în după-amiaza zilei de ieri, cu tot fastul cuvenit, la hotelul Ritz din capitala Hexagonului.

și-a lăsat, potrivit cutumei, iscălitura olografă în cartea de aur a hotelului și s-a retras imediat în apartamentul regal.

răstignit pe coverta patului său patrimonial, cu un pahar de Bloody Mary în mână, preparat de bravul și inegalabilul său secretar particular, contempla un tablou de pe peretele de răsărit al apartamentului.

tablourile astea reprezentând războaie, de fapt crâmpie din ele, secunde dilatate ale istoriei – s-a trezit el gândind cu voce tare – ar trebui dotate cu mici jgheaburi în partea lor de jos, la subsol, cum s-ar spune, pentru a strânge sângele din bătălii. nu crezi?

(dar secretarul, dotat cu auz selectiv, nu a vibrat.)

și-a amintit muzeul din Rusia, pasarela înaltă și circulară de pe care, ținându-te cu mâinile de parapetul de metal, puteai contempla într-un fel de vale, ca într-un mic crater selenar, tabloul în relief al Luptei de la Borodino, miniatura înfrângerii colosale a marelui Napoleon.

a revăzut mental infanteria infinitezimală, cavaleria, tunurile din lemn de cireș în poziție de tragere, primii morți și primele stindarde

în bernă. Doamne, dacă ar fi cu toții orbi? s-a trezit gândind. dacă am avea două armate oarbe trecând una printr-alta călăuzite exclusiv de auz, de mirosuri, de flerul inefabil al orbilor, iar noi, sus, pe parapet, examinându-i cu cinism ca printr-o lupă, în timp ce soarele își aruncă ultimele monede de aur în lume ca-ntr-o cutie a milei?

și-a întors ochii spre geam și l-a cuprins aceeași indignare contrariată pe care a încercat-o demult, copil, la Karlsbad, în vana lui de porțelan, surprinzându-și privirea cum străbate venele viu colorate ale vitraliului.

un scrâșnet și un nod de durere fierbinte în plexul solar, apoi durerea repetându-se atroce ATUNCI și ACUM, ca și cum cineva i-ar fi mototolit sticla ferestrei în pumni și i-ar fi aruncat-o în stomac.

deodată a văzut cu o claritate neobișnuită parchetul dat cu ceară, oglindă maronie de lemn și bordura lui, ei da, bordura parchetului perfect dreptunghiulară, ca o ramă de tablou, doar că așezat cu fața spre tavan. dacă podeaua s-ar umple de sânge, uite, sângele n-ar putea părăsi încăperea – s-a trezit el gândind.

o ultimă privire mirată spre paharul de pe noptieră, pe trei sferturi gol și tot pe trei sferturi plin de lumina aceea pură și ușor tamisată a unei după-amiezi autumnale pe malurile Senei.

somnul s-a instalat aproape simultan cu efectul acelei substanțe invizibile care, pe deasupra sângelui de tomate, își răspândea deja parfumul perfid de migdale amare, pe când bravul și inegalabilul secretar particular al prințului părăsea pe vârfuri, nevăzut și neauzit de nimeni, apartamentul.

cine ar fi trecut întâmplător în acel moment pe coridorul aripii regale a hotelului Ritz, ar fi putut citi pe o mică pancartă luxuriantă, care atârna de clanța unei uși, prezentul adagio: NU DERANJAȚI. IMPERIUL VĂ ESTE RECUNOSCĂTOR.

Parfumul aproape negru al demenței

Sigur toată mulțimea aceea avea și ea margini
și dincolo de marginile ei două brațe
și în aerul lenticular de deasupra ei un cap
și dedesubtul ei două cizme din piele barocă albastră
care o înălțau de la pământ. și a trebuit
să vină cele două lacrimi
și să spele ochii plecați și lentilele ochelarilor
ca imaginea să se degradeze și brusc
să se lase ceața.
și ca într-un film de Kurosawa
un poștalion tras de cai să alerge bezmetic prin ceață
de jur împrejurul unui copac în cerc tot în cerc
pentru ca toți cei ce văd să vadă orbirea
și rătăcirea/să adulmece
parfumul aproape negru al demenței
absența Nordului
din întunericul oricărei săli de cinematograf.

Traversarea

Nu mai văd
propriul corp mi s-a lipit de ochi
și stă acolo între mine și lume
ca o privire.

“Aici! Aici! și mergeți cu mâna dreaptă spre dreapta”
iar când cuvântul va fi întreg
așternut pe hârtie
vom fi demult ajunși în America.

pe urmă pleoapele ne-au crescut
și ne-au acoperit trupul până la pământ
cortul dreptilor

Emmanuel
Emmanuel
cu noi este Dumnezeu

cu noi copiii și bătrânii
cu noi și nenăscuții noștri
doar morții au spus nu
morții sunt îndărătnici
a trebuit să le smulgem hârtiile din mâini
i-am implorat și abia când țărmul a dispărut din priviri fără urmă
nu i-a lăsat inima
și hârtiile s-au făcut albe din nou.

“Aici! Aici! și mergeți cu dreapta drept spre dreapta”.

LIVIU FRANGA

RUBEN ȘI DIONIS

pentru Rora

Personajele:

Dionis / Călugărul Dan / Dan

Umbra călugărului Dan

Maria

Ruben

Îngeri (în variate formule)

Glasul Ziditorului

Naratorul (în Prolog și Epilog)

Doctorul

Asistenta

Cor (în variate formule)

un trecător fluierând

un bărbat băut

o femeie care traversează

un băiat rom cu căști

un dansator cu picioarele goale

jucători

bătrâni la taclale

fete la geamuri

fata care se demachiază

un înger la etaj

heruvimi

serafimi

un pluton de pompieri

un echipaj de poliție

un echipaj smurd

tineri sub balcoane

PROLOG

(Naratorul se îndreaptă încet din spatele sălii spre scenă. După câteva clipe de nesiguranță, urcă, oprindu-se pe câte o treaptă, scara laterală ce duce spre scenă. După prolog, nu mai coboară treptele, luminile se sting încet peste el, scena se cufundă într-un întuneric total. Piesa poate începe.)

NARATORUL

Dacă îmi închid un ochi,
mâna mea-i mai mică.
Dar privind cu amândoi
crește dintr-odată.
Haideți haideți să privim
lumea cu un singur ochi !
N-ați crede că trăim
doar pe jumătate ?

Ce se-ntâmplă ? Oare nu-i
tot aceeași mână ?
Lumea când sub ochi o pui
n-o să mai rămână
cum o știm ? Sau poate cei
care îți arată
altfel decât este ea,
simpla realitate,
sunt chiar ochii tăi ? Acolo,
tot ce-i mic se face mare,
tot ce-i nesfârșit dispare.

Oare nu-i cumva un strop
lumea noastră, într-o mare
de-alte lumi ? Sau poate-un bob,
bob de rouă, picurat

dintr-o lume fără margini, clară
sub alt soare, sub alt veac ?

Tot ce vezi cu ochii tăi
îți oferă trupul, ăsta.
Nu cumva te-ncrezi în el
și, convins că vezi perfect,
bâjbâind, pe apucate,
ai pierdut, de fapt, ieșirea ?
Ce vezi tu cu ochii tăi
este pojghiță și fum,
este humă, este scrum,
atârnată-n gol, privirea ...

Dacă vrei să vezi, aievea,
neschimbarea, neclintirea,
ochii-nchideți-i ! Privește
doar în tine, doar în tine:
înlăuntrul tău e timpul
și-nlăuntru este spațiul,
este rădăcina lumii,
începutul fără sațiu
și sfârșitul. Restul este
doar un vis, doar umbră rece
a prezentului din suflet:
neschimbata lui poveste.

Haideți, deci ! Încet, încet,
să ne scufundăm în el,
în infinitate.

*(Noapte. Ploaie mărunță. Străzi strâmte și noroioase. Vitrine cu
jaluzele trase. Alte vitrine goale. Un bar cu uși întredeschise, din care
ies dungi de lumină murdară și cercuri de fum. Un trecător fluierând.
Un bărbat băut, împleticindu-se. O femeie traversează repede strada,*

la lumina roșie a semaforului electric. Ud de ploaie, Dionis se apropie de barul din care ies și muzici amestecate cu lumină și fum. Mai ies un băiat rom, cu căști, și un dansator cu picioarele goale. Se văd și nu se văd, se încrucișează și se despart după colț, intră din nou în bar. Și Dionis intră în bar: Se așază la masă. Își scoate mobilul și dă un sms. Biliard, ruletă, poker. Multe leduri clipesc intermitent. Jucători. Dionis rezemat într-un cot, cu mobilul la ureche.)

DIONIS: Viața ? O formulă. Un număr pur, o rădăcină pătrată. (*Spre jucători*) Sau poate un as ... din mânecă scos ... sau o damă de pică, depinde ! Cum ți-e norocul. (*Se ridică. O pendulă bate de 12 ori.*) Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă, și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vama. Pe căi bătute-adeșea vrea mintea să mă poarte, s-asamăn între-olaltă viață și cu moarte. Ci cumpăna gândirii-mi și azi nu se mai schimbă, căci între amândouă stă neclintita limbă.

(Ploaia se oprește la ultimele bătăi ale pendulei. Valuri de nori negri-vineți. Din când în când, lună palidă și rece. Dionis, cu mobilul tot la ureche, intră în scara blocului de lângă bar. Deschide ușa garsonierei. Un pat lângă ușă. Teancuri de cărți pe lângă pereți. Hârtii, praf, cutii goale, peturi aruncate. Pe peretele din fund, un tablou în mărime naturală, cu ramă sculptată. Toată lumina cade pe tablou. Restul se scufundă în întuneric.)

Bună seara, tată. Am venit. Acolo unde ești poate e bine. Poate e mai

bine. Poate stai cu mama. Du-te dracului de telefon. (*Îl aruncă.*) Ce să fac cu el ? Tot nu pot să vorbesc cu voi. (*Ia o carte veche de pe jos. O deschide la întâmplare.*) Ce mi-a mai rămas ? Uite și cartea asta. Are niște secrete. (*Cu bricheta pe post de lanternă fugărește rândurile.*)

CORUL: (*din spatele scenei*) *Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium.*

*Director caeli vigilat
noctesque diesque
qui sistit fixas*

horas terrigenae.

DIONIS: Constelații ... Cercuri se-ntretaie ... Un ghem de fire roșii ... Alpha și Omega. Rețele duc în galaxia Vega. (*Stinge bricheta. În șoaptă.*) Deasupra mea parcă ar mai fi o mie de ceruri în albastrul adâncimii. În cartea asta stă semnu-ascuns. Cu el pătrunzi în lumi pe care mintea neadormită le urzește și le topește și te trezești în alte timpuri alte spații de unde ajung la noi numai șoapte.

(Se întinde pe pat. Lumina se stinge peste el. În același timp, mai întâi slab, apoi din ce în ce mai strălucitor, un con de lumină se deschide la un alt etaj. O față se demachiază în fața oglinzii. Muzici de la un calculator. În spatele fetei un înger. Cântă cu gura închisă. O ia la dans. Se desprinde de ea, dispare. Strălucirea conului slăbește. Se lasă întunericul. Din nou în camera lui Dionis. În picioare, cu Cartea în mână.)

Taina e în Carte. Pui mâna pe semnul ăsta, se dă totul la o parte. Vremi și spații.

CORUL: Trece, trece, totul trece, ce e azi trăiește ieri, ce-a fost ieri se naște mâine și se-ntoarce alaltăieri. Trece, trece, totul trece, am murit cu mii de ani înainte de-a ne naște și zburăm lumini de ani. Trece, trece, totul trece, nu ești ce te crezi a fi, locuiește-n trupul ăsta un alt om și tu nu-l știi.

(Aleargă pe scenă în toate direcțiile, cu torțe în mâini. Coboară, se amestecă printre spectatori, dispare. Întuneric. Se luminează treptat. Un cer albastru senin, de inserare, cu nori roșietici. Un clopot bate în dungă. O pajiște. Un tânăr călugăr, cu rasă neagră și comănac, stă întins și citește din aceeași Carte ținută în mână.)

CĂLUGĂRUL DAN: Adesea mă fură somnul pe iarba cea tăcută ... Ce vis visat-am oare)?Eram pe altă lume ? Da, mă numeam Dionis, și-n camera cea mută un înger și-o fecioară păreau ceva a-mi spune ! Ciudat ! În alte veacuri urcat-am dintr-odată citind doar dintr-o carte ! Acuma simt aievea că sufletul sortit e din trup în trup să poată călători, iar moartea uitare să-i nsufle.*(Se ridică.)*

O, timp și spațiu ! Totul ! Nemărginirea firii se află doar în suflet ! Miracolul gândirii, ca varga fermecată a unui vrăjitor, te urcă și

coboară prin vremuri călător. Putem să ne transpunem în orice punct voim. Azi Dan, umil călugăr sub Alexandru-vodă, în altă eră fi-voi un Mircea Cărtărescu, și-ntr-o odă cânta-voi zdrobitor a noastră prăbușire-n abisul orbitor ! Cine e locatarul ascuns în corpul meu ?

(Se înserează încet. Murmurul câmpiei. Lămpile stelelor: Cu Cartea la piept, călugărul Dan se retrage într-un colț. Luna în celălalt colț.)

CORUL: (umbre în zigzag) Trece, trece, totul trece, ce e azi trăiește ieri, ce-a fost ieri se naște mâine și se-ntoarce alaltăieri. Trece, trece, totul trece, am murit cu mii de ani înainte de-a ne naște și zburăm lumini de ani. Trece, trece, totul trece, nu ești ce te crezi a fi, locuiește-n trupul ăsta un alt om și tu nu-l știi.

(Turnurile strălucitoare ale orașului. Case vechi, boierești, cu streșini arcuite și pridvoare largi. O uliță șerpuind printre case. Bătrâni la taclale. Fete la geamuri. Tineri sub balcoane. Obloane trase. O nouă înserare. Călugărul Dan se strecoară într-o curte. Bate tare în ușa din spatele ei.)

RUBEN : Cine-i ?

CĂLUGĂRUL DAN: Eu, Dan.

(Călugărul intră într-o odaie plină de dulapuri cu zeci de sertare. Trase pe jumătate, din ele ies cărți vechi, legate în piele, suluri de papyrus, foi de pergament, pagini de hârtie, singure și în vrafuri. Pe rafturi se înșiră cranii, sticlute de diverse culori, baloane de sticlă, eprubete, termometre, balanțe. De pe polițele din pereți își întind aripile ulii împăiați, cu clonțul încovoiat. O clepsidră voluminoasă tronează în mijlocul mesei. Făclia din peretele ușii joacă umbre roșii, aleargă ca palele unui foc clocotind sub un cazan ascuns.)

RUBEN: Ei ?

CĂLUGĂRUL DAN : *(entuziast)* Iubite dascăl ! Astăzi am pătruns o taină uriașă ! Timpul nu-i decât un spațiu care-n suflet stă ascuns ! În mine sunt doi oameni: eu, Dan călugărul, și unul cu numele schimbat, care trăiește cinci veacuri mai târziu de vremea lui Alexandru-vodă Bunul. Putem trăi deodată: și azi, și-n viitor !

RUBEN: Tu ești doar continuarea unui șir, al celor care-au locuit

în tine, și te vei naște iar în trupul fiilor și-al strănepoților ce se vor zămisli din tine.

CĂLUGĂRUL DAN Atunci, maestre Ruben, nu mai văd diferența între un om și Dumnezeu cel mare !

RUBEN: Omu-i un șir. În șir este esența ființei omenești. Multiplicare. Dumneze- irea-i totul un tot ce n-are capăt, n-are nici izvoare. Imaginea dumnezeirii se află însă-n tine. E umbra ta ! Te însoțește din leagăn până la mormânt. Ea n-are moarte, fiindcă trăiește doar în sine. Ea este veșnicia și dumnezeu cel sfânt! Ce-ar fi, deci, tainic, firea între voi să v-o schimbați ? Ea, trup de om, tu, veșnicia umbrei. Și astfel amândoi ați trece unu-ntr-altul.

CĂLUGĂRUL DAN: (*neîncrezător*)... și eu ce-aș căpăta ? O crâncenă amăgire. Mă-ntorc la urmă tot în haina mea de om.

RUBEN: Ce capeți ? Capeți o bucată din veșnicia celui ce se zice c-a zidit chiar veșnicia și că este tată. O să fii asemenea lui. Chiar lui. Și, dacă vrei, poți să răstorni cu gândul tău o lume, și-ntr-o secundă s-o faci praf. Ei ? Te îndeamnă gândul ? Spune-mi, te rog.

CĂLUGĂRUL DAN: Să capăt veșnicia ? Să fiu eu însumi Domnul ?

RUBEN (*aparte*): Cât de ușor alunecă în lațul poftei, o cârpă ... omul.

(Dan îngenunchează și îi sărută mâna. Ruben îl sprijină de braț să se ridice. Făclia din ușă se stinge cu pâlpare puternică. Strângându-l la piept, zâmbind, Ruben deschide ușa. Călugărul Dan coboară treptele cu Cartea la subțiori și ridicându-și poala lungă a rasei. Ajunge în pivnița de dedesubtul casei. Pereți afumați. O altă făclie dansează prin aer. Cărțile se risipesc fluturându-și foile ca mii de aripi ale unor păsări nevăzute. Duhuri frave tremură în fluidul luminos violet, aleargă în toate direcțiile. Fața lui Ruben re apare, zbârcită, el însuși apoi în întregime, cocoșat, barba despătată în furculiță, nasul strâmb, uscat, ochii sticlesc roșii. Totul un imens rânjet.)

RUBEN: Ha ! Ha ! Ha ! Ha !

(Duhuri goale se dau peste cap. Se prind în horă. Aleargă de jur

împrejururul odăii-pivniță de sub pământ. Se apropie și se depărtează de Ruben, prins la mijloc.)

CORUL: Omul ? Omul ! Țsta este omul ! Omul e o cârpă, faci cu el. ce vrei. Spune-i că-i Stăpânul și sufletul i-l iei.

RUBEN: Ha ! Ha ! Ha ! Ha !

CORUL: Omul ! Omul ! Cine este omul ? Omul e o muscă, bâzâie un pic ! Fă-l să cadă-n oală, și fierbe-l la foc mic !

RUBEN: Ha ! Ha ! Ha ! Ha !

CORUL : Prinde-l ! Storce-l ! Fă-l să jure că îi dai lumea toată, veșnicia, și-o să faci din el un pai ! Toată omenirea asta o s-o prindem noi în laț. Până la sfârșitul lumii sufletele-o să ne dați ! În laț, în laț, în laț !...

(Chilia călugărului Dan. Întuneric greu, pătruns doar de punctul roșu al unei candelă arzând pe o policioară plină de flori și de busuioc, sub icoană îmbrăcată în argint. Aprinde lampa umplută cu untdelemn. Fumegă pâlpâind. Așezat la masă, călugărul deschide Cartea. Pe perete se conturează, apoi se ridică propria lui umbră. Ea crește pe măsură ce lampa pâlpâie mai tare. Începe să se miște de-a lungul peretelui, independent de Dan, care stă mai departe la masă și citește. Călugărul își ridică la un moment dat ochii spre perete și o vede cum îl privește. Se scoală spre ea. Umbra îl oprește, cu brațul întins înainte.)

UMBRA: De la-nceputul lumii, de-atunci și pân-acum, sufletul tău în mii de trupuri a trecut. Azi ele-s praf la margine de drum, dar fără ele nu te-ai fi născut. Sufletul tău habar nu are de nimic din tot ce-a fost, fiindcă a băut din apa Lethei. Eu, umbra fiecărui trup din șir, când l-ați lăsat pământului, v-am dat să beți: și-ați stins arșița setei ... Vezi Cartea asta ? Ea lui Zoroastru ! Veacuri întregi au stat să o dezlege ... Cu ea vei muta stele și te vei urca-ntr-un astru: doar dacă o să-i poți citi adâncă lege !

(Călugărul se uită nerăbdător în Carte. Întoarce, parcă la comandă, numărând tare, șapte pagini. Umbra capătă volum pe

perete. La fel întoarce alte șapte, și umbra se desprinde încet, ca dintr-un cadru, apoi sare din perete pe podea, lângă masa lui Dan. Se apropie de el și se oprește. Între călugărul Dan și umbra lui, lampa cu aceleași pâlpâiri roșiatice.)

Prin vraja Cărții, hai să facem schimb ! Tu dă-mi-te, și om am să mă fac. Uitând ce-am fost, trecutu-n care zac, vreau printre oameni prima oară să mă plimb.

CĂLUGĂRUL DAN: Iar eu ?... Cu mine ce se va-ntâmpla ?

UMBRA: Ființa mea va fi de-acum a ta. Eu trec în tine, voi trăi ca tine și voi fi chiar tu. Iar tu, trecând în firea mea, singur o să te înalți, o să zbori spre orice punct al lumii vrei, în noapte ori în zi.

CĂLUGĂRUL DAN : Ei, cum ! Și oamenii ? Ce-or să zică ? Să se lase păcăliți ? Vorbiți între ei or să mă omoare, zicând că m-am schimbat în vrăjitoare.

UMBRA: Ascultă-mă. Lasă-i să vorbească. Au altceva mai bun să facă ? Tu pleci. Pur și simplu. Nici n-ai să simți cum aripile pe care nu ți le vezi or să te ridice deodată, în aerul cu diamante, și dispari. O iei cu tine și pe iubita ta, cum o cheamă. *Pe aripi mari îți vei purta iubita în orice loc pe bolta de cristal.* Dacă te apleci, poți să apuci, în două degete, de undeva, de jos, pământul ca o bilă lucioasă, ca un mic diamant. Și mai poți să i-l prinzi iubitei tale la gât, printre celelalte pietre zwarowski.

CĂLUGĂRUL DAN: Pe Maica Precista ! Vrei să moară omenirea asta transformată într-un singur bob ?!

UMBRA: Oricum, nimeni n-o să-și dea seama de nimic, ocupați cum sunt cu treburile firmei la care lucrează. Pe urmă, în zborul tău, o secund va fi un secol ...

CĂLUGĂRUL DAN: ...o oră, pe boltă, între astre, un mileniu !

ÎMPREUNĂ: Să ne schimbăm ! Să trecem unu-ntr-altul ! Spre infinit începem împreună saltul. Desant !

(Cu Umbra de mână, călugărul Dan întoarce ultimele șapte pagini ale Cărții. Umbra capătă volum, deplina înfățișare a unui om, identic cu Dan. Călugărul Dan devine o umbră, progresiv luminoasă, până când dispare. Noul Dan stinge lampa și iese din chilie. Văpaia

lunii de vară. Orașul cu câini activi noaptea. Lucrări în carosabil. Canalizare la vedere. Dan la intrarea blocului. Muzici din calculator pe o fereastră deschisă. Dan sună. Interfonul nu funcționează. Scurpă. Se depărtează câțiva pași.)

DAN: Maria ! Maria ! Ce dracu dormi ?

MARIA: E cineva ?

DAN: Coboară odată.

MARIA: Mă uitam la un sidi.

DAN: Hai că plecăm.

MARIA: Mai încet, ne aud vecinii. Iar mă trec doi la întreținere. Unde mergem ? La piscină, iubitule ? Să știi că numai acolo mă duc.

DAN: Tu vii unde-ți spun eu.

(Se dezbracă încet unul pe celălalt. Pereții blocului crapă. Se desfac. De mână, pășesc spre un glob imens, cu pete verzi. Pe măsură ce se apropie, globul se face mai mic. Din ce în ce mai mic, până ajunge un bob de diamant. Dan îl ia în palmă și i-l oferă Mariei. Din întuneric ies stânci și văi, un cer violet, un capăt de mare. Goi, intră în pânzele ei reci. Îi întâmpină bărbați și femei cu aripi. Îi culcă în mijlocul lor.)

COR I: *En arkhe en ho Logos,
kai ho Logos en pros ton Theon,
kai Theos en ho Logos.*

COR II: *In principio erat Verbum,
et Verbum erat apud Deum,
et Deus erat Verbum.*

COR III: *La început era Cuvântul,
și Cuvântul era la Dumnezeu,
și Dumnezeu era Cuvântul.*

COR I: *Hutos en en arkhe
pros ton Theon.*

COR II: *Hoc erat in principium
apud Deum.*

COR III: *Acesta era întru început*

- la Dumnezeu.*
- COR I: *Panta di' autu egheneto,
kai horis autu egheneto
ude hen ho ghegonen.*
- COR II: *Omnia per Ipsum
facta sunt: et sine
Ipso factum est nihil.*
- COR III: *Toate prin El
s-au făcut; și fără El
nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut.*
- COR I: *En auto zoe en,
kai he zoe en
to phos ton anthropon.*
- COR II: *Quod factum est in Ipso
vita erat: et vita
erat lux hominum.*
- COR III: *Întru El era
viață și viața era
lumina oamenilor.*
- COR I: *Kai to phos en te skotia
phainei, kai he skotia
auto u katelaben.*
- COR II: *Et lux in tenebris
lucet, et tenebrae
eam non comprehenderunt.*
- COR III: *Și lumina luminează
în întuneric și întunericul
nu a cuprins-o.*

(O masivă poartă închisă. Barca îi aduce pe Dan și pe Maria, întinși, adormiți, înaintea ei. Un ochi de foc într-un triunghi deasupra porții. Sub el, o inscripție hieroglifică roșie. Nori groși dincolo de poartă. Peste nori, îngeri cu fețe roșii. Ceruri de oglinzi. Dan și Maria se trezesc. El găsește în barcă o carte, pe care are aerul că o vede prima oară: e Cartea.)

ÎNGERUL I: *Tolle et lege. Tolle et lege. Tolle et lege.*

ÎNGERII II ȘI III: *Ia și citește. Ia și citește. Ia și citește.*

(Coboară amândoi din barcă. Răsfoiesc în toate direcțiile Cartea. Ea rămâne mută. Nu dau de Semnul de pe poarta Domei Ziditorului. Vor să arunce Cartea. Heruvimi și Serafimi trec din toate părțile printre și pe lângă ei.)

ÎNGERUL I: De ce tot cauți ceea ce
în mintea ta nu e,
și nici nu poate fi ?

ÎNGERII II ȘI III: Tu din aramă vrei să scoți
Un sunet de cristal ? Nu poți ...

DAN: Ba pot să fac cu voi ce vreau ! E suficient doar să gândesc.
Și voi veți face tot ce îmi doresc !

(Își ia capul între mâini. Se concentrează. Îngerii încep să execute deodată niște mișcări sacadate, parcă la un ordin secret. Dan se uită la ei. Se opresc brusc. Maria aplaudă. Mișcările îngerilor reîncep când Dan își ia capul între mâini și se opresc de câte ori își ridică privirea spre ei.)

DAN: Ce zici, Maria ? Vezi ? Tot ce gândesc eu, îngerii într-o secundă, fără nici o vorbă a mea, au și executat !

MARIA: Când Dumnezeu vrea, tu să știi că tot ce ai în gând gândesc și îngerii !

DAN: Armonia asta nu e semnul puterii mele peste fire ? Aș vrea să știu: cine se ascunde după poartă ? Știe cineva ?

ÎNGERII I, II ȘI III: *Ipsissimus.*
Ziditorul însuși.

DAN: Să se arate ! Unde-i fața lui ?

ÎNGERII I, II ȘI III: În tine. Doar în tine. Altfel nu-i.

(Tot mai mulți îngeri, heruvimi și serafimi, trec pe lângă Dan și Maria, murmurând ininteligibil. Ciupituri de harfă le însoțesc zborul. Hieroglifa de deasupra porții Domei Ziditorului strălucește mai roșie.)

DAN: Aceasta-i întrebarea ! Nu cântă oare ei doar ceea ce în gândul meu se naște ? Și lumea asta, ca o ramură de tei, în hăul care-

ncepe să se caște, o pot zvârli prin cel mai simplu gând ! (*luciferic*)
Da ! Sigur ! Asta e !

Eu însumi sunt acum Dumne...

(*Bubuit asurzitor de explozie. Un dangăt în dungă. Cerul se sfâșie. Marea iese din matcă. Adâncurile pământului crapă felii. Fulgere, tunete, trăsnete în huietul nemărginirii.*)

MARIA: Gând nefericit ! Se prăbușește totul !

(*Dan încearcă să o țină în brațe. Smulsă de vijelie, Maria dispare într-un punct. Zboară toate paginile Cărții.*)

MARIA (*doar glasul ei*): Dane ! Dane ! Ce-ai făcut ?

GLASUL ZIDITORULUI: Ai îndrăznit ? Te-ai condamnat tu singur la cădere.

(*Dan dispare și el, smuls ca de un magnet nevăzut, în golul negru.*)

GLASUL

ZIDITORULUI: Cel ce se ri-di-că pe si-ne,
î-năl-țân-du-se mai pre-sus
de Cel ce se nu-meș-te Dumnezeu
și e fă-cut spre în-chi-na-re,
se pu-ne pe si-ne în Bi-se-ri-ca lui Dumnezeu
ca-re e lu-mea
și pe si-ne se dă drept Dumnezeu.
Îl spul-be-ră a-de-vă-ra-tul Dumnezeu.

(*Ultimele zvârcoliri ale cataclismului. La orizont, o geană de lumină. Pământul își reia liniștea calmă. Strălucirea zilei se întoarce. Se văd albind străzile strâmte, cu blocuri descojite. Barul e închis. Se face curățenie pe trotuarul din fața lui. Camera lui Dionis, la fel de murdară, cu toate lucrurile risipite pe jos și oriunde. Același tablou al tatei pe peretele din fund. Cu mobilul în mână și mâna sub cap, Dionis doarme. Telefonul începe să sune. Sună de mai multe ori. Dionis se trezește. Mai întâi vrea să-l arunce. Fără să tasteze, o voce feminină începe să cânte. O ascultă, cu mobilul la ureche. Vocea e preluată de cor.*)

CORUL(*din spatele scenei*) Trece ... Trece...Totul trece ... Ce e azi trăiește ieri ... Ce-a fost ieri se naște mâine și se-ntoarce alaltăieri ...Trece ... Trece ...Totul trece ...Am murit cu mii de ani înainte de-a ne naște...Și zburăm lumini de ani ...Trece ... Trece ...Totul trece ...Nu ești ce te crezi a fi ...Locuiește-n trupul acesta un om pe care de fapt nu-l știi ...Deloc. Deloc. Deloc.

(*Dionis deschide fereastra. Miroase aerul tare. Pe balconul de vizavi iese Maria, într-o vaporoasă rochie albă.*)

DIONIS : Bună. Ce faci ?

MARIA : Bună, Dio. Tu ce faci ?

DIONIS : Eu știu ? Nu prea bine, în orice caz. Tu ?

MARIA: O aștept pe maică-mea de la servici. Vrei să ascultăm niște muzică până vine? Bem un suc. Aduc eu.

DIONIS: Am și eu. Hai, vino, te aștept.

MARIA: Aduc atunci un sidi. Dépêche Mode. Mă duc la concert mâine pe Lia Manoliu. Am făcut rost de bilete. Dacă e, îți fac și ție. Sidiul e marfă. Tocmai l-am ascultat. Ce vrei să mai aduc ? Am și haus și dens și pop și roc. Aduc de toate. Și niște gogoși făcute de mama. Eu nu mănânc gogoși. O chei ? Dio ! Dionis ?

(*Dionis, cu capul într-o parte, stă să cadă de pe balcon. Brațele îi atârnă inerte. Maria coboară val-vârtej etajele, intră în blocul lui Dionis, urcă nebună etajele până la garsonieră. Îl ia de după umeri din balcon, îl întinde pe pat, îl stropește dintr-un pet cu Perla Harghitei. Corul intră încet, prin spatele scenei, ca o mulțime strânsă în fața blocului și așteptând Salvarea, Poliția și Pompierii.*)

MARIA (*de pe balcon*): 112 ! Să cheme cineva un doctor !

(*Un pluton de pompieri desface furtunul încolăcit și îl îndreaptă spre balconul lui Dionis, apoi spre balconul Mariei. Constatând că nu există foc deschis, refac furtunul pe tumbă și se retrag în formațiune. Din colțul opus își face apariția un echipaj de poliție. Dau ferm mulțimea la o parte și încep măsurătorile topometrice: amprentări, forțarea ușilor închise, efracție laterală, tentativă de suicid dacă nu de omor prin basculare peste balustrada balconului. Declarațiile martorilor; proces verbal de constatare, retragere cu girofar.*)

MARIA (*aplecată peste Dionis*): Dio, unde te duci ? Am bilete

la concert. Le-am luat doar pentru noi doi.

(Un echipaj smurd dă din nou lumea la o parte. Și pe Maria. Echipajul îi pune lui Dionis perfuzii. Doctorul comandant cu chelie apasă cu degetul gros vena de la gâtul lui Dionis. Cu indexul, după un minut, face semnul nu. I se scot perfuziile. Targa pregătită e urcată înapoi în dubă.)

DOCTORUL: Ora decesului. 16.45.

ASISTENTA (îi înmânează Mariei fișa de constatare): O sută de lei noi, cheltuieli de deplasare, cu tevea. Plătiți la primărie, la eliberarea certificatului.

(Se lasă întunericul. Mulțimea se dispersează și redevine cor, dezbrăcându-se încet de hainele de stradă.)

CORUL (goi și goale, se retrag înapoia scenei, cu pași mici, întorcând spectatorilor spatele):

A fost un vis ? Sau nu ? De ce ne întrebăm mereu ? De ce vrem mereu un răspuns ? În spatele vieții se ascunde, ca în culise, regizorul.

EPILOG

NARATORUL (*apare după ce dispare corul*): Cine îl vede pe regizor ? Și voi plecați acasă după ce s-a terminat piesa. Aplauzați actorii, dar habar n-aveți cine e regizorul sau mă-car cum arată el. Nu este omenirea la fel cu acei figuranți care dau năvală, sus pe scenă, și coboară ieșind prin spate, ca să urce pe urmă din nou, aceiași oameni, dar în alte haine ? Voi, spectatorii, credeți că sunt alții, mereu alții, zeci, sute, mii ... Și de fapt – o mână de bărbați, femei, copii ... Tot ei și ei ... pe aceeași scenă.

CORUL (*reapărând brusc*) De fapt, pentru Regizor, este doar o mână de bărbați, femei, copii.

Actorii sunt aceiași. Doar piesa este alta. Fundalul se tot schimbă. Decorul se tot schimbă, de la o scenă la următoarea. Rămâne personajul. El nu e pasager, oricât se mută secole, spații. Din univers pulsează adânc ascuns mister.

NARATORUL ȘI CORUL: Haideți ! Încet, încet, să ne scufundăm în el, în infinitate.

GEORGE BANU

SCENA GERMANĂ ȘI ESTETICA URÂTULUI

Spectacolele de teatru montate în Europa la sfârșitul secolului XX au fost foarte clar marcate de confruntarea dintre două abordări ireductibile. Cea dintâi, care ar putea fi numită “punerea în scenă latină” – avându-i pe Giorgio Strehler ca inițiator și pe Patrice Chéreau sau Antoine Vitez ca figuri reprezentative – a propus pe platou un spațiu pur, animat de un vis de frumusețe plină de pasiune, unde corpurile, luminile și decorurile sunt destinate să plaseze ființa umană, demnitatea sa fizică și spirituală, în centrul reprezentației teatrale. La polul opus, pentru a opera o reducere “folositoare”, s-a impus abordarea germană care, de la Zadek până la Langhoff, Castorf și atâția alții, a contestat frumusețea și s-a sprijinit pe resursele polemice ale “urâtului” în numele a tot ceea ce el implică ca agresivitate față de ordine, ca forță subversivă a josului corporalului sau refuz al idealismului prin apelul la o materie dispersată și nesupusă. Conflictul dintre aceste două școli de teatru contrastante a stârnit agitație pe scena europeană, pe fundalul unei respingeri reciproce și a une imposibile reconcilieri. Deși dialectică, confruntarea aceasta nu se domolește, iar perspectiva unei “terțe variante” pacificatoare nu s-a profilat încă. Cuvântul “sinteză” nu-și are aici locul! (Se poate totuși remarca apariția unor noi abordări legate de apartenența regizorilor la contexte culturale situate “între două” – cum ar fi școala poloneză reprezentată de Warlikowski și Jarzyna, sau noua școală din țările baltice, cu Korsunvas sau Tuminas. Ele nu sunt implicate în confruntarea bi-frontală evocată aici.)

Citate elocvente și reacții vehemente

Să începem cu câteva note luate la repetițiile lui Peter Zadek

pentru piesa *Peer Gynt*; ele sunt simptomatice, deoarece vorbele puse în practică desemnează postura adoptată constant de regizorul german și precizează spiritul unei abordări globale caracteristice pentru numeroși regizori germani de teatru.

Scenă din repetiție.

Pentru personajul Orbului, actorul propune să apară pe scenă cu un baston și o carte în mână.

Zadek răspunde: “Nu, ar fi o trimitere la Tiresias. Se potrivește la Stein, care înalță totul. Feriți-vă de gândirea literară...elevată. Nu lucrați cu citate”.

În episodul cu dansatoarele din Africa, el cere grupului: “Cântați fals. Faceți pe proștii. Căutați umorul. Adăugați întotdeauna ceva degradant”.

Iată și alte indicații cu valoare programatică:

“Meditați la grotesc”.

“Nu construiți. Evitați coerența. Combăteți-o”.

“Fugiți de raționalitate. Explorați non-raționalitatea”.

“Apăr o estetică anti-burgheză. Vreau să integrez kitsch-ul (pentru dansatoarele africane...să folosim muzica arabă creată pentru turiști. Dansatoarele trebuie să fie îmbrăcate în același stil, poartă rochii groaznice...)”

Când este căutată o soluție, Zadek precizează și insistă: “nu trebuie să fie ceva prea semnificativ”.

“Nu explicați”.

“Jucați repede”.

“Începi să ridici prea mult bărbia și să-ți uiți interesele, dă-ți jos pantalonii”.

Nimic nu poate fi mai explicit pentru poziția adoptată de școala germană decât acest condensat de Zadek. El enumeră în mod practic alegerile polemice ale artistului ce detestă frumosul și se declară adeptul urâtului. Plecând de la aceste sugestii și de la alte exemple la fel de elocvente putem identifica, pe scena germană, majoritatea datelor inventariate de Murielle Gagnebin în *Fascinația urâtului* ¹⁾, carte de referință în domeniu. Să mai adăugăm lucrarea mai veche, dar totuși vizionară, a lui Karl Rosenkrantz *Estetica urâtului* ²⁾. Mai

poate fi citat și *Teatrul postdramatic* al lui Hans Thies Lehmann.³⁾ Analiza noastră se va baza în principal pe aceste trei surse pentru a aborda “urâtenia” cultivată adesea în mod “sistematic” de către numeroși regizori germani și care suscită, în Franța sau Italia, reacții de o violentă ambivalență. Ar fi suficient să evocăm un dejun cu Strehler car, insomniac cronic, urmărise noaptea o emisiune a ZDF și imita, descriindu-le, “grosolănia”, “prostia”, “murdăria” fragmentelor de teatru prezentate. Le ridiculiza cu o extraordinară “furie” polemică. Deși este de formație germană, nimic nu i se părea mai insuportabil decât atracția exercitată de urât. Luc Bondy, pe vremea când se declara ca aparținând mai degrabă Franței decât Germaniei, vorbea despre teatrul lui Matthias Langhoff asociindu-l cu o greoaie și “detestabilă estetică a tractorului”. Andrei Șerban, regizor de origine română, deplânge și el “agresiunea urâtului” practică pe scena germană. Actorii francezi râd de stilul “pipi, caca” frecvent prezentat în spectacolele de dincolo de Rin. Urâtul german trezește o repulsie adesea contagioasă și, în 2004, la Avignon, spectacolul *Cocaină* a lui Hans Castorf a alungat rânduri întregi de spectatori. Dar respingerea, departe de a fi generală, se transformă uneori în pasiune, mai ales la programatori și la critici, cel puțin în Franța. De la Bernard Dort la Michel Bataillon sau Patrick Sommer, importanți “factori de decizie” din viața teatrală s-au declarat fățiș partizani ai practicilor de pe scena germană. Acest fapt a schimbat orientarea programelor din marile instituții teatrale, lucru dovedit de seria de invitații la Paris adresate spectacolelor lui Castorf sau Marthaller, de festivalul Standard ideal 2006 al MC 93 de la Bobigny, consacrat în întregime teatrului german, sau de reprezentațiile tumultuoase ale lui Langhoff și a condus la apariția unei bogate literaturi critice. Opțiunile regizorilor germani s-au transformat în scut polemic în mâinile apărătorilor lor: apartenența la scena germană este declarată în numele unei rezerve explicite față de scena franceză. Ei își propun să conteste astfel câmpul lor de origine, oferind un “contra-model”. Dar, în mod surprinzător, în afara celor câțiva artiști minori care doresc, în mod explicit, să imite scena germană, regia franceză în ansamblul ei rămâne refractară față de propunerile venite de dincolo de Rin având urâtul ca dată de identitate. Aceasta în numele unei rezerve culturale și, poate, al

convingerii, mai secrete, neformulate, tacite, că opțiunile regizorilor germani, oricât de fertile ar fi, le sunt proprii, rămânând ireductibile și nereproductibile. Ele poartă amprenta unui teritoriu cultural bine definit ce le disociază de alegerile estetice franceze. Programatorii și teoreticienii pot susține și apăra aceste practici străine, dar nu și artiștii: teatrul nu face obiectul mondializării și punerile în scenă își au rădăcinile în datele unei culturi, aparținând, chiar dacă acest lucru este vag formulat, spiritului unei civilizații. Iată o constatare prealabilă: față de epoca lui Grüber sau Stein, artiști reprezentativi pentru cealaltă cale, opusă celei reprezentate de Zadek, artiști ce au alimentat demersurile lui Jean Pierre Vincent, Antoine Vitez, André Engel, astăzi, în ciuda puternicei prezențe a regizorilor germani și a succesului pe care l-au avut timp de mai multe stagioni, scena germană a rămas fără moștenitori. “Atracția urâtului” nu a contaminat teatrul francez.⁴

Fracturile scenei germane

Revenind la citatele din Zadek, este ușor de descoperit că nu există o unitate pe scena germană, că o fractură foarte netă dislocă acest peisaj considerat omogen de privirile din exterior. Zadek îl atacă pe Peter Stein, căruia îi reproșează gustul pentru cultură și citate: ei se situează în tabere diferite. Distanța dintre cele două ramuri ale teatrului german este atât de mare, încât frații Langhoff, aparținând fiecare uneia din cele două căi, nu se frecventează, iar un mare regizor, italian ce-i drept, Robert Ciulli, este marginalizat. Este și el un exclus. Stein, la fel ca Grüber sau alți regizori, insistă asupra refuzului sistematic de a accepta estetica urâtului, precum și asupra adeziunii la un teatru înscris în câmpul culturii așa-zis “elevat”. Tocmai pe acest fapt se bazează criticile adversarilor, care atacă aceste valori devenite suspecte și considerate o dovadă a acordului cu ordinea existentă și a încrederii în aptitudinile rațiunii de la lumina lumea, de a propune construirea, chiar și minimală, a unei imagini coerente. Finalmente, reprezentanții cei mai iluștri ai aceste mișcări s-au exilat: Stein în Italia, iar Grüber în Franța. Ei trăiesc încă nostalgia limbii, dar nicidecum cea a “urâtului”, față de care continuă să rămână

refractari. Se situează mai degrabă de partea lui Goethe, detestat de inamicii lor, și salvează un cult al Greciei pe care ceilalți l-au călcat în picioare, invitând, în spirit clasic, la o înălțare prin teatru. Total diferiți de Zadek și ceilalți “anti-idealiști”. Considerați străini, ei au luat calea străinătății. Luc Bondy aparține aceleiași familii, dar, mai puțin radical în ultimul timp, el se străduiește să adopte cealaltă cale, “inorganică” conform propriilor termeni, acest mimetism explicând, fără îndoială, reușita mai mică a ultimelor sale spectacole cu texte violente de Martin Crimp sau Botho Strauss. La sfârșitul piesei *Viol*, adaptare a lui *Titus Andronicus*, se putea face următoarea constatare: Bondy încearcă să imite estetica lui Castorf, dar, neavând aceleași aptitudini, nu reușește. “Urâtul” trebuie să fie realmente mediul de proveniență, fundamentul și programul unui artist: nu este o alegere pe care hotărăște să o facă, ci baza identității sale. Numai așa se va putea împlini pe scenă. Depinde de o dispoziție a persoanei la fel de mult ca și de un program.

O postură polemică

Pe scena germană, ceea ce se afirmă astăzi cu prioritate este un curent ce se sustrage prestigiului culturii inventariate, instituționale, consensuale. Acești artiști se bazează pe o cultură “desacralizată”, lipsită de o aură și de ceea ce numea Céline, în Franța, “privilegiul estetic”. Scopul nu este de a realiza o “aculturalizare” - majoritatea lucrând, să nu uităm, pe marile texte epice sau din repertoriu - ci de a scăpa de ceea ce implică acest fapt ca respect, precum și de intimidarea pe care o produce. Repertoriul ridicat la rang de muzeu îi dezgustă și atunci se străduiesc să-l tragă în jos...să-l împiedice să devină o sursă de referință și un depozit de valori îmbălsămate de trecut și de națiune. Recursul la armele “urâtului” face parte din această strategie polemică ce vizează nu respingerea marii literaturi dramatice, ci confruntarea acesteia cu realitățile oculte, respinse și cenzurate de “Hochkultur”. Urâtul este o armă împotriva culturii “oficiale”, repetă ei mereu. El presupune o permanentă vigilență față de tot ceea ce pare să ne liniștească prin ordine sau să ne susțină prin echilibru. Este anti-consensual. “Frumosul”, spune Castorf, “nu este

decât o categorie estetică”⁵, declarație cât se poate de explicită pentru a desemna “statutul” frumosului lipsit de orice altă încărcătură în afara celei “culturale”. El e sinonim cu anularea oricărei tensiuni, cu aplatizarea contrariilor, cu negarea experienței. În mod surprinzător, în acest proces intentat de Castorf, el plasează chiar și practicile teroriste “în domeniul frumosului”⁶, care ar fi, pentru el, sinonim cu un atentat la “libertatea de a avea obsesii, libertatea de a gândi.”⁷ Procesul ia amploare și este folosit ca un fundament intelectual de întreaga mișcare. Este evident că nu e vorba de o simplă decizie estetică, de un proiect teatral, ci de o ruptură de valorile liniștitoare care, după cum lasă să se înțeleagă artiștii, furnizează o imagine calmă și confortabilă asupra lumii. Adeziunea la urât vine dintr-o voință explicită de a dinamita, neîntrerupt, neobosit, seducția exercitată de “umbra” înșelătoare a frumosului, pentru a scăpa astfel de iluziile pe care acesta le generează. În acest sens, regizorii atacă idealismul german și propun “urâtul” ca simptom al “materialismului”, postură “anti-goetheană” deja adoptată de Brecht, dar pentru a reuși să ajungă la o interpretare rațională a lumii. De la Zadek la Castorf și Pollesch, această postură își pierde relevanța, căci este vorba de o confruntare cu materia în expresiile ei cele mai puțin valorizate, fără nicio perspectivă de răscumpărare sau de organizare ulterioară. Ei înțeleg să depună mărturie despre “dezordinea” lumii aducând pe scenă imaginea sa literală, imediat și violent perceptibilă. “Urâtul” ca manifestare a materialismului german nu invită, nu duce la o interpretare: el există “în sine”, sub ochii spectatorilor care se regăsesc în el sau îl resping. În acest sens, el se sustrage oricărei dorințe comunitare, oricărei unanimități, oferind o imagine dezorganizată a lumii pe fundalul unui scepticism radical. Așa cum dorea Brecht, el “divizează”, dar fără să întrețină așteptarea vreunei lămuriri ulterioare, se oferă ca “experiență” directă, în raportul său direct cu platoul ce trebuie să restituie o viziune “babeliană” a realului. “Urâtul” este gândit și tratat ca o expresie deziluzionată ce interzice orice răscumpărare prin producerea sensului. El duce către neant, către “nimic”...Refractar la sublimarea prin frumos sau la securizarea prin sens, el se erijează în expresie a unui scepticism radical. Un scepticism ce nu este însoțit nici de imobilitate, nici de austeritate. Dimpotrivă.

O estetică a demultiplicării

Regizorii care participă la acest demers se disting prin gustul lor foarte pronunțat pentru aglomerația și îngesuiala pe platou. Nu în numele vreunei exigențe naturaliste retrograde, ci mai degrabă pentru a afirma puterea opresivă a materiei care se aglutinează pe scenă fără nici o regulă sau selecție prealabilă. Este evident că o asemenea practică se opune agresiv “spațiului vid” brookian, considerat esențialist, sau principiului economiei adoptat de regizorii francezi sau italieni. Este estetica plinului, un plin dezordonat, o estetică războinică îndreptată împotriva purității platoului gol! Scenă ocupată, scenă accidentată, scenă unde totul se aglutinează... În mod deliberat, se dorește prezentarea unei lumi greoaie, caracterizate de “amestecul esențialului cu ne-esențialul”, de absența unității și “lipsa unui plan”, de respingerea simetriei și a ceea ce aceasta presupune ca elaborare “înșelătoare” a realului.⁸ O adunătură penibilă! Dacă Murielle Gagnebin, în lucrarea sa, observa că o pânză expresionistă este “umplută”, definindu-se prin absența spațiilor neocupate, prin acumularea deliberată, aceleași remarci se pot aplica lui Langhoff sau Castorf, amândoi captivați de această pasiune pentru demultiplicarea materiei și opacitatea sa. Ea se prezintă ca fiind rezultatul unei operațiuni de adunare lipsite de ordine interioară și de o organizare structurantă. Se recurge astfel, pentru a relua o expresie a lui Lehmann, la o “amplificare a realității” dominată de desperechere și eterogenitate. Scopul urmărit este de a prezenta spectatorului imaginea unei lumi pline unde este interzisă orice formă de orientare, unde straturi succesive vin să se adauge pentru a întuneca perspectivele și a cenzura chiar și cea mai mică șansă de lămurire. Ea pune la încercare ființele ce trebuie să o înfrunte. Nimic nu este marcat, totul este acumulat. Această materie este mută și oarbă, o masă compactă de “categoria cea mai joasă” cum ar fi spus Kantor, care nu dorea să se piardă în ea, ci să o eleveze printr-o formă extrem de elaborată.

La polii celor două generații se regăsește aceeași atracție pentru obiectul demultiplicat ca simptom al alienării. În *Prezidentele* lui

Werner Schwab, în regia tânărului Jan Bosse, pe scenă se află un tabernacol uriaș, cu mii de obiecte, iar Matthias Langhoff cultivă, cu aceeași fervoare, în *Dona Rosita*, recursul la “kitsch”... În ambele cazuri se încearcă prezentarea obiectelor de valoare, apreciate, expuse care, toate, formează “kitsch”-ul. Ceea ce se impune, este faptul că aici domină multiplicarea și eteroclitul. Scena nu triază. Nu selecționează, ci acumulează și restituie această acaparare a spațiului privat de către obiecte. Imposibil să alegi, totul este important, nimic nu poate fi eliminat... Dar ceea ce se descoperă astfel, datorită platoului, este dezordinea absolută, profundă, acolo unde domnește în aparență ordinea mic burgheză. Artistul plastic Ben, a cărui prăvălie a devenit “obiect de artă” expus la centrul Georges Pompidou, practica înghesuirea obiectelor fără nici o velleitate de organizare, la el interesant fiind hazardul pe care l-a asumat, în timp ce aici, mai crud, sub aparența organizării se ivește imaginea haosului și a disperării. Este constatarea pe care o face sala confruntată cu aceste paradisuri “artificiale” construite prin punerea în valoare și aglutinarea obiectelor respinse de “cultura elevată”. Dacă un alt artist plastic, Arman, și-a fundamentat opera pe acumulare, el aduna “deșeuri”, în timp ce aici sunt adunate “obiecte” considerate valoroase de către proprietarii lor, dar nu și de spectatori. Sala le evaluează și le judecă, le vede urâtenia și adoptă o atitudine de superioritate față de lumea de pe scenă.

Eterogeneitatea generalizată

Karl Rosenkrantz vorbea deja de “urâtenia diversității”⁹ pe care scena germană o cultivă astăzi cu obstinație. Diversitatea este însoțită aici de absența unei ierarhii și se prezintă ca o masă eterogenă ce apasă și derutează, ca o greutate ce “încarcă” omul, îl oprimă și îl arată incapabil să găsească un sens acestei lumi grele și sfărâmate, dispersate. Pentru Rosenkrantz această abordare, la vremea ei, era o sursă de comic. “Dezordinea fără reguli” generează, spune el, o privire ironică și cultivă derizoriul lipsit de orice culoare dramatică. În Franța, regizori ca Jérôme Deschamps și Macha Makeieff, sau, în Elveția, Christopher Marthaller adoptă o perspectivă înrudită, în timp ce regia germană operează cel mai adesea o răsturnare, haosul materiei

demultiplicate fără nici un principiu de organizare trezind mai degrabă o perplexitate neliniștită, consecință a unui cinism ce interzice atât compasiunea cât și umorul. Materia, trivială și eterogenă, se instalează pe platou ca expresie a derutei ce domnește în lume fără putință de scăpare. Această materie “informă” și deliberat urâtă se prezintă ca un prealabil ce trebuie asumat în numele refuzului, considerat iluzoriu, al oricărei răscumpărări idealiste fondate pe “frumos” și pe negarea materiei. Pentru a te înălța, trebuie mai întâi să te cobori... dar acest apel rămâne ipotetic atâta timp cât scena germană simte, cel mai adesea, o adevărată “fascinație a urâteniei”. Se mulțumește cu ea și o asumă ca adevăr al unei lumi dezagregate. Materia se prezintă ca un fruct al efortului de “deconstrucție” ades invocat, ce duce la o eterogenitate generalizată, la o dizarmonie colectivă. Dincolo de acest procedeu, extins la joc și la alte elemente scenice, se impune atracția pentru anarhie, pentru tot ceea ce înseamnă aceasta ca realitate fără selectare sau cenzură prealabilă. Astfel, materiei degradate de pe platou i se adaugă refuzul unei minime organizări: împreună, aceste două aspecte impun o “estetică a urâtului”.

Specificul acestei practici se definește și prin refuzul nuanțării și al tranziției. Totul se desfășoară pe bază de contraste și rupturi, de fracturi ce interzic alunecarea și “griurile” pe care Bourdieu, mai demult, în *Despre distincție*, le considera “burgheze”. Culoarele sunt tari, nu se armonizează niciodată, luminile sunt violente și schimbările brutale, fără nicio preocupare pentru tranziție. Totul este tranșat, totul este izolat. Tăietura este o regulă.

Urâtenia materiei în dezordine nu are nimic naturalist, suntem de acord, dar nici nimic “hiperrealist”, așa cum pare să creadă Hans-Thies Lehmann. Practicile “hiperrealismului” diferă, în măsura în care, deși se aplică în general, așa cum este cazul artiștilor germani, unor scene și obiecte devalorizate estetic, în cadrul lor recursul la deconstrucție și eterogenitate este absent. Singura asemănare cu scena germană poate fi operată la nivelul alegerii motivelor și obiectelor reținute pentru a fi integrate tabloului. Regizorii germani dau dovadă de o voință de a “deconstrui” lumea sprijinindu-se pe latura ei concretă. Acesta este paradoxul programului lor... În acest scop, ei utilizează, desigur, metode opuse producerii frumosului, dar pentru a crea pe scenă urâtul,

în ciuda aparențelor, este nevoie de tot atâtea eforturi. Urâtenia este rezultatul unui proces complex de muncă scenică. Alegerile nu sunt deloc dezinvolve, spontaneitatea este doar de suprafață. În realitate, expresia urâteniei este tot atât de elaborată ca și cea a frumosului. Numai că aceste operații contrare se fac după principii diferite. Una utilizează adunarea, cealaltă scăderea.

Respingerea materiei nobile

Un alt simptom al esteticii “urâtului” este legat de respingerea rafinamentului materiilor, cu excepția grijii manifestate față de țesături și accesorii, în general față de tot ceea ce ține de calitatea artizanală atât de lăudată de Strehler sau Chéreau. Regizorul german - riscul unei generalizări abuzive există, dar îl putem asuma în măsura în care alegerile recurente sunt evidente! - deci, acest tip de regizor evită estetizarea caracteristică materiei teatrale nobile; el afirmă astfel, în mod agresiv, că “valoarea” costumelor sau a mobilelor de pe scenă procură publicului pretexte de admirație și cultivă iluzii înșelătoare. De aceea, regizorul german combate, pentru a relua formula unui fost poet sovietic, “narcoza frumosului”. Utilizarea “tinichelei” declarate și a elementelor de decor prost construite este frecventă...este vorba de o denunțare a teatrului ca “fals” pentru a-l asuma tocmai cu pânze vopsite și copaci de carton, cu acea mediocritate materială ce l-a definit timp de mai multe secole. Se recurge la resturi din teatru, la panouri recuperate din ateliere, costume reciclate, decolorate, la tot ceea ce prezintă scena ca un spațiu depășit, epuizat, degradat... Se mai remarcă o adevărată pasiune pentru disparat și compozit, ca și cum toate aceste elemente din teatru ar fi reunite de o întâmplare ce le sporește incompatibilitatea. În *Livada cu vișini* regizată de Zadek sau *Dona Rosita* pusă în scenă de Langhoff, teatralitatea “falsului” se prezintă ca dublă polemică a poeziei textelor. Toate aceste strategii se străduiesc să o cenzureze pentru a nu fi contaminată. Materia degradată, devalorizată, descompusă servește ca filtru. Dar atunci când un sentiment reușește să o străbată, el capătă un impact deosebit, enorm, căci a doborât toate piedicile ce i-au stat în cale. Forța lui atestă capacitatea de a depăși obstacolele. Ca în acea Pietă finală de

neuitat din spectacolul *Peer Gynt* regizat de Zadek, o Pietă ce nu mai este ridiculizată, unde Solveig a luat locul mamei care îl ține pe genunchi pe Peer, fiul risipitor reîntors...

De altfel, se remarcă generalizarea decorurilor din plastic și ghips, placaj și tuburi de neon, pentru a nu prezenta pe scenă decât materiale specifice unui interior din clasa de mijloc. Scena nu mai este un loc de excepție. Asemenea unei mașini de poliție, ea este “banalizată” cu ajutorul materialelor cel mai des folosite în viața de zi cu zi. De ce să pretindem că ar fi un “univers paralel” în loc să-i conferim attribute specifice mediului înconjurător ce trezesc aceleași reacții ca acesta? Nu se caută excepția, ci lucrul familiar, comun, curent. Astfel, pentru a relua o formulă a lui Adorno, este refuzată orice “diafragmă izolantă” între lume și scenă, ceea ce duce la “dispariția dualității”¹⁰ ce le disocia, sau chiar le situa în opoziție. Pentru regizorii germani, prin intermediul urâteniei este înfăptuită apropierea lor și li se asigură comunicarea.

Această respingere a materiei nobile se exercită în numele dorinței de a se depăși condiția unui teatru considerat “nerealist”. În cazul scenei germane, trebuie depășite vechile rezerve manifestate față de trivialitate și grosolănie pentru a se afirma permeabilitatea la “urâtenia” ambiantă, în numele principiului realității ce constituie prima sa regulă de conduită. Ea își propune să țină seama de obiceiurile vestimentare sau de caracteristicile locuinței în epoca generalizării “kitsch”-ului. Platoul nu încearcă să se desolidarizeze de acesta, ci, dimpotrivă, să-l asume și să se joace cu el... Scena germană și-a însușit “kitsch”-ul care a contaminat largi pături sociale tocmai pentru a arăta mai bine ce reprezintă el. A devenit un fenomen colectiv, implicând categorii întregi ale societății pe care le-a contaminat. Oamenii trăiesc în locuri prefabricate din punct de vedere estetic de o societate de masă hărăzită uniformității habitatului și stereotipiei obiectelor fabricate în serie. Pe scena germană “kitsch”-ul se afișează ca o condiție a ființei moderne, revelându-i atât neantul, cât și eșecurile. El invocă o “frumusețe” degradată a cărei absență este reperată de spectatorii ce îi constată batjocorirea. Aici apare întotdeauna nu numai un efect al recunoașterii realității, ci și o privire antropologică: publicul îl descoperă pe “celălalt”, nu în depărtare, ci aproape, vecin,

alături. De fiecare dată, îl identifică fără să se poată abține să nu-l judece. În teatru, “urâtul” din “kitsch” disociază sala valorizată și sala depreciată.

În numele aceleiași abordări asistăm la reluarea degradată a divertismentelor populare. Brecht, cuscopuri polemice, a fost unul dintre primii care l-au descoperit pe Karl Valentin și formele marginale ale cabaretului. În teatrul său, el a încercat să nu se desolidarizeze de acesta. (Am aflat că Beckett, la rândul lui, a apreciat comicul din München, a cărui amintire a lăsat urme în *Godot*). Astăzi, pe scena germană sau flamandă, regăsim același gest care, fără îndoială, recuperează, de data aceasta, divertismentele actuale și jocurile colective. Auzim refrene populare, asistăm la serbări ratate, ne confruntăm cu urâtenia la care societatea modernă a redus divertismentul omului din clasa de mijloc. Este, se spune, “cultura de masă” pe care scena, căreia unii îi cer să opună rezistență, o acceptă și o integrează cu un apetit evident pentru recuperarea provocatoare. Dar nu este nimic liniștitor, căci “urâtenia” de pe scenă transmite semnale explicite referitoare la un acord cu o anumită stare a lumii... Asistăm încă o dată la declinarea “urâtului” ca destin și condiție “insurmontabilă”. Este anti-eroic, o expresie a scepticismului reactivat fără încetare căci, în mijlocul acestui dezastru de care devenim conștienți, se impune de fiecare dată aceeași constatare a eșecului. Totul este ratat, dezamăgește, iar urâtenia nu face decât să mărească amploarea înfrângerii.

Trupul anti-publicitar

Scena germană, înscriindu-se în această logică a “urâtului” ca abordare polemică a normelor adoptate tradițional, propune o prezentare specială a trupului. El este chemat să se manifeste neîncetat prin nevoile sale cele mai imediate, “pipi, caca”, prin reacțiile cele mai excesive, vomă sau scuipat, scurgeri de sânge, adică prin tot ceea ce teatrul ne învățase să nu arătăm.

“Există ceva deosebit de atrăgător în gunoi atunci când acesta întreține o relație politică și socială cu un anume sistem” ¹¹ afirmă Castorf. Vedem la el, ca și la alți regizori, toalete înfundate pe care le curăță femeile de serviciu, vărsături după beții, resturi culinare

împrăștiate...Gunoii intervine aici ca reacție la un fel de aseptizare generală a societății, la curățenia ca sistem promovat activ de publicitatea din mass media. De altfel, este vorba și de un atac la adresa imperativului curățeniei devenite obsesie în mentalitatea colectivă, mai ales în Germania, imperativ pe care scena înțelege să-l conteste. “Gunoii”, spune Castorf, se definește în raport cu un model de integrare socială și se afișează ca o “dizidență” rebelă față de imaginea formatată furnizată de publicitatea chemată să laude produsele de curățat și de întreținere, precum și regulile de conduită impuse de-a lungul timpului. Murdărind, scapi de ele!

Pozițiile trupului fac parte din același proiect de urățire generalizată...picioare desfăcute, corpuri fără ținută, gesturi grosolane. Un întreg inventar prezentat cu grijă. Se urmărește un soi de acord între ceea ce ni se prezintă ca fiind “starea trupului” și acțiunile sale, marcate și ele întotdeauna de batjocură și de o vulgaritate asumată. Nici urmă de cenzură sau de control... niște trupuri care se acceptă așa cum sunt, fără nicio precauție, indiferente față de imaginea lor și de codurile de conduită. Ele afișează un fel de libertate elementară, socialmente devalorizată, adoptată cu o relaxare ce nu cunoaște nicio restricție. Nimic nu are ca scop salvarea. Totul întărește condiția deplorabilă a trupurilor. De altfel, la Castorf sau Peymann, tratamentul la care sunt supuse seamănă adesea unor adevărate încercări: actorii se scufundă în noroi, se înneacă în ape murdare, se mănjesec și se ung cu furie. De fiecare dată se urmărește reabilitarea a ceea ce Bahtin numea “trupul de jos” în faimoasa sa analiză a lui Rabelais.¹² “Trupul de jos” este subversiv în raport cu “trupul de sus”, inima și capul, exaltate de tragedie, dar dimensiunea sa de farsă, dezvoltată în *Gargantua și Pantagruel*, îmbracă de această dată o dimensiune crudă și cinică. Umorul, și de această dată, este absent. Cu toate acestea, scopul nu diferă câtuși de puțin și “trupul de jos” vine să tempereze, să moduleze și să critice elanul către o “înălțime” ce se auto-valorizează prin negarea practicilor corporale cele mai elementare. Astfel, regizorii germani vor să dezvăluie, fizic, opacitatea realității la ideal. Dar în această pasiune pentru o viziune a trupului “rezistent” nu regăsim oare dicotomia prezentă în pictură încă din secolul al XVII-lea, între trupurile perfecte, divine și spirituale, ale maeștrilor italieni sau ale lui

Poussin, pe de o parte și trupurile pictorilor olandezi care urinează, se dedau unor beții crâncene, își smulg dinții...niște trupuri ce se sustrag nobleții și se afișează în materialitatea lor cea mai directă. Același fir îi unește pe Bruegel, Franz Hals și “micii olandezi” cu punerea în scenă germană de azi unde recunoaștem aceleași posturi rebele, aceeași abordare a trupului ce nu se supune codurilor adoptate de societate. Este vorba aici de “trupul brut” opus “trupului social”. O manieră afișată, uneori cu o insistență excesiv “programatică”, de desocializare și înjosire a tot ceea ce se sprijină pe “înalt” sau este considerat prea legat de idee și de spirit, eliberat de materialitate și de greutatea sa. Dar nu vedem un trup eliberat, ci un trup înjosit. Un trup nesupus în lipsă. Se duce mereu o bătălie, pe scena germană!

Acest trup se expune adesea pe jumătate gol, arătându-și diformitățile, straturile de grăsime, sânii lăsați, carnea flască, adică tot ceea ce trupul publicitar cenzurează și camuflează. La această confruntare cu trupurile expuse în imperfecțiunea lor cotidiană se adaugă utilizarea unei lenjerii de corp ce participă la același refuz “publicitar”: maiouri de toate culorile, sutiene dubioase, slipuri nepotrivite...scena furnizează astfel, pas cu pas, argumentele unei polemici explicite cu trupul exaltat de mass media și revistele mondene. Ea se prezintă ca fiind locul unde degradarea trupului devine manifestă și în același timp își impune prezența într-o societate ce se străduiește să o elimine și să o sancționeze. Astfel trupul se acomodează cu imaginea sa și se complăce în mizerie. Dar nu putem oare descoperi aici un punct de vedere suspect? “Iată trupul poporului” lasă să se înțeleagă tratamentul la care-l supune scena germană! Este o constatare crudă, desigur, dar...adesea însoțită de un sentiment de repulsie! Reacții ambigue...duble!

“Es”-ul lumii

Domnia urâtului nu se instaurează în mod inocent sau întâmplător. Scopul ei este explicit critic. În primul rând scena germană, cea de care vorbim aici, având ca maestru pe Zadek și ca moștenitori pe Langhoff, Peymann sau, mai recent, Castorf, este recalitrantă, s-a spus, față de frumusețe cu tot ce aceasta implică în materie de

ordine și recunoaștere a unui model de organizare mentală. Brecht făcea apel la resursele materiei scenice pentru a ancora platoul în realitate și a oferi astfel o dovadă a adevărului. Școala germană avea să radicalizeze acest demers apelând, așa cum am subliniat, la materia invadatoare și dezorganizată. Materia, prin prezența sa nesupusă omului, instaurează urâtul ca o contraputere. Ce poate fi mai simptomatic, mai explicit chiar decât extraordinarul spectacol al lui Christoph Schlingensief, *Kunst und Gemüs*, A.Hipler, ce se constituie într-un adevărat atac la adresa artei wagneriene în numele lui Arnold Schoenberg și instaurează pe scenă o anarhie generalizată, la polul opus al epurării cultivate, conform tradiției, la Bayreuth. Lipsită de orice cristalizare simetrică, de orice articulare armonică – acesta era și scopul – materia prezintă lumea ca fiind mai maleabilă, susceptibilă de a fi modelată, o materie în așteptare, neîncremenită. Ea duce o luptă contra frumosului și, implicit, contra sistemului pe care acesta se sprijină. Vizează acea “imunitate artificială permanentă”¹² pentru a-l cita încă o dată pe Castorf, este virusul ce se insinuează și proliferază pentru a contracara optimismul performant al unui capitalism cuceritor și lipsit de complexe. Se vizează astfel accelerarea falimentului artei nobile supuse asaltului impetuos al tuturor aspectelor evitate, refutate, cenzurate. Acest proces este însoțit de un val de revoltă împotriva ordinii stabilite și se exprimă, cel mai adesea, prin utilizarea anarhiei ca forță a rezistenței, materia scenică haotică și dispersată ce invadează platoul fiind expresia sa cea mai clară. Când abordarea politică a lui *Richard al II-lea* se încheie la Berliner Ensemble în noroiul ce acoperă actorii sau când *Cocaină*, la Volksbuehne, evocând epoca lui Mussolini, utilizează tot felul de spume și unguente ce acoperă trupurile, se obține de fiecare dată o imagine fizică a dezordinii degajate și se asistă la o invazie a realității neselectate, necenzurate, neierarhizate. Materia pare să fi scăpat de sub control și nu recunoaște nicio autoritate. Este suficientă sieși, este un fel de “Es”, nu al subiecților, ci al lumii. Pântececele său înfiorător...Pe care scena germană își propune să-l asume și să-l prezinte. Reactivarea sa permanentă ne face să ne întrebăm dacă nu cumva materia este acceptată ca forță obscură, cu toate pericolele pe care le implică acest lucru? Un asemenea refuz al rațiunii și al aptitudinilor sale de a da sens

poate fi semnul unui abandon îngrijorător. Prin cultivarea domniei unei materialități lipsite de orice principiu al ordinii și de o perspectivă rațională, scena germană provoacă uneori tulburări. Cotrobăie printr-o materie întotdeauna vie fără nici o altă protecție decât dezavuarea frumosului și a rațiunii. Forța de reacție a urâteniei ce “fascinează” nu trimite oare la demoni încă activi? Nerecunoașterea lor ar fi o negare a realității, dar cultivarea lor poate trimite la o moștenire ce apare uneori ca fiind indecisă. Complicitatea cu urâtul nu poate fi străină de temerile implicite pe care nu îndrăznim să le formulăm dar care, totuși, se ivesc câteodată. Din “Es” s-a născut “animalul josnic”.

Prin prezentarea urâtului scena germană vrea să dinamiteze toate iluziile pacificatoare și să restituie lumii întreaga sa durere. Confortul și calmul nu pot exista într-o lume amenințată neîncetat cu pierderea oricărui control. Pentru a-ți făuri un destin trebuie să-ți croiești drum prin această materie ce afirmă tot timpul dificultatea de a accede la sens, de a degaja o perspectivă și de a imagina o cale. Eșecul frumosului consacrat de scena germană este însoțit de un profund sentiment de insecuritate. Omul este confruntat cu o materialitate ce riscă să-l absoarbă sau să-l rățăcească, și adesea se aseamănă cu Woyzeck agitându-se și afundându-se în același timp într-o realitate ce se tot ascunde. În marile spectacole, evocarea corporalității personajelor și prezența materiei concrete, precum în *Prințul din Homburg*, pus în scenă de Karge și Langhoff, serveau la reechilibrarea discursului nobil fără a eșua în complacerea cu urâtenia, căci uneori aceasta, ca și frumosul altădată și în altă parte, produce un efect de seducție perversă asupra artiștilor. Numeroși regizori par a consimți astăzi să fie prizonierii săi.

Ascensiunea “trash”-ului

În ultimul timp, a intervenit o accelerare și “urâtul” a fost urmat de “trash” în spectacolele unui regizor ca René Pollesch. Universul platoului este marcat de o lume a imediatului, a proximității și cotidianului, o lume a degradării și a obiectelor de folosință unică, a oamenilor tratați ca niște produse. Prin recursul la “trash”, versiune actualizată a “deșeurii” de altădată, asistăm la o exasperare a

“urâtului”, ce-și pierde astfel dimensiunea de program, polemică, în favoarea unei mediocre estetici a constatării: pe scenă este prezentată realitatea, în tot ceea ce are ea mai direct. Teatrul îndrăznește acum să lucreze și să abordeze “trivialul”, categoria cea mai respinsă de scena occidentală. Acest fapt duce la o constatare clinică a vidului, a reducerii la funcțiile fizice ale existenței, a dispariției oricărei forme de rezistență. Nu mai suntem confrunțați cu imaginile produse de realitate, ci cu multiplicarea în lumea reală a imaginilor create de mass media.¹³ Dacă urâtul ne disperă, “trash”-ul ne exasperează. Printr-o multiplicare exponențială, efectele sale duc la teatrul “destroy”, unde referința critică la frumos a dispărut și rezervele subversive ale urâtului sunt absente. “Trash”-ul este punctul terminus al urâtului... nicio scăpare. Teama de neant, panica encefalogramei plate, deruta în fața unei lumi găunoase. A personajelor, nicidecum a artiștilor care, dimpotrivă, fac apel la adevărate comori teoretice pentru a justifica un asemenea demers. Pentru a aminti și arăta relația directă ce se instaurează între vacuitatea “trash”-ului și dimensiunea “destroy” a propriului lor act artistic...Nu plutim deasupra lumii, ci ne scufundăm în ea, lipsiți de orizont și uitând de noi. Ne pierdem.

Efectele asupra scriiturii

O ultimă constatare. Scena germană a jucat un rol de netăgăduit în reintroducerea urâtului în domeniul teatral. Ea a luptat împotriva excluderii sale și i-a revelat resursele intrinseci, de opoziție și contracurent critic. A încercat la nivelul platoului să pornească, cel mai adesea, de la texte clasice smulse astfel din sistemul lor obișnuit de referințe și din practicile tradiționale de abordare. Astăzi își face apariția un nou simptom, de data acesta la nivelul scriiturii. Este oare efectul breșei deschise de scena germană? Nu putem da un răspuns sigur, dar merită să punem întrebarea. În textele recente ale tinerei generații de scriitori - cu excepția Franței, lucru demn de a fi menționat! - se observă o adevărată creștere în forță a “urâteniei” lingvistice extrem de agresive. Nu cuvintele “subversive”, ci cuvintele “trash” cotidiene, insultele și injuriile. Obscenitatea cotidianului este astfel mult amplificată. Se revarsă, trece peste interdicții, atestând actuala distrugere a limbilor...

o spaimă comună. Dar această urâtenie este mai mult ca oricând semnul unei dureri. Explozia sa este respingătoare la început, dar apoi ne tulbură; acești tineri nu au suficient de multe cuvinte în vocabularul lor sărac pentru a-și exprima crizele teribile prin care trec. Ei nu au nimic în comun cu “frumusețea” cuvintelor și în același timp par a fi fost spoliați de ea. Revolta juvenilă și pauperizarea lingvistică se suprapun! Această “urâtenie” este dovada unei carențe, a unei invalidități ce nu conduc însă la o absență a experienței subiective: dacă în epoca “teatrului cotidianului” al cărui reprezentant de frunte a fost Kroetz, personajele nu aveau acces la cuvinte, astăzi, dimpotrivă, se vorbește mult, grosolan, direct, fără reticențe. Oralitatea nu mai este zgârcită, ci foarte vorbăreată: ea mărește intensitatea derutei și mediocritatea discursului. Urâtenia lingvistică face să se audă această fractură a ființei.

“Academismul” urâtului

Există un risc ce se face adesea simțit în ultimul timp, anume riscul ca prezența urâtului să devină “sistematică”, înscrisă prea explicit într-un program, repetându-se în chip de viziune asupra lumii. Astfel este distrusă însăși libertatea pe care “urâtul” ar fi trebuit să o aducă. Dacă respingem uneori “urâtenia” practică de Zadek, Castorf sau Langhoff, facem acest lucru nu atât în numele unei alte viziuni, ci din cauza obstinației lor ce pare a se anchiloza într-o abordare programatică. Pierderea variației, ce poate fi remarcată uneori la un artist, devine aici caracteristica unei întregi mișcări și eșuează în ceea ce am putea numi “academismul urâtului”. Sau, altfel spus, o “școală a urâtului”. Chiar o “estetică”. Nu există nicio diferență între cel ce caută în permanență să atingă înălțimile și perechea sa perversă, cel care se declară, cu aceeași încăpățănare, adept al urâtului și a ceea ce el presupune în materie de critică și luciditate. Primul speră prea mult, al doilea disperă tot pe atâta.

Murielle Gagnebin, în postfața cărții sale, ne avertizează asupra riscului ce pândește orice lucrare prea atașată de urâtenie. Acest lucru duce, spune ea folosind o formulă extrem de pertinentă, la un “excedent de vizibil”¹⁵, un prea vizibil, o obezitate deranjantă.

Acesta este spiritul conform căruia tânăra dramaturgă a lui Castorf îi dădea sfaturi autoritare lui Andriy Zholdak, regizor ucrainian invitat la Volksbuehne: “Nu uita că aici nu e ca la tine acasă. Totul trebuie să fie concret. Nu ai nevoie de simboluri. A fi modern înseamnă a fi direct”. Afirmatii cât se poate de simptomatice! Cu o “filosofie” a artei se hrănește deci abordarea pe care a adoptat-o scena germană, în mare parte, începând cu urmașii lui Brecht până la maestrul său actuali. Apelul la materia prezentată în stările sale cele mai dezastruoase implică, pentru ei, abandonarea oricărei abordări “oblice”, așa cum încerca să facă Grüber. Se vede tot, dar astfel orice deschidere verticală este interzisă: ne înecăm în vizibilul ce devine superior invizibilului. Un invizibil contestat prin această exasperare a vizibilului, fapt ce nu ne împiedică însă - cel puțin pe unii dintre noi! - să-i simțim lipsa. Adorno vorbea de tensiunea dintre frumos și urât, Brook de “rahat și cer”, la Shakespeare bufonul coexista cu regele...deci fiecare își găsea perechea. Renunțarea la unul din termeni conduce la o slăbire a tensiunii, la căderea programului lipsit de contrariul său. Practica urâteniei generalizată pe scena germană se transformă într-un sistem reductor ce amputează, castrează termenul contrar din exercițiul dialecticii, în numele unei sistematizări dăunătoare, abuzive chiar. Intre declarațiile unui regizor “spiritualist” ca Vassiliev ce refulează “materialismul” și practicile scenei germane care cenzurează orice verticalitate, există o înrudire: de fiecare dată i se amputează “perechii” contrariul său și se refuză complexitatea, în favoarea unicității. Refuzul captivează prin radicalismul său, dar, trebuie să o spunem, duce la o restrângere a câmpului posibilităților. Urâtenia polemică a devenit o marcă recunoscută a scenei germane care se mândrește că nu se lasă înșelată de pacea frumosului și de securitatea valorilor, uitând însă ce pierde în acest fel. În numele acestei convingeri, relansată fără încetare, urâtenia eșuează în monoteism.

Urâtenia, declară mereu spectacolele și regizorii, ne este dragă ca “limbă de scenă”. O limbă altădată marginală, dar care astăzi s-a impus ca fiind “centrală”, deci recunoscută, instituțională chiar. Ea refuză să accepte ierarhiile și utopiile, prezentându-se ca expresia unei revolte constante în numele refuzării unui ideal înșelător. Ea invită la luciditate și la confruntarea cu sine fără cârje etice sau

certitudini estetice și protecții ideologice. Aparține “mefistofelicului” care, întotdeauna, neagă...Rezistență și neputință, forță și slăbiciune. Cu toate acestea, procesul intentat în numele urâteniei este bazat pe un optimism, ce rămâne de verificat, al “depășirii prin partea de jos”¹⁶ cum spune Hans-Thies Lehmann. Dar plonjarea repetată în adânc pentru a contesta înaltul comportă un risc. Riscul de a rămâne jos, de a sfârși prin a te complăce în numele forțelor expresive care, mai presus de toate, au capacitatea de a seduce anumiți artiști.

Scena germană, în dorința sa de a destabiliza categoriile instituționale ale frumosului prin recursul polemic la urâtenie ca agent de opoziție, a eșuat într-un fel de criză. Urâtenia s-a convertit la rândul ei în sistem și a devenit sigiliul identitar al unei abordări proprii școlii germane: acum este ușor de recunoscut și a încetat să mai surprindă. O aceeași privire, aceeași viziune revin în toate operele, indiferent de autor. Deci, fără nicio îndoială, suntem confrunțați cu unitatea acestei priviri asupra lumii. Este legitim oare să ne întrebăm astăzi dacă aceasta nu duce la un conformism al urâteniei? Aceleași ingrediente revin, îndoielile sunt formulate în același fel și atacurile folosesc aceleași arme...subversiunea se instituționalizează și putem face inventarul mijloacelor utilizate. Vom asista la reacții împotriva “cinismului acestui teatru”, cum spune Thomas Ostermeier, care precizează termenii rupturii: “la începutul anilor 90...o întreagă generație de tineri dramaturgi căreia îi aparțin a început să refuze acest nihilism teatral și a încetat să abordeze scena ca un spațiu al performanței sau o instalație plastică unde actorul este abolit, pentru a repune anecdota și personajul în centrul discursului scenic, fără ca aceasta să însemne o întoarcere către academism”.¹⁷

Dincolo de asemenea constatări, de ce nu am formula o altă rezervă? Prin recursul la urâtenie, scena germană s-a ridicat împotriva clasicismului “goethean” și a propus confruntări cu realitatea, fără prejudecăți sau valori prestabilite. Ea a instaurat o relație rebelă cu trecutul...l-a luat în derâdere și i-a scos veșmintele de gală. A invitat la luciditate. Dar oare nu a dat greș în numele unui acord exagerat cu realitatea ca atare, o realitate căreia îi contestă orice posibilitate de ameliorare? Urâtenia devenită sistematică își transformă rebeliunea în resemnare. Nu se mai satură să invite la o asumare a “josului”,

dar se ferește de orice revoltă pe “sus”, zonă considerată întotdeauna suspectă. Poate fi intuit aici pericolul unei viziuni la fel de reductoare ca și cea opusă, ce se încăpățânează să se afirme bazându-se pe negarea “josului”. Urâtenia, prea des folosită, și-a pierdut imprevizibilitatea, dar rămâne o formă utilă de rezistență la practicile idealiste și mai ales spiritualiste, ce riscă să se multiplice în anii următori. Impotriva consolării contagioase prin religie, “urâtenia” va servi întotdeauna drept pavăză. Dar de aici provine o altă neliniște: nu este altceva decât o ipostază critică. Destabilizează, răstoarnă și deturnează valorile existente, dar nu propune altele noi. Dă lecții de un scepticism constant care, uneori, se transformă în cinism. Se bazează pe o privire critică refractară la compromis și la supraevaluarea sinelui. Această atitudine nu se modifică, nu se adaptează, ci se constituie - și aceasta este problema - într-un fel de “credință în cele de jos”. În lipsa unei perspective, își propune să asume realitatea în starea sa, considerându-ne inapți să o modificăm sau să o transcendem. Polemică, urâtenia” este în același timp sceptică. O aură de pesimism îi înconjoară dezastrele. “Urâtenia” dezvoltată aici își impune să nu cadă niciodată în optimismul stilului și în plasa frumosului...dar sfârșește prin a deveni propria sa prizonieră. Criza sa de aici începe. Este punctul de plecare al unei estetici pe dos, o estetică totuși, cea a urâtului.

(Traducere din franceză de Margareta Batcu)

GEORGE BANU

Note

¹ Murielle Gagnebin - *Fascination de la laideur*, Paris, Champ Vallon, 1994

² Karl Rosenkrantz - *Esthétique du laid*, Belval, éd. Circé, 2004

³ Hans-Thies Lehmann - *Le théâtre postdramatique*, Paris, l'Arche, 2002. Vezi și Peter Zadek - *Mise en scène, mise à feu, mise à nu*, Paris, éd. de l'Arche, 2005

⁴ Pot fi recunoscute unele simptome în domeniul dansului și, în această privință, este suficient să-l pomenim pe Maguy Marin, dar competențele noastre nu ne permit să ne aventurăm pe acest teren.

⁵ În Hans-Dieter Schuett (dialog cu) - *Gluecklich arbeiten mit poetischen*

Kampfmaschinen (1999), citat în Hans-Dieter Hehmeyer - *Castorfs Volksbuehne, Schoene Bilder vom haesslichen Leben*, Schwartzkopf& Schwartzkopf, Berlin, s.d., p.153

⁶ Idem

⁷ Idem

⁸ In Karl Rosenkrantz, op.cit., p.92

⁹ Ibidem, p.97

¹⁰ Ibidem, p.114

¹¹ Frank Castorf in Hans-Dieter Schmidt, op cit., p.41. Vezi și eseul Barbarei Engelhardt consacrat *Esteticii interveniente a lui Frank Castorf la Volksbuehne din Berlin*.

¹² Cf Mihail Bahtin - *L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Age et sous la Renaissance*, Paris, Gallimard, n.r.f., 1973

¹³ Frank Castorf, ibidem

¹⁴ Pentru detalii vezi H.-T.Lehmann, op.cit., p.187

¹⁵ Murielle Gagnebin, op.cit, p.275

¹⁶ Hans-Thies Lehmann, op.cit., p.187

¹⁷ Thomas Ostermeier - *Entretien avec Sylvia Chalaye*, Arles, Actes Sud/Conservatoire Supérieur National d'Art Dramatique, 2006

EUGEN CIZEK

SPIRITUL MILITANT AL STOICILOR ȘI PRIMUL STAT COMUNIST DIN ISTORIE

*În memoria marelui savant belgian,
care a fost Joseph Bidez*

Știm cu toții că stoicismul s-a învederat ca unul dintre cele mai complexe curente de gândire din antichitatea greco-romană. Deși a subzistat un pachet de idei rămas constant în cursul lungii durate a filosofiei stoice, diferiții exponenți ai Porticului au elaborat opinii foarte personale și sensibil deosebite de cele adoptate de precursorii lor. De altfel Seneca pledează cu vigoare pentru originalitatea gândirii stoice, pentru dreptul de a nu se supune punctelor de vedere ale corifeilor Porticului [*Ep* 33,4 : *non sumus sub rege*; 33,8 : *qui ante nos ita mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictă est*]. În traducere: „nu suntem supuși unui rege”; „cei ce înaintea noastră s-au mișcat astfel nu sunt stăpânii noștri, ci călăuze, adevărul e deschis pentru toți, încă nu este ocupat, mult din el a rămas viitorului.” În primul rând, s-au manifestat divergențe între stoici în materie de idei politice. Nehotărârile s-au acumulat frecvent.

Comportă anumite ezitări chiar ideile politico-sociale ale lui Zenon din Kition, întemeietorul stoicismului. Născut într-un oraș din Cipru, adică într-o fostă colonie feniciană, dar foarte elenizată, Zenon era înalt, brunet și uscat. A sosit și s-a instalat la Atena. Înzestrat, chiar înainte de venirea în Grecia, cu o anumită cultură filosofică, a devenit elevul cinicilor mai ales al lui Crates, însă a ascultat și lecțiile predate de alți profesori de înțelepciune. Mai târziu, Zenon a început să predea el însuși filosofia, adică propria sa învățătură la numeroși discipoli, ca

și unor trecători, sub o colonadă pictată, sub un portic pestriț colorat, adică *o stoà pockile*. De aceea elevii săi au fost inițial definiți ca „zenonieni” și mai târziu ca stoici. Zenon a alcătuit cincisprezece scrieri de filosofie. A dus o existență frugală, sobră, dar îi plăceau vinul și banchetele. A murit în plină glorie (von Arnim, *Stoicorum ueterum fragmenta*).

Nu avem intenția de a prezenta și analiza filosofia lui Zenon și a elevilor lui, stoicii vechi, adepții primului Portic. Este suficient să amintim că Zenon și-a înfățișat în detaliu ideile lui, ca și modalitățile de a le trăi, de a le pune în practică, începând de la recursul la virtute. Să adăugăm de asemenea că el s-a străduit să divizeze învățătura înțelepților în trei mari secțiuni, adică fizica, etica și logica, că el a zăbovit îndelung asupra dialecticii, asupra reprezentărilor, asupra limbajului, asupra unității fundamentale a universului etc. Fragmentele conservate din opera lui Zenon dau seama de un anumit misticism astral. În definitiv „internaționalismul” se deslușește din reflecțiile lui Zenon. Omul nu ar fi decât un fragment, un membru al unui vast organism social, în care îi revine obligația de a se hărăzi perfecționării morale a celorlalți, într-un spirit filosofic. Potrivit lui Chrysippos, al treilea conducător, scolarh, al stoicismului, după Zenon și Cleanthes, era absolut necesar să fie urmată natura. Omul trebuie neapărat să urmeze natura, să trăiască deci *phýsei*. Stoicul poate participa la viața politică a Cetății, structurată sub forma unei mulțimi de oameni și organizată potrivit legii (von Arnim și exegeza modernă).

În fapt, cunoaștem destul de puțin ideile politice ale primilor stoici, întrucât nu ni s-au păstrat operele lor. Totuși, puținele fragmente, salvate din dezastrul care a afectat o imensă cantitate de scrieri antice, dau seama de efortul de a preconiza o educație morală, valabilă chiar pentru generațiile viitoare. Adepții Porticului aveau tendința de a reliefa, cum a arătat cândva Joseph Bidez, că o performantă organizare a puterii socio-politice ar avea capacitatea de a facilita îndeplinirea îndatoririlor, care revin oamenilor, precum și punerea în operă a virtuții. Stoicii, inclusiv și mai cu seamă Zenon din Kition, se străduiau să studieze diferite „constituții politice”, în vederea privilegierii guvernărilor susceptibile de a înlesni progresul spre binele umanității. Am constatat, oarecum mai sus, că stoicii

subliniau faptul că înțeleptul participă la viața politică, în condițiile în care nu era împiedicat să o facă, cu scopul de a eradica viciul, strămutat în Cetate, și de a stimula virtutea. Am remarcat că al treilea scolarh, desigur Chrysippos, cum am văzut, avansa în această privință idei interesante. Am observat totodată că opiniile stoicilor despre cea mai bună constituție a Cetății par mai degrabă șovăitoare. Întrucât Zenon însuși oscilase între teoria unei monarhii luminate, deci obligat ierarhizate, puse în acțiune de un filosof-rege și egalitarismul comunizant al unei societăți revenite la simplitatea primitivă a vârstei de aur a umanității, în care oamenii ar putea să utilizeze în chip natural virtutea, în funcție de regulile inspirate de conduita înțeleptului. Anumiți stoici asumau teoria peripateticiană a constituției mixte, *mikté*, adică a împletirii între democrație, regalitate și aristocrație. Desigur teoria acestei *mikté* ignora idealul egalitarismului civic, exaltat anterior de Zenon din Kition.

Într-adevăr se pare că Zenon s-a pronunțat destul de limpede în favoarea unei Cetăți, de fapt a unei societăți umane egalitare și, în fond, comuniste. O asemenea opțiune relevă ceea ce s-a putut conserva, sub formă de fragmente, din scrierea lui Zenon asupra statului, *res publica*, în realitate *Politeia* lui. Joseph Bidez ne-a atras atenția asupra faptului că Zenon și adepții lui militau adesea pentru reforme sociale, de pildă pentru împărțirea pământului arabil. Sphairos, unul dintre principalii elevi ai lui Zenon, a devenit consilierul lui Cleomene, regele Spartei, care năzuia să recupereze vechiul egalitarism agrar a lui Licurg. Marele savant belgian situa în Orient, îndeosebi în vechea Chaldee, izvoarele ideilor lui Zenon. Acolo s-ar fi născut idea unei Cetăți a lumii, a unei Cosmopolis, iscusit structurate. De altminteri chiar în Palestina, esenienii și cei apropiați de ei se declarau în favoarea unei societăți a Dreptății, prezidate de soare. Într-o asemenea societate ar fi trebuit să domnească o comunitate a bunurilor, care excludea proprietatea individuală și privată. În condițiile societății elenistice, a veacului al II-lea î.C., o asemenea utopie comunistă, după părerea noastră, s-a difuzat în lumea mediteraneeană, mai mult sau mai puțin occidentală, prin urmare în imperiul Romei. În cele din urmă, visul unei vârste de aur restaurate a fost întotdeauna vivace în antichitatea greco-latină. În orice caz, în a sa *Politeia* ori *Peri Politeías*, Zenon

se declara adeptul unui fel de globalizare *ante litteram*, a unei Cetăți a lumii în care dispăreau toate discriminările etnice și sociale. Potrivit lui Zenon, oamenii ar trebui să beneficieze de un regim de viață uniform, adecvat unor cetățeni egali între ei, adică unei societăți fără sclavi.

Limpede, Zenon afirmă că, în Cetatea unică a lumii, oamenii nu ar mai fi fost cantonați în cetăți separate între ele, că ei ar fi trebuit să beneficieze în comun de toate bogățiile, că ar urma să fie liberi și frați, trăind împreună, tocmai ca o cireadă fericită. În consecință, era necesar să fie eliberați toți sclavii. Egalitarismul comunizant trebuia să gestioneze fără excepție această Cetate universală. Fără îndoială, un puternic elan mistic era necesar, pentru că trebuia să scoată oprimații din inerția lor apatică. *Era de asemenea indispensabil spiritul militant al stoicilor*. De altfel, Zenon însuși nu era proprietarul nici unui sclav. Seneca arată clar că Homer nu avusese sclavi. Platon posedase trei, Zenon nici unul, *nullum Zenoni*, de la care se constată că începuse filosofia rigidă și virilă a stoicilor. Omul care urma să populeze Cetatea zenoniană era diferit de cel care trăia înainte de întemeierea stoicismului. Pe scurt, faimosul Om Nou, preconizat și în epoca modernă, inițial de utopii ale secolului al XIX-lea, mai recent atât de comunismul secolului al XX-lea, cât și de fascism (pentru că și fascismul voia un om nou sau chiar Supraom) sau chiar de câțiva ecologiști ori de mistici izvodiți din felurite secte islamice sau pretins creștine, a fost visat chiar din antichitate. Este inutil să comentăm că acest Om Nou nu există și nici nu va exista vreodată. Pentru a ne întoarce la antichitate, cetățeanul Cetății globalizante a lui Zenon nu avea în nici un fel nevoie de temple, tribunale și de gimnazii. Amalgamul de bunuri mergea foarte departe. Zenon pleda pentru posedarea în comun a femeilor. Fiecare să aibă la întâmplare legături sexuale, ca să eradicheze gelozia și adulterul. Așadar căsătoriile se suprimau. Femeile deveneau un bun comun al societății. Zenon și adepții lui voiau să lichideze individualismul. Ceea ce, spunem noi, este imposibil deoarece omul, prin natura sa, este individualist, egocentric și atașat ideii de proprietate (vezi la noi comuniștii deveniți oameni de afaceri). Totuși Zenon din Kition recomanda înțeleptului, *hó sophós*, să se căsătorească și să aibă copii. Se referea probabil

la vechile cetăți, anterioare așa numitei Cosmopolis stoică. Dacă nu cumva ar fi vorba de o contradicție apărută în interiorul sistemului stoic. De altfel, contradicțiile nu i-au contrariat niciodată pe stoici. În orice caz, în Cosmopolis zenoniană, trebuia puse în aplicare libertatea, prietenia și fraternitatea (von Arnim). Această societate, închipuită ca desăvârșită, avea deja în Orient un proteguitor. Ne referim la soare, la Helios, conceput în Grecia ca un justițiar prin excelență, ca un ocrotitor al săracilor și al nefericiților, ca un simbol al abundenței de bogății dobândite pe căi cinstite, ca un generator de emancipare. O așteptare „mesianică“ conta pe domnia lui. În orice caz, Zenon îl imagina ca pe un stăpân al universului, în special al Cetății sale mondiale egalitare. În ce-l privește, Cleanthes, succesorul lui Zenon la conducerea Porticului, închipuia Soarele drept un *kosmokrátor*, ca inteligență directoare și inima luminii. Joseph Bidez a pus în evidență acest fapt.

Cleanthes a asumat, în mare parte, ideile socio-politice zenoniene. A aderat la ideea unei Cetăți a Soarelui, cărmuite de Helios, zeu destinat să prezideze abolirea sclaviei și repartizarea rezonabilă a averilor. Pe deasupra Cleanthes îi disprețuia pe bogați. Chrysippos, urmașul său la direcționarea Poricului, nu pare să fi militat pentru egalitarismul stoic. Cu toate acestea au existat ulterior destui stoici fideli spiritului militant egalitarist al lui Zenon. Le-am cam pierdut urmele. Totuși dispunem de suficiente elemente referitoare la Blossius din Cumae, unul dintre militanții cei mai înverșunați, care s-au hărăzit reformelor socio-politice și comunismului antic. Elev al lui Antipatros din Tars, a fost angajat, dimpreună cu Diophanes din Mytilene, ca să instruiască odraslele Corneliei, mama Gracchilor. Le-a convins pe acestea, să pună în aplicare reforme sociale, însă Roma nu putea și nu voia să accepte comunismul stoic. Dovadă de înțelepciune, am zice noi! După moartea lui Tiberius Gracchus, fostul său elev Blossius s-a radicalizat. A fugit din Roma și s-a instalat la Pergam, unde, cum vom vedea, s-a străduit să pună în operă egalitarismul zenonian. Este interesant să semnalăm că ideile militanților stoici ai antichității au fost reluate în secolul al XX-lea. André Malraux atribuia lui Mao Tse-Dun opinii care reprobau sentimente „burgheze“, ca dragostea între părinți și copii, între inși aparținând sexelor opuse. Este adevărat

că nu este vorba despre memoriile lui Malraux, ci de antimemorii. Oricum, Mao i-ar fi spus lui Malraux că: „egalitatea n-are importanță prin ea însăși. Ea are însemnătate pentru că este naturală (deci din nou viața dusă în conformitate cu o pretinsă natură) celor ce nu au pierdut contactul cu masele”. Încât Mao redescoperea, probabil fără să știe, ideile lui Zenon și ale lui Blossius. Desigur, militanții unei anumite teorii socio-politice, ca și serviciile secrete ale diverselor țări, nu ar putea acționa, dacă nu ar afla un teren favorabil, o stare de spirit a revoluției, care să le înlesnească ideile și planurile de acțiune.

Pe de altă parte, se pare că Zenon accepta monarhia. O accepta chiar într-o cetate egalitară. Sau altfel spus, dorea un stat egalitarist, dar guvernat de un despot luminat, în ultimă instanță un strămoș al unui „Führer“ ori al unui secretar general de partid comunist, adică tot un „Führer“ mai puțin clar proclamat ca atare. Dar Stalin se declara genialul conducător al popoarelor, iar Nicolae Ceaușescu stejarul Carpaților. Adversari ai particularismelor vechilor cetăți, ca și ai libertăților municipale, stoicii – și nu numai Zenon – doreau dictatori „inteligenți“, care ar fi trebuit să cârmuiască statul egalitarist și comunizant, la care visa Zenon.

Întemeietorul stoicismului întreținea raporturi excelente cu Antigonos, regele Macedoniei, care, de altfel, mergea la Atena ca să-i asculte prelegerile. Încât Antigonos i-a propus lui Zenon să se stabilească în Macedonia, ca să-i instruiască curtea și copiii. Fondatorul Porticului l-a refuzat, invocând vârsta sa înaintată. Avea el îndoieli *in petto*, în legătură cu monarhia autocratică? Nu am ști să răspundem la o astfel de întrebare. Zenon i-a trimis la curtea lui Antigonos, ca formatori de opinie, pe elevii săi Persaios și Philonides. Oricum, Antigonos a continuat cele mai bune contacte cu stoicii și l-a subvenționat pe Cleanthes. O relație specifică emergea între stoici și regii eleniști. Am notat mai sus că mulți stoici abandonaseră egalitarismul drag lui Zenon și altor exponenți ai Porticului. În deosebi după eșecul suferit de mișcările socio-politice de la sfârșitul secolului al II-lea î.C. și al militantismului egalitarist. Ca și în funcție de dominația absolută a Romei – funciarmente ostilă oricărui comunism – asupra bazinului mediteraneean. Roma nu a acceptat niciodată o societate a egalitarismului social. Chiar Republica era marcată de o

societate ierarhizantă din punct de vedere social, ca și politic.

În orice caz, stoicii erau practic obligați să-și întoarcă privirile spre Roma. Încât din militantismul lor nu va mai rămâne decât pledoaria în favoarea unei monarhii despotice, totuși luminate. Trebuie totuși să mărturisim că noi cunoaștem destul de slab evoluția politologiei stoice. Și nu numai proiectele politice ale celor dintâi maestri ai Porticului. Pe de altă parte, chiar în secolul al II-lea î.C., în plină agitație socială, mai mult ca oricând, stoicii erau divizați din punct de vedere politic. Pe când anumiți stoici ca Blossius, credincioși comunismului egalizant, profitau de perturbările sociale, încurajate de ei, și cărora făceau eforturi să le ofere o temelie ideologică, alții puneau în aplicare ceea ce se definește ca stoicismul mediu. Anumiți exponenți ai Porticului părăsiseră Roma ca să se stabilească la Rhodos, unde se erijau în educatori ai aristocrației romane. Panaetius, consilier și formator, ca să ne exprimăm astfel, al lui Scipio Aemilianus și al lui Laelius, abandonase complet mitul Soarelui – compromis în răzvrătirile servile – ca și comunitățile egalitariste, Cetatea lumii etc. Neostoicismul roman s-a orientat ulterior în aceeași direcție. Manilius nu se va preocupa în nici un fel de vechea utopie egalitaristă a lui Zenon și Blossius.

După părerea noastră, cazul lui Seneca pare destul de original. Fără nici o îndoială, în pofida umanitarismului său și pledoariei hărăzite tratării clemente a sclavilor, el se apără împotriva învinuirilor că ar reclama perturbarea ordinii sociale și elogiază monarhia *de facto* instaurată la Roma. Căci așa zisul Principat era un regim politic fără nume, în ultimă instanță tot republica romană, în care senatul și poporul transferau în bloc puterile lor unui personaj providențial. Totuși noi am susținut încă din 1958 – practic împotriva colegilor noștri de la București (eram preparator, deci trebuia să „mi se dea în cap”) – că pot să se detecteze vestigii ale egalitarismului stoic, în scrisoarea 90 a lui Seneca. Unele pasaje din corespondența lui Seneca lasă să se înțeleagă că filosoful-poet roman cunoștea destul de bine opera lui Zenon, pe care fără îndoială o citise și o venera. Sub incidența vârstei de aur recuperate, Seneca pare să nutrească nostalgia miracolului social, care ar fi putut restaura proprietatea comună și egalitară a oamenilor primitivi. Trebuie totuși adăugat că

pentru însuși Seneca nu se afla în discuție decât un vis mai degrabă imposibil.

Situația se prezentase astfel în epoca lui Blossius. Am arătat mai sus acest lucru. Dat fiind că turbulența socio-etnică (pentru că a existat o componentă etnică, antiromană, îndeobște ignorată de cercetători) a afectat puternic lumea greco-romană în timpul ultimelor decenii ale secolului al II-lea î.C. Chiar în veacul următor, Diodor din Sicilia va semnala înrudiri ori coincidențe între revoltele sclavilor din Sicilia, mișcarea întreprinsă de către Aristonikos în Asia și tentativele, de altminteri moderate, de a reforma societatea romană, lansate de frații Gracchi. S-a manifestat o agitație generalizată în această vreme. Lăsând la o parte inițiativele Gracchilor, aceste agitații au implicat, o repetăm, o dimensiune socială, însă și o conotație etnică, întreprinsă împotriva imperiului constrângător al republicii romane. Proliferarea masivă a sclavagismului a cântărit mult în desfășurarea acestor rebeliuni. Fenomenul respectiv, expansiunea sclaviei, a survenit în condițiile emergenței unui nou tip de exploatare rurală, a așa numitei *uilla rustica*, administrată nu de proprietarul pământului respectiv, ci de către un vechil, *uilicus*, înconjurat și slujit de către supraveghetori, *monitores*, ca și de șefi de lucrări *magistri operum*, care comandau muncitorilor, oameni liberi salarizați, angajați ca să execute trudele necesare, ca și mai ales sclavilor, din ce în ce mai numeroși.

Mai târziu, Varro va descrie acest tip de exploatare agricolă. Unde se practica o poliagricultură intensivă, precum și creșterea vitelor. Pe lângă acesta, se răspândeau somptuose conace ale latifundiarilor, pe când ferme de proporții medii și mica proprietate întâmpinau numeroase dificultăți, fiind adesea eliminate ori diminuate de bogății lor vecini. Acești mari proprietari de pământ, pe teritoriile care fie aparțineau Romei, fie erau gestionate de regate elenistice, în curs de a fi anexate de imperiul republicii, privilegiau sclavajul. În Italia, proporția sclavilor oscila între 32% și 50% din populație. Cu toate că așa zisul mod de producție sclavagist n-a existat decât în scrierile teoreticienilor marxiști. Căci în multe provincii sclavii erau puțin numeroși. În orice caz aflusul de sclavi în unele zone ale stăpânirii romane rezulta din ceea ce s-a definit drept „cucerirea romană“, prin urmare prin prada de războaie purtate în Orient și în Africa,

din profiturile pirateriei, din reproducerea naturală etc. S-a arătat cu judiciozitate că sclavul nu era în principiu un ocnaș, oprimat fără milă, un exclus totalmente din societate. Și nici măcar un obiect. El era considerat mai degrabă ca un capital, ca un om aparținând – foarte des temporar – altui om. El avea dreptul de a strânge bani, datorită cărora își cumpăra eliberarea. Putea să se căsătorească într-un anumit fel, adică să recurgă la un concubinaj, cunoscut de toată lumea, și chiar să beneficieze de o personalitate juridică în fața tribunalului stăpânului său. Rar era pus la chinuri sau ucis. De altfel putem constata o mare diversitate a condiției servile. Existau sclavi urbani care osteneau în casa stăpânilor, ca servitori ori portari, dar și ca secretari, casieri sau pedagogi, profesori ai copiilor gospodăriei, ca medici, ca gladiatori. Unii sclavi erau meșteșugari, inclusiv de lux, sau slujeau statul, în calitate de *serui publici*, utilizați fie de magistrați, fie de senat, adesea ca scribi, crainici etc. La țară, unde trăiau cei mai mulți sclavi, condițiile de viață erau penibile. Să nu uităm că, la Plaut, trimiterea la moarte a sclavilor casei constituia o pedeapsă cumplită. Aici la țară, mulți sclavi trăiau în turme, uneori erau prost hrăniți, sau lăsați să trăiască aproape goi. Se adăuga faptul că, în majoritatea lor, sclavii erau slab romanizați și că detestau statul republicii. Adesea sclavii proveneau din Orient; chiar dacă nu veniseră de acolo, purtau nume grecești. Ființa o modă a numelor grecești date sclavilor.

După căderea Cartaginei, Sicilia beneficia de o izbitoare prosperitate economică. Marile proprietăți funciare ale sicilienilor de baștină și mai ales ale romanilor implantați în insulă, se dezvoltaseră considerabil. În numeroase cazuri acești proprietari impuneau sclavilor o trudă copleșitoare și îi terorizau fără nici un scrupul. De altfel jafurile practicate de sclavi și nemulțumirile se acumula. Pe de altă parte latifundiarii întrețineau sclavi păstori, înarmați ca și cum ar fi fost militari voinici. Acești ciobani dispuneau de ghioage și sulite și de ciomege; își petreceau zilele sub cerul liber, trăind oarecum independent. Îi acopereau blănuri de animale, consumau lapte și carne. Acești sclavi păstori au devenit iute vârful de lancea mânăit de o mare răscoală, de ceea ce Diodor din Sicilia va califica drept *dolikòs pólemos* războiul servil. Această revoltă, această *stásis* a izbucnit între 136 și 132, ori chiar 130 î.C., fiind îndreptată concomitent împotriva

proprietarilor funciari și republicii romane. 20.000 de insurgenți au biruit 8.000 de soldați romani. Așadar rebelii au învins patru armate romane, dintre care trei au fost consulare. Răzvrățiții, care au ajuns să strângă 150.000 ori chiar 200.000 de oameni au cucerit Herna, în centrul Siciliei, ajungând să controleze tot vestul insulei și să ocupe orașul Agrigentum sau Akragas, să amenințe Italia. Ei au instalat un stat antiroman, care avea capitala la Herna. Au bătut chiar monezi. În fruntea lor se afla sclavul Eunus, născut la Apameea, taumaturg al zeiței siriene Atargatis. El s-a proclamat rege, luând numele ostentativ antiroman Antiochos. Să nu uităm că Antiochos al III-lea, un Seleucid supranumit cel Mare, fusese înfrânt de romani la începutul secolului al II-lea î.C., în prima campanie a republicii din Asia, comandată de frații Scipioni. Sicilianul Kleon secunda mișcarea lui Eunus și a partizanilor acestuia. Doar la capătul unor mari strădanii, consulul Publius Rupilius a fost capabil să cucerească Herna și să zdrobească răscoala. Aceasta nu a împiedicat pe sclavii sicilieni să declanșeze ulterior o altă insurecție între 104 și 101 î.C.. Represiunile, întreprinse de romani, s-au dovedit a fi fost foarte crude. Oare, într-un fel sau altul, militanții stoici ai egalitarismului comunizant nu au sprijinit ei această rebeliune a sclavilor? Nu dispunem de dovezi concludente nici să avansăm și nici să respingem o asemenea ipoteză.

În schimb, la vremea respectivă, a apărut o stranie narație utopică, care implica limpede raportul cu așa numitul comunism stoician. Această povestire este consemnată de către Diodor din Sicilia, care a consemnat-o în opera lui. Se știe că Diodor din Sicilia a fost contemporan cu Iulius Caesar și prin urmare că și-a alcătuit scrierea istorică mult după febra socială din al II-lea veac î.C. Totuși nararea peripețiilor înfruntate de către Iamboulos, principalul său personaj, reia în chip manifest o povestire mai veche, care trebuia să se fi ivit în epoca tulburărilor sociale din secolul al II-lea î.C. A fost ea anterioară primului război cu sclavii și chiar celui desfășurat în Pergam, pe care îl vom înfățișa mai jos? Nu ne este lesne să situăm depănarea peripețiilor suferite de Iamboulos într-un moment precis. Această depănare ar putea fi anterioară sau puțin posterioară unor asemenea evenimente. În orice caz, ea are legătură cu turbulența socio-politică și comportă conotații mai vechi, ca și – mai cu seamă

– idei egalitariste, îmbrățișate de unii exponenți ai Porticului. Deși a influențat mai târziu pe Thomas Morus. În plus, naratorul aventurilor lui Iamboulos trebuie să fi citit relatarea performanțelor închipuite de exploratorii antici ai Indiei și să fi fost marcat de intertextualitatea ca Euhemeros, precum și cu poezia greacă antică și bucolică.

Iamboulos este figurat ca un negustor arab elenizat, care studiasse, încă din copilărie, disciplinele liberale. El a purces să navigheze spre meleagurile mirodeniilor. Dar, împreună cu însoțitorii săi, a căzut în mâinile piraților etiopieni. În cele din urmă, a fost urcat pe o corabie mică, expediată spre marele Sud. În acest fel, el a ajuns pe niște insule bizare, care echivalau cu un soi de Eden, definite ca Insulele Fericite. Pe care, fără îndoială, le descrie. Locuitorii acestor șapte insule erau frumoși și înzestrați cu un trup suplu și rezistent. Acești inși vorbeau într-o limbă, unde se regăseau sunetele scoase de păsări. Ei știau să scrie și să citească. Legea lor le îngăduia să trăiască un număr mare de ani, în speță 150 de ani, urmat de un somn fericit care aducea moartea. Acești oameni norocoși nu cunoșteau mizeriile și viciile care copleșeau restul omenirii; trăiau armonios, îndeosebi de pe urma pescuitului și vânătorii și beneficiau de o climă desăvârșită, dat fiind că la ei nu era niciodată nici prea frig și nici prea cald. Trăiau într-o perfectă armonie. La ei, zilele erau egale cu nopțile. Acești insulari fericiți erau înconjurați de pomi fructiferi, de viță de vie, de măslini, de animale de necrezut, de izvoare de apă, susceptibile să le păstreze o căldură blândă și sănătoasă. Ei se hărăzeau Soarelui și se defineau ca heliopolitani. Igiena lor era ireproșabilă. Mai ales acești solarieni se bucurau de egalitate socială, intelectuală, morală cu adevărat desăvârșite. Animalele de povară și uneltele aparțineau tuturor. Solarienii practicau o muncă colectivă, întrucât nu existau la ei nici săraci, nici bogați. De altfel erau frugali, căci se mulțumeau cu o hrană cu adevărat indispensabilă. Meseriile erau distribuite cu judiciozitate. Unii pescuiau, alții erau meșteșugari și alți gestionau treburile publice. Venerau îndeosebi Soarele, însă și Cerul. Insularii fericiți erau cârmuiți de un rege, care abdică când împlinea tocmai 150 de ani. Solarienii beneficiau toți de aceleași legi și moravuri pure. Nu cunoșteau disensiunile și tulburările interne, căci trăiau într-o înțelegere perfectă. Nu exista nici o formă de sclavie la solarieni. Heliopolitani, atașați egalității lor (*homónoia*), nu se

căsătoreau niciodată. Copiii lor, născuți în condițiile promiscuității sexuale, aparțineau comunității. Erau luați de la mamele lor și erau educați pe cheltuiala societății. Doici specializate îi creșteau, ca să dispară orice fel de ambiție, de egoism și de individualism. Iamboulos și însoțitorul său au trăit în mijlocul acestei pretinse fericiri egalitare preț de șapte ani, înainte de a fi alungați, din pricina propriilor obiceiuri desfrânate, în orice caz nepotrivite în lumea solarienilor. După numeroase tribulații, Iamboulos a putut să se întoarcă acasă sănătos, ca să povestească tot ce văzuse în insulele fericite.

Rezultă limpede că filiațiile cu egalitarismul propovăduit de unii stoici sunt izbitoare. În definitiv, nararea peripețiilor înfruntate de Iamboulos recuză îndatoririle, considerate inutile, cunoscute și practicate în Grecia clasică. Povestirea aventurilor prin care trecuse Iamboulos reia, aproape cu obstinație, Heliopolis a lui Zenon, Cleanthes și Blossius. În orice caz, solarienii fericiți ai lui Iamboulos nu cunosc tribulațiile. Ei asumă lesne legea Destinului. Astfel cum o prescriau toți stoicii. Pe de altă parte Lucian din Samosata, într-un pamflet va lua în derâdere utopiile stoice, care pretindeau a vehicula societăți imaginare, însă mirifice. Lucian susținea că anumiți adepți ai Porticului coborau din cer, unde ei ar fi avut prilejul să le întâlnească.

Reiese că, pe bună dreptate, Joseph Bidez, când se referea la Cosmopolis stoică, afirma : „nimic nu este mai învecinat cu visările lui Iamboulos decât idealismul comunizant al Porticului“. Întrucât utopia lui Platon dădea seama de o comunitate imaginară, întemeiată pe caste, în nici un fel egalitare.

Oricum, s-a manifestat o tentativă de a pune în aplicare un stat congruent egalitarismului stoic și ideilor promovate în narația utopică atribuită lui Iamboulos. Ne referim la idei, enunțate cu puțină vreme înainte de cea dintâi insurecție a sclavilor, dacă nu cumva după această rebeliune. Sau chiar întrucâtva în aceeași vreme, când a fost făurit primul stat comunist din istorie. La care am făcut de fapt aluzie mai sus. În 133 î.C. , părea foarte complicată situația regatului Pergamului. Să nu uităm că în această vreme răscoala, care izbucnise în Sicilia, nu era încă înăbușită. În Orient, acest regat se plasa printre aliații Romei, fiind supuși față de puterea ei.

Regatul Pergamului fusese creat în Asia Mică, adică în vestul Turciei actuale, în 282 î. C. de către un ofițer numit Philetairos. Regii care i-au urmat în ordine Eumenes I, Attalos I, Eumenes II (197-159 î.C.), Attalos II au convertit Pergamul în cel mai puternic stat din Asia, înzestrat cu mari porturi, cu sanctuare deosebite și cu orașe splendide. În pofida faptului că raporturile Pergamului cu republica romană nu au fost întotdeauna cele mai bune posibile, acest stat s-a decis cu hotărâre să sprijine politica orientală a Romei. Sub Attalos II (159-138 î.C.) Pergamul se afla practic sub protectorat roman. După moartea mamei sale, acest rege ridicase la Cyzic monumentul acesteia, împodobit cu basoreliefuri inspirate de mitistoria romană, pe când inscripțiile aferente se refereau la Romulus și Remus. Cum a arătat regretatul Marcel Le Glay, astfel Attalos II se străduia să măgulească ostentativ Roma, statul patron al lui. În timpul lui Attalos III (138-133 î.C.), presiunea Romei a devenit foarte constrângătoare. Acest rege, savant de cabinet, realmente erudit și inteligent, pasionat de sculptură și de grădinăritul de lux, se purta bizar, ca suveran. Mefient, bănuitor, el se comporta față de supușii săi ca un tiran sângeros, ca un despot paranoic. Ca să-și ocrotească viața, pe care și-o închipuia amenințată, el și-a masacrat prietenii, rudele, ca și soțiile și copiii acestora. Ceea ce nu l-a împiedicat să tolereze ca Scipio Emilianul să se poarte în regatul său ca într-o țară recent cucerită, cu prilejul vizitei acestui general și demnitar în 136 î.C. Mai mult decât atât, el a aprovizionat Roma în 134, când aceasta era înmămolită în asediul Numantie. Însă acest rege a murit de insolație și fără copii, în primăvara anului 133 î.C. Atât propriul său popor cât și vecinii îl detestau. În Pergam se pregătea, pare-se, o revoltă împotriva acestui ultim attalid legitim. În orice caz, el va lăsa, prin testament, bunurile sale republicii romane, cu excepția orașelor regatului, declarate libere. Urma în acest mod pilda oferită de un rege din Cyrene, care și el își încredințase Romei prin testament statul clientelar, în 155 î.C. Testament care n-a fost pus în practică deoarece, înainte de moarte, acest rege a avut un copil. Dimpotrivă, Attalos III nu a avut nici un moștenitor legitim.

Se pune destul de frecvent întrebarea de ce Attalos III și-a lăsat regatul pe mâinile romanilor. Era vorba de o acceptare a raporturilor de forță din zona mediteraneeană, unde prevalența

Romei devenise mai mult decât evidentă? În orice caz, Tiberius Gracchus, care se străduia să impună la Roma reforme costisitoare, avea legături ereditare cu Attalizii și se gândea la beneficiile aduse de o miraculoasă intrare masivă de bani, adusă din Pergam. Pe de altă parte, nu cumva năzuise Attalos III să-și exprime aversiunea față de Aristonikos, fiul natural al lui Eumenes II? Se temuse ultimul rege legitim al Pergamului de reacțiile compatrioților, ostile față de el, în condițiile în care toată lumea era la curent cu insurecția sclavilor din Sicilia, în plină desfășurare? Dat fiind că existența dusă de sclavi și de oameni liberi săraci nu era mai bună decât cea a sicilienilor de condiție modestă. Iar Roma dispunea de mijloacele necesare liniștirii situațiilor din regatul Pergamului. Oricum ar fi stat lucrurile, Roma a dorit să profite de oportunitatea fabuloasă care i se oferise. Republica romană se învedera dornică să pună mâna pe averiile exorbitante ale Pergamului, pe visteria regatului, pe avantajele aduse de activul comerț, caravanier, cu Asia Centrală, care trecea pe acolo. Erau prin excelență avizi de bogățiile Pergamului senatorii, oameni de afaceri, vameșii statului roman.

Totuși abia în 129-126 î.C. deci relativ mulți ani după decesul lui Attalos II, republica romană a putut să organizeze, în fostul regat al Pergamului, provincia Asia, care cuprindea, între altele Mysia, Phrygia maritimă, Chersonesul Traciei și o parte din Lydia. Pentru că autoritățile romane au trebuit să se confrunte cu o puternică rezistență opusă de către pergamieni. Ei proclamau ca neautentic testamentul lui Attalos III. Îl considerau un fals născocit de către romani, în scopul de a acapara regatul și bogățiile lor. Chiar în antichitate s-au enunțat îndoieli cu privire la autenticitatea acestui testament. Descoperim urme ale acestei îndoieli în operele lui Salustiu. Totuși, o inscripție scoasă la lumină din Pergamul antic, în 1887, dă seama de un decret al acestui oraș, care se referă indubitabil la testament. Se precizează în textul inscripției că Attalos III a lăsat moștenire poporului roman toate bunurile lui, mobile și imobile, inclusiv visteria lui și teritoriul, *he hóra*. În plus, se acordă libertate orașului Pergam. Și, foarte probabil, adăugăm noi, altor orașe grecești. Sclavii regali fie erau eliberați, fie erau dăruiți orașului Pergam. Pe de altă parte, cum am relatat mai sus, Diodor din Sicilia își îngăduie o apropiere între insurecția

pergamienilor, hotărâți să nu accepte dominația romană directă și răscoala rebelilor din Sicilia. În orice caz, pergamiinii au luat armele împotriva poporului roman.

În fruntea acestei rezistențe pergamiene se afla, fără îndoială, Aristonikos, bastardul, este adevărat nerecunoscut ca fiu, al lui Eumenes II, deci oricum un Attalid, care s-a proclamat rege și a inițiat războiul împotriva Romei. Era chinuit de frustrări de vlăstar natural. Ceea ce ar putea explica, măcar în parte, politica sa socială. S-a gândit el, oare, din primele clipe, să impună o ostentativă dimensiune socială mișcării sale? Nu opinăm că se impune un răspuns afirmativ la o asemenea întrebare. Dar știa că pergamiinii, la obârșie foști militari, înclinau spre idei naționaliste, nefiind pregătiți să accepte, ei, foști cuceritori, stăpânii necunoscuți, veniți de la Roma, și îi înspăimânta apăsarea romană împovărătoare. Totuși, pe de o parte, Aristonikos a fost nevoit să accepte faptul că pergamiinii liberi și nevoiași erau nemulțumiți, aflându-se în plină ebuliție, ca și sclavii din regat, care erau, firește, la curent cu rebeliunea sclavilor din Sicilia. Deci Aristonikos s-a hotărât să tragă profit din aceste perturbări sociale. În plus, cum am reliefat mai sus, Blossius din Cumae sosise într-un Pergam insurecțional. Fără îndoială, Blossius a fost principalul stimulent a unei mișcări concomitent reformatoare și revoluționare. El și alți stoici l-au convins pe Aristonikos să făurească statul comunist și egalitartist al heliopolitanilor. În consecință, Aristonikos, a proclamat instaurarea la Pergam a Cetății Soarelui, Heliopolis. A făgăduit justiție socială și redistribuirea pământurilor. A eliberat sclavii și șerbii și i-a înrolat în armata sa, prin urmare cea a statului solar comunist. Războiul a cuprins practic întreg teritoriul regatului Pergamului. Heliopolitani au ocupat nu numai Pergamul, ci și alte cetăți. Încă în 129 î.C. heliopolitani au înfrânt la Leukai armata romană comandată de către consulul Publius Licinius Crassus. În cele din urmă, trupele romane, sub comanda consulului Marcus Perperna au izbutit să înfrângă pe heliopolitani, la capătul unui lung asediu al orașului lidian Stratonikeia. Aristonikos a sfârșit prin a fi capturat și târât la Roma, unde a fost ucis în temniță. Unele focare insurecționale au rezistat mai mult timp, căci abia în 128-126 î.C. Marcus Apilius, asistat de zece comisari senatoriali, a putut organiza provincia Asia, care avea Efesul drept capitală. Pe de o

parte republica romană inaugura în acest fel o nouă politică orientală, în speță anexionistă, punând capăt ezitărilor anterioare anului 126 î.C. În fapt, romanii, care aveau și militau pentru o societate riguros ierarhizată și oligarhică, au nimicit primul stat comunist și egalitarist, implantat de către Aristonikos. Care – o repetăm – a putut să subziste câțiva ani. Se demonstra astfel, încă de atunci, că un stat comunist era fatalmente condamnat să eșueze și să dispară. Încă din secolul al II-lea î.C. visarea egalitaristă ori pseudo-egalitaristă a comunizanților s-a revelat ca imposibilă.

Am susținut mai sus că Blossius din Cumae n-a fost singurul care a sprijinit și stimulat heliopolitanii. Ceea ce nu înseamnă că s-a format în epoca respectivă o autentică internațională roșie, cum au opinat unii cercetători. Totuși anumiți ideologi stoici au putut trage profit dintr-o agitație socială, în curs să se propage în destul de numeroase teritorii romane și elenistice. Ei au izbutit, pentru câțva timp, să inițieze și să instaleze un stat zenonian, adică efemerul regat al lui Aristonikos. Și desigur o cetate a Soarelui. Dar să nu uităm că soarele a fost simbolul electoral al Blocului partidelor democratice dirijat de comuniști la alegerile din 1946!

Oricum ar sta lucrurile, la militanții stoici comunizanți putem regăsi toate sloganurile comunizanților și fasciștilor secolului al XX-lea - niciodată efectiv puse în aplicare în societățile comuniste: suprimarea proprietății private, eliminarea individualismului și chiar a libertăților, prin excelență emergența unei conștiințe umane remodelate, gustul pentru muncă, în realitate voința de a osteni cu mare bucurie, respingerea căsătoriei. Nu ne gândim numai la aserțiuni atribuite lui Mao Tse-Dun de către Malraux. Avem în vedere și faptul că după victoria bolșevicilor în Rusia anului 1917, preț de câțiva ani, numărul copiilor născuți în afara căsătoriilor (v. Scânteia anilor 40-50) depășea simțitor pe al pruncilor proveniți din legături legale și oficiale. Luăm de asemenea în considerație și așa zisa revoluție sexuală a stângiștilor. Se adaugă la aceasta visul imposibil al așa zisului Om nou, vis mai sus consemnat, care n-a fost conceput în secolul al XIX-lea, ci în antichitate, întrucât el popula Insulele Fericite din narația atribuită lui Iamboulos. Lupta dintre fascism și comunism, ambele obsedate de omul nou, a fost un război fratricid.

Chiar ideea unei „alimentații raționale“ clamate atât de către Hitler cât și de Ceaușescu, în anii 80 ai secolului al XX-lea, ca să justifice penuria de produse de primă necesitate, este decelabilă la solarieni. Se adaugă și faptul că o atare societate comunistă (s-a afirmat că nazismul a fost un comunism fără evrei, dar Stalin era antisemit) atât în antichitate, cât și în secolul al XX-lea, urma a fi guvernată în mod despot, absolut, de un mare conducător. Reiterăm observația că la originea tuturor acestor visuri utopice se manifestă celebrul mit al vârstei de aur. Să notăm în treacăt că așa zisul comunism primitiv al marxiștilor era tot comunism. Mitul vârstei de aur era de asemenea o utopie, întrucât oamenii nu au cunoscut niciodată o atare vârstă de aur. Viața în peșteri, de la începuturile omenirii, era de fapt penibilă. În realitate Marx și adepții săi, dar și Zenon, Blossius și alții s-au ostenit să restituieze acest stadiu primitiv, conferindu-i avantajele unei civilizații purificate de vicii, de altminteri naturale, umane. Oare când oamenii vor înceta să mai fabrice utopii irealizabile?

În concluzie, comunismul nu a apărut destul de recent. El a existat ca utopie încă din antichitate. Iar Aristonikos a încercat să-l pună în practică urmând ideile stoicilor și relatarea imaginară a aventurilor lui Iamboulos.

EUGEN CIZEK

Membru de oanoare al Academiei de Științe,

Litere și Arte din Lyon,

Membru corespondent al Academiei din Barcelona

cronica literară

ȘTEFAN BORBÉLY

ROMANUL JAPONEZ AL FLORINEI ILIS

După fulminantul succes de public și de critică al romanului *Cruciada copiilor* (2005), care a luat toate premiile care i-au stat în cale, era de așteptat ca Florina Ilis să schimbe registrul tematic și stilistic al scrierilor sale, cu atât mai mult cu cât romanul trenului oprit de copii în gara de la Posada încheia o trilogie, inaugurată prin *Coborârea de pe cruce* (2001) și continuată cu *Chemarea lui Matei* (2002). Anul 2005 a fost fast pentru autoare și prin publicarea unui foarte aprofundat studiu – având la bază o temeinică lucrare de doctorat, inițiată de către Liviu Petrescu – dedicat imaginarului și culturii vizuale a Internetului (*Fenomenul science fiction în cultura postmodernă. Ficțiunea cyberpunk*). Studiul e esențial nu numai prin sintaxa culturii virtuale pe care o sintetizează, oarecum în premieră la noi, dacă ținem cont și de preocupările congenere ale lui Ion Manolescu (*Videologia*), ci și prin faptul că oferă o „cheie” de lectură pentru romane, cu precădere pentru *Cruciada copiilor*, a cărui acțiune reală, conflictuală este proiectată de către „internauți” în lumea cosmopolită a realității virtuale, pentru a-i da un sens eschatologic sacrificial, pe care desfășurarea tensionată a înfruntării dintre copii

răsculați și sistemul politic incapabil de a gestiona coerent revolta nu o lăsa să se întrevadă.

Așa cum s-a conturat el până acum, universul tematic al romanelor Florinei Ilis strânge mănunchi teme și simboluri sosite din trei direcții. Pe un prim palier se află realitatea ca atare, prelungită într-o foarte subtilă proză de analiză și de observație, al cărei ingredient psihologic îl reprezintă erosul, dozat câteodată în calupuri excesive, așa cum se întâmplă și în cazul romanului pe care urmează să îl analizăm. A doua direcție aparține virtualizării, care înseamnă nu numai o prelungire a realității în lumea electronică a Internetului, ci – mai ales – o multiplicare a perspectivelor imaginare din care sunt narate evenimentele și văzute personajele. În acord cu estetica policentrismului postmodern, toate personajele Florinei Ilis sunt, în mod virtual, volatile, polimorfe, consistența lor modificându-se în funcție de ecuația refracțiilor imaginare în care ele intră. Pentru a ține în frâu această lume haotică, dezarticulată, în economia căreia marginalitatea fluidă este mai semnificativă decât coordonarea reductivă exercitată de către centru, autoarea introduce în romanele sale un al treilea bloc tematic și simbolic, acela al credinței și religiei, filtrat în mod preponderent printr-o percepție isihastă, mesianică, răsăriteană, care nu numai că aglutinează totul, dar conferă sistemului o finalitate spirituală greu de întrevăzut din perspectiva celorlalte două paliere. Procedând în acest fel, Florina Ilis nu numai că subordonează virtualizarea electronică religiosului, concepând Internetul ca pe realitate culturală introdusă într-o ordine sacrală de tip nou, dar oferă și „cheia” sensului ultim al scenariilor sale epice, care este prin excelență unul *sacrificial*. Atât *Coborârea de pe cruce*, cât și *Chemarea lui Matei* sau *Cruciada copiilor* prezintă rituri sacrificiale, parafraze epice postmoderne la Evanghelii. Pentru un autor care lucrează sistemic, gândind religios lumea, detaliul acesta este de-a dreptul tulburător.

A doua dimensiune intelectuală a Florinei Ilis (profesional, ea este unul dintre conducătorii Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, păstrându-și în acest fel independența de lucru, îndeajuns de limitată dacă ar fi optat pentru o carieră universitară) este cea legată de Japonia, Florina Ilis contribuind în mod substanțial, alături de Rodica

Frențiu, la consolidarea interesului pentru Țara de la Soare-Răsare în mediul academic și cultural clujean. Împreună, ele au și editat un foarte frumos volum de *Haikuuri și caligrame* (2000), împărțășind această pasiune cu alți doi clujeni, Mircea Petean, proprietarul Editurii Limes, și Mihaela Hașu, autoarea unui volum de debut dedicat *haiku*-ului (*Haiku – estetica tăcerii*, 2005), epuizat din librării la scurt timp după apariție.

Desele vizite în Japonia și știința profundă a culturii nipone au determinat-o pe Florina Ilis să plaseze acolo acțiunea celui mai recent roman al ei (*Cinci nori colorați pe cerul de răsărit*, Ed. Cartea Românească, 2006), care-și prezintă subiectul prin cinci refracții particulare, în cinci capitole distincte, maniera policentrismului virtualizant indicând cu claritate estetica postmodernă din care se revendică stilistica volumului. Unul dintre personaje, informaticianul japonez Ken Takeuchi, chiar explică procedeul pulverizării eului prin pluriperspectivizare, cu prilejul unui flagrant de adulter în care-și surprinde soția, superba Kiyomi: „*Am înțeles atunci că eul nostru, cel care formează identitatea noastră, nu-i de fapt decât o iluzie, iar, în unele cazuri, caracterul nostru funcționează ca un magnet, unificând fragmentele ființei care suntem, dar că, în cea mai mare parte a timpului, ne dedicăm cu voluptate unui anume fragment din ceea ce reprezentăm, bucurându-ne într-ascuns că putem fi ceva ce nu se identifică imaginii generale despre noi înșine.*”

Retorica eseistică, teoretizantă a pasajului tocmai citat indică una dintre slăbiciunile – nu excesive... – ale cărții, și anume dorința de explicitare a modelului sintactic, obsesia de a-i sugera cititorului că miza volumului este, în cele din urmă, una derivată din construcție, în dauna firescului și a spontaneității fluxului narativ. Sub acest aspect, perspectiva victimei, a lui Lili, narată într-o scrisoare, este schematică și sentimentală în raport cu celelalte, care aparțin, pe rând, computeristului român Darie, angajat de o selectă firmă de *software* din Japonia, lui Ken, șeful românului, lui Kiyomi, soția japonezului, îndrăgostită în mod rafinat de Darie, și roboțelului Qrin, construit de către român pentru a-i supraveghea electronic apartamentul. Remarcabile însă, chiar prin naturalețea care i se refuză întregului, sunt versiunile celor doi japonezi: a frumoasei Kiyomi, prin intermediul

căreia Florina Ilis realizează o foarte profundă radiografie a feminității moderne nipone, și a lui Ken, capodoperă de psihanaliză abisală, traumatică, prelungită în comportament deviant și în roluri conjugale sofisticate.

Nu întâmplător, tot Lili este aceea care invocă motivul „lumii ca teatru”, pentru a explica drama în care s-a implicat: *„Am înțeles mai târziu că noi toți suntem, în același timp, păpuși, protagoniști într-o piesă principală, unde ne jucăm fiecare rolul, dar că putem deveni oameni negri pentru celelalte păpuși, din aceeași piesă cu a noastră, sau chiar din altele, care se desfășoară la nesfârșit pe scena mare a vieții.”* Din nou, dorința autoarei de a fixa atenția cititorului pe sfoara cu care este manipulată marioneta este excedentară în raport cu firescul fluxului narativ, însă la fel de adevărat este și faptul că dintre toți protagoniștii volumului, româncea Lili, stabilită cu un contract de muncă oneros în Japonia, ca *geishă* de coloratură într-un club select rezervat pentru bărbați, este cea mai palidă, mai schematică.

Moartea ei însă, chiar la începutul romanului, reprezintă axul de coordonare a *flashback*-urilor narrative din care se compune cartea. În acord cu cerințele esteticii postmoderne, acestea reprezintă proiecții alternative ale scenariului principal, refracții ale acestuia în tot atâtea versiuni virtuale, parțial false cât timp rămân independente, dar coerente în momentul în care ajung să se articuleze într-un tot. Sub aspect tehnic, romanul se construiește prin centrifugare, consistența iluzorie a „adevărului” unic fiind deconstruită plural, prin refracții parțiale, evanescente. Subtilitatea eșafodajului „anarhetipal” (pentru a recurge la un termen lansat de către Corin Braga, a cărui legitimare indirectă am găsit-o relativ recent, în expoziția „anarhitecturilor” abstruze ale lui Richard Greaves, de la Lausanne, prezentată pe Euronews) este dată de faptul că până și moartea ajunge să fie lipsită, în roman, de consistență reală implacabilă: uciderea misterioasă a lui Lili, din preambulul acțiunii, este precedată de „moartea” sa virtuală, realizată pe calculator de către Darie la cererea lui Ken, prin intermediul căreia fata este scoasă din clubul rapace pe care îl deservea ca o sclavă și „mutată” într-o altă dimensiune existențială.

Artificiul narativ domină și aici firescul, logica procedeului de irealizare prin intermediul lumii virtuale a Internetului și a

consumismului publicitar fiind explicată de către o colegă a lui Lili, o rusoaică angajată la același club erotic exclusivist: „*Lumea în care trăim* – îi spune aceasta lui Darie, lansat într-o acțiune detectivistică menită să explice moartea compatrioatei sale – *este produsul unui acord imoral al producătorilor de imagini, aceștia sunt adevărații stăpâni ai lumii. [...] Puterea imaginii, sub imperiul căreia trăim, intervine asupra noastră, transformându-ne și răpindu-ne singurul lucru care ne-a mai rămas intact, prezentul. Incapabili să stăpânim prezentul și încercând să ne detașăm de barbaria simțurilor, apelăm la imaginile create de ei, preferând să ne vizionăm decât să ne trăim. Acesta e omul zilelor noastre, omul soft.*” [Sublinierile îi aparțin autoarei – Șt.B.]

Insertii teoretizante de acest fel, prezente în mod repetitiv în corpul cărții, ne determină să credem că intenția prioritară a volumului a fost aceea de a prezenta funcționarea unui model cosmologic, ceea ce împinge în plan secund multe pasaje remarcabil scrise (mâna de prozator, dotat cu un har narativ excepțional, a Florinei Ilis se vede peste tot și pe parcursul acestei cărți). Atenția focalizată pe „rețetă” estompează într-un fel, așa cum spuneam, și cele două capitole geniale din carte, dedicate lui Kiyomi și lui Ken. Cel introductiv, care prezintă perspectiva lui Darie, se cere însă rezumat pe scurt, pentru a se înțelege și restul.

Informatician redutabil, aflat de cinci ani în Japonia în slujba unei firme de avangardă specializată în crearea roboților de interior, românul Darie lucrează în paralel cu munca de la birou programe personale, îndrăznețe, de pionierat, care-l aduc rapid în atenția spionajului tehnologic practicat acerb în domeniu. Pentru a-și supraveghea apartamentul, el creează un roboțel foarte performant, Qrin, căruia autoarea îi împrumută, la un moment dat, chiar și frisoane senzuale, ceea ce pare să fie, totuși, excesiv. La o petrecere dată de firmă, Darie o întâlnește pe româncă Lili, aflată în stăpânirea unui club exclusivist și secret, rezervat pentru bărbați, de care el se îndrăgostește, cuplajul fiind tulburat doar de faptul că Lili este, deja, amanta extraconjugală a lui Ken, șeful pe linie ierarhică al românului, a cărei soție, superba Kiyomi, se răzbună, culcându-se la rândul ei cu Darie.

Cei ce se gândesc la un foarte viguros priapism geto-dacic,

valorificat oportun în civilizația cireșului înflorit (computerele lui Darie se numesc Zamolxe, Decebal și Burebista...) vor fi cu siguranță dezamăgiți: patruleterul erotic le prilejuiește eroilor șansa unor foarte subtile proiecții intersectate de rol: Kiyomi, crescută în Marea Britanie și aculturată în Japonia, suferă o regresie spre europenism iubindu-l pe Darie, în timp ce Ken – în mod evident, cel mai complex sub aspectul psihologiei adâncurilor dintre cei patru – reipostaziază iubirea sa incestuoasă pentru mamă, consumată exclusiv imaginar, prin căsătoria cu Kiyomi. Psihic, Ken realizează chiar și o suprapunere cu figura tatălui în timp ce o iubește pe Kiyomi, numeroasele virtualizări intersectate indicând ceea ce întregul volum își propune să sugereze, și anume că eul cuiva se compune din multiple refracții imaginare simultane, aceleași logici a pluriperspectivismului proiectiv supunându-i-se, de fapt, orice „adevăr”.

Dorința lui Ken de a avea un urmaș de la Lili, pentru care el forțează divorțul de Kiyomi, crezută infertilă (copilul de fapt, nu-i aparține...) are drept consecință răpirea româncei din clubul în care i se reținuse pașaportul și mutarea ei într-o altă „dimensiune”, ascunsă, prin intermediul unei noi identități electronice făurite de către Darie, coroborată cu stratagema iscusită a asimilării ei cu ființele dispărute, dusă la îndeplinire tot cu ajutorul computerului. Perspectiva despărțirii de Kiyomi, al cărei bunic era proprietarul firmei la care lucrau Darie și Ken, șubrezește instituțional poziția acestuia din urmă și-l determină să recurgă la spionaj tehnologic, intrând în mod abuziv în locuința lui Darie, pentru a-i sustrage acestuia datele. Coruperea prin supraprogramare a roboțelului Qrin, care supraveghează domiciliul, stocând în memorie și „cheile” electronice care deschid calea către invențiile spectaculoase ale lui Darie, are drept consecință răpirea robotului de către Ken, care-l încredințează pentru păstrare lui Kiyomi, neștiind că omulețul electronic are și un program secret, prin care se poate autodistrage.

Textul prezintă – precizează autoarea pe coperta a IV-a a volumului – „*cinci personaje în căutarea Japoniei din noi*”, ceea ce înseamnă, în primul rând, estetizarea existentului, aducerea vieții în proximitatea sublimă și fragilă a artei. Aici intervine cultura niponă, pe care Florina Ilis o cunoaște foarte bine, și care produce transfigurarea

lui Darie prin intermediul iubirii sale pentru Kiyomi, expresia extremă a rafinamentului oriental, prelungit în gesturi sibilinice, în poezie și mister și într-o ardoare erotică atent coreografiată, prin intermediul căreia protagonista devine, în ochii celorlalți, „operă de artă”. Implicând-o involuntar pe Kiyomi în explozia declanșată de către Qrin, Darie devine atât creatorul, cât și distrugătorul dorinței sale de transfigurare artistică.

DAN CRISTEA

SERTARELE POEZIEI

Termenul de “roman cu sertare” (roman à tiroirs) se referă la o operă în proză, în care, pe parcursul acțiunii principale vin să se alipească la aceasta mai multe scene și episoade colaterale, independente unele de altele. Aceste grefe constituie așa-zisele sertare. Firește că intitulându-și ultima culegere de versuri *Roman cu sertare*, Cornelia Maria Savu folosește denumirea într-o accepție mai mult metaforică, forțându-i cu bună știință înțeleșurile consacrate, legate de o compoziție anume utilizată în roman. Iată însă primul poem al volumului, intitulat “ademenirea și ceața”, poem în care vorbitorul la persoana întâi (eul) definește, sub forma dialogului imaginar, momentul prezent al enunțării: “asta voiam să-ți spun acum/ când înghesui în turbincă/ de-a valma/ sistole anxioase și euforice diastole (marea cu sarea-n amurgul bolilor noastre profesionale)”. Momentul lui “acum”, oricât ar interveni aici ironia distorsionantă a frazării familiare (aceeași ironie ca și în versurile de început ale poemului), se dezvăluie, așadar, ca un timp al urgenței și al crizei. Urmează apoi două versuri care descumpănesc întrucâtva (“nu se pot face schimbări politice / fără schimbarea modurilor în muzică”) printr-o alăturare arbitrară de domenii diferite, dacă nu considerăm sintagma “moduri în muzică” drept o referință mai largă la mentalități, feluri de a simți

sau comportamente artistice. Finalul poemului conține citarea câtorva rânduri dintr-o scrisoare a lui Mozart (acesta ar fi episodul colateral) către sora sa, Marianne. Tâlcul citatului ar fi faptul că publicul se obișnuiește doar cu câteva nume, refuzând ori ignorând altele.

Printre lucrurile de remarcat, cum ar fi compunerea în salturi sau sinuoasă a poemului, observație ce poate fie extinsă la majoritatea pieselor din culegere, am putea avea aici și un mod indirect de a ne atrage atenția că poeta a publicat cinci volume de versuri, între 1973 și 1987, dar că acesta de față este primul apărut după o lungă perioadă de absență din peisajul liric actual. Acest lucru nu anulează calitatea de poet, astfel că, în alte poeme, Cornelia Maria Savu se referă mult mai direct, și cu un implicit ton polemic, la propria sa activitate lirică, de care nu are niciun motiv să se dezică, ba dimpotrivă. De exemplu: “am scris câteva zeci de poeme/ cum glicera a iubit/ câteva zeci de bărbați” (*La capătul frazelor curajoase*). Și mai departe, adaugă poeta: “era vorba de viață și de moarte/ același gust de metal neîmblânzit în gură la sfârșitul poemului”. Metafora metalului, luat ca semn al inflexibilității, se repetă într-un *autoportret*: “încă dreaptă limba în gură/ steag îndărătnic înfipt/ între vorbă și faptă/ cinci cărți cu poezii/ subțiri ascuțite le-ai vrut/ din straniul oțel al damaschinilor”.

Îndărătnicie, inflexibilitate, neîmblânzire, iată, așadar, câteva attribute cu ajutorul cărora poeta își compune atât portretul moral, cât și propriul “credo” în ce privește practica poeziei, legând astfel deopotrivă arta de etică. Scrisul ar fi, urmând același șir al ideilor, o operațiune a minții și o detonare de sursă divină: “iei creierul în palme, obiectul perfect în care își descarcă dumnezeu mânia și scrii” (p. 45). Plasând opțiunea între răfuială și alibi, poeta alege să polemizeze cu retorica zilei care “se-mbăiază în lapte/ de măgăriță înmulțind mulajele frumuseții”; cu “sintaxa grețoașă a frazei de azi”; cu vorbele în vânt care se înfățișează precum “semințe de plop zburătăcite cu sârg în parisul balcanilor”. Versurile sunt inteligente și nu lipsite de forță plastică, recurgând la dramatizări ale dezamăgirii și frustrării. Dezamăgirea, de pildă, de a fi văzut “stegulețe călcate-n picioare/ la picnicul moralei”. Un alt tip de polemică, mai intimă, mai personalizată (am putea bănui chiar o dispută în propria conștiință poetică) se învâluie în limbaje și mai aluzive, fiind îndreptată către niște neliniștiți “clasici greci” sau

către “ceata bocitoarelor” care “se-mpiedică prin limbaje formale”. Tentația formalistă ar fi transformat-o pe poetă într-o “menadă închisă în lift” (acesta e și titlul primei secțiuni a cărții), mod de a traduce îmblânzirea, domesticirea, pierderea darurilor poetice vii. Pentru a gusta simbolul pe de-a-ntregul e nevoie să ne amintim de motto-ul lui T.S. Eliot la *The Waste Land*, în care Sybilla, faimoasa preoteasă oraculară în jurul căreia a funcționat o întreagă lume, e închisă într-o sticlă și nu-și dorește nimic altceva decât să moară. Pentru Cornelia Maria Savu poezia înseamnă însă o confruntare cu viața, cu moartea, cu poezia însăși: “drept în față voi privi de-acum cântecul/ și deloc amăgitoare-le-i – pentru mine - zorzoane/ închisă în cortul rătăcitor al nopții/ în întuneric votiv și calp/ voi repeta versete de plumb/ (ale spaimei)/ pentru personajele secundare/ nimic interzis departe de / susurul din urechile premianților/ așezați pe scaune mari/ împletite din paie”.

O poezie autentică, gândește poeta, nu poate exista fără de a implica în sine o viziune, o perspectivă asupra morții. Cu alte cuvinte, nu-ți poți întoarce privirea de la aspectele tragice ori dramatice ale existenței. Citim astfel că “poezia e-o moarte onorifică” sau, într-o exprimare deopotrivă frumoasă și memorabilă, că “doar moartea/ doar moartea rafinează/ imaginile poeziei”. La fel de elocvente, dar având în centru o imagine și mai familiară, sunt versurile următoare: “moartea se uită la tine de-aproape/ ca o cusătoreasă mioapă de la țară”. În asumarea acestei experiențe a sfârșitului constă, așadar, schimbarea de registru liric pe care poeta o anunță cu noul său volum: “tot mai mult în poemele mele/ sunt sindicul străduței întortocheate/ dintr-un oraș cuprins de ciumă/ fac numărătoarea morților” (*pe covorul roșu*). Luându-și drept martor interlocutorul imaginar, poeta vorbește despre experiența trecerii prin zile “cu timpul scos din țâțâni”, experiență pe care, în altă parte, o aseamănă cu o trezire din “rufele somnului”. Orice trezire poate fi socotită însă drept o trezire a conștiinței. S-ar putea intui, în asemenea versuri, și o clătinare de natură intimă, ca și o recuperare interioară, după ce, cum scrie poeta, “chiar în clipa aceea/ drept în față-am privit moartea”. Confesiunea prea apăsător personală, ca și discursul centrat pe enunțurile eului sunt evitate, atât prin utilizarea și juxtapunerea unor imagini violent

arbitrare, cât, mai ales, prin distribuirea, ca-n proză, a punctelor de vedere, privitoare la un motiv, mai multor voci. Cuvântul-cheie al întregii culegeri este spaima, al cărei motiv, în diferite contexte, apare și reapare în numeroase versuri. De aici, “o fărâmițare bolnăvicioasă a spaimei ca-n romanele cu sertare”, dar și imaginea spaimei ca atelier sau ca uzină (“uzina cu focul continuu/ la care trudesco toată noaptea/ ca-n romanele cu sertare”). Printre cele mai bune poeme ale culegerii în acest sens ar putea fi considerat cel în care se evocă, în imagini care combină violența cu inocența, spaima copilului văzând cum “măcelarul potszudek trecea arcușul peste gâtul viorii/ tăindu-i carotida cu scrâșnet înghețat”(p. 45).

Volumul Corneliei Maria Savu reprezintă o revenire la uneltele poeziei, dar și un început de drum, pus sub semnul unei deize admirabile: “să nu trăiești ușor să nu scrii ușor să nu mori ușor”.

DIANA CÂMPAN

DESPRE ROMÂNI, CU FIDELITATE FRANȚUZEASCĂ...

Ca instituție, cultura română duce cu sine toate cele specifice devenirii oricărei identități însă, privită în sincronie și în diacronie, are câteva privilegii care o favorizează în esența ei. Cultura noastră este, înainte de orice, purtătoare de prietenii și învecinări, duce cu sine întâlniri fundamentale, dialoguri și migrații ale valorilor, paradigme de înaltă ținută și, peste toate, un protocol interior al bunei așezări în propriul destin european. Dintre învecinările constante, nedisimulate și neîntrerupte de destinul istoric, cultura franceză este, fără îndoială, model, oglindă și însoțitor de drum lung.

Pentru a demonstra jocul creator al valorilor culturale în dialog, în recent apărutul volum *Sub semnul Franței* (Cluj-Napoca, Eurograph, 2006) istoricul și criticul literar Mircea Popa propune analiza unor

secvențe ale operei unor literați francezi mai puțin discutați din această perspectivă a învecinării cu spiritualitatea românească, pe care îi reunește sub un semn de mare eleganță atitudinală: sunt, în general, scriitori aparținând spiritului francez, dar care s-au livrat unei experiențe românești autentice și au elaborat, cu opinii penetrante, judecăți de valoare asupra identității socio-culturale a României și asupra proiectului pe care românii l-au urmat de secole spre a-și susține apartenența la un spațiu privilegiat. Îi stau în atenție istoricului literar Mircea Popa meditațiile, discursurile confesive și analitice emise în scrierile memorialistice, exegetice ori jurnalistice ale scriitorilor francezi ajunși în România, intenția autorului fiind de a realiza o cercetare care să semnaleze sau să readucă în actualitate luările de poziție ale oamenilor de cultură francezi pentru care identitatea românească devine, din *Alteritate*, *Identitate* complementară. Se regăsesc, în studiile propuse de Mircea Popa, analize pertinente ale personalității culturii române, realizate cu substrat imagologic, propuse de scriitori francezi sau asimilați culturii franceze precum Dora d'Istria (Elena Ghica), Jules Brun, André Maurois, Jean Richepin, Léo Bachelin, Jules Verne, Leon Thevenin, André Gide, Jules Romains, Georges Duhamel, Paul Morand, Rainer Biemel, Pierre Ronsard ș.a. Nu ideea în sine a realizării unui astfel de demers ne-a stârnit interesul, ci mai ales faptul că se regăsesc în paginile cărții istoricului literar Mircea Popa scriitori aparținători nu acestui prezent învolburat, ci descinși, cu prioritate, din a doua jumătate a secolului XIX și din prima jumătate a secolului XX, momente ferite atunci de întreaga gamă de mecanisme și ideologii contemporane, dar având evident funcții premonitorii. Nu miturile identitare ale omului modern îl interesează pe autor, cât autoritatea și relevanța modelelor și vecinătăților culturale care traversează veacurile și se sustrag captivității timpului istoric. În fond, studiile micromonografice pe care istoricul literar le elaborează restituie un principiu venit pe filiera latinității noastre: „visul de Paris” al românului este mereu dublat de căutarea României de către francezi... Or, acest lucru nu devine valid decât prin puterea admirației.

Istoric literar de prestigiu, total dedicat parcurgerii științifice și emoționale a traseelor culturii române și europene, profesorul univer-

sitar Mircea Popa oferă un regal al popasului intelectual deopotrivă în mijlocul unor destine literare și în vecinătatea unor pagini recuperate și aduse în centrul de interes, care, în esență, instituie toposurile de referință ale identității noastre. Studiile urmează, în linii generale, un protocol al receptării și al raportării cercetătorului la suportul informațional de care dispune, în mod evident întrezărindu-se în spatele rândurilor anii de documentare temeinică, permanenta adaptare la imperativele culturii și capacitatea de a se livra fără rest spațiului bibliotecii.

Nu ne-a surprins, prin urmare, să găsim, între paginile cărții, microbiografii inedite ale unor oameni de litere care arareori sunt aduși în discuție, dar mai ales analize ale modului în care acești scriitori francezi amintiți, asumându-și deplin condiția călătorului sau a colaboratorului ce vedea, la început de secol XX, cum instituția culturii române și toate formele sociale și politice se autoreglaseră și susțineau modelul de netăgăduit al Franței ca reper inviolabil. Văzută prin ochii acestora și analizată în paradigmele ei fundamentale, societatea românească păstra – cum se poate lesne observa din mărturisirile și studiile la care autorul face referire – un aer de patriarhalitate și o autenticitate solemnă, nesufocată de fluctuațiile evenimentelor. A mărturisi despre experiența românească devenise, pentru numeroși scriitori francezi, a realiza cărți de vizită ale României pentru străinătate, cunoscut fiind și atunci, ca și astăzi, faptul că impactul de imagine este mult mai puternic atunci când sensul este creat de un terț. A cunoaște România prin ochii altora era, pur și simplu, o formă rezonabilă de deschidere a perspectivelor și, simultan, o preluare a sensurilor matriciale cu un surplus de analiză neutră. Deși, adesea, nu se mai putea vorbi de totală obiectivitate, date fiind nu doar adaptarea fără rezerve a călătorilor francezi sau a cercetătorilor la datele esențiale ale spiritualității noastre, ci și pasiunile în serie pentru anumite secvențe ale destinului cultural românesc.

Istoricul literar Mircea Popa consacră pagini de referință unor scriitori-cazuri, dar și unor paliere ale revuisticii românești, găzduind permanent în mijlocul discursului său pasaje-suport preluate din fondul de periodice începând cu mijlocul secolului XIX chiar. Acest fond revuistic îi stă în mod special în atenție cercetătorului, lăsând să se vadă, subtil, ne-

mulțumirea cu privire la relativa latență în recuperarea actuală a acestui focar real de cultură. Vorbind, bunăoară, despre jurnalistica de început în limba franceză la noi, autorul semnalează, pertinent, faptul că aceasta a constituit „un important factor de difuzare a ideilor și de dialog cu publicul instruit. Întâmplător sau nu, chiar primul ziar apărut pe teritoriul țării noastre a fost redactat în limba franceză. E vorba de „*Courier de la Moldavie*” de la Iași, apărut în 1790...”. Ziariștii francezi, veniți cu misiuni culturale și politice, corespondenți de presă trimiși de mari ziare pariziene aveau să devină veritabili creatori de imagine și promotori ai identității noastre culturale în Europa. Interesante sunt analizele aplicate conținutului unor reviste de limbă franceză apărute ulterior la noi, precum „*Tableaux de l’histoire Moldave*” (1832-1840), „*La voix de la Roumanie*” (1861-1866), „*Le Journal de Bucharest*” (1870-1877), „*La Roumanie*” (1889-1916), „*La Courier de Danube*” (1911-1913), „*L’Orient*” (1918-1940), „*L’Independance Roumaine*” (1916-1918) ș.m.a.

Cazul Dorei d’Istria (Elena Ghica) beneficiază de o analiză în profunzime, Mircea Popa aducând în prim plan momente semnificative ale destinului uman și scriitoricesc, culisele formării sub zodia culturii, dar și secvențe semnificative ale autoarei despre români, în special desprinse din studiul *La Nationalité roumaine d’après les chants populaire* apărut în „*Revue des Deux Mondes*” din 15 martie 1859 și din articolul *Dances et chansons nationales de roumains*, cu o analiză specială aplicată imaginii românilor ca neam latin așezat între Orient și Occident, împlinind adică atribute venite din sfere diferite și amalgamându-le original. În lucrarea sa *Femeile din Orient* (1859-1860), Dora d’Istria nota, despre femeile din Transilvania: „Sătencele aminteau prin gingășia lor severă cele mai frumoase tipuri ale Italiei. Cu toate acestea, cămașa lor cusută, catrința și ciubotele lor roșii dădeau acestor fiice din Latium o fizionomie adevărat orientală. De câte ori, pe când ele purtau pe colnicele Transilvaniei un vas de formă etruscă, admirat-am eu mândrețea nobilă a mersului lor?...”.

Aceeași bogăție etnică, toate datele cutumiare ale românilor, ca și intensitatea trăirii fiecărui moment inaugural al destinului i-a cucerit, de-a lungul anilor, și pe alți scriitori francezi, care au avut, la un moment dat,

șansa unor întâlniri fundamentale cu societatea românească ce i-a adoptat rapid, ca patrie. Este cazul, spre exemplu, al lui Jules Brun, pe care Mircea Popa îl numește, pe bună dreptate, „un francez împământenit” (care a frecventat Casa Regală română în preajma anului 1890, a fost simpatizat și apreciat de Carol I și de Carmen Sylva, acestora dedicându-le ulterior cărți și broșuri), al lui Jean Richepin sau al lui Léo Bachelin, „un îndrăgostit de folclorul românesc” (care, în 1894, impresionat de basmele și poezia riturilor românești, conchidea „Poate nu există în Europa un popor care să aibă un patrimoniu mitologic mai bogat și la care tradițiile indo-germanice să fie consemnate cu mai multă integritate ca la români. Folclorul lor e o mină de abundență extraordinară, puțin exploatată și departe de a fi epuizată.”), al scriitorului Andre Maurois, invitat în România, la începutul secolului XX, pentru a susține un ciclu de conferințe la Ateneu sau al lui Jules Verne, el însuși îndrăgostit de spațiul românesc, de vreme ce le-a ales ca topos pentru *Castelul din Carpați*, dar și pentru *Kereban le têtou* (1883). Capitole de mare finețe sunt dedicate influențelor reciproce în discursul literar, de semnalat fiind aducerea laolaltă, în studii aplicate, a lui Eminescu și Baudelaire, dar și analiza în sincronie și în diacronie, a influențelor gidienne în cultura română.

Acestora li se adaugă numeroși alți literați francezi, călători sau invitați în România, cărora istoricul literar Mircea Popa le rezervă pagini de mare acuratețe documentaristică, însoțind referințele la felul în care aceștia s-au raportat la cultura română cu analize ample ale mărturisirilor, cărților și studiilor despre societatea noastră. Sunt aduse în discuție și interviuri inedite, pagini de tip confesiv și pagini memorialistice despre comuniunea intelectuală și socială dintre români și francezi, care precede momentul actual al întoarcerii fundamentale în perimetrul cultural european. În ansamblul său, volumul *Sub semnul Franței* este o demonstrație clară, cu abundență de date, în sprijinul ideii că noi, românii, am avut întotdeauna, ca neam, un loc fundamental în perimetrul culturii europene iar provocarea contemporană vine din nevoia de a ne reafirma această identitate întru prietenie și admirație, fără sentimentul marginii și fără fisuri identitare. Motivația și modelul pentru o astfel de atitudine le oferă, după cum dovedește și cartea-document a istoricului literar Mircea Popa, istoria...

comentarii critice

ALEXANDRU MATEI

MIHAI ȘORA SAU “IN-SISIFICAREA”
LA NOI, ÎN ROMÂNIA

Despre filozofie românească nu se pot spune lucruri prea entuziast. Pentru că textele filozofilor români au adesea valoare documentară pentru cel care studiază, vorba unui cântec, ce înseamnă să fii român. Există, desigur, filozofi români foarte inteligenți, despre care nu putem spune decât că, scriind în altă limbă, s-ar fi putut manifesta mult mai plenar. Exemplele lui Eliade și Cioran sînt grăitoare în acest sens. Ce înseamnă asta? Înseamnă că filozofului român îi este foarte greu să creeze în interiorul românității, dacă nutrește cumva o atare ambiție. E mult mai ușor să devii specialist în Descartes, să faci fenomenologie sau să dezvolți întrebările seci dar foarte precise ale filozofiei limbajului o dată ce te-ai inițiat într-o anume tradiție de gândire decât să creezi în și pentru gândirea românească, acolo unde totul rămîne de descoperit dar unde, chiar și așa, nu-ți poți permite să spui ceea ce alții su spus demult, în alte limbi. Cu alte cuvinte, e foarte greu, în filozofie, să fii românesc și universal; e mai simplu să-ți propui să fii doar universal.

A existat o epocă – de la 1850 pînă de curînd – în care gînditorul român s-a trezit față-n față cu exigența naționalității. Nimeni – cu excepția poate a unor țărani seculari – nu știa ce înseamnă să „gîndești românește” și pînă pe la 1850 nici ei nu-și puteau spune că știu, de

vreme ce substantivul propriu „România” nu exista. Încercările făcute de Eminescu – ați citit vreodată traducerea din *Critica rațiunii pure*? – s-au izbit de lipsa terminologiei. Trebuia creat un limbaj, ceea ce Eminescu a și făcut, dar nu se putea ca tot el, după ce-l inventase prin poezie, să-l mobilizeze pentru a dezvolta concepte. Problema creării unui limbaj filozofic românesc și a unor concepte naționale a fost cea a lui Blaga și, apoi, a lui Noica, numai că ultimul a găsit răspunsurile unor întrebări pe care, la acel moment, gândirea occidentală nu prea și le mai punea: Noica reușea să fie un filozof român cu prețul de a nu fi și un filozof european.

Acesta a fost și continuă să fie obstacolul de care se izbește o gândire românească: anacronismul. Un altul este raritatea intelectualilor români sistematici și valoroși în același timp, dar asta e o altă problemă, astăzi mai puțin gravă. Nu se poate trece cu vederea peste acest prim handicap atunci când vorbești despre gândirea vreunui filozof român a cărui operă vădește proiectul unei gândiri *românești*. Majoritatea lor descind, cum știe toată lumea și cum dezbaterile culturale nu încetează să prelungească ecoul, din generația criterionistă, cea formată de oralitatea carismatică a lui Nae Ionescu și, mai departe, de ideile romantice germane, pe cât de entuziaste pe atât de periculoase. Nu vreau să reiau aici discuția referitoare la corectitudinea sau incorectitudinea, adevărul sau falsul conținute de niște idei radicale, spiritualiste, naționaliste, etc. În fond, era vremea radicalismului generalizat, în estetică la fel ca și în politică, nimeni nu cere ca noi să fi făcut excepție.

În contextul acesta, opera lui Mihai Șora, recent republicată la Humanitas, apare oarecum izolată. Editura Humanitas a avut inițiativa de a reedita câteva dintre cărțile maestrului, aniversându-i astfel 90 de ani de viață și, anul acesta, jubilînd 60 de ani de la un debut remarcabil: *Du dialogue intérieur* este primul titlu din bibliografia lui Mihai Șora, apărut în 1947, la editura Gallimard.

Deși prima carte a lui Mihai Șora este scrisă și publicată în limba franceză, autorul ei nu a devenit filozof francez. Ciudat destin, cât de diferit față de cel al mai vîrstnicilor săi colegi de la Facultatea de Litere și Filosofie de la Universitatea din București (Eliade, născut în 1906 și Cioran, în 1911) care, deși debutează în limba română, ajung să facă parte din canonul occidental. Cert este că, bursier la Paris după război, Șora face

cunoștință cu o tradiție culturală de care ucenicii lui Nae Ionescu erau străini, așa cum Eminescu, din Germania, se află pe o altă planetă culturală decât Charles Baudelaire, contemporanul său: cea franceză. O asemenea întâlnire, între spiritul nae-ionescian, totalitar, esențialist, declamator și urgent și cel catolic francez dinaintea jumătății secolului al XX-lea, dintr-o Sorbonă aticistă, încă refractară noilor curente filozofice la modă, ca de pildă existențialismul, ai cărei profesori oscilau între raționalismul pozitivist de sfârșit de secol XIX, vitalismul bergsonian și reflecții catolice acute într-o vreme a laicizării triumfătoare, nu se mai produsese. Era greu de prevăzut cum aceste două tradiții, opuse prin natura lor și cu atât mai mult de o istorie franco-germană din ce în ce mai tăioasă, puteau dialoga în una și aceeași operă. Să ne gândim că Sartre e cu zece ani mai în vârstă decât Mihai Șora, că Raymond Aron, dar și Michel Foucault îi sînt congeneri, la fel ca și Roland Barthes. Dar, în vreme ce ei urmau să renoveze o tradiție venerabilă, Mihai Șora nu contenea să descopere la Paris roți: onto-teologia medievală, îndatorată atât de mult ontologiei formale a lui Aristotel, laolaltă cu limba latină pe care o stăpînește și pe care o întrebuințează atât de des, alături de limba germană; tomismul aflat atunci în vogă, la fel ca și, în cercurile sorbonarde, cartezianismul. Este epoca în care Etienne Gilson, tomist și el, își făcuse deja cunoscute cele mai importante cărți ale sale despre filozofia medievală (apărute în 1922), printre care și cea despre rădăcinile medievale ale gândirii carteziene (1930). Sorbonard, Mihai Șora este condus firesc înspre analiză, înspre pozitivism: este și epoca scrierilor lui Gaston Bachelard, cel care, înainte de a fi fenomenolog al spațiului, fusese epistemolog (în 1934 îi apăruse *Le Nouvel esprit scientifique*).

În 1947, cînd apare cartea lui Șora, comunismul încă nu pusese stăpînire în România, dar victoria lui în Est era iminentă; efervescența intelectuală de după victoria Aliatilor făcea conservatorismul nefrecventabil. Mihai Șora nu putea deveni astfel un intelectual angajat: anti-hitlerismul său dovedit, ca susținător al Rezistenței franceze, se lovea de formația lui bucureșteană. Prima l-ar fi condus spre stînga, dar se lovea de cealaltă, care l-ar fi îndreptat spre dreapta. Era prea tîrziu pentru a fi legionar, prea devreme pentru a fi anti-comunist, drept pentru care, în *Despre dialogul interior*, Mihai Șora se hotărăște să mai aștepte și, pînă una-alta, să facă metafizică.

Toată această tradiție catolică se vedește ca rădăcină culturală a volumului din 1947: citatele în latină, din Pascal, ca și referințele la Descartes și, mai ales, citatele din Sfântul Toma de Aquino. Dar nu este singura. Trecuseră douăzeci de ani de la apariția *Ființei și Timpului*, iar Șora știa bine germană. Să nu uităm, apoi, că la sfârșitul războiului fenomenologia nu mai era un secret pentru nici un filozof francez – în fond, de aici a pornit schimbarea la față a discursului filozofic francez de la începutul anilor 60. Tema metafizicii lui Șora este, desigur, ființa. „Punerea în temă” – în fapt prefața – redactată în 1945 este grăitoare în ceea ce privește proiectul și metoda vizate: o „antropologie metafizică” înseamnă pe de o parte recunoașterea ființei ca temă fundamentală a gândirii, dar și adeziunea la un umanism pe care Heidegger avea să-l renege în *Scrisoare împotriva umanismului*. Șora declară că vrea să depășească ontologia heideggeriană printr-o metafizică: „Spun acolo, anume, că totalitatea concretă a proiectelor ek-sistențiale ale lui „a-fi-aici” sau ale „prezenței-efective-la-ființă” (Dasein) nu mai ek-sistă, ci că ea in-sistă în ea însăși.”

Explic imediat, dar nu înainte de a semnala apariția în această fraza a ceea ce am putea numi proiectul implicit al unei „filozofii românești”. În primul rând, e o sinceritate copilărească să declari, cu auto-ironie, desigur, că vrei să depășești *Analitica existențială* a lui Heidegger. În secolul al XX-lea, nimeni nu mai declara, deși toți au încercat așa ceva. În al doilea – dar abia acesta este esențial – această frază vedește predominanța registrului oral într-o lucrare scrisă: „spun că”, indulgența de a oferi două traduceri ale „Dasein”-ului, fără nici o explicație, și, apoi, seninătatea cu care fenomenologia, antropologia și metafizica sînt enunțate fără a fi precizate, nu numai în introducere, ci de-a lungul întregii lucrări. Toate acestea dovedesc firea orală a filozofiei românești: gânditorul român este unul care vorbește, asemeni lui Socrate, unul pentru care limbajul scris este încă prea constrîngător. Știu, nu același lucru se poate spune despre Lucian Blaga care, însă, la fel ca și Eminescu, este în primul rând poet și a cărui scriitură decurge din poezie. Or, Mihai Șora este un raționalist căruia i se pare egoist să-și închidă ideile în costumul impenetrabil al scriiturii. Aici se vede cel mai bine, pe de altă parte, deschiderea morală a lui Mihai Șora, care se ferește să-și subjuge, vrînd doar să-și convingă cititorul. Dați-mi însă

un exemplu de metafizician canonic care să nu-și fi subjugat cititorul.

Explicația frazei citate mai sus vine din critica fenomenologiei exersate în cea de-a treia și ultima „punere la punct” care urmează celor trei *volet-uri* ale tratatului: *Despre „interior” și „exterior”*. Aici, Mihai Șora anticipează, desigur, critica totalitarismului ontologic heideggerian făcută, în 1961, de Emmanuel Levinas. Șora pornește de la definiția lumii. Prima, cea care nu intră în sfera de interes a fenomenologiei din cauza limbajului desuet este lumea „ca prim centru dinamic creat, lumea ca Unu cosmic.” A doua este lumea fizică, ansamblu de entități separate, idee criticată deopotrivă de fenomenolog și de metafizician. Urmează cea de-a treia definiție. Este locul în care Șora încearcă să „se” explice. Lumea, scrie el, este un loc în care „unitățile ontologice” se află într-o relație structurată de act. Actul este termenul care realizează lumea în raport cu subiectul. Este motorul comuniunii ontologice coagulate în jurul unui centru, ceea ce face lumea lume. Desigur, insistența cu care Șora impune mereu în demonstrațiile sale Ființa supremă – numită pe șleau Dumnezeu – vine atât din impregnarea de către tradiția catolică franceză cât, cred eu, mai ales din adeziunea la o tradiție de gândire tradițională și tradiționalistă în care filozoful își primise botezul spiritual și intelectual. Actul este, așadar, mișcarea prin care subiectul se sprijină pe acest centru dinamic. Astfel, nu contează conținutul actului, ci direcția, unică, a acestuia în oricare dintre ipostazele lui. Oricare ar fi actul – fiecare at este punctual, altminteri – el nu vizează altceva decât una dintre nenumăratele determinații ale lui „Unu cosmic”. Toate drumurile duc la Roma, *un point c'est tout*.

În estimp, în viziunea fenomenologului, Unu este punctul de pornire: subiectul intențional. De aici, actul „se rezolvă într-un sistem de proiecte ex-istențiale ce constituie o lume”, ceea ce are drept consecință crearea unor lumi diferite în funcție de punctualitatea fiecărui act în parte. Cu alte cuvinte, drumurile pleacă de la Roma dar duc în funcție de drumet; nu-i exclus ca drumetii să se mai întâlnească, esențial este că lumea, pentru fenomenolog, nu e dată, ci construită.

Șora scrie de pe poziția unui metafizician care vrea, cum spuneam, să depășească fenomenologia. Există aici, desigur, și o critică adusă existențialismului, dar putem vedea mult mai departe. „Interior” devine, astfel, ceea ce se dă în fiecare moment pentru fiecare dintre noi, atât

vreme cît totul converge în centrul dinamic, iar „exterior” tot ceea ce, posibil fiind, sau „consubstanțial”, „depășește totuși în toate direcțiile actul existențial”.

Din două, una: ori avem de-a face cu o nouă versiune a gândirii mioritice – una non-revoluționară, anti-hegeliană, anti-marxistă etc. – ori cu o propunere de înțelepciune pornind de la o reflecție fenomenologică. Dar, nu: din două, amîndouă. Originalitatea gândirii lui Mihai Șora stă într-un soi de cvietism – sau quietism, într-o ortografie latinizată, dacă vreți – adică, mai simplist spus, într-o încercare de a împăca varza devenirii-de-sine cu orice preț cu capra acordării la ritmurile inefabile ale lumii. Nu e vorba despre o abdicare, și filozoful respinge ritos o atare interpretare: „Viața noastră, asta este: o continuă reluare a luptei împotriva oscilației între o mie de răspunsuri aparent posibile la o întrebare care nu comportă decît unul singur (oscilație care caracterizează regimul „agonic” în care ființa noastră trebuie să facă efortul perpetuu de a ajunge la o pură prezență de sine la sine însuși care este actul de a exista – de a în-sista- în fructul tău – fără a rupe prin aceasta legăturile care îl leagă, asemeni lui Anteu, de pămîntul hrănitor al potențialității).”

„Dialogul interior” sau „mitul lui Sisif”? Lui Șora îi plăcea Camus la vremea respectivă, amatorii de literatură regăsesc în acest tratat o interpretare a unui pasaj din *Străinul* pe care Levinas n-ar repudia-o și care, la drept vorbind, n-are a face cu mizele majore pe care istoria literaturii ne-a învățat că trebuie să le descoperim în romanul algerianului. Dar, pentru că tot propune Șora înlocuirea ek-sistenței actului cu in-sistența în act, o să închei citînd un titlu al cărui autor va fi încîntat să-și descopere o intuiție filozofică neexploatăată: *In-sisificarea la noi, pe Boteanu*, este un volum de Radu Cosașu. „In-sisificarea” este ceea ce prescrie antropologia lui Mihai Șora și, probabil, ceea ce autorul a și îndeplinit. De aceea, probabil, s-a întors în România în 1948, devenind filozof român. Ce s-ar fi întîmplat dacă Mihai Șora ar fi devenit un autor francez? Greu de spus. Imposibil. Știm doar că *Despre dialogul interior*, deși scrisă în franceză, este încă o piesă din dosarul „filozofiei românești”, unul deocamdată subțire și, din păcate, arareori deschis.

DUMITRU RADU POPA

O UTOPIE NEGATIVĂ:

ENCEFALITA NEAGRĂ A LUI RĂZVAN PETRESCU

Utopia și *Ucronia* au dat, în timp, fire serioase de tors, atât filosofilor cât și teoreticienilor artei, mai cu seamă celor din domeniul artei literare. Nu arareori utopiile au fost folosite ca mijloc de transmitere într-o formă, mai mult sau mai puțin criptică, a unui mesaj altminteri greu digerabil sau cu totul necomunicabil în anumite contexte social-politice. Dar *distopia*, *utopia-negativă*, sau *contra-utopia* cum o numesc francezii, împinge încă și mai departe fruntariile acelei încifrări menite să facă pasabile idei, altminteri complet refuzate sau pur și simplu *cenzurate*, cu toate urmările de rigoare, de către *Putere*.

Sînt, aceste *utopii negative*, expresii ale unei societăți, prezente sau viitoare, unde individul și specia umană se *dez-umanizează* tocmai în numele unui *ideal umanitar* - de fapt pervertit, golit de orice sens omenesc. Procesul poate fi cu ușurință identificat în tendința de *rinocerizare* din piesa lui Ionesco, dar acolo miza e alta. Cînd vorbim de romanul sau proza *distopică*, ne referim în genere la, clasicele de acum, *Noi*, a lui Evgheni Zamiatin (1922), *Minunata lume nouă* a lui Aldous Huxley (1932), *desigur 1984* a lui George Orwell (1949), *451 grade Fahrenheit* de Ray Bradbury (1953). Călin Andrei Mihăilescu a analizat o serie de fundamente filosofice, abilități și mecanisme literare ale utopiei negative într-un foarte interesant, și, din păcate, parcă tot mai actual!, eseu publicat în prestigioasa revistă *Style*. Între (nu multe!) alte proze distopice, includea el acolo și micro-romanul meu *Fisura* (1985). Îi mulțumesc, cu întârziere, nu numai pentru

menționare și analiză, ci pentru exactitatea diagnosticului!

Ce califică proza lui Răzvan Petrescu, *Encefalita Neagră* să fie, descriptiv vorbind, o distopie, sau o utopie negativă? În primul rînd, cu un stil aproape revoltător de precis, nelăsător de dubii, Răzvan Petrescu ne încheie formal, încă de la început, în speranța unei amăgiri pe care o demontează, pe parcurs, cu toată răceala unui bisturiu care știe că tăietura poate să fie numai una, *și numai aceea*. În cazul lui: lumea pe dos, *dar științific dovedită!* Să nu anticipăm, însă. Să recurgem, așadar, la fapte, la *factualul* acestui micro-roman scris, evident, în timpul *iepocii de aur!*

Ca un bun și cu adevărat doctor în medicină, autorul ne propune să aflăm ce este *encefalita neagră* sau *maladia Elsinore*. Cu cît argumentele științifice se adună mai mult și mai erudit – aflăm despre *Etiologie, Epidemiologie, Patogenie, Tablou clinic, Etapele cele mai importante în istoria encefalitei B, Prognostic și tratament* și, în sfîrșit, *Profilaxie*, cu atît orizontul speranței „pozitive” se încheie. Și, cu cît înaintăm mai mult în partea științifico-medicală excelent manipulată de un prozator care, de la Montesquieu la Swift, Lewis Carrol și Orwell, își ia toate precauțiile – gîndiți-vă că proza ar fi trebuit să apară la *Cartea Românească* prin 1987! –, cu atît mai mult *clivajul* spre cazurile *reale* de manifestare a bolii ocupă miezul unei narațiuni ce arpegiază tonuri de la hilar la ridicol și la macabru. Iar cuvintele-cheie sînt *virus, epidemie, tulburări de vorbire, de memorie, detașare, tulburări de vedere, manie, paranoie, incurabil... incurabil...* Citirea *cazurilor* reale oferă o lectură extraordinară, între Orwell, Kafka, Gogol și... Cehov!

Vorbind despre acesta din urmă, nu mă pot opri a face o remarcă ce mi-a fost trezită cu totul întîmplător – deci, probabil *necesar!* – în legătură cu nuvela *Salonul Numărul 6*. Iată, am avut revelația că această scurtă și „închisă” în sine piesă a celui care, ca și autorul despre carem scriem astăzi, Răzvan Petrescu, a fost doctor, constituie o foarte interesantă și izolată, în același fel ca și *Encefalita Neagră*, expresie a unei *utopii negative*.

La Cehov, un doctor de provincie care se ocupa de bolnavii mintali din *Salonul numărul 6* începe să-și pună probleme asupra binelui și răului din societate, la întîlnirea cu un nebun, pacient în

salon, foarte educat, dar cinic și independent. Toată lumea în jurul lui începe să se schimbe, iar doctorul sfârșește, după amare tribulații, în același salon numărul 6, de ai cărui bolnavi se ocupase și care i se păreau înainte cea mai de jos expresie a manifestării umane. Moare acolo, ca pacient incurabil, adăugat celor pe care îi tratase și cu care, pînă la urmă, se asimilează, într-o neiertătoare paradigmă a suferinței celui care se afla de partea cealaltă a baricadei și care, abia acum, înțelege că nu mai e de sperat în nimic. La Cehov individul ajunge *în neant* spre a descoperi umanitatea rudimentară, cea care a mai rămas într-o societate indolentă, pervertită și cinică. Pentru el, în lumea viitorului pesemne că singurul loc unde se vor mai afla *oameni* este ospiciul.

La fel și arpegiile finale ale piesei *doctorului* Răzvan Petrescu. După toată bibliografia de la Baltiev, Seddon, D'Annunzio la Maljin, Heidegger, Noica, Blaise Pascal, Heinrich Heine, Toffler, Bismark, Jacques Cousteau, Mahler, Nietzsche – o superbă caragialiană *La Moși*, unde se poate cumpăra sau vinde probabil tot ce a mai rămas disponibil de pe Arca Lui Noe (el, săracul, a pus-o acolo nu numai pentru că e cult sau pentru că era *adevărat*, cum eu cred de fapt, dar și pentru că *numele* astea reprezentau eventual pașaportul mult dorit la trecerea prin *furcile caudine!*), Răzvan Petrescu ajunge la concluzia că boala ... nu e o boală, de vreme ce *sănătatea* sau *normalitatea* vor deveni tot mai pregnant, chiar statistic vorbind, excepții de la regulă. Doctorul Petrescu îl întâlnește, astfel, în timp, pe Doctorul Cehov, *întru* distopie, sau utopie negativă. La Cehov, cei din jur se revelează drept *sănătoși*, și, atunci cum ar putea fi doctorul, ajuns *pacient*, altfel decît *nebun*? Umanitatea căpăta alte caracteristici decît acelea ale celui care, *singurul*, apăra un ideal cu adevărat omenesc. Utopia negativă, mai puțin evidentă formal, sugerează că oameni de teapa doctorului Andrei Efimîci care, dintr-un motiv sau altul, suferă o *epifanie*, trebuie în mod necesar să dispară, în așa fel încît tot *scenariul* următor al vieții *normale* să poată să aibă loc.

La Răzvan Petrescu e oarecum altfel, dar *egal în spirit*. *Boala*, care se instituie la început doar ca *excepție* de la normă, cîștigă teren pe măsură ce, atît registrul *medical* cît și acela *factual* se adună. („Trebuie precizat de la început faptul că nu s-a pus încă la punct un

tratament care să conducă la o vindecare concretă” sau „Encefalita neagră fiind o boală aproape neinfluențată de medicație, tratamentul de fond va urmări doar diminuarea simptomelor grave”). Arta distopică culminează în momentul în care decretează drept gramatică, sau *normă*, excepția de la regulă, într-o ilustră tradiție a utopiilor negative. Iată acest memorabil ciatat: *La Capitolul Concluzii se afirmă că, în realitate, encefalita B nu este altceva decât o nouă stare de sănătate, purtătorii de virus suportând cu mult mai ușor drepturile și obligațiile sociale. Astfel, la cererea delegaților, Congresul ORAM a supus la vot propunerea de declarare a „encefalitei negre” drept „Factor Modern de Progres”*. Saltul, din științific și cazual, în social-politic e veritabilul *salt mortal* al acestei piese.

Săracul doctor Andrei Efimîci, pentru el drama se manifesta doar ca un fel de totală neînțelegere a ceea ce se petrecea, dintr-o dată – de fapt mult mai de de mult, dar amăgindu-se că ignoră! – cu *el însuși*. Doctorul Petrescu aruncă spaima și deznădejdea mult mai departe, acolo unde încă, probabil, nimeni nu a ajuns. Chiar dacă *defectul ca normă* nu e o temă cu totul nouă, mai ales în literatura modernă și post-modernă, felul în care Răzvan Petrescu a abordat-o în *Encefalita Neagră* are dimensiuni de luare aminte. Și ele se îngemănează perfect cu tonurile generale ale prozei sale, nevrotice, sinceră pînă la disperare și de o șlefuire stilistică aproape insuportabilă, în sensul bun – dacă există! – al termenului. Ploaia e ploaie și se-aude-simte-gîndește; aerul e aer dar și substanță care poate să apese cu o greutate specifică; gerul e ger și e rece, taie, împunge, topește; tăcerea e reclusă dar poate fi și invazivă iar atunci răgușește timpanul...

Nu există poate mai pură sfidare a *sistemului concentraționar* decât universul închis ca o pușcărie redutabilă, *dar fără ziduri*. Ca aceea din prozele lui Răzvan Petrescu. *Encefalita Neagră* este, într-un fel, *culmea* unei exasperări existențiale transcrise pe hîrtie cu penița și cerneala de sînge: o proză de referință directă, ca și *Ciuma* lui Camus, sau, în alt registru, dar totuși oarecum consonant, *Vînătoarea Regală* a lui D.R. Popescu. Și, în același timp, proză desfăcută de *referențial*, cu bătaie foarte lungă în timp.

Cu *Encefalita Neagră*, Răzvan Petrescu s-a ilustrat nu numai ca un excepțional mînuitor al unui stil particular și al unei alegorii

sofisticate, dar și ca un adevărat scriitor *angajat* – îmi cer scuze pentru folosirea acestui termen atât de trivializat și aproape aruncat la gunoi. El însă s-a *angajat* să spună *adevărul* despre boală, răspîndirea ei, contaminare, simptome, paranoie și toate celelalte, pînă la instaurarea imbecilizării și stultificării *ca normă*.

Puțin importă, cred eu, că proza lui, scrisă atunci, „la cald”, adică sub *encefalita ca stare firească*, nu s-a tipărit în *iepoacă*. Căci există și atîtea alte lucruri esențiale acolo care rezistă în spațiu și timp, încurajator, parcă, într-o lume care deviază tot mai mult ...

Oricum, cu *Encefalita Neagră*, distopie sau model al viitorului nostru (tranzitiv!), Răzvan Petrescu este unul dintre cei (poate nu foarte mulți!) care pot să răspundă, fără umbră de stînjeală sau ezitare, istoricei întrebări: *Ce ai făcut în Noaptea Sfîntului Bartolomeu?*

DUMITRU RADU POPA

cronica traducerilor

PAUL ARETZU

CĂRĂUȘII DE CULTURĂ

Se poate spune, fără a greși, că adevăratele traduceri sunt originale, opere în sine, având, e drept, același conținut, turnat însă în teascurile altei limbi care are cu totul alt spirit. Ignorați pe nedrept de istoriile literare, minimalizați, traducătorii au rolul, realmente important, de cărăuși de cultură, aventurându-se pe drumul de mătase al cuvintelor.

Școala românească de traducere, reprezentată de câțiva virtuozii, artiști ai echivalențelor, uneori cu nimic mai prejos decât modelele lor, se bazează, prin tradiție, în primul rând pe expresivitatea și subtilitățile limbii, pe magia transmutației verbale. Desigur, nu toate traducerile recurg la geniul limbii. O fac textele încărcate de inventivitate și fantezie, cele care conțin un mesaj baroc, cele cu rafinament estetic deosebit. Nu mai extindem glosa asupra muncii de recreare a tălmăcitorului ori a desfătării/patimii pe care o asemenea îndeletnicire o stârnește.

Cazul de aplicație pe care l-am ales este oarecum special, angajând, pe lângă dificultatea textului, și ideea de fruct oprit. Este vorba de cartea *Virago/Femmes*, a lui Paul Verlaine (Editura Uniunea Paneuropeană, București, 2005), ediție bilingvă, tradusă de Iana Maravis, cu ilustrații după sculptura lui Mircia Dumitrescu. Scris în 1892, volumul *Femmes* face parte din categoria scrierilor licențioase,

fiind o creație târzie și demonstrând spiritul ludic nedomolit, ingeniozitatea autorului.

Verlaine, poetul intuițiilor geniale, inconformistul rafinat, cunoscătorul celor mai diverse inefabilități sufletești, dovedește și de această dată că domeniul esteticului trebuie să depășească orice prejudecată, că poezia este natură în sine, nedeterminată nici de teme, nici de mijloace ale retoricii/figuri ale artificiozității, nici de pudoarea publică, impunându-se în primul rând prin franchețea și autenticitatea discursului.

Nu este deloc lipsit de semnificație faptul că pentru versiunea românească interpreta alege ca titlu forma rară, latinistă, de *virago*, ceea ce înseamnă femei virilizate, cazone, luptătoare, concordantă cu semantica de adâncime a poemelor. Într-adevăr, volumul este unul al senzualității disperate, văzute ca permanentă stare de confruntare, fiecare dintre parteneri/asediatori dorind să-l domine pe celălalt, smulgându-i desfătări și oferindu-i provocări. Limbajul este frust, impudic, Verlaine fiind un inamic declarat al calofiliei, al expresiei eufemistice. Este dată aici imaginea burlescă, nefardată, cinică, bestială, infernală/celestă, tragică, eroică, sublimă, jalnică, specular freudiană a poeziei/ființei. De altfel, nu este primul care o face, având predecesori și succesori renumiți, ispita de a încerca verbul, de a scrie pe *ulița largă* neocolindu-i nici pe români.

Pentru poet, anatomia feminină nu are secrete, fesele, sexul, picioarele cu degete, călcâie și glezne, gura cu dinți, limbă și buze, sânii, brațele, mâna participă la celebrarea erotică, atestându-i calitatea de inițiat, de devotat al luxuriei: „Dar, Târfelor, nimicuri le-aș crede toate-aceste/ Pe lângă curii voștri și-a coapselor victorii/ Ce rob mă dau simțirii – ales ce vă slujește,/ Pristol de carne vie în templul desfrânării.// De voi, singure soațe cu-adevărat, s-am parte/ Surorilor, și-o dată de lume lepădat,/ Că v-ați făcut un nume ori sunteți nededate,/ Să vă trăiesc în găuri și-n locul despicat!” (*De început*).

Scriitorul însă, specialist al dilemelor, provocator de antinomii, așa cum a dovedit-o ades, știe să fie, în același timp, trivial, lasciv, libertin, dar și tandru, grațios, elogiind frumusețea, amorul, idealitatea feminină, fără însă a putea rezista demonului ludic: „Din sânul mic, copilăresc,/ Cu toată țăfna ce i-o ții,/ Triumfă-n pieptul tău regesc/

Nepământene gingășii.// Umerii netezi, lucitori,/ Gura și fruntea diafană,/ S-or dezminți prin întâmplări/ Umbrind cumintea ta icoană.// [...]// Și rotunjimea coapsei tari!/ Omagii mii i s-ar cădea/ Și pulpelor de zile mari,/ Călcâielor de acadea..." (*Cele ce-i crezută rece*).

Umorul stins în extaz, jovialitatea mereu vie, imaginația neostoită se manifestă cu ingeniozitate pe tot parcursul acestei epopei de budoar a senzațiilor. Tonul afectuos, senin, un adevărat cult pentru toate părțile corpului feminin, creat parcă pentru a seduce și a oferi, elimină conotațiile vulgare. Poetul face risipă de inteligență, fantezie și cinism, *în ciuda moralei ipocrite*: „Răsfăț și pentru mână, o-mbuibă cu nesaț/ Sâni grei, bogați și mândri. Se uită amuzați/ Că noi batem mătăanii și ei sunt legănați;/ Se știu că sunt puternici și chiar mai câștigați.// În dans cu sâni-alături, și fesele surori,/ La fel de zâmbitoare dar mari și mai oneste./ Că sunt răutăcioase, firescul le silește:/ Frumoase, dictatura e chiar natura lor.// Patru tirani ori despoți, în stare toți să ducă/ Același rang, aproape: Imperiali, supremi,/ Voi, pe ales îl ungeți strivindu-i pe nedemni;/ Fiți laudați, Sân sfânt și Voi, cinstită Bucă.” (*Ori patru*).

Hipersenzorial, poetul scoate în evidență nuanțele cele mai fine, asociază imprevizibil, cu rafinament. Nu aspectul frivol, lasciv contează în cazul său, ci proba de lirism extrem, atitudinea estetică neconvențională, beția (ca în muzică) a improvizației, temeritatea de a sugruma elocința, fața infernală a realității. Poetul își arată compasiunea față de *fata de stradă*, desfrânată, dar sufletistă, onestă, altruistă: „Din plânsul nostru-amestecat/ Se simte-al tău că-i mai sărat.// Din mila ta de noi, aș spune,/ Se-ntâmplă numai lucruri bune.// Ești frate, ai și ce se cere/ Să-mi dai acum, când vreau muiere.” (*Fete, I*); ”Ne-ngădui până ce putem/ Deși ți-e-n fire să fii rea;/ Așa otreapă și cățea,/ Ne faci hatârul să te-avem.// Ai crede că ne-ai și convins/ Că pentru noi te sacrifici/ Când te oferi și ne explici/ Că nu ți-o tragi cu dinadins.// De fapt, ne violezi, ne duci —/ Nimic n-avem a-ți datora./ De noi vei râde și așa/ Cu porci mai tineri când te culci.” (*Fete, II*).

Versificația este variată, cu ritmuri complicate sau populare, exersând structuri prozodice fixe, folosind laitmotivul. Afară de textele în spirit goliardic, există și tablouri anecdotice ori cântece de lume ori jurnale de sex. Lexicul este nuanțat, argotic, în această privință traducerea concurând din plin originalul, Iana Maravis urmând mai

ales spiritul și nu litera acestuia.

Interesantă este reprezentarea femeii, mai apropiată de hermafrodit, oferind voluptăți duble, orgiastice, percepută ca un camarad înțelegător care își alină tovarășul. Sexualitatea capătă astfel un sens complementar, de fraternitate, de solidarizare în același destin damnat. Dezmățul, lipsa de cenzură morală a poetului, exhibarea pulsionilor îmbină bravada și hedonismul cu latura tragică: lascivitatea fiind sterilă, atrăgând perdiția, decăderea. Afundarea în viciu, impudoria, ostentația conțin gestul, de un eroism insolit, de altfel ignorat, de a-și nimici conștiința falsă, de a depăși/sfida ipocrizia celorlalți: „Tu prinde-mi coapsele la gât/ Ca-n loc să-ndruge la prostii,/ Limba-n ospețe să mi-o ții/ Precum și eu mă las târât/ De câte guri ai desfăcut – /Pe veci mă recunosc pierdut!/ Ca și de tot ce-ți mai rămase:/ Suflet ca rupt din ceruri joase,/ Instinct sălbatic, criminal./ Din cel mai pur, sunt terfelit/ Și înjosit, un crin strivit;/ Mi-ai mistuit un ideal/ Ce ani și ani l-am tot avut/ Până să aflu că exiști!” (*Pe săturate*). De regulă, ritualul erotic, repetat, este voluptuos, extravagant, excesiv.

Fără îndoială, în lirica rafinată a lui Paul Verlaine, poezia licențioasă constituie o fantezie, o defulare făcută cu umor, cu entuziasm, în același timp, o joacă indecentă, ținând, într-un fel, de orgoliul artistului, de libertatea lui de a fi fericit în infern, de a mântui trupul. Textele, destul de dificile în toate privințele, dau prilejul Ianei Maravis să-și demonstreze competența lingvistică și poetică. Traducerile ei sunt pline de vervă, expresive, îndrăznețe. Ele nu sunt simple translatări/izomorfii/echivalențe monotone, ci prelucrări inspirate/căutări/intuiții care confirmă o bună cunoaștere a limbii în aspectele ei rare, cu adevărat culturale. Cartea, savuroasă, este neîndoiește o remarcabilă realizare, întregind, în spiritul limbii române, imaginea unuia dintre cei mai importanți poeți ai lumii.

restituiri

MARIAN DRĂGHICI

ROLF BOSSERT LA *APOZIȚIA*

PRIMO, VIVAT *APOZIȚIA*! E loc comun că literatura și arta exilaților - în sens larg: *desțărăților* - ne-au „integrat” în Europa și în lume nu de ieri, de azi. Lista numelor e în mister, îmi place să cred că nesfârșită, și cuprinde nu doar personalități, de la Brâncuși și creatorii avangardei până la Norman Manea, Dumitru Radu Popa, Matei Vișniec, ci și, mai cunoscute sau obscure, instituții: edituri, reviste, ziare. Una dintre aceste instituții, cunoscută în ultimele două decenii ale secolului trecut pentru cine asculta Europa Liberă, este *Apoziția*. Împrejurarea fericită că se relansează acum, după o moarte clinică de 12 ani, merită, cred, o rememorare.

Fondată la München, în 1973, de poetul Ion Dumitru și o mână de entuziaști grupați în Cenaclul Literar Artistic omonim, revista *Apoziția* a numărat până în 1994, când părea să-și fi dat obștescul sfârșit, 15 numere, tipărite în opt ediții, format carte. Între copertele ei (concepție grafică, Radu Anton Maier) și-au reunit forțele nume nu doar din nucleul grupării müncheneze, ci din întreg exilul românesc. Din 1976, poetul muscelean născut în Botenii lui Țuțea devine din Ion Dumitru, „Jon Dumitru Verlag”, iar *Apoziția* dă numele unei colecții trase și ea pe spesele editorului - uneori, și cu contribuția autorilor. Tot ce publică apozitioniștii se situează în prelungirea fazei interbelice, e formă de racord cu patria-mamă tiranizată, replică mai mult sau mai puțin explicită la ideologia comunistă. Fiecăruia din cele opt volume i s-ar cuveni un comentariu dedicat. Atenție aparte merită ediția din 1991, cu aerul libertății proaspăt cucerite, consacrată în întregime lui Mihai Eminescu, de la a cărui moarte, în 1989, se împliniseră o sută de ani, eveniment confiscat samavolnic de propaganda partidului, și ediția ultimă (14-15/1992-1994), croită de George Ciorănescu înaintea morții sale, adaptată ca memorial al personalității defunctului și documentar al reacției apozitioniștilor la evenimentele din țară, în faza căderii dictaturii și reinstaurării democrației: Mesajul de solidaritate cu revoluția de la Brașov, citit de George Ciorănescu la 15.11.1989 pe treptele Domului din München;

Mesajul de solidaritate adresat la 30 iunie 1989 de frecventatorii Cercului „Apoziția”, transmis prin Europa Liberă poetului Mircea Dinescu la 2 iulie 1989; Scrisoarea deschisă adresată de George Ciorănescu în numele Cenaclului „Apoziția”, la 3 august 1989, Clubului Literar și Muzical „Alexei Mateevici”, din Chișinău; Manifestul de solidaritate cu manifestanții din Piața Universității adresat de George Ciorănescu în numele Cercului Literar „Apoziția”. De semnalat, sub semnătura aceluiași regretat mentor, *Un captivant roman istoric*, titlul sub care se prezintă „Cavalerii Ordinului Basarab”, de Ioan Dan, apărut la Jon Dumitru Verlag, și „portretul” *Un lup-tător basarabean: Pan Hallipa*, asupra căruia ne propunem să revenim.

Au trebuit să treacă 12 ani, exilul să se recicleze în diaspora, și vocea fondatoare a aceluiași Ion Dumitru, de această dată fără *Verlag*, să lovească din nou. În 2006, *Apoziția* s-a relansat sub auspicii de casă mare, ca *publicație anuală a Societății Culturale Româno-Germane* omonime, cu Gheorghe Săsărman, director, Gelu Ionescu, coordonator literar, și Radu Anton Maier, coordonator artistic. În numărul inaugural al noii serii, impresia de start promițător e dată de semnături (cu foto) ca Dr.H.C. Susanne Kastner (vicepreședintă a Bundestagului German, președintă a Grupului Parlamentar Germano-Român), Mihai Răzvan Ungureanu (ministru de externe al României) și Barbara Stamm (prim-vicepreședinte a Landtagului Bavarez, delegata pentru România a Guvernului Bavariei). Cuvântul fondatorului - „O revistă la început de drum” – e scurt și la obiect, de o încălțătură sentimentală cenzurată „nemțește”. Din programul noii serii, expus de dl Săsărman, să notăm că *Apoziția* (e-mail apozitia@apozitia.de) oferă „o tribună privilegiată creatorilor din afara țării, atât celor care se exprimă în limba română, cât și celor care, deși de alte etnii sau idiomuri, continuă a se raporta în opera lor la fosta patrie comună.”

Colaborează cu poezie, proză, critică, eseu, istoriografie, interviu, reproduceri după lucrări de plastică, fotografie, Rolf Bossert (din eternitate), Gerhardt Csejka, Carmen-Francesca Banciu, George Banu, Mirel Brateș, Pavel Chihai, S.Damian, Dan Culcer, Ion Dumitru, Theodor Damian, Andrei Fishop, Liviu Georgescu, Dan Ianculescu, Gelu Ionescu, Eleonora Maria Kasalicky, Johann Lippert, Bujor Nedelcovici, Constantin Virgil Negoită, L. Orășanu, Ioan-Aurel Pop, Titu Popescu, Georgina Viorica Rogoz, Gheorghe Săsărman, Dieter Schlesak, Raluca Ilinca Schmitt, Harald Siegmund, Florentin Smarandache, Luminița Suse, Florea Ștefănescu, Lucreția Terchilă, Zoltan Turner, Cornelia Visarion-Mănuceanu, Andrei Zanca, Horst Weber. „Ce este *Apoziția*”, articol semnat de George Ciorănescu, reprodus din numărul 1/1973, și un sumar exhaustiv al aparițiilor până în 1994, închid ediția, de o ținută tipografică – reproduceri după Radu Anton

Maier, Horst Weber și Florin-Octavian Filipescu – de invidiat.

Ar fi un cuvânt de spus, și nu doar de conveniență, despre aproape fiecare dintre contribuțiile numite mai sus; despre prozele semnate de Mirrel Brateș și Constantin Virgil Negoită, înghițite între timp în romanele *Elohim*, și respectiv *Concert la Carnegie Hall*, despre „Intermediaritatea” lui Dieter Schlesak, despre „Călugărul fără credință”, eseu de S. Damian revelator al „cazului” Heidegger, despre paginile lui Gelu Ionescu intitulate „Călătorie prin viață cu Thomas Man”, sau despre densul studiu al istoricului Ioan-Aurel Pop, „Din trecutul Transilvaniei”...

SECUNDO, MINUT DE RECULEGERE PENTRU ROLF BOSSERT. Însă de departe „bomboana” de pe tortul ediției inaugurale de serie nouă este tragicul poet Rolf Bossert, recuperat editorial și publicistic la două decenii după ce, ajutat sau nu, a sărit pe fereastră punându-și capăt zilelor. Avea atunci, în 16/17 februarie 1986, 33 de ani și două luni. Bucuria de a-i citi în românește cele 23 de poeme reproduse în revistă o datorăm traducerilor semnate de Mariana Săsărman și Gheorghe Săsărman. Un tabel biobibliografic detaliat prezintă cam tot ce e de știut despre autorul volumului *Ich stehe auf den Treppen des Windes* (*Stau pe treptele vântului*), postfațat și editat de Gerhardt Csejka în 2006, la Schöffling & Co. Verlagsbuchhandlung GmbH, Frankfurt am Main.

Din capul locului trebuie spus că postfața dlui Csejka (preluată de *Apoziția* cu acordul editurii) acoperă un gol de informare vechi de două decenii în spațiul germanic. Cu alte cuvinte, de douăzeci de ani poetul căzut între cele două lumi, cândva antagonice, își așteaptă omul care să-l fi pus în circulație. Aceași carență, în ce-l privește pe Rolf Bossert, tronează și-aici, în „țara înțepenită”, cum i-a spus el României comuniste din care fusese obligat să plece. Fără pretenția de a umple vreun gol istoric, cât mai degrabă spre a ne face o idee despre postafață, reproduc incipitul (trad. Mariana Săsărman):

„Când, în toamna anului 1986, Editura Rotbuch îl prezinta cititorilor din Germania Federală pe Rolf Bossert, prin intermediul unei selecții de circa 80 de poezii, numele lui, deși la un moment dat prezent în paginile presei germane, practic nu era cunoscut – nici măcar atât de vag și superficial precum al aceloră, pe care mulți îi identifică drept poeți cunoscuți, fără a-i fi citit. Rolf Bossert venise din Româ-

nia în 1985 de Crăciun, ca așa-numit *Aussiedler*, pentru a-și pune la nici măcar două luni după aceea capăt vieții. Volumul din Editura Rotbuch purta titlul *Auf de Milchstrasse wieder kein Licht* (*Iar nu-i lumină pe Caleea Lactee*) – era deci Bossert un extraterestru, iar România cumva în lună? Ce fel de oameni erau acei imigranți numiți *Aussiedleri*, ce fel era cultura, dar arta lor? Mai acută decât în genere la poezii aparținând unor culturi străine, lipseau în cazul de față contextul facilitând orientarea și înțelegerea, câmpul de referință cât de cât cert. Mai mult decât oricând, legitimarea artistică trebuia să se bazeze pe textul însuși, pe opera poetului. Nici până azi, la douăzeci de ani de la moartea lui, nu s-a schimbat nimic în această privință...”

Poetul, născut la Reșița, în 16 decembrie 1952, într-o familie de sași, merge la grădinița germană, la școala generală cu predare în limba germană, și face studii de germanistică și anglistică la Universitatea din București (unde o cunoaște pe viitoarea lui soție, Gudrun); după absolvire (1975), cei doi primesc, prin repartiție guvernamentală, locuri de muncă în învățământ, la Bușteni (Rolf) și la Azuga (Gudrun); în 1977 au deja doi copii; în 1979, după șicanări istovitoare, se transferă în capitală, el la Casa de cultură Friedrich Schiller, Gudrun la Muzeul Literaturii; debut editorial la Kriterion cu volumul *Sieben Sachen* (premiul CC al UTC); în 1981, în noaptea de 9/10 martie, Rolf Bossert și prietenul său Klaus Hensel sunt atacați de bătauși necunoscuți când ieșeau de la restaurantul Uniunii Scriitorilor; zece zile spitalizare cu dublă fractură de maxilar; multe săptămâni e incapabil să mănânce sau să bea și să vorbească normal; tratament psihiatric staționar; traducerea *Cărților cu Apollodor*, de Gellu Naum, îi aduce PremiulUSR; în 1984 apare *Neun Toter*, la Kriterion, al doilea volum de poezii; înaintează cererea de emigrare; chemat la Securitate, este interogată și obligat să semneze un document prin care se autoinculpa; își pierde locul de muncă; Gudrun e destituită din postul de muzeografa și încadrată ca simplă muncitoare; în 1985, hărțuirea din partea „organelor” se lasă cu percheziție la domiciliu, acuzație de deținere ilegală de valută și simpatie pentru fascism (din cauza unor timbre filatelice din anii nazismului), cu confiscarea tuturor notițelor și manuscriselor, restituite cu puțin înaintea plecării definitive din țară; în RFG, în preajma Crăciunului, familia Bossert este cazată la Fran-

kfurt-Griesheim, într-un cămin de tranzit; peste două luni, *kaput...* Sinucidere? Mâna lungă a Securității? Sinucidere *sub* mâna lungă a Securității, indusă de presiunea „organelor”, cu spectrul inadaptării în față?!

Citez din tabelul biobibliografic, la înțelegerea fiecăruia:

„1986 Rolf Bossert participă între 7 și 9 februarie la o întâlnire cu scriitorii, care are loc la Berlin sub titlul «Opacitatea la armonie a singuraticilor». Aici i se dă prilejul să citească din poeziile sale, cu un ecou cert pozitiv din partea auditoriului, iar în cadrul unei conferințe de presă să prezinte situația scriitorilor germani originari din România, precum și a lui proprie. În noaptea de pe 16 spre 17 februarie, șade până în zori treaz în bucătărie; la ora 4 soția merge să vadă ce-i cu el, la ora 6 nu mai era în bucătărie, iar geamul de la capătul coridorului stătea larg deschis.” Să notăm că pe 2 februarie 1986, cu două săptămâni înainte de moarte, Rolf Bossert îi vorbise lui Adam Seide despre proiectele sale literare, anume: un volum de poezie, *Minut de reculegere pentru Eulenspiegel*, cu poeme din ultimul an al șederii în România, și un volum de proză scurtă, cu titlul provizoriu *O sută de miniaturi europene*, dintre care 15-20 erau deja scrise, restul aflându-se în stadiul de notițe ce trebuiau prelucrate.

În interpretarea lui Gerhardt Csejka, anul 1968 fusese crucial și pentru destinul lui Rolf Bossert. Speranței naive că regimul ceaușist evoluează spre liberalizare, îi urmează, începând cu 1971, decepția cruntă, tot mai acută, definitiv instalată, și, ca reacție firească, răzvrătirea. Altfel spus, cu cuvintele criticului, „din combinația promisiunilor oficiale de reformă cu activismul de stânga juvenil s-a născut o literatură rebelă în haine de anti-poezie, ceea ce a conferit cercului de scriitori din care făcea parte și Rolf Bossert numele *Grupul de acțiune Banat*.” „Biotop” în care intră figuri, unele de referință, ca Herta Müller, Richard Wagner, Franz Hodjak, Klaus Hensel, Werner Söllner, Johann Lippert.

Travaliul automodelării poetului, forjării eului său creator într-un chip unic și inconfundabil, este descris, în metoda dlui Csejka, nu doar intuitiv, ci cu manuscrisele pe masă: „Rolf Bossert, care a parcurs un drum lung de la începuturi și până la culmile de mai târziu

ale producției sale artistice, relatea într-o însemnare ce sentimente violente de culpă și ce teamă paralizantă stârneau în el acele crâmpeie mai ermetice din lirica universală, pe care ca june poet le consuma cu evlavie și ignoranță totodată, crezând că la acești giganți ai spiritului, deși nu-i înțelegea sută la sută, ar fi trebuit ca în fiecare tresărire prinsă în cuvinte, și în fiecare punct, bizarele lor alcătuiuri să poată fi tălmăcite într-un limbaj inteligibil pentru el. Și confruntat cu asemenea culmi și genuni de neatins ale actului poetic, îl năpădea spaima de a nu-și părea sie însuși un biet impostor, atunci când născocea câte-un vers care nu se lasă transpus cu una, cu două într-un mesaj univoc. Așa se face că se dedică cu predilecție poeziei aforistice cu poantă sau bazate pe jocul de cuvinte.”

Atenție acum la însemnarea anunțată mai sus, manuscris nepublicat, citat în premieră de Csejka; rasa poetului, conștiința lui de creator de prima mână, sunt vădite în tonul și atitudinea cuvintelor sale, care fac ce fac și întorc cum știu ele mai bine, instinctiv, spatele oricărei constrângeri, în afara celei a normei poeziei:

Am ilustrat sentențe general-umane de o manieră destul de istețată și lejeră, închipuindu-mi a fi descoperit noi aspecte, de care omenirea fusese până atunci, vezi Doamne, privată. Pe acest tărâm aveam siguranță, jocul era transparent, deci explicabil. Calea spre poezia concretă era astfel deschisă. La fel de logică a fost și preocuparea pentru așa-numita poezie a crinolinei, în filiație brechtiană, unde – prin analogie cu un jupon rigid din sârmă – teza susține ca un schelet învelișul-text(il). Astfel s-a săvârșit înregimentarea mea într-un grup de persoane legate prin aceleași opinii sociale și politice. Și totuși nu aș putea spune astăzi care să fi fost idealurile care și-au pus asupra-mi amprenta pe viață.

Cum își traduce Rolf Bossert, „concret”, norma interioară în text liric, vedem din *DAS KURZE GEDICHT VOM KLEINEN, FRIERENDEN VOGEL/ SCURTĂ POEZIE DESPRE PĂSĂRICA ZGRIBULITĂ* (paranteza indică data scrierii și a publicării în Neuer Literatur):

*mich friert,
sagte der kleine vogel
und installierte sein nest
unter der schützenden hülle
einer vogelscheuche.*

(December 71 – April 1972: NL 8/1972)

*mi-e frig
făcu păsărica
clădindu-și cuib ferit
sub tinicheaua
sperietoarei*

sau din această *ELEGIE* „fără rosturi”, poem-cristal, patriotic în adevăratul sens al cuvântului:

1
*Ohne Fug
klemmt das Land, ich
steh da*

2
*(In der Sanduhr
rieselt die Axt)*

3
*Zwischen den Mauren
der Haut
lärm ein Wasser*

1
*Fără rosturi
țara-nțepenită, eu
aici*

2
*(În clepsidră
se scurge securea)*

3
*Între zidurile
pielii
vuiește apa*

Capodopera manierei bossertiene, dacă se poate spune așa, este *KLEINER ANZEIGER /MICĂ PUBLICITATE*:

*suhe hund
mit 2 maulern
der nicht schweigen
wahrend er heisst*

*caut câine
cu bot dublu
să nu tacă
dacă mușcă*

Tot ce scrie Bossert („mărunt killer/ al violenței cotidiene”) în cei 12-13 ani de activitate poetică, cât îi numără Csejka, e în regim de criză și se poate defini, pentru cine resimte nevoia asta, ca riguros minimalism paroxistic. Demonul scârbei antiretorice lustruiește discursul, îl reduce uneori la propria esență, de sclipățul unei „perle”.

Cel mai la îndemână exemplu e *GESCHICHTE/ ISTORIE*:

führer und bürger
führen und bürgen

frunțași și pălmași
folos și ponos

: so einfach ist die geschichte

: iată istoria

La fel *GEBOT/ PORUNCĂ*, unde sensul este cel adresabilității aplicate, ca în preceptul christic al vorbirii cu „da” sau „nu”, restul, intermediaritatea ca jumătate de măsură și complicare a comunicării, venind de la diavol:

du sollst den tag nicht vor der nacht loben
du sollst den abend nicht loben
du sollst tag und nacht loben

înaintea nopții ziua să n-o lauzi
seara să n-o lauzi
zi și noapte lauzi

Alteori, rar, când resorturile se relaxează/umanizează ca prin minune, cum e cazul în *MONTAG, EIN UHR MORGENS/ LUNI, DIMINEAȚA LA UNU*, „tabloul” e un amestec de „amănunt” concret, svâc supraréalist și tușă (vag) expresionistă:

Ein stumpfes Messer
als Lesezeichen.
Der Wecker tickt über dem Haus,

das Fenster klemmt.

Cuțitul bont
ca semn de carte.
Deșteptătorul ticăie
deasupra casei,
fereastra s-a înțepenit.

Mein Schlaf
hängt in deinem Haar,
und Lieblosigkeit kommt
aus der Zukunft.

Somnul meu
ți-atârână în plete,
neiubitoare boare
atârână dinspre viitor.

(April 1982)

Marca lui Bossert stă în expresia (poetică) nudă, ruptă din viață, una cu ea, și relatarea eliptică, sincopat-torsionată a acelei rupturi, ca fapt de viață concret. Bunăoară, VERLETZTES LIED/ CÂNTEC RĂNIT trimite cu sau fără intenție la ochiul lui Victor Brauner:

*Mein Auge blieb weg, so
Gabs keinen Schlag. Wer
Rührte mich an: der
Mitternachtstag. Die Knie*

*Ochiul întors, deci
Nu văd ciomag. Cine
M-atinge: e
Noaptea în prag.
Genunchiul*

*Ein Scharnier sind
Saubere geölt. Ich
Stürze aufs Pflaster und
Fall auf die Welt. Die Kalte*

*Țâțână uns'
Abitir. Cad
Pe trotuar și-am ajuns
La nadir. Răceala*

*Schneidet den Kiefer
Entzwei. Jetzt
Wohnt mir im Mund
Ein singender Brei. Das Auge
(9-10 Juni 1983)*

*-Mi despică al fălcii
Oscior. Acum
Am în gură
Un terci cântător. Ochiul*

E limpede că abilitățile tehnice intensificate până la straniețate cea mai fascinantă, sunt ale unui damnat strivit de „comandamentele” acelui nenorocit timp istoric, redus în ERDHARZ/ BITUM la condiția de nulitate existențială. „Coaja definiției de-a fi liber” e tot ce rămâne spiritualmente din om:

*Ihr starren Messer: Dass euch
Der Tod selbst
flexibel erscheint,
eine biegsame Rute.*

*Cuțite rigide! Că vouă
chiar moartea
suplă vă pare,
nuia mlădioasă.*

*Ein Trottoir haut ihr
mir durchs grüne Herz.*

*Un caldarâm îmi înfigeți
în inima verde.*

*Zum blassen Tempel der Haut
dringen Macheten vor.*

*Meine Hoffnung die Angst
Blitzender Vogel Kolibri,*

*der den Kaffig verlasst. So
bleib ich allein,*

*mit dem Asphalt
neben den Lungen.*

Die Rinde

*Spre templul palid al pielii
răzbat macete.*

*Speranță mi-e frica::
fulgerătoare păsări
colibri,*

*părăsind colivia. Astfel
singur rămân,*

*cu plămâni
pe asfalt.*

Coaja

*einer Definition
vom Freisen*

(29. I. 84)

*definiției
de-a fi liber.*

Ar fi fals ca poemele de mai sus să lase impresia că Bossert e un refuzat al dulcelui stil clasic. Dar deloc! *LAMENTO: EIN NEUER TAG*, datat martie-aprilie 1980, etalează o disciplină formală de maestru, ironic asumată:

*Die Nacht lebt in den Tag hinein,
doch hat sie keine Zeit mehr:
Die Morgenstund beginnt zu schrein.
Ganz penetrant. Von weither.*

*Ich wälz mich schwer im Bett herum.
Mir träumt, dass ich noch schlafe,
Mein Geist, der ist zur Zeit so stumm
Wie tausend tote Schafe.*

*Wenn ich mich hart (und gar nicht wach)
aus warmen Linnen zwingen,
dann trage ich im Hirn das Ach
und um die Augen Ringe.*

*Wer hab ich heut um zwolf zu sein?
Mit Arbeit ists nicht weit her:
Der Tag bewegt sich von allein.
Die Zeit hat keine zeit mehr.*

(LAMENTO: O NOUĂ ZI // În ziuă noaptea se destramă/de timp ea nu mai are parte/ căci zorile încep să strige/Pătrunzător. Și de departe.//Mă zvârcolesc în așternut./visez că-n somn cobor,/mi-e cugetul la fel de mut/ca turma-n abator.//Iar când din patul cald mă smulg/(mahmur, dar ne-ndurat),/mi-e mintea tâmpă ca un fulg/și ochiu-ncercănat.//Cine va fi la prânz să fiu?/Cu munca merge ca-n Olimp:/mai trece-o zi cu vai și chiu./Iar timpul nu mai are timp.)

Ca editor și critic, Gerhardt Csejka a făcut un act de *recuperare* literară, punând în circulație – prin volum - un virtuoz al limbajului poetic de expresie germană, iar prin paginile *Apoziției*, cu concursul soților Mariana și Gheorghe Săsărman, cazul unui liric exemplar pentru orice istorie a literaturii în comunism cu pretenții de seriozitate.

Fiindcă tot ce a apucat să scrie în repede a viață a scris în România, Rolf Bossert, cel născut în „orașul cu poeți” de la poalele Semenicului, le aparține simpatetic și românilor. Cu tot cu securiștii care ar fi vrut să-i șteargă urma definitiv din memoria „țării înțepenite”. Dar și cu, mai ales, *Nu e lumină pe Calea Lactee* sau cu *Stau pe treptele vântului*. Un volum antologic în limba țării de baștină i-ar putea răscumpăra în bună măsură „moartea suplă”, să ni-l redea - cum se cade unui poet de excepție - „pururi” viu.

Până atunci, că s-a sinucis sau nu, moralmente Rolf Bossert tot victimă rămâne. A sinistrului tov Pleșiță, gealatul ceaușist cu grad de general și bătrânețe de academician.

MARIAN DRĂGHICI

BREVIAR EDITORIAL

IN MEMORIAM GHEORGHE CRĂCIUN

Uniunea Scriitorilor din România și Asociația Scriitorilor București anunță cu durere încetarea din viață a scriitorului *Gheorghe Crăciun*, personalitate marcantă a literaturii din România și a culturii române în general.

Prozatorul, eseistul și teoreticianul literar *Gheorghe Crăciun* a s-a născut la 8 mai 1950 în comuna Tohanu Vechi, Brașov. A absolvit Facultatea de Filologie din București în 1973. A susținut doctoratu în filologie la Universitatea din București în anu 2000. A fost unul dintre membrii cei mai marcați ai cenuclului “Junimea” condus de Ovid S. Crohmălniceanu. A fost redactor și colaborator al revistei-afiș “Noii”, alături de Ioan Flora, Mircea Nedelciu și alți scriitori optzeciști. *Gheorghe Crăciun* a debutat editorial în 1982 cu volumul de proză “Acte originale/ Copii legalizate”. A publicat numeroase voume de proză și teorie literară: “Compunere cu paralele inegale”, “Frumoasa fără corp”, “Cu garda deschisă”, “Introducere în teoria literaturii” etc.

A alcătuit și îngrijit numeroase antologii. A obținut mai multe premii literare românești și străine între care premiul de debut al Uniunii Scriitorilor în 1983, premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova în 1994, premiul ASPRO în 1997 și 2002. În anul 2005 a publicat romanul cu mare succes la public și la critică „Puppa Russa” pentru care i-a fost decernat premiul Uniunii Scriitorilor.

Prin dispariția lui *Gheorghe Crăciun*, literatura noastră se confruntă astăzi cu o dureroasă, ireparabilă pierdere.

Revistă editată de Uniunea Scriitorilor din Moldova și Uniunea Scriitorilor din România

Viața BASARABIEI

75 de ani

Anul 6, nr. 1 (17), 2007 (serie nouă)

Mihai CIMPOI
Ion CIOCANU
DE LA REGIONALISM LA EUROPEANISM
PAN. HALIPPA, PANORAMAT DOCUMENTAR
UN ROMAN ÎN INTEROGATORII
VIAȚA BASARABIEI — 75: microantologie lirică
„MAREA VIETII ESTE BĂTUTĂ DE FURTUNI
PUTERNICE”: Cuvintele înainte ale lui
Pan Halippa din VIAȚA BASARABIEI
HAZARDUL INTELEPCIUNII: Dialog
POEZII
POEZII
HRONICUL GÂINARIILOR (cartea a treia)
„PERICOLUL, DUPĂ OPINIA MEA, ESTE
MASIFICAREA ȘI CONTROLUL ABSURD”: Interviu
ZILIADA (versuri)
CINE TOTUȘI? (nuvelă)
AUTORI DE LA VIAȚA BASARABIEI

Eugen CIOCLEA —
Costache COSTENCO
Nicolae DABIJA
ION HADĂRCA
Aureliu BUSUIOC
Ghenadie NICLI —
VIRGIL MIHAIU
Valeriu MATEI
Mihaila Perciun
Iurie COLESNIC

1932-2007

miscellanea

VIAȚA ROMÂNEASCĂ LA VIAȚA BASARABIEI. În zi cu soare sticlos, fără pic de zăpadă, la 24 ianuarie curent, s-au sărbătorit la Chișinău 75 de ani de la apariția primului număr al revistei “Viața Basarabiei”. Fondată de ilustrul Pan. Hallipa, luptător pentru drepturile și libertățile românilor basarabeni, și lansată, în 1932, nu întâmplător de ziua Unirii, publicația în cauză e descrisă de actualul ei director, academician Mihai Cimpoi – în editorialul numărului 1/2007 -, ca “*plămânul spiritual* și cea mai prestigioasă revistă a provinciei românești din perioada interbelică”. Notăm că prima serie a apărut până în 1944, iar seria a doua, cea prezentă - “publicând atât autori basarabeni cât și literați români din Țară și de pretutindeni” - demarează în anul 2000, fiind editată de Uniunea Scriitorilor din Moldova și USR.

Festivitatea aniversară, mai degrabă sobră, fără nici urmă de accent festiv, s-a derulat la sediul USM, parte a programului dedicat împlinirii a 148 de ani de la “mica Unire”.

În deschidere, afară, la scară, în aerul primăvărat al acestui ianuarie neverosimil, cu o numeroasă asistență de față, s-a dezvelit placa comemorativă *Viața Basabiei – 75*, de către Nicolae Prelipceanu, din partea Vieții Românești, și Iurie Costenco, fiul lui Nicolae Costenco, întâiul prim-redactor al publicației sărbătorite – asta, firește, sub privirile și la invitația distinsei noastre gazde, acad. Mihai Cimpoi.

Conferința închinată Unirii, moderată de conf. univ. Gheorghe Palade, s-a ținut în cocheta Sală cu cămin, bucurându-se de prestația unor nume recunoscute ale istoriografiei basarabene. Prof. univ. Alexandru Moșanu, conf. univ. Gheorghe Negru, prof. Ion Negrei, conf. univ. Valeriu Matei, au abordat teme ca *Unirea și securitatea românilor*, *Statul modern român și Basarabia* sau *Unirea Principatelor și personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza în manualele de istorie din Republica Moldova*. De reținut - din textele citite în fața unui public care ni s-a părut implicat -, că, în Basarabia de

azi, aflată sub guvernare comunistă, un milion de basarabeni vor cetățenie română, că guvernarea actuală contestă identitatea românească și duce o politică de deznaționalizare, că identitatea națională se cere afirmată prin fapte nu prin vorbe, iar cea mai sigură soluție pentru securitatea basarabenilor este unirea cu România (Alexandru Moșanu), că atitudinea Rusiei față de Unirea Principatelor a fost una de continuă supraveghere și sugereare diplomatică a dezintegrării tânărului stat (Gheorghe Negru), că în ce privește reflectarea actului Unirii și a personalității lui Cuza în manualele școlare, azi, falsul și adevărul sunt rău amestecate (Ion Negrei) sau că în 1860, când a vizitat Istanbulul, domnitorul nostru a fost primit cu toate onorurile acordate unui șef de stat, ceea ce echivala cu recunoașterea oficială, chiar dacă nedeclarată, a demnității sale (Valeriu Matei).

A doua parte a reuniunii, dedicată revistei sărbătorite, a fost moderată de acad. Mihai Cimpoi, director al publicației, președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, care a lansat, cu câteva cuvinte de însoțire, și numărul jubiliar al revistei (1/2007), și plicul filatelic „Viața Basarabiei – 75”, realizat de pictorul Alexei Cobâlneac. Nicolae Prelipceanu a vorbit, la rândul său, scurt și la obiect, remarcând ca surpriză caracterul neconvențional al comunicărilor prezentate, valoarea lor care le recomandă spre publicare, chiar în paginile Vieții Românești. „Unirea între Viața Românească și Viața Basarabiei s-a parafat astăzi; publicăm în

paginile revistei de la București nu scriitori moldoveni sau scriitori români, ci scriitori de limba română, indiferent unde trăiesc și scriu aceștia”, a conchis invitatul, în aplauzele asistenței.

În final, Mihai Cimpoi s-a referit, în stilul său molcom, așezat, la seria nouă a publicației basarabene, spre a marca actualizarea orientării programului editorial, de la regionalismul îngust la deschiderea spre „dialog multicultural, îmbrățișând obiectivele europenității și universalității”. În ediția viitoare, Viața Românească propune o selecție din sumarul „suratei” de peste Prut, nr 1-2007. (M.D.)

ION IOVAN DESPRE LUMEA LUI MATEIU CARAGIALE. Unul dintre prozatorii cei mai originali ai anilor 70-80, care părea retras într-o tăcere regretabilă din punctul de vedere al celor care i-au citit fie și numai “Comisia specială”, ne pregătește, de fapt, vorba ceea, ceva. Primul număr de anul acesta al “României literare” ne dezvăluie ce. Ion Iovan este prezent în paginile acestui număr cu un fragment semnificativ din ceea ce se va numi “Index la ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale”, un comentariu aplicat asupra ultimelor însemnări pe care marele scriitor, de fapt straniu scriitor, le-a făcut în jurnalul său, înainte de suspecta sa moarte, la 17 ianuarie 1936, la rezidența Sion de pe strada Robert des Flers, azi Luca Stroici. Personaje ale jurnalului lui Mateiu Caragiale prind viață în paginile lui Ion Iovan, reînviind o lume astăzi uitată, aceea a moșierilor politicieni, proprietari

de imense terenuri în Bărăgan. Unul dintre aceștia, de pildă, pe care Mateiu Caragiale îl urăște evident, Gogu Ionescu, stă mai mult în “impozantele case din Herăstrău”, în timp ce este prefect în Bărăgan “și vine în ținut doar pentru performanțe cinegetice și pentru controlarea oamenilor lăsați la administrarea județului.”, oameni care “funcționează împreună ca o rețea, fiindu-i fideli din teamă și interes.” Ciudate rezonanțe contemporane în aceste rânduri, nu-i așa? Sau povestea ambasadurului portughez care comandă un articol despre o personalitate a națiunii sale și apoi se țigănește cu directorul ziarului, când e vorba să-și plătească datoria, acceptată înaintea publicării respectivului text. La scandal ia parte și Mateiu Caragiale, care adaptase textul, fiind, desigur, de partea lui Stelian Popescu, directorul “Universului”, ziarul în care apăruse articolul despre Vasco da Gama, scris de academicianul lusitan Henrique Lopes de Mendonça. Cele câteva propuneri din nr. 1 al “României literare” anunță delicii pentru cei avizi de a intra într-o lume care a fremătat cândva pe locul unde astăzi se manifestă un alt lot de politicieni, omenește, totuși, asemănători celor din vremea fiului revoltat al lui I. L. Caragiale. (N.P.)

ORAȘUL ÎNCREMENIT. ROMANUL OXFORDULUI, de spaniolul Javier Marías este, cum sugerează și titlul, un roman al campusului britanic. Titlului original, *Todas las almas*, (1989) traducerea numelui binecunoscutului colegiu oxfordian, *All the Souls*, ales

de autor din cauza polisemantismului sugerat, traducătoarea Tudora Șandru Mehedinți i-a preferat Romanul Oxfordului, variantă mai simplă, dar mai comercială, tot cititorul știind, măcar din auzite, de Oxford, pe când de *All the Souls*...

Romanul campusului, după știința mea, nu cunoaște împliniri, notabile - în orice caz - peste *Lucky Jim* de Kingsley Amis. La mică distanță, tot după umila mea părere, aș menționa *Changing places* de David Lodge – ambele titluri cunoscute cititorului de la noi; ambele romane postbelice, când viața universitară începuse să înflorească pe continent, odată cu revenirea la normalitate a unei lumi răvășite de război.

Amis este cel care dă un anumit ton – umoristic, leger, dar nu mai puțin serios – acestui filon epic, împrumutat și de alți autori, inclusiv Lodge. Nu știu, încă, dacă Ion Manolescu, a adoptat în *Derapaj* o abordare similară, dar, judecând după reacțiile din presă, aș spune că, mai degrabă, el a preferat o linie... mai gravă.

În ce măsură, *Romanul Oxfordului* este, cu adevărat, un roman, mi se pare o chestiune care poate fi dezbătută. El se prezintă, mai degrabă, ca un jurnal romanesc retrospectiv al șederii de doi ani, al lui Marías, ca profesor de spaniolă, la *All Souls*. Pe scurt, un fel de... *Sentimental Journey* al zilelor noastre. Desigur, « romanul » are personaje – (principale) trei – are o intrigă amoroasă, dar, una peste alta, este înсуflat de o dinamică prea puțin convingătoare. Ceea ce nu face din *Romanul Oxfordului* o lectură pasionantă. Înain-

te de toate, prin scriitură, Marías mișcându-se cu ușurință, grația și umorul unui maestru. Frazele lui au rotunjimea lucrurilor bine făcute, care încântă de la prima privire. Au, de asemenea, « aco-perire » într-o gândire deseori apodictică demnă de un moralist de clasă. Au, ceea ce nu este lucru de neglijat, justetea expresiei, care te urmărește multă vreme după ce ai încheiat lectura cărții. Un singur exemplu, această « definiție » a Oxfordului, « un oraș încremenit și conservat parcă în sirop » etc.

Last, but not least, să notăm ceea ce face din *Romanul Oxfordului* un fel de răzbunare spaniolă peste secole pentru scufundarea Invincibilei Armade de către Perfidul Albion : tonul mordant, fără compromis, pe care-l adoptă Marías în descrierea vieții de fiecare zi a faimosului centru universitar : obiceuirile prăfuite, caraghioase – descrierea unei *high table* (cu detalii dintre cele mai insolite și mai savuroase !) ocupă nu mai puțin de 22 de pagini ! -, buchi-niștii, cerșetorii, viața de noapte, gustul pentru intriga ieftină, înclinația către homoerotism etc. Și pentru ca tacâmul să fie complet, nu puteau lipsi, firește, Philby și gașca lui.

Indiferent dacă ești familiarizat cu viața universitară de la Oxford, sau nu, romanul lui Marías constituie, fără doar și poate, o lectură memorabilă.

(ION CREȚU)

MAGISTRUL D. I. SUCHIANU. S-a născut în anul primului spectacol de cinematograf. A fost licențiat în Drept, Litere și Filozofie și doctor în Științe

economice la Universitatea din Paris. A fondat revista Film. O perioadă de timp a fost redactor-șef și director al revistei Viața Românească. A fost magistrat, profesor, autor al unei legi de înființare a unei cinematografii naționale. Director al cinematografiei românești, producător, cercetător la Institutul de lingvistică, la Institutul de istorie literară și folclor, efor al muzeului Zambaccian, redactor salariat și colaborator la numeroase ziare și reviste. A fost decorat cu Legiunea de Onoare, Coroana României și Steaua României. A scris eseuri, studii critice și multe carti dedicate celei de a șaptea arte (de la *Curs de cinematografie* din 1928, la *Nestemate cinematografice* în 1980). La aproape 90 de ani ne-a părăsit la 17 aprilie 1985.

Acesta a fost Domnul Cinema – D. I. Suchianu, personalitate efervescentă a vieții spirituale românești, căreia colega noastră Irina Margareta Nistor îi dedică o micromonografie apărută la editura Kullusys.

Pseudobiografie nostalgică, volumul Irinei Margareta Nistor zăbovește mai degrabă asupra anilor în care autoarea a fost discipola maestrului risipit în vaste și tempofage acțiuni de educare cinematografică desfășurate în special în rândurile studenților. Fragmente de amintiri, interviuri, meditații despre tinerețe, arte, copilărie sau moarte, marile iubiri, dar și preferințele susținute cu naive obstinații sunt trecute în revista de autoare, alături de câteva din traducерile în franceză realizate de *Domnul Cinema* după poezii de Eminescu sau Miorița.

Gest de reverență și recunoștință, cartea doar schițează viața extrem

de bogată și spectaculoasă, adevărat modelatoare a lui D. I. Suchianu. Din păcate există multe zone de umbră, cum ar fi activitatea de teoretician al filmului sau de producător, dar și cea de sociolog al culturii; nu mai puțin sunt trecute cu vederea marile ”pătimiri” ale domnului Cinema din anii ,50, când a fost îndepărtat brutal și complet din viața publică. În orice caz, efortul unei cinefile avizate cum este Irina Margareta Nistor trebuie apreciat, măcar pentru readucerea în atenția publicului tânăr a unui exemplu de personalitate ce vibra la orice vârstă de entuziasm, imaginație și optimism. Povestea bis a maestrului D. I. Suchianu ar putea continua.

CĂLIN STĂNCULESCU

ÎNTOARCEREA HULIGANULUI, UN RĂZBOI CÎȘTIGAT. După Marta Petreu, anul literar 2006 este un an fast pentru literatura română. *Întoarcerea huliganului*, de Norman Manea, a luat *Prix Médicis Étranger*, summa distincției franceze pentru o carte străină. „Minunea s-a întâmplat, romanul face ca străinătatea să ia act și să vorbească – superlativ – despre literatura noastră.”, scrie poeta sub titlul „Anul literar 2006” (în *Apostrof*, nr. 12/2006), bifând la fișa romanului un premiu în Italia, ca și un onorabil loc șapte în clasamentul primelor 20 de cărți, al revistei *Lire*.

Apărut în 2003 la Polirom, dar și, concomitent, la Farrar, Straus and Giroux din New York, *Întoarcerea huliganului*, scris în românește, este în

momentul de față deja tradus, pe lângă engleză, în italiană, spaniolă, olandeză, iar anul acesta va apărea în China, Portugalia și Polonia. „O impresionantă carieră internațională”, comentează, cu entuziasm, Marta Petreu. Poeta pare a savura triumful prin toți porii, rememorând nu fără patetism „filmul” unei evoluții scriitoricești ieșite din comun, jalonată și de unele „faze” dramatice la receptare: „Nu am cruzimea de a extrage din reviste și din cărți, citatele în care Ion Vartic și Apostrof-ul au fost/sunt puși la colț pentru «impertinența» de-a emite și de-a publica această părere (conform căreia Norman Manea este scriitorul român cel mai bine poziționat pentru Nobel – n.red.). Nu uit, bineînțeles, nici cum, fiind eu în anul 2004 în juriul pentru premiile U.S., am pierdut «bătălia», iar *Întoarcerea huliganului* nu a fost premiat... Și firește nici nu susțin în niciun fel că Norman Manea va lua premiul *acela*... Pur și simplu constat că în presa străină și, mai nou, și în aceea românească, circula ideea că el, cu opera lui, este verosimil pentru un asemenea premiu. Chiar și vehicularea numelui său în legătură cu acest premiu este, din punctul meu de vedere, un câștig pentru literatura română, o recunoaștere a faptului că ea există, avînd valori compatibile cu cele mai mari distincții.”

Marta Petreu a pierdut o bătălie „locală”, dar a câștigat, iată, un război „global”. Sau este pe picior de a-l câștiga. Ceea ce îi urăm, și ne urăm. (M.D.)

ÎN ACELAȘI NUMĂR AL APOSTROFULUI, Roxana Croitoru scrie despre Festivalul Național de Teatru aflat anul trecut la ediția a XVI-a: „Spre deosebire de celelalte festivaluri al căror program de spectacole, pe lângă criteriul valorii, se încadrează într-o temă, Festivalul Național oglindește o stagiune prin ce a avut ca definitiv. Director de festival și unic selecționar de două ediții încoace, cu un mandat de trei ani, criticul de teatru Marina Constantinescu a schimbat accentul «de la instituție la creator», citește regizor, cu tot ce implică creația regizorală: actor, scenografie, muzică de scenă, mișcare scenică”. S. Damian propune eseul „Franz Kafka – zbor aproape de pământ”, Gelu Ionescu, o pagină despre Ionesco, Irina Petraș comentează „Dicționarul biografic al literaturii române”, de Aurel Sasu, iar Ștefan Borbély – volumul „Ludeo, ergo sum”, de Cristian Cheșuț. Sub genericul „Să ne cunoaștem scriitorii”, Doru Pop des/face un consistent „portret” Corin Braga, cu această tușă la final: „Corin Braga este unul dintre acei oameni de litere, unul din membrii Republicii Ideilor care crede că nu totul s-a spus și că mai putem încă să vorbim despre lucrurile nespuse cu «anarhică» nonșalanță.” Interesante, mai mult sau mai puțin, cele câteva articole prinse într-un „dosar” dedicat avangardei, semnate în ordine de Michael Finkenthal („Sesto Pals în anul de grație 1958”), Ovidiu Morar („Imaginea poetică suprarealistă”), Farkas János („Tristan Tzara în Ungaria, octombrie 1956”), Paul Cernat („Avangarda

maghiară în Contemporanul”), Gheorghe & Mariana Vida („Grafica modernistă în anii 1930-1940”) și Ioana Vlasiu („Atelierul Miliței”). Leo Butnaru se alătură „dosarului” cu două poeme traduse din avangarda rusă, de Elena Guro și, respectiv, Aleksandr Tufanov. Argumentul „dosarului” ascunde sub inițialele C.S. (probabil) persoana lui Călin Stegorean, autor, aflăm, al unui „proiect multidisciplinar, desfășurat la Muzeul de Artă din Cluj-Napoca, începând cu 8 noiembrie a.c., aducând în atenție avangarda din România...”. De citit notațiile scilicet ale lui Gheorghe Schwartz la „Golem”-ul lui Moshe Idel, ca și conversația lui Horia Bădescu cu Jean-Luc Wauthier despre poezie, din care notăm: H.B.: Cum să trăiești ca poet, ca «veghețor» și trezitor de umanitate, dacă pot spune astfel? J.-L.-W.: Vastă întrebare și bătălie de fece clipă. A scrie înseamnă a rezista împotriva alienării exterioare, desigur, dar și împotriva imaginii pe care vor s-o dea despre noi și, mai ales, a rezista împotriva ta însuși, împotriva propriei slăbiciuni.”. Simplu ca bună ziua. Dintre poemele lui Paul Celan traduse de George State, reproduc începutul de la „Înainte a unei lumînări”: „Din aur cizelat, așa/ cum poruncitu-mi-ai, mamă,/ am modelat sfeșnicul din care/ se-nalță spre mine cu beznă, în mijlocul/ orelor țândări:/ fiica/ morții tale.” Din Marin Sorescu, tradus în germană de Rolf-Frieder Marmont, nu reproduc nimic. Nu că n-ar merita... (M.D.)

Breviar editorial

Stare nediferențiată, de Adina Dabija, Editura Brumar, 2006, 58 pagini

Andrei Codrescu face, pe coperta a IV-a, o scurtă și incitantă prezentare a poemelor: „Întreaga dispoziție și apetitul meu (trezit imediat ca o adiere de miere sub nas de urs în august) s-au alăturat acestor poezii. Sunt frumoase, proaspete, obraznice, pline de viață și nemăsurat de inteligente”. Între pălării, hărți ale vieții, tuburi de hârtie igienică, ciorapi de damă aruncați în calea minerilor pe autostrada Pitești-București, poeta este într-o continuă căutare. O căutare care unește într-un periplu senzorial-afectiv zone din Québec, Casa Presei Libere, salonul de nașteri din Columbia, metroul din New York, rue Saint-Catherine și cărțile lui Henri Miller: „Te sucești în stânga și-n dreapta cu tot corpul, ca lupul,/ despici până și aerul cu coatele/ și în mijlocul minții tale e ochiul fix al morții/ și multe sertărașe,/ toate așezate două câte două/ bine rău frumos urât/ Mașinăria binară de făcut sens/ ticăie adânc în vene/ și metalul ei rece ia încet încet locul sângelui tău”.

Jocul flăcărilor umbrelor, de Zeno Ghițulescu, Editura Ardealul, 2006, 68 pagini

Al. Cistelecan consideră ca definitorie pentru poezia lui Zeno Ghițulescu de după 1990 melancolizarea viziunii printr-o anumită „dialectică a

retractilității”: „Melancolia, instalată definitiv ca fond substanțial al poeziei, e cea care se transformă în cerneală scripturală ineputabilă”. O poezie a culorilor stinse de toamnă, a micilor opțiuni, a micilor regrete: „Triumful vieții atârână/ de culoarea costumului bej/ ori bleumarin/ filosofică meditație dau cu banul/ cade pe cel bej o piatră mi se ia de pe inimă dar/ dilemele se înmulțesc prin/ generație spontanee/ cămașa șosetele pantofii/ să fie asortate cu toamna târzie/ despotice decid încălț ocrul/ și-mi pun cravată violetă de octombrie” (Pedanta pregătire la ceremonie).

O să ne mai vedem, de Stelian Tăbăraș, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006, 200 pagini

Include nuvelele: Din taverna suedezului, O să ne mai vedem, Valea Seacă, Vedere pe timp de noapte, Weekend pe continent, Pictor Emanuel. Stelian Tăbăraș ia act de misterul existent la tot pasul și adaugă rigorii, preciziei detaliului fotografic, o vibrație aparte a omenescului și o tatonare a limitelor viului: „Între multele mele improvizații ca să subzist, se întâmplase și să fiu stabil vreo trei ani. Vara ca salvamar, iarna și primăvara, salvamontist. Peste tot am cărat cu mine, ca un paparazzo, un performant aparat foto. (...) Azi aparatele astea cu expunere automată, acele Idiotenapparate, cum spun nemții, ca să nu mai vorbim de cele digitale, nu se lasă influențate de noi, după cum ar vrea inima”. „Stelian Tăbăraș descinde, nu încap

îndoială, din neamul <<negustorilor de povești>>, însă unul care ia cu sine la drum și ziaristul/reporterul, așa încât tradiționalul ceremonial al povestirii, deși nu renunță la magie, își îngăduie oricâte apartouri, divagațiuni, paranteze. (...) Accentul cade nesmintit pe dimensiunea pur umană a ființei, de unde și benigna atemporalitate a prozelor sale”, remarcă Irina Petraș.

Trece o blondă, trece o brună..., de Radu Cange, Editura Deliana, 2006, 62 pagini

Versuri de dragoste. „Fată frumoasă, fată frumoasă,/ desfă picioarele/ așa cum desferecă pământul/ izvoarele, să simt răcoarea/ pulpelor tale și căldura/ întunecată din vintre (...)” (Picioarele) de-a valma cu „Zveltețea ta și nevinovăția/ Doar căprioara le mai are-n mers./ Tu fă-mă aer diafan să pot,/ Să te-nsoțesc în pajiștea divină”.

Cum a fost posibil?, de Maria Marian, Editura Universal Dalsi, 2006, 132 pagini

Schițe, publicistică, memorialistică. Maria Marian scrie despre Babu (ing. Gheorghe Ursu), Radu Filpescu, dar și despre cei aproape anonimi care s-au opus regimului comunist și au luptat apoi, după 1989, să își recapete cumva-cumva drepturile. Uneori viața i-a răpus, dar ei au rămas niște modele – pentru cei care mai au încă nevoie de așa ceva, desigur. Cartea e scrisă fără încrâncenare și ton sumbru, ba chiar cu o vioiciune teribilă și cu umor, iar forța ei vine din

aplecarea autoarei asupra unor fărâme din viața de zi cu zi a anilor '50-'60, juxtapuse „prefacerilor” pe care ultimii ani ni le-au adus. Cum a fost posibil ca, în anii în care se preda – deloc sporadic – „Socialismul științific”, un student să răspundă la examen cu o formulă memorabilă, de dânsul (sau de dânsii?!) inventată: „Din cele mai vechi timpuri, partidul a condus poporul român”? Prefața cărții îi aparține Domniței Ștefănescu, iar coperta, cu totul aparte – lui Dan Stanciu.

eu tu și bunul Dumnezeu/ me you and the Mighty God, de Daniel Vorona, Editura Muzeul Literaturii Române, 2006, 132 pagini

Un volum bilingv frumos gândit și articulat, care pune în valoare atât poemele lui Daniel Vorona, cât și ilustrațiile și coperta lui Vlad Ciobanu. Traducerea în engleză îi aparține Anei-Maria Iacob. Primul grupaj, altarul, include 11 cântări la reîntoarcerea umbrei într-un nume și ființă. Grupajul următor poartă titlul a 11-a poruncă și este cel al umbrei: începe cu despre tine umbră, se încheie cu ieșirea din umbră, un loc central avându-l poemul și rănile lui Isus pe umbră. Grupajul final, cel de-al treilea, este transfigurarea. Poemele au în deschidere, toate, versete din Biblie și sunt cumva dinadins „gătuite” prin centrarea pe pagină a unor versuri (de pe la mijlocul poemului), ca și cum alinierea la stânga sau la dreapta ar fi semnul unui exil, al unei izgoniri, al unei îndepărtări de centru.

Așezarea în pagină te duce cu

gândul la forma unei clepsidre sau la Coloana Infinitului. Nu doar structura este atu-ul acestui volum, publicat de un autor foarte parcimonios cu sine”: lip lap lip lângă creierul trist al celui ce se roagă/ metafizica umblă în pielea goală prin oraș/ ca o religie a focului înfometat de arborele în care stă/ seva înstrăinării și unde domnește înserarea și păcatul” (zodia umbrei).

Cântece de mântuire, de Gheorghe Izbășescu, Editura Vinea, 2005, 54 pagini

Apărut în Colecția ALB, volumul reprezintă cea de-a doua ediție, revăzută și adăugită, a celei publicate în 1998. După cum apreciază Octavian Soviany, „comedia domestică se transformă în recviem, iar moartea este privită ca o reîntoarcere în cosmic și elementar (...). Tragicul condiției de scrib condamnat să transforme în text (și deci în simulacru scriptural) până și experiențele susceptibile de a primi girul autenticității depline le conferă de data aceasta poemelor lui Gheorghe Izbășescu o notă evidentă de autenticitate”. Evenimente unice, dar care i se întâmplă fiecăruia dintre noi, moartea părinților, se văd într-un cu totul alt fel prin „geamul hârtiei”: „La spitalul din Târgoviște,/ în camera de rezervă,/ tata bolnav mă întâmpină/ ascunzând aventura unor oase scăzute.// Unul pe altul ne privim/ prin geamul hârtiei/ și pijamaui-a-i athletică e-o pânză de corabie/ cu catargul înghețat în imagini smerite” (Aventura unor oase scăzute).

Ion Creangă în amintirile contemporanilor, antologie de Daniel Corbu, Editura Princeps Edit, Iași, 2005, 234 pagini

O lucrare necesară, după cum susține Daniel Corbu, pentru a nu lăsa în uitare figura acestui Nastratin Hoge al Iașilor: „Chiar dacă aceste fragmente evocatoare sunt semnate de oameni care l-au cunoscut (A.D. Xenopol, A.C. Cuza, Jean Bart, C. Săteanu, N.A. Bogdan, Artur Stavri, Ioan S. Ionescu, Grig I. Alexandrescu ș.a.), e sigur că multe scene pline de farmec, de spontaneitate, s-au pierdut și ne justifică regretul lipsei unui biograf trezorer cu vocație, care să-l fi cunoscut îndeaproape. Dar cine-și închipuia atunci că marele hâtru humuleștean, sac fără fund de glume, << istorii poznașe>> și calmbururi, autor de <<povești poporane>>, avea să devină unul din stâlpii spiritualității noastre clasice?”. Volumul dezvăluie nu doar latura histrionică a lui Ion Creangă, ci complexitatea și anvergura celui mai bun prieten al „bietului Eminescu” sau – cum îl numea tot Creangă în altă parte – al „eminentului scriitor și cel mai mare poet al Românilor”.

Antologia tăcerii. Dicționar, de Mircea Constantinescu, Editura România Press, 2006, 334 pagini

Potrivit editorilor, „lucrarea se adresează în primul rând elevilor, studenților, dar mai ales profesorilor de comunicare, sociologie, antropologie culturală, relații publice, mass-media

ș.a., constituindu-se într-un posibil antidot al deculturării exercitate de multimedia contemporană, îndeosebi de televiziune”. Pornind de la premisa „La început a fost tăcerea”, volumul este elaborat cu deosebită acribie în perioada 1989-2005 și conține scurte fragmente referitoare la tăcere din operele scriitorilor străini și români, inclusiv din diaspora.

AR-FUN UNU. O antologie. Texte noi în teatrul vechi, Editura EIKON, 2006, 88 pagini

Face parte din Biblioteca Teatrul Imposibil și este un volum-experiment, rezultat în urma unui workshop de scriere dramatică desfășurat la Arad sub îndrumarea scriitoarei maghiare Katalin Thuróczy. Include cinci scurte piese: Joi (de Cristian Bârsan), Pumni în gură, picioare în stomac (de Cristian Liviu Dobre), Paznicul (de V. Leac – da!, poetul pe care îl știți din aparițiile editoriale și de pe la târgurile de carte), Nu deranja. Așteaptă. Acum... (de Ioan Peter) și Roșu (de Iulia T.). Piese au fost prezentate la Festivalul ARAD-FUN (Festivalul de teatru de cameră și underground).

(EUGENIA ȚARĂLUNGĂ)

Revista revistelor

BUCOVINA LITERARĂ Nr. 11-12/2006

SUPLIMENTUL DE CULTURĂ, nr.97

Ioanid Deleanu reacționează cu sarcasm temperat la un interviu luat de Elena Vlădăreanu lui Adrian Urmanov și, credem noi, pe bună dreptate, mai ales că interviul din Suplimentul de cultură, de care aveam și noi știință, e vindicativ și abundă în incoerențe ce denotă o gândire superficială, paradoxal, a unui om care viețuiește într-un loc ce cheamă la meditare și împăcare cu sine. Articolul se numește : „Sunt dezgustat pentru Eminescu...” Titlul este preluat de Ioanid Deleanu din spusele susnumitului poet ce declară în interviu: „Sunt dezgustat pentru Eminescu, – vai, dragă, ce a iubit-o el pe Veronica, dar moare de sifilis, – sunt dezgustat pentru Nichita Stănescu – marele sensibil, mort ca ultimul alcoolic – dezgust pentru toată șarada asta de sensibili veșnic romantici, într-o veșnică boemă.” Trecând peste ghidușia exprimării (sunt dezgustat pentru Eminescu cât și folosirea abuzivă a cuvântului șaradă care nu are nici un sens în contextul folosit, nici măcar ca licență poetică), ne contrariază faptul că tânărul auctore – cu pretenții umaniste și de mare poet – nu are profunzimea de a înțelege condiția umană, că existența este tragică în sine și efemeră și pentru Eminescu și pentru Nichita Stănescu și pentru oricare

dintre noi. E condamnabil, pentru un tip cu pretențiile lui, că nu a depus un minim de efort uman și intelectual pentru a înțelege un fenomen universal, din sociologia culturii, că boema are un rol definitoriu în existența multor artiști, e modul prin care se transferă de sub autoritatea legilor burgheze, morala și profitul, sub autoritatea legilor estetice, mai mult sau mai puțin asumat, distrugând o personalitate și recreând alta, de contestare a unei lumi căreia îi aparținuseră, marcând totodată și o detașare manifestă față de ea. Acțiune nelipsită de tensiuni, angoase și căderi, câteodată degenerând în viciu sau chiar ratare. Cităm pe Ioanid Deleanu: „Descifrarea sensurilor psihiatrice din aceste dure afirmații ar scoate la iveală, dincolo de complexele personale, note deloc favorabile exigentului comentator. Nu insistăm. Oricum asemenea considerații cu tot învelișul și modulațiile lor nefirești, așezate în plină lumină denigratoare nu pot fi decât expresia nimicniciei și neputinței. Pentru a încheia șirul acuzelor bolnăvicioase, jignitoare (mai ales că enunțatorul se arată a fi o față bisericească) cu o lovitură de-a dreptul neașteptată: „nu dau doi bani pe ea (pe șarada adică, n.n.) din cauza asta nici n-am fost vreodată bine cotate de lumea bună literară“. Dar ce ne face să constatăm dubioșenia intelectuală a nou tunsului în monahism este faptul că judecă și condamnă generalizat, mod ce denotă un primitivism reactiv, existent în fundamentul oricărei mentalități

xenofobe și rasiste, manieră de gândire ce a făcut posibil ca porțile lagărelor de exterminare naziste și a închisorilor comuniste să fie larg deschise. Paranoia nu se oprește aici: „Visez în termeni realiști însă, fără să-mi fac iluzii (sic!) – la o serie de cinci șase valuri de poeți formați în programul de la Rîșca, departe de mizeria și mizerabilii din boema literară, poeți care știu ce înseamnă mănăstirea, care știu că un călugăr sau preot nu-i nici prost nici nespălat (aceeași generalizare), nici incapabil să adopte o poziție radicală față de ceea ce se întâmplă pe lumea asta. Visez la tineriiăștia și visez la poezia lor ca la un bol de aer curat pentru ce înseamnă azi România. “ pentru a-și compromite opoziția „cu mânie proletară“, îi bagă pe toți în oala „mizeriei și mizerabililor boemi” opunând cu viclenie retorică impurul purului, starea primilor cu înălțimea spirituală a mănăstirii, – vezi doamne – unde el și emulii lui participă la „maratonul psihiatric poetice“. În altă parte: „Un călugăr poate, la extrem, să scrie poezie à la Eminescu, dar nu are în nici un caz dreptul să fie vârf de lance în literatura de ultimă oră. Ba, uite că are dreptul și chiar o face, spre exasperarea multora.“ Tot interviul abundă în emisiuni de felul acesta, nereușind să întrezărim, nici măcar intuitiv, în spusele Prea cucerniciei sale nici una dintre virtuțile teologale ori ale înțelepciunii îndumnezeite. Încheiem prin a ne ruga pentru fratele Serafim, așa cum se citește la liturghie: pentru sfârșit creștinesc vieții sale, să

afle de la Domnul harul înțelepciunii duhovnicești.

Noi ne îndoisim că ar avea vreo chemare pentru haina îngerească – citind acest interviu înțelegem câtă răzbunare și ambiție luminează poartă în suflet – și credem că ceea ce face e doar o curajoasă, dar nedemnă lovitură de imagine. Simonia are și ea multe chipuri....

EUPHORION 11-12/2006

Numărul acesta al revistei sibiene este dedicat teoriei literare, o idee strălucită în opinia noastră, cu atât mai mult cu cât nu există o apetență deosebită pentru acest domeniu, nici măcar în rândul profesorilor universitari și a criticilor, preferându-se dimensiunea diacronică a fenomenului literar, (fiecare profesor sau critic visează să scrie o istorie a literaturii române), ca să nu mai vorbim de practicanții literaturii, scriitorii, care au renunțat la o perspectivă abstractă asupra scriiturii, ca să nu mai vorbim de cea teoretică, fie ea încifrată într-un program sau manifest literar. Cât despre zona esteticii, aici stăm și mai rău cu doar trei personalități care au făcut încercări notabile: Tudor Vianu, Al. Dima, Liviu Rusu. Remarcăm interviul cu profesorul Mircea Muthu. Cităm din spusele domniei sale : „Aș observa, mai întâi, că – precum filosofia – meditația estetică articulată este fructul unor acumulări și decantări consumate pe palierul unei biografii spirituale. Când

filosofia a ridicat o problemă, aceasta a devenit implicit și una de estetică generală. Odată cu declinul filosofiei sistematice înregistrăm pierderea de viteză a esteticii, concurată, în secolul trecut mai ales, de esteticile aplicate – estetica industrială, muzicală ș.a. Mai adaug o altă explicație: estetica a rămas un discurs de legitimare, cristalizându-se ca atare după apariția produsului artistic și asta în condițiile în care obiectul său global – arta – este departe de a fi circumscris mulțimilor după explozia provocată de avangarda europeană“.

(MIRCEA CÎRSTEA)

ANUNȚ

Volumele pentru premiile Uniunii Scriitorilor din România și ale Asociației Scriitorilor din București se depun la sediile celor două instituții până la 15 martie 2007.

Revisă întemeiată la Iași,
în martie 1906, de un grup
de intelectuali în frunte cu

Constantin Stere
și **G. Ibrăileanu**

Editori
UNIUNEA SCRITORILOR
REDACȚIA
PUBLICAȚIILOR PENTRU
STRĂINĂTATE

Redactor Șef
NICOLAE PRELIPCEANU

Secretar general de redacție
MARIAN DRĂGHICI

Redactori
PETRE GOT
LIVIU IOAN STOICIU

Secretar de redacție
MIRCEA CÎRSTEA

Secretariat, corectură
ADRIANA FRĂȚILĂ

concepția copertei
MIHAELA ȘCHIOPU

SUMAR

MATEI VIȘNIEC: Și acum cine spală vasele? / 1

NICOLAE PRELIPCEANU: Visul sau
proiectul? / 5

Ancheta VR – Noi și Europa sau Obsesia
europeană la români

GHEORGHE GRIGURCU: Noi, (ne)europenii / 8

GRETE TARTLER: Un gen literar –
Eseul despre Europa / 11

GHEORGHE SCHWARTZ: Europeanismul?
Formidabil, dom'le! / 22

LIVIU REBREANU, în prezentarea lui NICULAE
GHERAN: Europeanism și românism / 29

DUMITRU RADU POPA: Între două povește:
spiritul exaltat și spiritul treaz / 33

LUCA PIȚU: Cogitațiuni rapsodice
la admiterea în UE / 36

VASILE IGNA: Obsesia Europei și blânda
schizofrenie a elitelor / 42

IULIAN BOLDEA: În Europa / 45

GRAȚIELA BENGĂ: Unde căutăm Europa? / 47

CONSTANTIN ZAHARIA:
Parisul văzut de Cioran (II) / 51

PETRU CREȚIA, *un deceniu*
de la plecarea marelui cărturar:

Poem inedit /63

Gânduri răzlețe /66

Eclesiastul, traducere și comentariu / 70

GELLU DORIAN: Instituția Premiului Național de
Poezie „Mihai Eminescu” /97

ADRIAN POPESCU: Premiul Național de Poezie
„Mihai Eminescu” ediția a XVI- a / 100

NICOLAE BREBAN: Jiquidi / 105

NICOLAE BALOTĂ: Dragoste după gratii /115

continuare, coperta 3

REDAȚIA:
010285 București
Str. Nicolae Goleșcu 15,
sector 1

orele 11-15
Telefon: 311.25.22,

Mărți, miercuri, joi 16⁰⁰ - 19⁰⁰
Telefon : 311.25. 21

e-mail: vr@icmail.net,
viataromaneasca@yahoo.com

EDITURA ȘI ADMINISTRAȚIA

Redacția Publicațiilor pentru
Străinătate
Piața presei Libere Nr. 1
013701 București
C.P. 33-28,
telefon: 317.88.39
Fax: 317.91.49
e-mail: rps@b.astral.ro

Redacția nu-și asumă răspun-
derea pentru opiniile colabora-
torilor. Responsabilitatea apar-
ține exclusiv autorilor.

ISSN 1220-6377

9 771220 637000

Preț număr dublu : 6 lei

ION MIRCEA: Poeme / 145

GEORGE BANU: Scena germană și
estetica urâtului / 164

EUGEN CIZEK: Spiritul militant al stoicilor și primul
stat comunist din istorie / 186

Cronica literară:

ȘTEFAN BORBÉLY: Romanul japonez al
Florinei Ilis / 203

DAN CRISTEA: Sertarele poeziei / 209

DIANA CÂMPAN: Despre români, cu fidelitate
frânzuzească... / 212

Comentarii critice:

ALEXANDRU MATEI: Mihai Șora sau “in-
sisificarea” la noi, la români / 217

DUMITRU RADU POPA: O utopie negativă:
Encefalita neagră a lui Răzvan Petrescu / 223

Cronica traducerilor:

PAUL ARETZU: Căraușii de cultură / 228

Restituiri:

MARIAN DRĂGHICI: Rolf Bossert la *Apoziția*/ 232

Miscellanea:

Viața Românească la Viața Basarabiei (*M.D.*)/245 •
Ion Iovan despre lumea lui Mateiu Caragiale (*N.P.*) /
246 • Orașul încremenit. Romanul Oxfordului (*ION
CREȚU*) / 247 • Magistrul D. I. Suchianu (*CĂLIN
STĂNCULESCU*) /248 • *Întoarcerea huliganului*,
un război câștigat (*M.D.*) / 249 • În același număr
al Apostrofului (*M.D.*) / 250 • Breviarul editorial
(*EUGENIA ȚARĂLUNGĂ*) / 251 • Revista revistelor
(*MIRCEA CÎRSTEA*) / 254

